

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)
Полтавський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені М. В. Остроградського
Українська асоціація Антона Макаренка (м. Полтава)
ГО «Незалежний центр стратегічних досліджень» (м. Полтава)

Микола ЛЕБЕДИК, Володимир МОРГУН

**СТВОРЕННЯ
ОПОРНОЇ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ
ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ**

Монографія

Науковий редактор В. В. Радул

**Харків
Мачулін
2020**

УДК 371.1+371.2+371.5+371.63+371.7

Л 33

Рекомендовано до друку Вченими радами:

*Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(протокол № 6 від 26 грудня 2019 р.);*

*Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка (протокол № 5 від 26 грудня 2019 р.).*

Рецензенти:

В. Р. Ільченко – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, завідувача відділом інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України, професор кафедри методики змісту освіти Полтавського ОППО ім. М. В. Остроградського;

М. В. Гриньова – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

К. В. Седих – академік АН ВШ України, доктор психологічних наук, професор, завідувача кафедрою психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Л 33 Лебедик М. П., Моргун В. Ф. Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу: монографія / авт. вступу Н. М. Врадій; наук. редактор і авт. післямови В. В. Радул. – Харків: Мачулін, 2020. – 314 с.

ISBN

Викладено науково-методичне обґрунтування проекту сучасної великої опорної школи-пансіону повного дня, яка відповідає адміністративній і освітній реформам в Україні. Велику увагу приділено організації різнобічного розвитку дитини в першій і другій половині дня, поглибленому вивченню дисциплін за вибором, поєднанню навчання з працею, художньо-естетичному вихованню.

У другому розділі йдеться про рівень соціальної зрілості особистості як провідний показник ефективності діяльності школи повного дня та його діагностику.

Третій розділ посібника, у роботі над яким узяли участь *Є. Г. Гачук* та *В. М. Сахацька*, має валеологічний (оздоровчий) характер і присвячений опису системи 5-разового дієтичного харчування в школі, поєднанню навчання з працею дітей та оригінального винаходу – конторки-парти для роботи стоячи й сидячи (винахідники – *Гачук Є. Г., Лебедик М. П., Сахацька В. М.* – отримали Патент і медаль міжнародної виставки), що забезпечує профілактику порушень кровообігу (варікозу), системи травлення, порушень постави (сколіозу), короткозорості дітей.

Розраховано на всіх учасників педагогічного процесу середньої і вищої школи та людей, професії яких мають ризики, пов'язані з сидячим образом життя. Відгуки та рекомендації надсилати за електронними адресами: *lebedik.mp@gmail.com* ; *v.f.morgun@gmail.com*

УДК 371.1+371.2+371.5+371.63+371.7

ISBN

© Лебедик М. П., 2020

© Моргун В. Ф., 2020

ЗМІСТ

ОЧІ БОЯТЬСЯ, А ЧИ ДІЙДЕ ДІЛО ДО СМІЛИВИХ РУК?

Замість передмови

Н. М. Врадій. Доповідь директора Тишківської ЗШ № 1.....9

Розділ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ОПОРНОЇ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ ЯК НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ (НВК)..... 18

1.1. Вихідні наукові параметри дослідження за темою
монографії «Створення опорної школи повного дня як
навчально-виховного комплексу» 18

1.2. Передумови створення навчально-виховних комплексів
у вітчизняній освіті..... 21

1.2.1. Історичний екскурс щодо створення навчально-
виховних комплексів 22

1.2.2. Досвід створення шкіл повного дня як навчально-
виховних комплексів 22

1.3. Опорна школа повного дня як відкрита система..... 37

1.3.2. Виробництво енергії, сировини, продовольчих і
непродовольчих товарів та послуг для внутрішнього
споживання – надважлива умова збільшення кількості
жителів сіл об'єднаної територіальної громади..... 43

1.4. Взаємодія обов'язкової загальної та додаткової освіти –
основний принцип організації школи повного дня..... 50

1.4.1. Оптимізації кількості учнів у школі повного дня
та опорній школі 56

1.4.2. Стабільний розклад дзвінків початку-закінчення
уроків, занять та інших заходів 58

1.4.3. Моделі додаткової освіти учнів 1–11(12) класів .. 64

1.4.4. Педагогічні кадри школи повного дня для роботи з учнями 1-11(12) класів за програмами додаткової освіти	65
1.5. Моделювання етапів та рівнів організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу	69
1.5.1. Перший рівень організації НВК – загальноосвітня школа (ЗОШ) I-III ступенів	71
1.5.2. Другий рівень організації НВК – поєднання ЗОШ та спеціалізованої освіти (гімназія, ліцей).....	72
1.5.3. Третій рівень організації НВК – поєднання обов’язкової основної освіти ЗОШ та додаткової освіти (факультативи, репетиторство, позашкільні заклади) ...	74
1.5.4. Четвертий рівень організації НВК – поєднання обов’язкової ЗОШ із дошкільними (ДНЗ) та професійними закладами (СПТУ)	81
1.5.5. Структура базових НВК, що виникли на першому етапі реформування загальноосвітньої школи	84
1.5.6. Моделювання ЗОШ повного дня I–III ступенів як НВК через поєднання загальної й додаткової освіти школярів.....	86
 Розділ 2. РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОВІДНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ.....	88
2.1. Соціальна зрілість – інтегрований показник цілісного розвитку особистості.....	88
2.1.1. Зміст і структура поняття «соціальна зрілість особистості»	90
2.1.2. Показники й критерії соціальної зрілості особистості школяра.....	98

2.1.3. Індикатори індексу соціальної зрілості особистості учнівської молоді.....	108
2.2. Моделювання індексу соціальної зрілості особистості учня і його класу та методів її оцінювання	118
2.2.1. Методи самооцінювання учня та виставлення ним за кожним індикатором стереооцінок найближчому товаришеві з класу	122
2.2.2. Методи експертного оцінювання учня та його класу	124
2.2.3. Об'єднання самооцінок, стереооцінок, експертних оцінок учня в індекс соціальної зрілості особистості .	126
2.2.4. Ранжування учнів у класі на основі емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості	130
2.3. Математичні методи об'єднання первинних атестаційних оцінок у нормований індекс соціальної зрілості особистості учня 7-11 (12) класу та його колективу	134
2.3.1. Формула № 1 вираховування коефіцієнтів взаємозв'язку між самооцінками й оцінками експертів (K_1) та стереооцінками й оцінками експертів (K_2)	136
2.3.2. Формула № 2 об'єднання коефіцієнтів K_1 і K_2 в емпіричне значення кожного складника числового показника індексу соціальної зрілості особистості – самовизначення, активності та відповідальності.....	144
2.3.3. Формула № 3 для вираховування індексу соціальної зрілості особистості	149
2.3.4. Обчислення значення величини індексу соціальної зрілості колективу учнів 7–11(12) класу	151

Розділ 3. ОЗДОРОВЛЮВАЛЬНІ ЧИННИКИ ОПОРНОЇ ШКОЛИ
ПОВНОГО ДНЯ ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
КОМПЛЕКСУ..... 157

3.1. Організація 5-разового дієтичного харчування школярів
– запорука здоров'я та якості освіти дітей..... 157

3.1.1. Організація здорового 5-разового харчування
учнів великої школи повного дня..... 158

3.1.2. Три основні ланки організації діяльності фахівців,
що забезпечують у школі 5-разове харчування учнів та
дорослих 165

3.1.3. Відповідальні обов'язки директора школи повного
дня в організації 5-разового харчування дітей і дорослих
на базі шкільної кухні 168

3.1.4. Формування трудових навичок і культури
сімейного харчування на базі роботи шкільної кухні та
шкільних теплиць 174

3.2. Залучення учнів у різні види обслуговувальної та
продуктивної праці у взаємодії з підготовленими
педагогічними працівниками..... 177

3.3. Антисколіозна індивідуальна конторка-парта для роботи
стоячи й сидячи – ергономічне робоче місце учня
1–11(12) класів 181

3.3.1. Із архіву: підготовка зразків індивідуальної
конторки-парти для роботи стоячи й сидячи на
Міжнародну виставку та отримання винахідниками
УКРПАТЕНТУ 182

3.3.2. Перша серія вироблених конторок-парт для роботи
стоячи й сидячи індивідуальна для впровадження –
регульована лівостороння (l-left) / правостороння
(r-rights) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017..... 191

3.3.3. Відомості про конторку-парту та технічні характеристики.....	193
3.3.4. П'ять варіантів розміщення в кожному навчальному класі конторок-парт як індивідуальних робочих місць для учнів і вчителів	200
3.3.5. Налаштування конторки-парти з урахуванням антропометричних даних учня (інструкція з 10 кроків)	204
3.3.6. Термін служби, свідоцтво приймання, рух виробу під час експлуатації, зберігання та утилізація конторки-парти.....	210
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	254
В. В. РАДУЛ. УНІВЕРСУМ ШКОЛИ І ВСЕСВІТ ОСОБИСТОСТІ. <i>Післямова наукового редактора</i>	276
ДОДАТКИ.....	287
ДОДАТОК 1. Форма збирання об'єктивних даних вибірки кожного учня класу	287
ДОДАТОК 2. Зміст і форма опитувальника (анкети): самооцінка учня та стереоцінка близького товариша в класі	288
ДОДАТОК 3. Зміст і форма журналу експертних оцінок учнів класу Журнал експертного оцінювання (зведена таблиця № 3)	294
ДОДАТОК 4. Креслення індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи в проекціях	300
ДОДАТОК 5. Зразок гарантійного талону гарантійного ремонту (обслуговування) конторки-парти.....	302

ДОДАТОК 6. ПАТЕНТ №78816 UA НА КОРИСНУ МОДЕЛЬ «Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи», зареєстрований у Державному реєстрі патентів України на корисні моделі 10.04.2013 р. (<i>Винахідники: Гачук Євгеній Григорович, Лебедик Микола Петрович, Сахацька Віра Миколаївна</i>).....	304
ДОДАТОК 7. Свідоцтво МОН про визнання відповідності педагогічним вимогам: «ВИКОРИСТАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ»	305
ДОДАТОК 8. Зразок договору про співробітництво виробника та покупця конторки-парти.....	306
ДОДАТОК 9. Маркування конторки-парти для передання учневі 1–12 класів як індивідуального робочого місця в навчанні.....	310
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	312
ПРО АВТОРІВ.....	314

ОЧІ БОЯТЬСЯ, А ЧИ ДІЙДЕ ДІЛО ДО СМІЛИВИХ РУК?

Замість передмови

***Н. М. Врадій.** Доповідь директора Тишківської ЗШ № 1,
кандидата на посаду директора опорної школи Тишківської ОТГ
Кіровоградської області, 4 квітня 2019 року*

Врадій Наталія Миколаївна,
1968 року народження, українка.
У 1991 році закінчила Кіровоградський
державний педагогічний інститут
імені О. С. Пушкіна.
Учитель математики та фізики. З
1999 року заступник директора, а з
2003 року – директор
Тишківської ЗШ I–III ступенів № 1.
У 2008 році нагороджена Почесною
Грамотою Управління освіти і науки
Кіровоградської обласної державної
адміністрації *«за високу
результативність у роботі, високий
професіоналізм, значний особистий
внесок у справу навчання і виховання
підростаючого покоління».*

Шановний голово й депутати Тишківської ОТГ!

1. Тишківська опорна школа повного дня як новий тип закладу середньої освіти створюється за державною програмою реформування освіти учнівської молоді (Концепція МОН про Нову українську школу), для радикального покращення якості їх навчання та виховання (Концептуальні засади..., 2016, с. 4). Її впровадження спрямоване на створення умов підвищення якості освіти школярів, рівень державної атестації випускників школи. На жаль, випускники наших сільських шкіл із кожним роком

рідше вступають для продовження навчання в престижні університети України. Тому місцева влада, створюючи опорну школу повного дня, повинна суттєво збільшити витрати на формування особистості та фізичного й психічного розвитку дітей.

Для мене опорна школа – це не звичайна загальноосвітня школа, яка створюється шляхом об'єднання малих шкіл в одну велику, це філософія розумних керівників та батьків, які приймають рішення про освіту, ураховуючи не особисті інтереси, а керуючись інтересами громади, державними інтересами. Опорна школа є новою системою навчання та виховання дітей, новим мисленням місцевої влади й політичної еліти сіл Тишківської ОТГ, де не потрібно економити на освіті, оскільки це спричинить народження недоучених особистостей.

Ми прагнемо побудувати велику опорну школу повного дня як складну освітню систему, що матиме потужніше у виховному плані та соціалізації зовнішнє середовище. В опорній школі є можливість розширити спектр системного впливу як на учнів, так і на педагогічних працівників, оскільки у великій школі повного дня виникають інші, значно складніші освітні стосунки між учасниками педагогічного процесу в навчанні, праці, грі, самодіяльності й інших різновидах діяльності дітей і дорослих. Уперше зусиллями місцевої влади Тишківської ОТГ створюється новий інструмент виховання та навчання, що практично неможливо зробити в малокомплектних і малих школах с. Тишківка, с. Гаївка та с. Федорівка. «Людина не виховується по частинах, – стверджує А. С. Макаренко, – вона створюється синтетично всіма впливами, яким вона піддається, тому окремий засіб завжди може бути й позитивним, і негативним, вирішальним моментом є не його пряма логіка, а логіка й дія всієї системи засобів, гармонійно організованих» (Макаренко, 1984, т. 3, с. 6). Отже, основним результатом створення школи повного дня є впровадження нового типу закладу середньої освіти і його нової навчально-виховної системи.

В умовах розвитку Тишківської ОТГ доцільно створювати велику опорну школу повного дня як «Навчально-виховний комплекс: дошкільний заклад – початкова школа – гімназія – академічний ліцей – професійний ліцей – центр додаткової освіти». Згідно з чинним законодавством у структуру Тишківської опорної школи обов'язково входять початкові школи-філії, які розміщуються за місцем проживання учнів у селах Тишківка, Гаївка та Федорівка, та позашкільні дитячі заклади, тимчасові дитячі колективи, що виникають у сфері культури та мистецтва й інших закладах, із якими повинні співпрацювати педагоги й учні опорної школи.

2. Створення нової опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу вимагає негайного написання Статуту цього типу закладу освіти та призначення нового *директора опорної школи*, який протягом квітня-серпня 2019 року має займатися тільки підготовкою та організацією відкриття нової опорної школи повного дня – підготовкою матеріальної бази початкових шкіл-філій, гімназії та ліцеїв, мережі класів, набором педагогічних кадрів, підготовкою навчальних планів основної та додаткової освіти й іншим.

Зарплату новопризначеного директора опорної школи повного дня протягом року має забезпечувати у повному обсязі рада та виконком Тишківської ОТГ, згідно зі штатним розписом МОН. Директору опорної школи необхідно виділити обладнаний кабінет-офіс для постійної роботи, відряджувальні для навчання на курсах підвищення кваліфікації й інше відповідно до планів відділу освіти Тишківської ОТГ.

Відомо, що *МОН орієнтує у 2018–2019 рр. витратити в межах одного мільйона гривень на підготовку вчителів початкової школи для роботи за новими програмами*. Частково ці кошти надходять у місцеві бюджети від державних організацій. Сьогодні для початкових шкіл с. Тишківки, Гаївки та Федорівки необхідно закупити:

– нові парти як індивідуальні робочі місця учнів 1–4 класів (від виробника ФОП Є. Г. Гачука є пропозиція купити

виготовлені в Україні оригінальні конторки-парти для роботи стоячи й сидячи у кількості 50 штук);

– інтерактивні дошки з відповідним комплексом комп'ютерів, планшетів для читання книг учнями 1–4 класів в електронній формі;

– визначений МОН комплекс роздавального навчально-виховного дидактичного матеріалу, нових приладів, підручників й багато іншого.

Педагоги, директор опорної школи в співпраці з начальником відділу освіти Тишківської ОТГ самостійно доповнюють відомий список необхідних закупок для початкової школи, які вимагає МОН.

Якість знань і виховання школярів залежить від рівня соціальної зрілості та професійної кваліфікації педагогічних працівників, тому першим кроком у процесі створення опорної школи всі вчителі основної та додаткової освіти Тишківської ОТГ повинні пройти ґрунтовну перепідготовку та відповідне тестування – для допуску до роботи з учнями, що теж вимагає конкретних і значних витрат із місцевого бюджету.

За підтримки батьків учнів необхідно повернути втрачений досвід залучення учнів у різні види обслуговувальної та продуктивної праці – *поєднання легкої продуктивної та обслуговувальної праці з навчанням*. Як у процесі навчання, так і в процесі праці необхідно створити умови, щоб учні залучалися до праці тільки за наявності їх взаємодії та співпраці з педагогами. Отже, для підвищення якості знань й виховання учнів у опорній школі необхідно залучати бажаних учнів у різноманітні види обслуговувальної та продуктивної праці *тільки у взаємодії з педагогами школи*, що запобігає експлуатації дитячої праці. Тому місцевій владі необхідно виділяти додаткові кошти для підвищення кваліфікації вчителів, оскільки на державному рівні ця проблема системно не розв'язується.

3. У структурі опорної Тишківської школи повного дня необхідно по новому визначити її складники – *початкова школа (1–4 класи)*, що розміщується окремо у с. Тишківка, с. Гаївка та

с. Федорівка, гімназія з профільними гімназичними класами для учнів 5–9 класів та ліцей для старшокласників 10-11(12) класів. Окрім академічного ліцею доцільно організувати профільний спеціалізований ліцей аграрного спрямування та технічний ліцей, де гімназисти й ліцейсти навчаються за програмами професійно-технічної освіти.

Початкові школи, гімназія та вказані ліцеї – це окремі автономні модулі опорної школи повного дня. Водночас, технічний ліцей (СПТУ) може мати своє окреме приміщення для додаткової освіти.

*Варіант розміщення вказаних складників шкіл навчальних закладів опорної школи повного дня, якими керує один директор, може бути такий: початкова школа, «шкільний готель», який слід розмістити на базі нині діючої ЗОШ № 2, а гімназію та ліцеї – на базі ЗОШ № 1. Ці автономно функціонувальні складники опорної школи, які постійно взаємодіють, з великою ефективністю надають усім учням 1–11(12) класів *обов'язкову загальну середню освіту* в першій половині дня (1) та *додаткову освіту* учням за особистим вибором (2), після обіду, у другій половині дня. Тут необхідно підкреслити, що навчально-виховний план – єдиний для всіх складників навчальних закладів опорної школи повного дня. Уперше директор школи повного дня повинен навчитися й системно проводити навчально-виховні заходи спільно, в усіх селах Тишківської ОТГ, раніше така проблема не обговорювалася.*

Обсяги фінансування роботи педагогів базових шкіл великої школи повного дня та центру додаткової освіти, який створює директор опорної школи повного дня, збільшуються. Депутати на сесії та виконком Тишківської ОТГ повинні на додаткову освіту виділяти не менше грошей (мінімум – 8 мільйонів гривень), яку держава зараз витрачає на утримання учителів-предметників. На жаль, місцева влада, депутати Тишківської ОТГ у 2018 році не виділили жодної гривні на додаткову освіту.

4. Організація обов'язкової середньої освіти учнів 5–11 класів у взаємодії зі змістом додаткової освіти, поруч із науковими гуртками, студіями, секціями, театрами, клубами та інше, (наприклад, Мала Академія Наук, факультети довузівської підготовки при університетах тощо, *які працюють за програмами додаткової освіти*), передбачає створення в структурі центру додаткової освіти постійно діючих одновікових та різновікових груп учнів 5–11(12) класів для поглибленого вивчення навчальних дисциплін за вибором із метою підвищення якості ЗНО та формування конкурентоспроможних особистостей на ринку праці. Відомо, що додаткову освіту учнів 5–11(12) класів забезпечує окремо створений колектив педагогічних працівників, які підпорядковуються єдиному керівництву директора опорної школи.

У Тишківській опорній школі повного дня необхідно негайно розширити спортивну матеріальну інфраструктуру, згідно з вимогами МОН. Необхідне футбольне поле зі штучним покриттям, малий і великий криті спортивні зали. Слід виділити земельну ділянку для науково-дослідної роботи учнів та педагогів, оскільки зростання інтелектуального навантаження вимагає різноманіття їх фізичного навантаження, зокрема залучення дітей до різних видів *потужної обслуговувальної та продуктивної (легкої) праці у взаємодії з педагогами*.

Для забезпечення роботи вчителів, які проводять із учнями 5–11 класів *поглиблене вивчення навчальних предметів*, міська влада повинна виділити стабільний фонд заробітної плати. За цих умов випускники опорної школи осилають вимоги високого рівня ЗНО й зможуть вступати в престижні університети України, важливо, прогнозовано отримають якісне виховання, щоб залишитися жити й продуктивніше працювати в рідних селах.

5. Відкриття опорної школи повного дня передбачає створення в селах ОТГ нових робочих місць для батьків дітей, які повинні мати змогу працювати й заробляти гроші, щоб фінансувати 5-разове харчування дітей, екскурсії й подорожі,

отримання додаткової освіти й інше. А це значить, що директор опорної школи разом із місцевою владою повинен розв'язувати проблему створення в кожному селі, хуторі ОТГ виробничі й переробні підприємства. Доцільно на кооперативній основі, що передбачає формування відповідних знань, умінь і навичок у кожного члена новостворених кооперативів, об'єднуватися й відповідально та чесно працювати.

Малий бізнес у селі – це підтримка життєдіяльності територіальних громад Тишківської ОТГ, умова оптимізації й зростання кількості дорослого населення та дітей у сім'ях, тому виробництво та переробка продукції новоствореними кооперативами повинні орієнтуватися на *внутрішнє споживання* їх продуктів та товарів кожним жителем сільської територіальної громади. Це значить, що дорослі й діти кожної оселі, де є підсобне господарство, мають змогу взяти участь у кооперації виробництва та переробки своєї продукції. На зовнішньому ринку необхідно продавати лише рештки енергії, продукції та послуг. Такий підхід у сфері виробництва створює нові умови для залучення школярів із 13 років до посильної (легкої) продуктивної праці, яка сьогодні, практично, у діяльності гімназій та ліцеїв не передбачена.

6. Створення опорної школи повного дня в с. Тишківці вимагає впровадження обов'язкового режиму 5-разового повноцінного харчування всіх школярів та членів шкільного колективу. Окрім 2-го сніданку, обіду та 2-го обіду, деяким учням необхідно організовувати ще й сніданок та вечерю. Кожна мама повинна готувати вдома їжу для своєї дитини-школяра, керуючися розробленим шкільним дієтологом меню. Без якісного, обов'язкового й вчасного харчування учнів неможливо підвищити якість їх навчання та виховання, забезпечити фізичний розвиток у єдності з психічним здоров'ям, тому в опорній школі повного дня необхідно будувати (добудовувати) *велику їдальню-кафе*, послугами якої повинні користуватися учні, педагогічні працівники та інші.

7. Важливим критерієм позитивної і продуктивної діяльності новоствореної Тишківської опорної школи повного дня є її привабливість, здатність надавати дуже якісні знання. Для того, щоб у ній прагнули без обмежень навчатися учні з сіл та міст, що не входять до складу Тишківської ОТГ, вона повинна бути конкурентноспроможною. Тому, цей критерій повинен осмислити й використовувати на практиці кожен гуманний до майбутнього дітей житель села, депутати, працівники місцевої влади і, особливо, керівники підприємств.

З часом Тишківська ОТГ буде об'єднуватися з іншими територіальними громадами за принципом укрупнення. Це веління часу. Якщо в с. Тишківці не буде створено сучасну школу повного дня як навчально-виховний комплекс, то нашим дітям, учням 5–11(12) класів із с. Гаївки та с. Федорівки доведеться щоденно їздити на навчання у смт. Новоархангельськ. Там уже сьогодні організація освіти оціюється як сучасна й перспективна. Вони обладнають велику опорну школу школу-пансіон, де наші діти будуть навчатися й проживати.

Отже, Тишківська опорна школа повного дня повинна сьогодні створити відповідну матеріальну базу й працювати в режимі *«опорна школа повного дня-пансіон»*. У її структурі повинен бути *«шкільний готель»* із окремо обладнаними квартирами для проживання учнів із інших міст та педагогічних працівників із оточуючих малих сіл. Це можна зробити й на території земельної ділянки та приміщень Тишківської ЗОШ № 2. Сьогодні між школами ЗОШ № 1 і ЗОШ № 2 доцільно створити *«шкільну вулицю»* – широку асфальтовану дорогу, де, за кращими стандартами, виокремити полоси для руху велосипедистів та тротуари для пішоходів, які повинні освітлюватися й мати естетичний дизайн.

8. Новий директор опорної школи повинен протягом року сформувавати комплекс навчальних планів та програм основної та додаткової освіти, сформувавати мережу класів, сформувавати список педагогічних працівників. Для цього необхідно призначити нового директора опорної школи негайно, сьогодні,

який повинен підготувати школу до відкриття – 1 вересня 2020 року.

Доцільно, якщо директор повинен призначатися на конкурсній основі. Може, приїде розумний педагог із іншої школи, з іншого регіону, який буде турбуватися про сьогодення та майбутнє дітей опорної школи Тишківської ОТГ.

Ми розуміємо, що без вивчення громадської думки та громадських слухань громадян сіл Тишківської ОТГ неприпустимо відкривати опорну школу та призначати нового директора. Прошу вважати дану доповідь першим кроком проходження суспільної атестації майбутнього директора опорної школи.

Дякую Вам за увагу!

Розділ 1.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ОПОРНОЇ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ (НВК)

Реформи в Україні, що пов'язані з ринковою економікою, територіально-адміністративним устроєм, освітою привели до закриття багатьох шкіл у сільській місцевості. Постає гостра проблема – чим замінити ці чисельні школи? І замінити так, аби випускники сільських ЗОШ не поповнювали ряди некваліфікованих працівників у нашій країні чи за кордоном, а отримували високі бали під час ЗНО і складали гідну конкуренцію абітурієнтам закладів професійної освіти всіх рівнів у великих містах. У діапазоні альтернатив – від електронної (дистанційної) самоосвіти до переїзду родини з села в місто – розташовані великі школи повного дня (школи-пансіони).

1.1. Вихідні наукові параметри дослідження за темою монографії «Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу»

Об'єктом даного теоретико-методичного монографічного дослідження є проблема отримання якісної обов'язкової середньої освіти у взаємодії з додатковою освітою учнів школи повного дня як навчально-виховного комплексу.

Предметом дослідження є психолого-педагогічні засади створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу (НВК) з оптимальними умовами розвитку особистості школярів.

Мета дослідження – вивчити, розробити і апробувати теоретичну модель великої школи повного дня-НВК як керованого соціально-педагогічного засобу формування цілісної особистості та підготовки учнівської молоді до життя.

Гіпотеза дослідження. Якщо створити школу повного дня як навчально-виховний комплекс на основі взаємодії обов'язкової загальної і додаткової освіти школярів, то вона буде функціонувати як виробництво особистостей учнів, педагогічних працівників та технічного обслуговуючого персоналу шкільного колективу, які здатні до самоудосконалення, соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності і цілеспрямованого виконання основних соціальних функцій школярами та випускниками школи регіональної освіти, оскільки об'єднання природного (живого і неживого), соціального потенціалу школярів за місцем проживання сприяє прогресивному розвитку їх особистості.

Для досягнення мети і перевірки гіпотези у роботі поставлені такі **завдання дослідження**:

- 1) обґрунтувати взаємодію обов'язкової загальної та додаткової освіти як головний принцип організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу (НВК);
- 2) змодельовати параметри організації НВК (оптимізація кількості учнів, стабільний розклад всієї життєдіяльності учнів, структура додаткової освіти, кадри для додаткової освіти, рівні організації НВК);
- 3) розробити методику діагностики рівня соціальної зрілості особистості як провідного показника ефективності діяльності школи повного дня-НВК;
- 4) запропонувати систему 5-разового харчування школярів, що є запорукою їх здоров'я і працездатності;
- 5) змодельовати алгоритм залучення учнів у процеси обслуговуючої та посиленої продуктивної (легкої) праці у взаємодії з підготовленими педагогічними працівниками;

б) сконструювати і впровадити в школу повного дня як навчально-виховного комплексу робоче місце для учнів будь-якого віку – ергономічну антисколіозну індивідуальну конторку-парту для роботи стоячи й сидячи.

Теоретико-методологічною основою дослідження є особистісно-діяльнісний підхід у вітчизняній педагогіці (М. В. Гриньова, І. А. Зязюн, В. Р. Ільченко, В. Г. Кремень, А. С. Макаренко, Н. Г. Ничкало, В. В. Радул, В. О. Сухомлинський, М. Д. Ярмаченко та ін.) та психології (Г. О. Балл, І. Д. Бех, П. І. Зінченко, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. А. Роменець, Г. К. Середа, М. М. Слюсаревський та ін.).

Методи дослідження складають: загальнонаукові методи теоретичного рівня (моделювання, аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних); методи емпіричного дослідження (анкетування, спостереження, аналіз документів) та методи статистичної обробки кількісних результатів (формули обрахунку індексів соціального самовизначення, соціальної активності, соціальної відповідальності та інтегрований індекс соціальної зрілості особистості – індекс Лебедика).

База емпіричного дослідження. Дослідження виконувалося у 2000-2019 роках на базі закладів середньої освіти України і на основі вивчення наукової та нормативної літератури, де відображені результати дослідження проблеми створення школи повного дня як навчально-виховного комплексу.

З 2000 року над проектом дослідження працювали полтавські вчені й педагоги М. П. Лебедик – науковий керівник проекту, І. В. Лебедик, В. Ф. Моргун, Ф. Т. Моргун, П. В. Писаренко, А. О. Пантелеймоненко, Є. Г. Гачук, О. М. Гачук, В. В. Радул, В. Є. Саленко, В. М. Сахацька, К. С. Ялова та ін.

1.2. Передумови створення навчально-виховних комплексів у вітчизняній освіті

Слово комплекс походить від лат. complex – зв’язок, поєднання. Поняття «комплекс», «школа-комплекс», «навчально-виховний комплекс» визначаються як *«система, сукупність чого-небудь об’єднаного разом, що має загальне призначення й відповідає будь-якій певній спільній меті»* (Навчально-виховний комплекс..., 2019).

З 2016 року місцеві органи влади почали закривати в сільській місцевості малі загальноосвітні навчальні заклади й створювати опорні школи, що актуалізувало проблему організації їх діяльності в режимі школи повного дня. Статус опорної школи і її місце в структурі одного населеного пункту чи добровільного об’єднання територіальних громад зафіксований державним документом «Положення про освітній округ»: *«Освітній округ – об’єднання навчальних закладів, закладів культури, фізичної культури і спорту (далі – суб’єкти округу). До складу округу можуть входити опорні загальноосвітні навчальні заклади (далі – опорні школи), їх філії»* (Положення про освітній округ..., 2016). Об’єднання загальноосвітнього навчального закладу з позашкільними навчально-виховними закладами й установами культури є умовою створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу.

У текстах вільної енциклопедії «Вікіпедія» підкреслюється особливість назви «навчально-виховний комплекс (НВК)» – це *«термін українського законодавства та освіти, що позначає об’єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів учнів»* (Навчально-виховний комплекс..., 2019).

1.2.1. Історичний екскурс щодо створення навчально-виховних комплексів

З історії відомо, що перший навчально-виховний виробничий комплекс, до складу якого входили різні типи навчальних закладів – дитячі ясла, дитячий садочок (діти від 1 до 6 років) та початкова школа (учні 6–10 років), вечірня школа для старших учнів (10–17 років) та вечірня школа для дорослих, які вдень працювали на виробництві, а ввечері навчалися, у 1816 р. при власному підприємстві створив капіталіст і педагог Роберт Оуен (2019).

Педагогічну теорію створення та використання створених навчально-виховних закладів при великому капіталістичному виробництві Роберт Оуен опублікував у 1813–1814 роках. Його авторська програма педагогічної реформи передбачала цілеспрямоване формування людського характеру на основі поєднання процесів навчання та продуктивної праці дітей, що не втратило свою актуальність і сьогодні [17, с. 169].

В Україні загальноосвітні школи ніколи не створювалися при великих заводах, фабриках, фірмах, а навпаки – виробництва створювалися при великих закладах середньої освіти, де виникали відповідні умови для відкриття сучасних цехів «шкільного виробництва». Такими школами є школи повного дня як навчально-виховні комплекси.

1.2.2. Досвід створення шкіл повного дня як навчально-виховних комплексів

Незважаючи на відсутність затвердженого Урядом України Положення про навчально-виховний комплекс як об'єднання загальноосвітньої школи I–III ступенів із навчально-виховними закладами інших типів, із 1987 року в Україні успішно функціонує перший навчально-виховний комплекс (НВК) № 2 у

м. Южне Одеської області (автор – директор Ігор Андрійович Синячев).

І. А. Синячев уперше в Україні створив навчально-виховний комплекс, до якого входять три різні типи навчальних закладів: загальноосвітня школа I-III ступенів – центр позашкільної додаткової освіти – професійно-технічне училище II ступеня. У центрі додаткової освіти діти навчаються за гроші спонсорів і батьків (Синячев, 2014; Радькін, 2018). На базі названого НВК № 2 у першій половині дня учні загальноосвітньої школи та професійно-технічного училища отримують обов'язкову основну освіту за єдиними типовим навчальним планом загальноосвітньої школи, а у другій половині дня оволодівають відповідними трудовими навичками, початковою професійною освітою, і, відповідно до їх потреб та інтересів, навчаються за програмами додаткової освіти.

Із 2000 року полтавські вчені та педагоги (М. П. Лебедик – науковий керівник проекту, І. В. Лебедик, В. Ф. Моргун, Ф. Т. Моргун, П. В. Писаренко, А. О. Пантелеймоненко, Є. Г. Гачук, О. М. Гачук, В. В. Радул, В. Є. Саленко, В. М. Сахацька, К. С. Ялова та ін.) активно працювали над проектом створення *великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу*.

У роботі наукового колективу активну участь брав відомий еколог, піонер упровадження в Полтавській області й Україні безвідвального обробітку землі, доктор с/г наук Федір Трохимович Моргун (2005), який запропонував створити на Полтавщині освітню програму «Учитель», що успішно реалізував на практиці ректор Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, доктор філософських наук Іван Андрійович Зязюн. Ф. Моргун брав

участь у розробці першого в Україні проекту елітарної й трудової великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу.

Ф. Т. Моргун активно працював над проблемою поєднання елітарної освіти з обслуговувальною та продуктивною працею школярів, над обґрунтуванням ефективності впливу обслуговувальної та продуктивної праці на якість знань учнів і, зокрема, на вивчення іноземних мов.

Чітко сформулював вихідний пункт у процесі підготовки кадрів для школи – *майбутніх учителів повинні відбирати вчителі шкіл із кращих своїх учнів. Учителі Полтавщини забезпечували допрофесійну підготовку старшокласників, використовуючи факультативи «Юний педагог».*

Працюючи 15 років керівником Полтавської області, він був супротивником закриття малих шкіл як культурних осередків. Однак розуміючи, що село занепадає через низький освітній та культурний рівень жителів, відсутності роботи в селах, він підтримував будівництво великих шкіл повного дня для комплексу сіл як осередків розквіту сучасної освіти, української мови, педагогічних інновацій та культури учнів, їх батьків та односельців.

У 2008 році полтавські науковці й педагоги завершили роботу над проектом «Освітній пансіон» і зареєстрували у м. Кременчуці першу велику школу повного дня – **Кременчуцький заклад освіти «Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна: загальноосвітня середня школа I-III ступенів – професійно-технічне училище II ступеня – центр додаткової освіти»** (Див. Рис. 1).

У школі повного дня як навчально-виховному комплексі одночасно навчалися як міські, так і приїжджі учні з сіл (Лебедик, 2014; 2015). Ф. Моргун переконав меценатів побудувати її в м. Кременчуці – на 950 учнів, на площі 5,0 га. Загальний вид цієї школи показаний на етапі громадських слухань з-поміж населення мікрорайону «Молодіжний». Структуру школи складають великий навчальний корпус із актовим та спортивним залами, виробничі цехи, у напівпідвальних приміщеннях розташовано класи для додаткової освіти учнів 1-11 класів, житловий 5-поверховий будинок для вчителів. Із південного боку прибудовано систему теплиць, де учні з педагогами вирощуватимуть овочі й інше.

Як досвідчений господарник, Ф. Т. Моргун у процесі розробки проекту будівництва Кременчуцького НВК висунув оригінальні ідеї економії води та теплової енергії, які використовувалися в розробці наступних проектів великих шкіл повного дня.

Рис. 1. Загальний вид території та приміщень першої школи повного дня як навчально-виховного комплексу (м. Кременчук)

Перша ідея. Міська школа може брати свою питну воду з глибинної свердловини. Не підключається до мережі міської каналізації, оскільки недоцільно скидати (втрачати) щоденно декілька сотень кубів води, яку можна використовувати для поливу озелененої території школи. Достатньо створити систему

простих септиків для очистки води, яка б по шкільній мережі каналізації постійно стікала б у перший, а далі – у другий каскадні ставки. Для будівництва школи повного дня в мікрорайоні Молодіжний м. Кременчука під ставки було використано дві великі западини, що залишив після себе сусідній цегельний завод.

У першому ставку, дно й сторони якого покрите цілісною товстою плівкою, накопичується велика кількість талої, дощової води та очищена септиками вода з шкільної каналізації (витоки з туалетів, кухні, навчальних лабораторій, від господарської діяльності). У другий ставок переливалися тільки залишки води, а далі, після його наповнення, вода витікала в маленьку природну річку. Економія фінансів і технічної води для школи значна.

Створення такого акумулятора води дозволяє поливати присадибну земляну територію школи, дерева, кущі рослини тощо, а також регулярно мити дороги та пішохідні доріжки. Відомо, що з кожним роком температура атмосфери зростає, відповідно збільшується полив рослин. Частковий обсяг цієї води після її очистки без обмежень використовується для промивання туалетів.

Друга ідея. Сільські учні, які навчаються в міській школі, повинні проживати не в пришкільному інтернаті «Дитячий готель», а у сім'ях міських учнів. Як показує досвід, цю ідею можна реалізувати з найменшими ризиками конфліктів, якщо всі міські учні, разом із учнями з сільських сімей будуть щоденно 5 разів разом харчуватися в шкільній їдальні. Тут необхідно переконати батьків, що вони окремо оплачують проживання дитини та окремо оплачують харчування своїх дітей у шкільній їдальні. Всі учні 1–11(12) класів школи повного дня повинні щоденно харчуватися згідно з меню 5-разового харчування. Меню розробляють шкільні дієтологи й узгоджують із лікарями, дітьми та батьками, тому в школі повного дня повинна бути велика їдальня-кафе, де задовольняються потреби не окремих

підгруп учнів, а кожної конкретної дитини сім'ї, батьки якої в повному обсязі фінансують повноцінне харчування учня.

У кожній опорній школі повного дня створюється потужне виробництво громадського харчування. У залі, кухні та приміщеннях їдальні бажаючі хлопці та дівчатка з 13 років повинні не лише допомагати поварам готувати їжу, а й вивчати технологію приготування їжі вдома. За підтримки батьків на базі шкільної кухні всім бажаючим учням необхідно надавати початкову професійну освіту.

Третя ідея. Школа повинна мати мінімум три сонячні солярії на верхньому технічному поверсі. На даху кожного шкільного приміщення облаштовуються сонячні геліосистеми, які забезпечують теплою водою кухню, умивальники всіх підсобних приміщень.

Уся територія школи з двома ставками повинна бути своєрідною мініпарковою зоною, де є можливість створювати оранжереї, зелені навчальні класи, куточки-павільйони для відпочинку учнів й інше. Над двома ставками розміщуються сонячні батареї. Згідно з вимогами техніки безпеки ці пристрої та ставки огорожуються охоронними парканами.

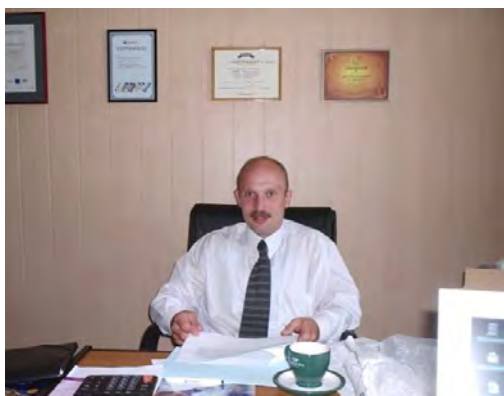
Першим науковим керівником будівництва та створення елітарної трудової школи повного дня був обраний педагогами та науковцями Микола Петрович Лебедик, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки Полтавського державного педінституту імені В. Г. Короленка в період реалізації в Полтавській області програми «Учитель». Він був призначений директором Кременчуцької школи-пансіону повного дня для її будівництва, йому видали зареєстровану печатку школи імені Федора Моргуна.

М. П. Лебедик розробив й апробував технологію створення опорної школи повного дня як освітньої системи, що поєднує основну та додаткову освіту школярів.

Розробив методику діагностики цілісного розвитку учнів та використання індексу соціальної зрілості особистості школяра як показника ефективності діяльності закладу освіти.

Директором другої великої школи повного дня був призначений В'ячеслав Євгенійович Саленко, учитель фізики й фізичної культури. Тепер успішно займається підприємництвом.

В. Є. Саленко розробив методику розрахунків оптимальної кількості учнів та ціну утримання й розвитку школи повного дня та школи-пансіону.

Створив технологію співпраці з батьками учнів та організаційні форми їх об'єднання у обслуговувальний кооператив **«Освіта – батьки учнів»** для оптимізації фінансування витрат коштів на освіту учнів й отримання фінансування на розвиток школи повного дня.

Інноваційні досягнення науковців і педагогів тимчасового науково-дослідного колективу активно використовувалися для

створення другої великої елітної трудової опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу *«початкова школа – гімназія – ліцей академічний – ліцей технічний (СПТУ II рівня акредитації) – центр додаткової освіти»* – на 1800 учнів 1–11(12) класів – на території площею 13,0 га. в с. Глеваха Васильківського району Київської області. (Див. Рис. 2; вид із фасаду див. на титульній сторінці книги).

Особливістю цього проекту є те, що приміщення школи повного дня складається з трьох автономних модулів – для початкової школи (600 учнів), гімназії (600 учнів) та ліцеїв (600 учнів): профільного академічного й технічного. Отже, оптимально в школі повного дня може навчатися до 1800 учнів 1-11(12) класів під керівництвом спільного директора.

**Рис. 2. Планувальна організація території школи повного дня як навчально-виховного комплексу в с. Глеваха Васильківського району Київської області
(Розробник М. С. Іщенко)**

За єдиним архітектурним планом на території великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу повинні обов’язково будуватися:

– 3-поверховий центральний навчальний корпус, розділений на три автономні навчальні модулі для роботи початкової, основної та середньої шкіл. Корпус має

110 навчальних класів та кабінетів і лабораторій, 3 спортзали та 3 актові зали. Під центральним навчальним приміщенням будуватиметься напівпідвал з високою стелею, у якому передбачається комплекс приміщень для організації різних напрямків позашкільної додаткової освіти не менше, чим для 50% учнів;

- великий спорткомплекс – мініфутбольне поле, плавальний басейн довжиною 50 м з 6-ма доріжками;

- теплиці – в усіх напівпідвальних приміщеннях із південної сторони, зокрема й напівпідвали житлових будинків;

- 5-поверховий адміністративний будинок (із центральним входом на територію школи) з офісними приміщеннями для всіх учителів навчальних предметів та інших педагогічних працівників;

- 1-й поверх адмінбудинку займає – Центр приготування їжі для забезпечення 5–6 разового харчування учнів 1–11 кл, педагогічних працівників та працівників технічного й обслуговувального персоналу, не менше, чим на 900 посадкових місць;

- 5-поверхові господарські будівлі;

- підземні сховища, льохи, морозильні камери для збереження продуктів харчування;

- відкритий стадіон із комплексом майданчиків – волейбольних, баскетбольних, для гри в ручного м'яча;

- велика закрита автостоянка для працівників школи та батьків учнів – під футбольним полем відкритого стадіону та під вхідною алеєю до школи;

- два 9-поверхових житлових будинків для педагогічних працівників школи повного дня – не менше 370 квартир;

- 5-поверхові житлові будинки «Дитячий готель» для проживання не менше 50% учнів під опікою сімейних вихователів протягом робочого тижня (з понеділка до суботи);

- 1–2-поверхові сучасні цехи «шкільного виробництва» для залучення до 40% бажаючих учнів у процеси продуктивної праці;

Розділ 1.

Науково-методичні основи створення опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу (НВК)

- біля кожного житлового будинку, навчального корпусу, інших приміщень, де встановлена велика кількість рукомийників, туалетів, інших приміщень із водою, у землі розміщуються природні біосептики з виведенням очищених стічних вод у спеціально облаштований каскад ставків;
- два ставки-відстійники для збирання дощових, снігових вод, технічно очищеної стічної води з біосептиків із усіх приміщень (накопичену воду використовувати для поливу території школи та господарських потреб);
- дві свердловини для питної води з двома водонапірними баштами;
- комплекс сонячних батарей на дахах приміщень, геліосистем для нагрівання води з використанням сонячної енергії;
- інші малі архітектурні споруди.

Ксенія Сергіївна Литвишко (Ялова)
розробила нові посадові інструкції для заступників директора школи повного дня з основної та додаткової освіти.

Розробила технологію відбору та підготовки педагогічних кадрів, які повинні знати не менше двох іноземних мов і брати участь (за бажанням) у чіткому переліку видів обслуговувальної та продуктивної праці у взаємодії з учнями.

Розробила Положення про «Центр додаткової освіти у школі» та повний пакет документації підготовки кадрів учнів 1–11(12) класів для роботи в школі повного дня за програмами додаткової освіти в єдності з основною.

Павло Вікторович Писаренко вперше обґрунтував створення в сільській місцевості великої опорної школи повного дня (пансіон) як чинника виникнення навколо неї сучасного екопоселення. Він розробив примірний зміст та відповідні форми навчання й виховання учнів за програмами додаткової освіти – вирощування продукції на основі біодинамічної технології та обґрунтував зміст й організаційні форми проведення дослідно-експериментальної й прикладної роботи учнів у великому шкільному тепличному господарстві.

Агроном, еколог, доктор сільськогосподарських наук, професор **П. В. Писаренко** розробив принципи та технологію відбору території для будівництва великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу в екологічно безпечній, парковій зоні з метою створення навколо неї сучасного екопоселення в сільській місцевості, надання учням сучасних агротехнічних знань та практичних умінь.

Повний пакет створення кооперативів для спільної обслуговувальної та продуктивної праці учнів, спеціально підготовлених педагогічних працівників та батьків дітей на території школи розробив відомий кооператор, доктор економічних наук, професор **Андрій Олексійович Пантелеймоненко**. Він обґрунтував структуру та організацію «шкільних виробничих цехів» на кооперативній основі.

А. О. Пантелеймоненко
розробив пакет документів для
відкриття «шкільних кооперативів»
як форму залучення учнів із 13 років
*у взаємодії з педагогами-
наставниками в процесі
продуктивної праці для виробництва
їжі на кухні та виробництва
продуктів харчування в шкільних
теплицях, де учні отримували й
початкову технічну освіту.*

Він теоретично обґрунтував
економію бюджетних коштів
приватного закладу середньої освіти,
щоб залучати для навчання на
безкоштовній основі в кожний клас
не менше двох талановитих учнів
(інтелектуальний фон класу) з
харчуванням та проживанням у
житлових будинках
«Дитячий готель».

Організація психологічної служби для підтримки якісного навчання кожного конкретного учня 1–11(12) класів, розробка методики відбору педагогами школи майбутніх учителів із кращих учнів та їх довузівське навчання за програмами «Юний педагог», обґрунтування психологічних основ трудової взаємодії учня й педагога в процесі продуктивної та обслуговувальної праці покладалися на кандидата психологічних наук, професора **Володимира Федоровича Моргуна**.

В. Ф. Моргун розробив теорію багатовимірного розвитку особистості. Перелік основних діяльностей (праця, спілкування, гра, самодіяльність) був узятий за основу концепції соціальної зрілості особистості та методики її виміру. Він на основі синтезу ідей видатних вітчизняних педагогів

(А. С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, О.А. Захаренка та ін.) зробив унесок у *психологічне забезпечення взаємодії учня й учителя в процесах обслуговувальної та продуктивної праці*. Його розробки щодо інтеграції та диференціації освіти (разом із В. Р. Ільченко, М. П. Лебедиком та ін.) утілилися в поєднання основної освіти з додатковою.

Валерій Вікторович Радул, доктор педагогічних наук, професор узяв на себе розробку інструментарію громадської атестації учителів на основі оцінок соціальної зрілості особистості. Удосконалив методику визначення рівня соціальної зрілості педагогічних працівників із урахуванням його взаємодії з учнями класів та учителів, що з ними працюють у колективі школи.

В. В. Радул розробив технологію, повний пакет методик для атестації учителів як моніторингового дослідження на основі оцінок індексу соціальної зрілості особистості.

Він перший узгодив свою технологію прикладного дослідження громадської думки в шкільному колективі з відомою методикою визначення рівня індексу соціальної зрілості особистості учнів 7–11(12) класів та його складників – соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності.

Ольга Миколаївна Гачук розробила систему отримання та зберігання продовольчих продуктів поварами шкіл, згідно з вимогами технології приготування їжі для 5-разового харчування учнів 1–11(12) класів, розробила пакети меню 5-разового харчування на 1–2 семестри навчального року, з урахуванням пори року, здоров'я учня та персональних вимог дієтолога та лікаря школи повного дня щодо відповідності продуктів харчування для кожного учня.

О. М. Гачук розробила пакети меню 5-разового харчування для кожного учня 1–11(12) класів із урахуванням їх потреб та стану здоров'я.

Уперше створила систему протидії надходженню на склади та на кухню школи продуктів, які шкодять здоров'ю учнів та їх педагогів, на основі персональної відповідальності за якість їжі шкільних кухарів.

Євгеній Григорович Гачук сконструював, запатентував винахід індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи на металевому каркасі та організував перше її виробництво в м. Полтаві.

Є. Г. Гачук розробив креслення обов'язкових складників індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи відповідно до вимог державних стандартів їх масового виробництва. Його ідеї зареєстровані в Укрпатенті. Уперше розробив технологію й експериментально перевірів доцільність використання лівосторонніх і правосторонніх конторок-парт трансформерів.

Віра Миколаївна Сахацька розробила ергономіку індивідуальної конторки-парти як робочого місця учня в школі повного дня та в сім'ї батьків.

В. М. Сахацька вперше обґрунтувала ідею об'єднання в єдиний технічний пристрій «конторка-парта» відому шкільну парту Еріксона та запропоновану доктором Базарним класичну конторку, розробила технологію використання конторки-парти як антисколіозне робоче місце школяра, де учень може її самостійно змінювати – як робочий стіл, конторку для письма, читання та мольберт для малювання, креслення. Її ідея зареєстрована в Укрпатенті.

Технологію роботи вчителів-предметників обов'язкової основної освіти та педагогічних працівників додаткової освіти з талановитими й здібними учнями 5–11(12) класів розробив **Ігор**

Валерійович Лебедик, кандидат педагогічних наук, викладач англійської мови.

І. В. Лебедик уперше розробив технологію роботи з талановитими й здібними учнями 5–11(12) класів за програмами додаткової освіти, використовуючи індивідуальну та групову форми організації навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст цієї діяльності узгоджувався з роботою кожного учителя навчальних предметів, який упроваджував на уроках свою взаємодію з талановитими та здібними школярами. Він обґрунтував будівництво навчальних класів у довжину до 11 метрів у школі повного дня, щоб поставити на задній стіні другу класну дошку, розробив методику її використання.

1.3. Опорна школа повного дня як відкрита система

Ми вивчали досвід створення Тишківської опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу *«Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей-Професійний ліцей-Центр додаткової освіти»* у с. Тишківці Тишківської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) Кіровоградської області.

Опорна школа створюється шляхом залучення учнів і педагогів із шкіл навколишніх малих сіл, що засвідчує необхідність її будівництва як відкритої складної системи, яка формується з об'єктів зовнішнього середовища: система – *«функція від усього числа елементів n , взаємозв'язків між елементами p_1 , взаємозв'язків між елементами i зовнішнім середовищем p_2 , загальною кінцевою метою (загального кінцевого результату) z »*:

$$S = f(n, p_1, p_2, z),$$

Зміна будь-якого з аргументів спричинить зміну кількісних та якісних параметрів системи» (Маца, 2008, с. 24). Іншими словами, школа невіддільна від внутрішнього та зовнішнього середовища. Таке бачення є основою розуміння проблем створення нової опорної школи як навчально-виховного комплексу.

Тому при розв'язанні першочергових проблем будь-якої опорної школи повного дня як системи зміст її діяльності повинен спиратися на використання елементів, що повинні групуватися як її основні підсистеми:

1) *соціальна підсистема*, де елементами є діти й дорослі люди;

2) *підсистема живої природи*, де елементами є мікроорганізми, тварини, риби тощо, дерева, інші рослини тощо;

3) *підсистема неживої природи* – вода, повітря, земля, енергія сонця та інші види енергії тощо;

4) *інформаційна підсистема діяльності опорної школи* забезпечується діагностичними, математичними та формувальними методами **інформаційної технології** з урахуванням впливу геофізичних факторів та природних законів.

Ідею природовідповідності освіти в наскрізному курсі «Довкілля» блискуче реалізував колектив науковців й освітян України під егідою полтавської лабораторії інтеграції змісту освіти Інституту педагогіки НАПН України (м. Київ), яку заснувала й очолює академік, доктор педагогічних наук, професор, завідувача відділом інтеграції змісту загальної середньої освіти вказаного інституту Віра Романівна Ільченко. У співпраці з доктором педагогічних наук К. Ж. Гузом вони сформулювали базові критерії оволодіння учнями основної та додаткової освіти на базі її інтеграції: *«Справедливу» та «ефективну» освіту* педагоги «Довкілля» розуміють як освіту, зміст якої на кожному етапі навчання (початкова, основна, старша школа) здатен засвоїти кожен учень. Завдяки засвоєнню змісту такої освіти кожен учень досягає природовідповідно

високого інтелекту, розвиває наукове мислення, зміцнює своє здоров'я та конструює свою особистісно значущу систему знань про дійсність – національний життєствердний образ світу. В основу цієї системи покладено загальні, базові закономірності природи, суспільства, культури та довкілля» (Ільченко, Гуз, 2016, с. 32).

Зовнішнє живе та неживе освітнє середовище, а воно персональне для кожної окремої школи повного дня як системи, є умовою усвідомленості учнем життєствердного образу світу. Без цього неможливе засвоєння ним зазначених вище базових закономірностей як здатності компетентно підходити до розв'язання практичних завдань, тобто оволодіння науковою компетентністю.

Ще ніхто не заперечив думку В. І. Вернадського про те, що наука є природним явищем, вона в загальнообов'язковій формі пов'язує кожну людину зокрема й суспільство в цілому з біосферою, ноосферою. Доречно підкреслює у своїх висновках В. Р. Ільченко думку, що суспільство як сукупність індивідів без наукової компетентності при сучасних досягненнях техніки буде самоусунене з біосфери й ноосфери. Тому створення школи повного дня необхідно розглядати у взаємодії з природними об'єктами її зовнішнього середовища.

1.3.1. Географічний ландшафт й антропогенне довкілля як складники зовнішнього середовища опорної школи повного дня

Географічний ландшафт території, де знаходиться школа та мешкають учні й батьки дітей має загальновідомі природні підсистеми: *геологічний фундамент; рельєф* та перший шар поверхні; типи земельного покриву; *клімат* та метеорологічні погодні умови з характерним балансом тепла й вологи; *поверхневі та підземні води*; рослинний світ; тваринний світ; поселення та розподіл людей; продуктивна діяльність людей із використанням ресурсів географічного ландшафту.

До підсистем антропогенного ландшафту відносяться результати людської діяльності – будинки, дороги, медичні установи, освітні, культурні заклади, профільні виробництва, виробництво енергій, потік інформації, ринок енергії й продуктів для внутрішнього споживання населенням, наслідки руйнації соціального, технічного та природного середовища життєдіяльності людини тощо.

Матеріальні, інформаційні, енергетичні та інші складники школи як системи створюються тільки з об'єктів її зовнішнього середовища. Загальною кінцевою метою діяльності школи повного дня є **виробництво особистостей дітей і дорослих та підготовка їх до життєдіяльності в різних сферах суспільства**. За загальним кінцевим результатом функціонування школи (елементи неживих підсистем) є **продуктами діяльності її учнів, педагогів й технічного обслуговувального персоналу**.

Зовнішнє середовище школи повного дня як системи виконує три основні функції:

1) є зовнішньою системою більш високого порядку, де опорна школа – підсистема, об'єкти якої повинні працювати на процес виробництва особистості учнів та педагогів;

2) надає опорній школі ресурси для її створення, розширення та функціонування, без чого немає її розвитку;

3) забезпечує створення школи й одночасно її руйнує.

Об'єкти зовнішнього середовища опорної школи як системи завжди знаходяться в суперечливих зв'язках з елементами її підсистем, а зміст цих суперечностей відбивають актуальні проблеми всіх жителів територіальної громади, які характерні для сіл Тишківської ОТГ. Розв'язання проблем жителів сіл ОТГ – це умова розвитку сучасної опорної школи повного дня як соціально-природної системи.

Методом експертних оцінок, які надавали фермери, керівники підприємств, депутати, політики, учителі, батьки учнів й інші жителі сіл Тишківської ОТГ, було виокремлено найбільш актуальні для населення проблеми (див. Табл. 1).

Таблиця 1.

Актуальні проблеми жителів сіл Тишківської ОТГ

➤ Погіршення якості ПИТНОЇ ВОДИ
➤ Нестача ТЕХНІЧНОЇ ВОДИ для поливу городу та підсобного господарства
➤ НИЗЬКІ БАЛИ ЗНО ВИПУСКНИКІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ , що не дозволяє їм навчатися в престижних університетах великих міст України
➤ Затримка відкриття у селі ОПОРНОЇ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ з Центром додаткової освіти, де кожний учень 5–11 класів може поглиблено вивчати навчальні предмети, брати участь у дитячих гуртках, студіях, клубах, секціях тощо
➤ Відсутність АСФАЛЬТНИХ ДОРІГ між с. Тишківка, с. Гаївка і с. Федорівка
➤ Немає де КУПИТИ СВІЖОГО МОЛОКА, СИРУ , оскільки в селі зникає поголів'я корів
➤ Відсутність ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ЗБИРАННЯ ТА ВИВЕЗЕННЯ СМІТТЯ на відведене звалище
➤ Низька якість АВТОБУСНОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ між селами пасажирів та учнів 5–11 класів в опорну школу
➤ НЕМАЄ В СЕЛІ АЗС (заправка – бензин, солярка, газ)
➤ Не створюються НОВІ РОБОЧІ МІСЦЯ для місцевих жителів сіл
➤ Не облаштовуються ЗОНИ ВІДПОЧИНКУ ТА РОЗВАГ для молоді та дорослих жителів села
➤ Не виділяються з державного фонду земельні ділянки жителям, які вимагають створення в селі виробничих та переробних ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ
➤ Немає в селі грамотно організованого ДУХОВОГО ОРКЕСТРУ, СПІВОЧОГО КОЛЕКТИВУ
➤ Відсутність ДІЛЬНИЧОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО-ШЕРИФА , який повинен організувати територіальну оборону сіл і забезпечити

правовий захист жителів ОТГ (надання йому автомобіля з комп'ютером та дроном)
➤ Не створюється в с. Тишківці для жителів ОТГ єдиний ЦЕНТР НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ
➤ Підвищення ФЕРМЕРАМ-ОДНООСІБНИКАМ плати за оренду земельних ділянок з фонду державних земель
➤ Відсутність у селі ЇДАЛЬНИ, КАФЕ , де щоденно готують гарячу їжу – сніданок, обід та вечерю
➤ Не створюються КОМУНАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА ТИШКІВСЬКОЇ ОТГ для ремонту та асфальтування вуличних доріг у селах, роздільного збирання сміття, надання ритуальних послуг, ремонту техніки й інше
➤ Відсутність у селі ГОТЕЛЮ (хостелу – спальних номерів у житловому будинку) з автостоянкою та харчуванням для гостей села, для тих, хто подорожує
➤ Відсутність екологічно чистого ставка (басейну) з проточною водою зі ставка джерельної води (1-й в каскаді річкових ставків) для організації відпочинку дітей і дорослих села із купанням у санітарно-гігієнічній чистій воді

Відомо, що природно-ресурсний потенціал географічного та антропогенного ландшафту, який можна використати жителями сіл ОТГ для покращення життєдіяльності в процесі виробничої та переробної діяльності, є основним чинником впливу на процеси збільшення/зменшення кількості жителів територіальної громади села та дітей у сім'ях, що покладено в основу розв'язання проблеми перспективи розвитку опорної школи повного дня.

Ресурси живої й неживої природи та їх раціональне використання в трудовій діяльності людей (не руйнуючи довкілля та підкоряючись законам природи) обумовлюють якість функціонування всіх підсистем опорної школи повного дня як відкритої змішаної системи.

1.3.2. Виробництво енергії, сировини, продовольчих і непродовольчих товарів та послуг для внутрішнього споживання – надважлива умова збільшення кількості жителів сіл об'єднаної територіальної громади

Залежність функціонування опорної школи від потенціалу соціально-економічного та природного середовища необхідно розглядати як обов'язковий критерій визначення оптимальної кількості жителів сіл, а значить і кількості учнів у школах. Отже, *моделювання й розрахунок перспективи зменшення/збільшення кількості жителів сіл та дітей у сім'ях є обов'язковою умовою створення опорної школи повного дня.* Методики розрахунків визначаються теоретичним і практичним світобаченням науковців та їх уявленнями про структуру й організацію розвитку сільських населених пунктів.

Ми розглядаємо кожен житлову садибу людей (1540 сімей) як елементи системи села, хутору (комплекс сіл – ОТГ), а їх взаємодію – як умову функціонування цілісного екологічного поселення.

Відомі зразки досвіду шотландської організації «Фіндхорн», яка з 1980 року змоделювала реальний перебіг життєдіяльності людей в умовах екопоселення, *«показують підтримку не тільки навколишнього середовища, а й соціального, економічного та духовного життя. Принципи екопоселення підходять рівною мірою як для міста, так і для сільської місцевості, забезпечуючи рішення людських і соціальних потреб і водночас захищаючи навколишнє середовище й пропонуючи підвищення якості життя в усьому»* (Кореш, 2014, с. 52–53).

Відомі моделі екопоселень сільських територіальних громад передбачають основне – кожна їх садибна ділянка та організована діяльність усіх членів їх сімей мають залучатися у виробничі процеси на території села та комплексу сіл. Тут важливо визнати, що й школа повинна функціонувати як організоване виробництво соціального типу особистостей у

взаємозв'язку з процесами виробництва енергії, продуктів та їх переробки з обов'язковим системним залученням у цей процес батьків та учнів, педагогічних і обслуговувальних працівників школи. Кожен працівник є членом шкільного колективу, що вказує на нові аспекти змісту виховання учнів у цих умовах.

Облік дорослих і дітей із конкретизацією змісту їх виробничої, переробної діяльності на садибних ділянках, що їм належать, є обов'язковим напрямком руху в процесі побудови моделі створення й розвитку опорної школи та визначення оптимальної кількості жителів сіл.

Без створення нових сучасних підприємств виробничої та переробної діяльності із залученням у їх роботу батьків існування нормально функціонувальної опорної школи є проблемним. Обов'язковим кроком у створенні опорної школи є постійний облік фактичного виробництва енергії, продуктів та їх переробка в сім'ях, де жителі кожної садиби повинні насамперед їх передавати на вигідній комерційній основі (через торгівлю) для внутрішнього споживання іншим жителям територіальної громади.

Отже, невідкладним завданням в організації опорної школи є розв'язання проблеми – відкриття в селах нових підприємств і створення робочих місць для кожного батька й матері дошкільника та школяра, оскільки без стабільного доходу та заробітної плати батьки не зможуть забезпечувати якісне харчування дітей, їх навчання та виховання. Досвід зарубіжних країн Європи й Америки вказує на те, що найбільш ефективною формою організації виробництва енергії, товарів та послуг, без чого не складаються відповідні суспільні стосунки дорослих жителів та дітей територіальної громади, вважаються кооперативні організації малого бізнесу – сільськогосподарські, обслуговувальні, споживчі й інші кооперативи.

В Україні ще недостатньо накопичений досвід використання в умовах конкретних сіл виробничих і переробних кооперативів для організації малого й середнього бізнесу з метою створення нових робочих місць, особливо для батьків

Розділ 1.

Науково-методичні основи створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу (НВК)

дітей, розвитку енергії і ресурсів для внутрішнього споживання жителями відповідної території, із залученням у ці процеси дорослих школярів опорної школи. Відкриття діяльності нових кооперативів – це суттєве поповнення бюджету місцевої влади, кошти якого необхідно витратити на освіту дітей, без чого немає перспективи сучасного сільськогосподарського виробництва.

У 2017 році колектив науковців спеціально вивчав можливості використання комплексу різнопрофільних кооперативів, які своє виробництво та переробку продукції обов'язково підпорядковують потребам її внутрішнього споживання жителями територіальних громад сіл Тишківка, Гаївка, Федорівка Тишківської ОТГ Кіровоградської області.

Перелік цих кооперативів, за результатами експертного оцінювання, визначається тим змістом продукції, яка необхідна для внутрішнього споживання жителями сіл (див. Табл. 2).

Таблиця 2.

Організації нових сучасних підприємств малого бізнесу на кооперативній основі за участю батьків

1. Тваринницька ферма – виробництво та переробка молока для споживання дітьми і дорослими села
2. Свиноферма – виробництво та переробка м'яса
3. Птахоферма – виробництво та переробка курячих яєць
4. Ферма вирощування дістичних їстівних равликів для споживання дітьми і дорослими села й експорту на вітчизняний та зарубіжні ринки.
5. Благоустрій та догляд ставків , вирощування риби для споживання дітьми і дорослими села
9. Організація відпочинку дітей і дорослих села з купанням в екологічно чистому басейні з проточною водою зі ставка джерельної води (1-й у каскаді річкових ставків)

6. Теплиці цілорічного вирощування з цехами беззалишкової переробки огірків, помідорів, перцю, полуниці, квітів, зелені, пророслої пшениці для корму птахам й інше
7. Міні-молокозавод виробництва молока, сирів, сметани
8. Гаї насаджень – виробництво волоських горіхів для внутрішнього споживання та експорту
9. Пасіка – виробництво бджолиного меду для внутрішнього споживання та експорту
10. Цех із виробництва муки, круп
11. Пекарня – випічка хлібопродуктів
12. Цех із виробництва соняшникової та кукурудзної олії та інші.

Умови створення нових виробництв для задоволення потреб жителів територіальних громад ОТГ на основі кооперативів широко висвітлено в науковій літературі. Кооперативи дозволяють об'єднувати групи жителів різних сіл, роздібнені малі й середні фермерські господарства та фінанси батьків дітей. Розглянемо для прикладу можливості відкриття виробництва продукції для внутрішнього споживання жителями сіл.

Створення та використання ставка джерельної води в кожному селі для відпочинку на природі дітей і дорослих у взаємодії з використанням його бази для організації виробничого, переробного та обслуговувального кооперативного бізнесу. План-схема ставка джерельної води та бізнес-інфраструктура його утримання подається нижче на Рис. 3.

Такі ставки повинні створюватися в конкретному селі за кошти місцевої влади та бажаючих його створити силами виробничого обслуговувального кооперативу, де слід насамперед надати це право членам шкільного колективу опорної школи повного дня.

Організація відпочинку дітей і дорослих села з купанням у екологічно чистому басейні з проточною водою зі ставка джерельної води (1-й у каскаді річкових ставків) є оригінальною

й актуальною, адже існуючі річки та водоймища стали небезпечними для купання дітей.

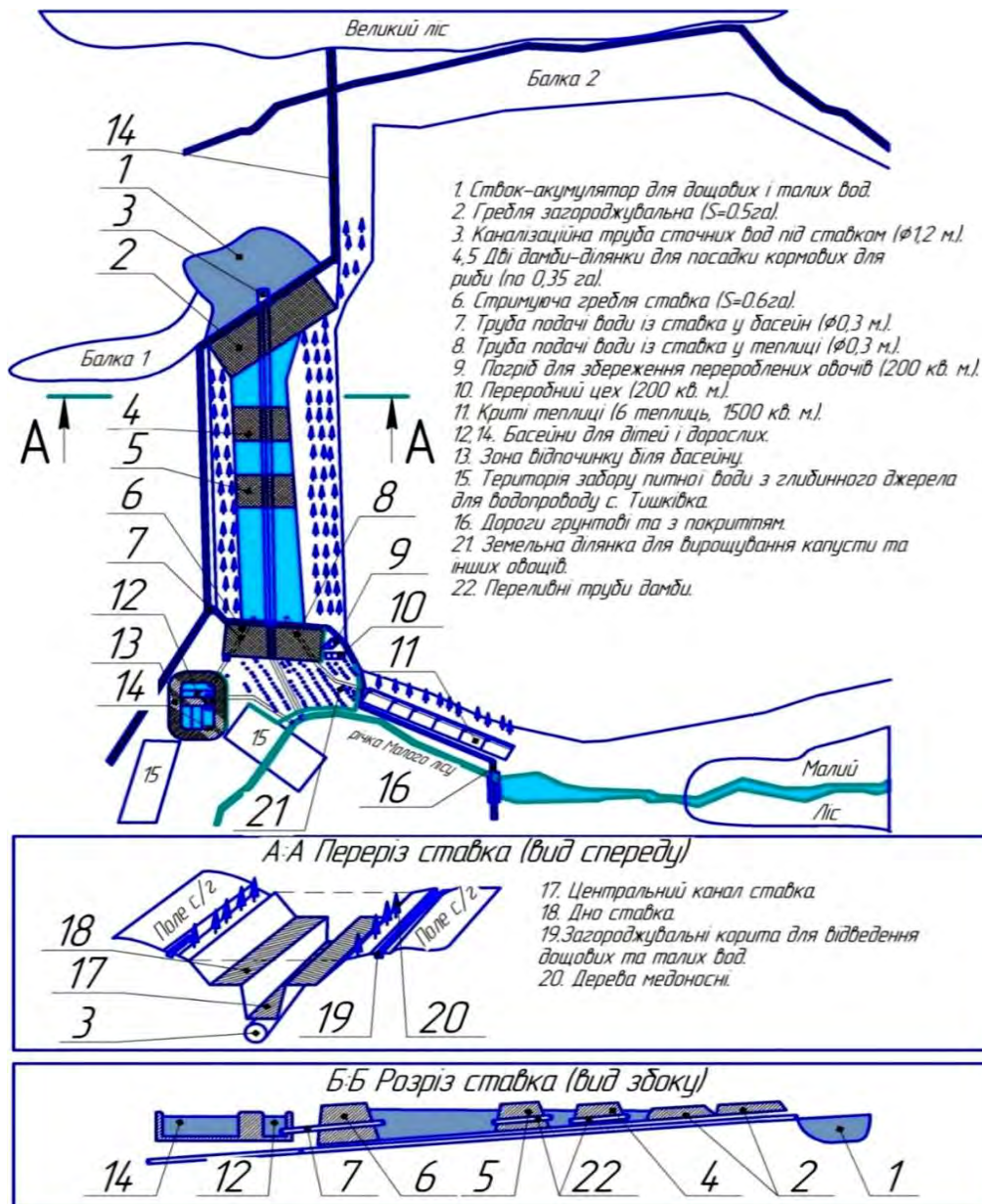
Створення ставка чистої джерельної води для купання та організованого відпочинку дітей і дорослих у кожному селі дозволяє розширювати спортивну інфраструктуру опорної школи (відкриті та закриті футбольні поля, спортивний зал і плавальний басейн й інші). Відомий факт 80-х років минулого століття. У Сахнівській СШ Корсунь-Шевченківського району Черкаської області талонувитий український сільський педагог О. А. Захаренко разом із батьками зробив два басейни – відкритий та типовий критий басейни з 25-метровими водними доріжками (Захаренко, Мазурик, 1979).

Відомо, що практично всі ставки джерельної води, сьогодні, на жаль, замулені й потребують очищення, а тому їх потрібно відновлювати повністю, за певною економічно вигідною технологією.

Розрахунки показують, що для накопичення певних коштів для створення ставка джерельної води та запуску його в експлуатацію достатньо використовувати ресурси виділеної території земельних ділянок та воду ставка. Через 6 років створена бізнесменом природна, виробничо-переробна та обслуговувальна структура ставка, продукти якої будуть спрямовані на внутрішнє споживання жителями сіл ОТГ – розведена риба (у чистій воді може жити форель), вирощені у відкритому ґрунті овочі та овочі в теплицях, які поливаються «дармовою» проточною водою зі ставка, та їх переробка, вирощування зернових для корму риб на перегороджувальних греблях ставка джерельної води (ширина 50 м, довжина 100 м) дають стійкий прибуток – до 2 мільйонів гривень.

Щоб створити ставок джерельної води з басейном для купання та організованого відпочинку дітей і дорослих, місцевій владі необхідно й достатньо передати його землі з джерелами води (не менше 6 га) в оренду на 49 років фермеру-кооператору, який організує виробничо-переробний кооператив, із чіткими

вимогами щодо організації його діяльності та цільового використання.

**Рис. 3. План-схема ставка джерельної води у селі Тишківка
Тишківської ОТГ**

Створення ставка джерельної екологічно чистої води для купання дітей і дорослих – це новітній винахід, який органічно

пов'язаний із процесами створення сучасної опорної школи повного дня, де збереження здоров'я учнів супроводжується із залученням їх батьків у діяльність виробничо-переробного та обслуговувального кооперативу.

Мала ферма виробництва курячих яєць на кооперативній основі з використанням фінансів та робочої сили батьків учнів.

Відомо, що створення невеликої птахоферми виробництва та переробки курячих яєць (достатньо утримувати 6 тисяч курей, щоб виробляти до 5000 яєць) буде рентабельним, якщо її діяльність спрямована на забезпечення потреб внутрішнього споживання яєць жителями кожного села. Прибутковість такого виробництва завжди дуже висока. Кількість щоденно вироблених курячих яєць повністю задовольняє внутрішні потреби жителів одного села, а решту потрібно продавати на ринку.

Мала тваринницька ферма виробництва та переробки молока для споживання дітьми й дорослими села, може складатися з 50 корів, які дають від 30 до 50 літрів молока на день.

Існує міф з-поміж сучасних фермерів, що тваринництво збиткове. Для прибуткового тваринного виробництва найкраще використовувати високі технології. Однак для цього підприємцям необхідно бути готовими до об'єднання, до кооперативного виробництва. Фінансування та утримання великої ферми також посилене для декількох фермерів-одноосібників, якщо вони згодні об'єднатися у виробничий кооператив. За даними наших досліджень, 62% фермерів-одноосібників готові обговорювати це питання в селі, однак вкласти свої власні кошти в діяльність виробничого та переробного кооперативу «тваринницька ферма» згодні лише 12%.

Мала ферма вирощування дієтичних їстівних равликів для споживання дітьми й дорослими села та експорту на вітчизняний та зарубіжні ринки. Цей новий для селян бізнес може об'єднувати декілька сімейних ферм. Щорічно одна сім'я

(на прикладі Чутівського району Полтавської області) може вирощувати до 50000 кг товарних великих равликів, де ціна кожного кілограма їх ваги складає за кордоном (Іспанія, Португалія, Франція й ін.) від 4 євро.

Більш детальні бізнес-плани створення нових підприємств на кооперативній основі в Тишківській ОТГ у 2018 році розроблено та описано вченими фахівцями у формі програм, зокрема:

ПРОГРАМА 1. *«Концепція і план збереження та розвитку Тишківської ОТГ на 2018–2028 рр.»*;

ПРОГРАМА 2. *«Стратегія і щорічні плани створення та підтримки нових виробничих та переробних підприємств малого бізнесу в селах Тишківської ОТГ на 2018–2028 рр.»*

ПРОГРАМА 3. *«Створення у с. Тишківці опорної школи повного дня з Центром додаткової освіти та облаштування «Шкільного готелю» для проживання учнів 5–11 кл. і педагогів із інших сіл на 2018–2020 рр.»*

ПРОГРАМА 4. *«Науково-методична розробка документів, необхідних для участі в оголошених Конкурсах грантів із метою отримання фінансування на потреби розвитку Тишківської ОТГ від державних та зарубіжних організацій, на 2018–2023 рр.»*

1.4. Взаємодія обов'язкової загальної та додаткової освіти – основний принцип організації школи повного дня

У 2016 році під час затвердження Концепції нової української школи активно обговорювалася незвична для шкільних учителів-предметників модель реформування змісту освіти учнів старших класів, де пропонувалося «вилучити з обов'язкових (інваріантних) і вмістити до категорії необов'язкових (варіативних) усі *природничі дисципліни*, передбачені нинішнім навчальним планом, зокрема – фізику, астрономію, хімію, біологію, географію, екологію, а у переліку

обов'язкових предметів пропонується залишити дисципліну «Людина і природа» й інші, які сформовані на основі інтегрованого змісту освіти, а предмет «Інформатика» й інші перенести до циклу вибірково-обов'язкових предметів» (Концепції нової української школи..., 2016). Незважаючи на дискусії педагогів та науковців, цей напрямок реформи освіти, по суті, підтримує тенденцію створення в Україні опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу на основі рівноправної взаємодії обов'язкової загальної й додаткової освіти, яку місцева влада практично ігнорує. Хоча ця ідея не нова, однак вимагає інноваційного підходу в межах сучасних вимог до реформування середньої школи.

Пошуками способів і засобів удосконалення якості обов'язкової загальної середньої освіти учнів у взаємодії з додатковою освітою, з організацією поглибленого вивчення навчальних предметів у позаурочний час, навчально-виробничої праці, спорту, культури, мистецтва й інших напрямків життєдіяльності дітей займалися відомі українські та зарубіжні педагоги-реформатори: Ш. А. Амонашвілі (1990), М. В. Гриньова (2013), О. А. Захаренко (2006), В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз (2016), В. А. Караковский (2003), А. С. Макаренко (1984), Л. І. Парашенко (2011), В. О. Сухомлинський (1977), І. Г. Ткаченко (1975), С. Т. Шацкий (1980) та ін.

М. В. Гриньова, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, декан природничого факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, справедливо звертає увагу на необхідність враховувати й розвивати здібності та обдарування школярів, особливо – у другій половині дня під час додаткової освіти.

Поєднання базової, обов'язкової та додаткової освіти школярів – це захід створення в структурі школи повного дня умов для активізації роботи з обдарованими й талановитими учнями. За програмами додаткової освіти ми пропонуємо обдарованим дітям та усім бажаючим поглиблено вивчати ті предмети, які вони обирають самі.

Так, М. В. Гриньова запропонувала ціннісний набір критеріїв виявлення не загальних, а персоніфікованих здібностей обдарованих дітей з-поміж учнів школи. Обдаровані учні завжди прагнуть поглиблено вивчати свої улюблені навчальні предмети, демонструючи у своїй діяльності особистісні здібності:

- «оригінально розв'язує завдання;
- виконує завдання швидко, часто інтуїтивно;
- може навести декілька варіантів розв'язання однієї й тієї самої задачі, проблеми;
- віддає перевагу естетичним варіантам розв'язання;
- добре орієнтується в обставинах, урахувуючи перешкоди й корисні моменти;
- повністю поринає в рішення (під час пошуку відповіді);
- може передбачати успішність чи неуспішність рішення;
- має максимально розвинуте почуття гумору;
- має багатий словниковий запас, із задоволенням читає словники, енциклопедії;
- часто дратує ровесників звичкою виправляти інших і вважає себе завжди правим;
- йому бракує емоційного балансу, він часто нетерплячий» (Гриньова, 2013, с. 31–36).

Проте, сьогодні відсутня технологія освітньої підготовки обдарованих дітей на основі змісту організації додаткової освіти на базі загальноосвітнього навчального закладу I–III ступенів, діяльність якого повинна відбуватися в режимі повного дня, що актуалізує проблему створення опорних шкіл як навчально-виховних комплексів.

З 2016 року підлітки й старшокласники недоукомплектованих шкіл із навколишніх сіл повинні щоденно приїжджати для навчання в новостворені опорні школи повного дня, а молодші школярі ще залишаються в початкових школах-філіях поблизу дому. У першій половині дня учні 1–11(12) класів опорної школи отримують обов'язкову загальну освіту, а у позаурочний час за власним бажанням опановують додаткову

освіту, робітничу професію, що є важливим показником створення освітнього закладу найближчого майбутнього.

Для системного обґрунтування вихідних положень створення школи повного дня науковцям і педагогам необхідне світорозуміння вихідних положень розв'язання проблеми. Аналізуючи досягнення людей із позиції системного аналізу, відомий письменник І. А. Єфремов у художній книзі «Лезо бритви», яка містить наукові матеріали, факти й теоретичні положення, попереджує про неприпустимість копіювання відомого педагогічного досвіду, наукових фактів минулого й впровадження їх без урахування фактичних умов сьогодення: *«Вступати в змагання з уже досягнутими вершинами майже неможливо, не можна повторити пережитого багато століть – це буде копія* (виділено авт., – М. Л.). *Але якщо не підкорювати вже скорену вершину, а знайти іншу, там, де ще не ступала нога людини, тоді ти знайдеш своє, і не біда, що вершина, тобі дісталася, виявиться не такою грандіозною, як колишні гіганти»* (Єфремов, 1986, с. 354). На жаль, більшість учителів навчальних предметів продовжують копіювати чужий досвід і практично не зорієнтовані на створення власного педагогічного досвіду.

Прагнення копіювати педагогічний досвід інших не дозволяє педагогам навіть повторити в процесі навчання методику формування навчального колективу як інструменту виховання, що успішно використовував на практиці А. С. Макаренко у 20–30-х роках минулого століття. Тут доцільно підкреслити, що не лише педагоги, а й науковці ще не мають розробленої технології поєднання процесів обов'язкової та додаткової освіти школярів.

У 2008 році Головне управління освіти і науки м. Києва вперше затвердило *Положення про школу повного дня*, у якому сформульовано вихідний зміст поняття школи повного дня: *«Школа повного дня (далі школа) – це загальноосвітній навчальний заклад, у якому оптимально поєднані навчальна та позанавчальна сфери діяльності учнів в умовах освітньо-*

розвивального середовища як сукупності освітніх, виховних та оздоровчих процесів, що забезпечують реалізацію індивідуальних потреб учнів, батьків і членів педагогічного колективу» (Положення про школу повного дня..., 2008).

У школі повного дня, де учні залучаються до різних видів додаткової освіти, необхідно змінити функції класного керівника і ввести посаду вихователя-куратора, на якого покладаються обов'язки створення дитячих навчальних колективів та організація трудового об'єднання як інструменту виховання та розвитку їх особистості з відповідним набором якостей. Ці якості, згідно з Концептуальними засадами реформування середньої школи, повинні пов'язуватися зі змістом 10 ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві: 1. Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами; 2. Спілкування іноземними мовами; 3. Математична компетентність; 4. Основні компетентності в природничих науках і технологіях; 5. Інформаційно-цифрова компетентність; 6. Уміння вчитися впродовж життя; 7. Ініціативність і підприємливість; 8. Соціальна та громадянська компетентності; 9. Обізнаність та само-вираження у сфері культури; 10. Екологічна грамотність і здорове життя (Положення про школу повного дня..., 2008, с. 11–12).

Для підвищення ефективності процесів формування вказаних ключових компетентностей у позаурочний час уперше в умовах столиці України (2016 рік) було досліджено доцільність створення в структурі загальноосвітніх шкіл I–III ступенів, що функціонують у режимі повного дня, інституту класних керівників (вихователів-кураторів), які працюють на повну ставку: «Навчально-виховну роботу з учнями класу (групи) у другій половині дня забезпечує вихователь-куратор, який має педагогічну освіту. Ця діяльність зараховується як педагогічний стаж. Посада вихователя-куратора вводиться з розрахунку 1 посада на кожен клас» (Положення про школу повного дня..., 2008). Вихователь-куратор працює з учнями класу тільки в позаурочний час, у другій половині дня. Він повинен

контролювати якість додаткової освіти кожного учня у взаємозв'язку з обов'язковою освітою, ефективність їх участі у сферах посиленої господарської та навчально-виробничої праці, культури та мистецтва, формувати одновікові та різновікові дитячі об'єднання як інструмент виховання, діагностувати рівень та динаміку становлення соціальної зрілості, особистісного зростання учнів й інше (Лебедик, 2003, 2006; Моргун, 1986, 1992; Радул, 1997, 2017).

Сьогодні МОН України в процесі створення сучасної школи повного дня послідовно бореться за суттєве збільшення як фінансування, що повинна виділяти місцева влада, так і щоденного бюджету вільного часу учнів для оволодіння ними додатковою освітою, що вимагає радикального зменшення кількості уроків у обов'язковій загальній середній освіті – до 4 год.

В Україні відомий досвід розподілу щоденної кількості часу на навчання учнів у школі та часу для їх участі в процесах виробничої праці на заводі. Ще у 1938 році А. С. Макаренко в доповіді «Про мій досвід» писав: *«У нас була повна десятирічка з усіма якостями десятирічки. Крім того, у нас був завод, де кожен працював по 4 години на день. Потрібно було 4 години попрацювати на заводі, 5 годин попрацювати в десятирічці. Разом 9 годин»* (Макаренко, 1984в, т. 4, с. 255). Указана сумарна зайнятість учнів у процесах обов'язкового навчання й виробничої праці перевищує 8-годинний робочий день, що є порушенням сучасного трудового законодавства. Водночас, цей досвід указує на вирішення проблеми протидії експлуатації дитячої праці, на необхідність обов'язкового дослідження в освітньому процесі двох педагогічних умов.

Перша умова. У позаурочний час учнів можна залучати в процеси посиленої виробничої праці лише за їх згодою та згодою батьків.

Друга умова. Як у навчанні, так і у процесах обслуговувальної та продуктивної праці учні повинні виконувати

трудові операції тільки у взаємодії з педагогічними працівниками або з компетентними батьками чи фахівцями.

Відомо, що з 13-річного віку школярам дозволяється брати участь у процесах навчально-виробничої праці, де учень повинен працювати у чітко вказаний термін часу за розкладом організованих занять **«Виробнича праця»** і не більше 2 годин протягом дня. Однак тут необхідно визнати, що **учень повинен залучатися у процеси праці тільки у взаємодії з педагогічним працівником**. Педагог бере на себе відповідальність за організацію виробництва й відповідає за якість виготовлення продукції з використанням дитячої праці.

Загальним кінцевим результатом взаємодії учня й педагога в процесах господарської й навчально-виробничої праці є формування й сформованість особистості школяра та його педагогів. Удосконалення змісту та пошук ефективних форм організації обов'язкової середньої освіти у взаємодії з додатковою освітою як чинника становлення соціальної зрілості особистості учнів з діагностуванням їх досягнення, ставлення до праці, відповідальності за результати праці, що є основою формування їх готовності до виконання основних соціальних функцій, досліджували Т. В. Водолазька (2013), М. П. Лебедик (2003), Н. П. Медвідь (2013), В. Ф. Моргун (2011), Б. М. Наумов (2010), А. О. Остапенко (2012), О. М. Перехейда (2013), В. В. Радул (2017), І. А. Синячев (2014), В. І. Щеголь (2005) та ін.

Ми пропонуємо апробовану модель діагностики рівня та динаміки сформованості соціальної зрілості учнів та їх педагогів, ураховуючи те, що сучасна школа повного дня як освітня система містить підсистему обов'язкової загальної середньої освіти й функціонує у взаємодії з рівноправною підсистемою додаткової освіти.

1.4.1. Оптимізації кількості учнів у школі повного дня та опорній школі

Заступник Міністра освіти й науки Павло Хобзей, презентуючи 2 березня 2016 р. на засіданні Кабінету міністрів

України Концепцію реформування середньої школи, сформулював основну політичну позицію щодо створення опорних шкіл як шкіл-навчання: «Серйозних змін зазнає старша школа: передбачається профільна (професійна чи «академічна») освіта. Однак мережу академічних (професійних) ліцеїв є резон створювати, якщо в 10 класі буде не менше 100 учнів на паралелі» (Концептуальні засади реформування..., 2016). По суті, йдеться про створення невеликих опорних шкіл повного дня як навчально-виховних комплексів із звичайними та спеціалізованими класами, що відносяться до початкового рівня їх організації. Про створення опорних шкіл повного дня як навчально-виховного комплексу з високим рівнем його організації освітяни-керівники питання поки що не ставлять. Щодо загальної кількості учнів у опорній школі, на думку П. Хобзея, «це може бути невелике містечко. Але за нашими вимогами мінімальна кількість учнів у головній школі має складати не менше 360 осіб» (Концептуальні засади реформування..., 2016).

Відомо, що створення школи повного дня як учнівського містечка передбачає тимчасове проживання на території школи учнів, що не можуть своєчасно добиратися додому, та постійне проживання педагогічних працівників, що вимагає, зі свого боку, створення відповідної соціальної інфраструктури – мережу магазинів, установ культури, сфери відпочинку тощо.

Велика школа – це єдиний педагогічний колектив учнів і педагогів, колективна взаємодія яких у процесах навчання, продуктивної праці, гри, самодіяльності й інших різновидах діяльності забезпечує цілісний розвиток особистості та неухильне *особистісне зростання* як учнів, так і педагогів. Тому на території школи повного дня доцільне проживання вчителів зі своїми дітьми. А. С. Макаренко вважав, що педагогічні працівники, які постійно працюють у школі, повинні мати постійне житло й проживати на території школи: *«Дуже бажано, щоб більшість учителів даної школи мали квартири при самій школі»* (Макаренко, 1983, т. 1, с. 215).

Уточнюючи поняття «велика школа», педагог підкреслював, що це повинна бути загальноосвітня школа I–III ступенів із педагогічною опікою впродовж дня єдиним колективом учнів і педагогів, бути трудовою школою й настільки великою, щоб можна було організувати серйозне рентабельне виробництво.

Аналізуючи умови збільшення кількості учнів у школі, А. С. Макаренко вказував на оптимальну кількість учнів у шкільному колективі: *«В одному колективі не повинно бути більше тисячі дітей. Тут критерієм є контактність колективу: необхідно, щоб члени одного колективу один одного знали, щоб вони могли разом зібратися на загальні збори, щоб вони знали своїх керівників і всі свої справи»* (Макаренко, 1983, т. 1, с. 209). Великий педагог уважав, що збільшення кількості учнів у школі необхідне передусім для залучення учнів у процеси обслуговувальної та посильної продуктивної праці. У малочисельних школах (навіть до 225 учнів 1–11 класів) практично неможливо побудувати виробничий цех із метою реалізації прогресивної педагогічної технології у формуванні цілісної особистості – поєднання навчання з посильною продуктивною працею учнів.

Принцип поєднання навчання з продуктивною працею вказує на обов'язковість залучення всіх бажаючих учнів 1–11 класів великої сучасної школи повного дня до посильної продуктивної праці з участю педагога-наставника та використанням досвіду співпраці дітей і батьків у сім'ї.

1.4.2. Стабільний розклад дзвінків початку-закінчення уроків, занять та інших заходів

У моделюванні зайнятості учнів та педагогічних працівників у сучасній школі повного дня, зразок якої нам ще невідомий і ми бачимо її тільки цілісно як «школу майбутнього», необхідне осмислення образу сучасної загальноосвітньої школи як системи.

Аналізуючи діяльність Криворізької ЗОШ № 125, Дніпропетровської області, В. В. Максименко у статті «Концепція розвитку школи» виділяє в понятті «концепція» системоутворювальний компонент моделювання: *«По суті, концепція розвитку школи і є моделлю школи майбутнього»* (Криворізька ЗОШ ..., 2019). Під час розробки Концепції розвитку школи повного дня як навчально-виховного комплексу ми дотримуємося думки, згідно якої *зміни до змісту обов'язкової загальної середньої освіти необхідно вносити, якщо вони узгоджуються з певним змістом додаткової освіти учнів. У процесі розв'язання цього завдання постає проблема розробки примірного змісту додаткової освіти та нових форм організації занять у позаурочний час на базі сучасної опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу.*

У загальноосвітніх школах додаткову освіту надають учням за розкладом факультативів та наукових й інших гуртків лише за Типовим навчальним планом, фактично залучаючи їх в усі процеси основних видів діяльності, до яких, за теорією багатовимірного розвитку особистості В. Ф. Моргуна (1992, 2011), належать праця, спілкування, гра і самодіяльність, де навчання є першим рівнем їх освоєння. Однак більшість старшокласників у позаурочний час за підтримки батьків та особистим бажанням поглиблено вивчають як окремі, так і всі природничі дисципліни з учителями-репетиторами за межами школи. Тому в школі повного дня, де впроваджується система додаткової освіти учнів, передбачаючи й поглиблене вивчення навчальних предметів, у взаємодії з обов'язковою загальною середньою освітою необхідно створювати *єдиний розклад постійних дзвінків початку-закінчення уроків, занять й інших організованих заходів. Необхідно розробляти єдиний розклад занять кожного учня в першій і другій половині дня як на території школи повного дня, так і на території інших закладів освіти, які також повинні підкорятися вимогам центральної школи.*

Розклад школи повного дня поділяється на дві частини: у першій половині дня на уроках учні здобувають обов'язкову середню освіту за програмами вивчення основ наук, а у другій – за власним бажанням (узгодженим із батьками) учні опановують додаткову освіту (див. Табл. 3-а і 3-б).

Таблиця 3-а

І. ПЕРША ПОЛОВИНА ДНЯ. Розклад підйому після сну, прибуття учнів у школу, навчання на уроках, відпочинку, харчування й інше

№ уроку	Початок - закінчення	Перерви	Види організованої діяльності учнів
«Нуль» урок	6.00 – 6.20	10 хв.	Прокидання учнів, водні процедури, гімнастика (20 хв.)
	6.30 – 7.10	10 хв.	Очікування й приїзд у школу шкільним автобусом (40 хв.)
	7.20 – 7.50	10 хв.	СНІДАНОК учнів тільки у їдальні школи (30 хв.)
РОБОТА ЗА ТИПОВИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ПЛАНАМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І–ІІІ СТУПЕНІВ (тривалість уроків: у 1 класі – 35 хв., 2–3 класах – 40 хв., де перерви відповідно збільшуються до 20 хв. і до 15 хв., а з 4 класу тривалість уроків складає – 45 хв., із перервами – 10 хв.)			
1	8.00 – 8.45	10 хв.	ЗОШ – урок № 1
2	8.55 – 9.40	10 хв.	ЗОШ – урок № 2
2-й СНІДАНОК для учнів усіх класів (20 хв.) – з 9.50 год.			
3	10.10 – 10.55	10 хв.	ЗОШ – урок № 3
4	11.05 – 11.50	10 хв.	ЗОШ – урок № 4
5	12.00 – 12.45	10 хв.	ЗОШ – урок № 5 ОБІД учнів 1 класів (35 хв.) – з 12.45 – сон
6	12.55 – 13.40	10 хв.	ЗОШ – урок №6 ОБІД учнів 2–3–4 класів (25 хв.) педагогів, технічного і

Розділ 1.

Науково-методичні основи створення опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу (НВК)

			<i>обслуговувального персоналу школи (20 хв.)</i>
7	13.50 14.35	– 10 хв.	ОБІД учнів 5–9 класів (25 хв.), учнів 10–12 класів (20 хв.)
8	14.45 15.30	– 10 хв.	Позакласні заходи, ігри, відпочинок, господарська праця, спілкування. 2-й ОБІД учнів 1 класів – з 14.45 год. (20 хв.)

Після закінчення уроків загальноосвітні навчальні заклади І–ІІІ ступенів практично припиняють освітню діяльність, що дозволяє учням за особистим бажанням отримувати додаткову освіту в інших різноманітних видах життєдіяльності.

Додаткова освіта учнів – цілеспрямований процес виховання й навчання за допомогою реалізації освітніх програм додаткової освіти, надання додаткових освітніх послуг і здійснення інформаційної діяльності за межами основних освітніх програм на користь школярів і суспільства, що забезпечує покращення якості обов’язкової загальної середньої освіти.

У процесі створення й функціонування школи повного дня як навчально-виховного комплексу виникає питання: *Хто повинен брати на себе відповідальність за результати додаткової освіти учнів загальноосвітнього навчального закладу, яку вони отримують у взаємодії з педагогічними працівниками позашкільних навчально-виховних закладів?* На це питання чітку відповідь надає А. С. Макаренко в першій лекції «Методи виховання». Кожен дитячий клуб, творча студія, театр, гурток, спортивна секція та інші одновікові й різновікові дитячі об’єднання, які формуються з учнів однієї або декількох загальноосвітніх шкіл для здобуття додаткової освіти на базі позашкільних різнопрофільних навчально-виховних закладів, *«може працювати поряд зі школою, але організація роботи у них повинна належати все-таки школі. Школи повинні відповідати за цю роботу, вони там повинні об’єднуватися у*

роботі. ...І всі інші установи повинні бути підпорядковані школі» (Макаренко, 1984б, т. 4, с. 132–133).

Розклад постійних дзвінків початку-закінчення організованих заходів за програмами додаткової освіти учнів, харчування, самоосвіта й інше протягом другої половини робочого дня подано в Табл. 3-б.

Таблиця 3-б

II. ДРУГА ПОЛОВИНА ДНЯ. Розклад занять за програмами додаткової освіти учнів, харчування, відпочинку, участі в культурно-мистецьких заходах, спортивних тренуваннях, змаганнях, повернення додому, сну

II. РОБОТА ЗА ПРОГРАМАМИ ДОДАТКОВОЇ ОСВІТИ УЧНІВ (тривалість занять – 35 хв., перерви – 10 хв.)			
9	15.40 – 16.15	10 хв.	З 15.40 до 17.20 год. за розкладом постійних дзвінків початку-закінчення занять лише частина учнів поглиблено вивчає обрані навчальні предмети у взаємодії з учителями-фасилітаторами (репетиторами), які створюють «авторські одновікові та різновікові класи». Решта учнів, що за розкладом не працюють із учителями-фасилітаторами, беруть участь у діяльності клубів, гуртків, спортивних секцій, змаганнях, конкурсах, олімпіадах, у процесах господарської й навчально-виробничої праці, у художній самодіяльності, самоосвіті, відпочивають тощо.
з 16.25 до 16.45 годин (20 хв.) 2-й ОБІД учнів 2–12 класів			
10	16.45 – 17.20	10 хв.	
11	17.30 – 18.05	10 хв.	З 17.30 до 18.50 год. – самостійне виконання учнями домашніх завдань із навчальних предметів до наступних уроків у навчальних кабінетах, де консультації та навчальну допомогу учням усіх класів надають учителі-фасилітатори.
12	18.15 – 18.50	10 хв.	

Розділ 1.

Науково-методичні основи створення опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу (НВК)

З 19.00 до 9.30 год. ВЕЧЕРЯ учнів, педагогів у школі (30 хв.)				
19.30 – 20.30: ПРОГУЛЯНКА, ПОВЕРНЕННЯ УЧНІВ ДОДОМУ (60 хв.)				
Учні, які не повертаються додому «шкільним автобусом», ночують під наглядом сімейного вихователя в блоках-квартирах (по 6 учнів) житлового будинку «Дитячий готель»				
20.30 – 21.00	СПІЛКУВАННЯ, ПІДГОТОВКА ДО СНУ (30 хв.)			
21.00 – 6.00	СОН УЧНІВ (9 годин) під наглядом батьків (вихователів)			
ІІІ. РОБОТА КУЛЬТУРНО-РОЗВАЖАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ, СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО НА БАЗІ АКТОВОГО ЗАЛУ, ЧОТИРЬОХ МАЛИХ І ВЕЛИКОГО СПОРТЗАЛУ				
12	19.30-20.00	10 хв.	Спортивні змагання, ігри, ндивідуальні тренування вчителів, дорослих, збори, концерти тощо	На суботу-неділю: <i>розклад спортзалів: (з 8.00 год. і до 22.00 год.)</i>
13	20.10-20.40	10 хв.		
14	20.50-21.20	10 хв.		
15	21.30-22.00			

У великій школі повного дня для підпорядкування шкільному регламенту взаємодії учнів і педагогічних працівників протягом повного дня в процесах різних видів діяльності необхідно розробити єдиний розклад постійних дзвінків початку-закінчення уроків, занять й інших організованих заходів.

Оцінюючи досвід надання учням у позаурочний час додаткової освіти, директор гімназії «Ерудит» м. Києва О. М. Перехейда пише: *«Моніторингові дослідження, проведені в гімназії, показали, що учні, які активно навчалися у системі додаткової освіти, є більш успішними, більш мотивованими у сфері загальної освіти»* (Перехейда, 2013, с. 22). Отже, якість обов'язкової загальної середньої освіти знаходиться у

взаємозв'язку з додатковою освітою школярів, із профільною освітою в контексті їх майбутніх професій.

З 15.40 до 17.20 год. учні тільки за власним бажанням і за програмами додаткової освіти поглиблено опановують навчальні предмети, беруть участь у роботі гуртків, секцій та інших дитячих об'єднань.

За відмови деяких учнів працювати з педагогами за програмами додаткової освіти, брати участь у праці, самостійно готувати домашні завдання до наступних уроків, вони мають організовано, за графіком руху «шкільного автобуса», повертатися додому під опіку батьків, які несуть за них подальшу відповідальність.

Необхідність підвищення якості обов'язкової загальної середньої освіти засвідчують потребу *наукової розробки моделей*: 1) примірного змісту додаткової освіти учнів, який покращує якість обов'язкової загальної середньої освіти; 2) структури школи повного дня як навчально-виховного комплексу.

1.4.3. Моделі додаткової освіти учнів 1–11(12) класів

Досвід загальноосвітніх навчальних закладів в Україні засвідчує існування трьох основних моделей додаткової освіти (ДО) школярів.

Перша модель (ДО). Більшість учителів навчальних предметів загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів після уроків продовжують працювати з учнями в другій половині дня за планами додаткової позакласної й позаурочної виховної роботи, яка не регламентується типовим навчальним планом школи. Робота вчителів навчальних предметів із учнями за межами класів є вимушеною, оскільки учні, особливо сільських шкіл, практично не можуть брати участь у роботі позашкільних навчальних закладів додаткової освіти.

Друга модель (ДО) характеризує діяльність загальноосвітнього навчального закладу I–III ступенів, де після

закінчення уроків велика частина учнів здобуває додаткову освіту в різнопрофільних позашкільних навчально-виховних закладах, зокрема центрах дитячої художньої й технічної творчості, клубах за місцем проживання, спортивних або музичних школах, бібліотеках. Формуються групи учнів, які активно співпрацюють із учителями-репетиторами, беруть участь у господарській і навчально-виробничій праці, у художній самодіяльності, у спорті тощо.

Третя модель (ДО) реалізується в діяльності загальноосвітнього навчального закладу, що працює в режимі школи повного дня, на базі якого створюється навчально-методичний підрозділ «Центр додаткової освіти» для керівництва й контролю за процесами додаткової освіти. Такою освітою оволодівають учні у взаємодії з педагогічними працівниками за програмами додаткової освіти на території школи і за її межами – на базі позашкільних навчально-виховних закладів.

Отже, вихідним пунктом у процесі створення сучасної школи повного дня є організація двох рівноправних й автономно функціонуючих підсистем: основної обов'язкової загальної середньої освіти й додаткової освіти.

1.4.4. Педагогічні кадри школи повного дня для роботи з учнями 1-11(12) класів за програмами додаткової освіти

Кількість педагогічних кадрів, які залучаються у взаємодію з учнями під час навчання визначається кількістю аудиторних навчальних годин та тією кількістю годин, що відводиться для виконання учнями домашніх завдань, на позаурочну додаткову освіту. Цей принцип уперше сформулював Я. А. Коменський у 1638 році, оскільки «Велика дидатика» була написана чеською мовою саме тоді, а перекладена ним особисто латинською мовою і вперше опублікована в 1657 році в Амстердамському видавництві педагогічних творів Я. А. Коменського.

Великий педагог уважав, що в процесі навчання учні не повинні залучатися більше 4 год. на день (йдеться про молодших

школярів). У Великій дидактиці читаємо: «...легкість занять і задоволення від них для учня збільшить той, хто буде залучати учнів до класних занять на найменшу кількість годин, а саме – на чотири години, передбачаючи стільки ж годин для домашніх робіт». (Коменський, 1939, с. 169). Думається, що таке обмеження необхідно визнати і щодо залучення учнів у продуктивну та обслуговувальну працю.

У сучасних умовах додаткову освіту в школі повного дня повинні забезпечувати не вчителі-предметники, а спеціально підготовлені педагогічні кадри. Для отримання якісної додаткової освіти учням необхідно надавати не менший обсяг годин порівняно з кількістю годин для вивчення навчальних предметів на уроках.

У 2000-х роках першим в Україні харківський педагог Б. М. Наумов розробив концепцію «Школа-поліцентр» і запропонував упровадити в практику навчального закладу об'єднаний «навчально-виховний план», де на додаткову освіту виділяється така ж кількість часу, як і на основну обов'язкову загальну середню освіту школярів: «Основні види діяльності й спілкування школярів організовуються на основі цілісного навчально-виховного плану, а не тільки навчального, як прийнято в традиційній школі, за формулою «4 + 4», що означає: перші чотири години слід відводити для засвоєння книжкових знань із основ наук за партою, тобто інтелектуально-пізнавальній діяльності, або навчанню, а інші чотири години – іншій різноманітній діяльності та спілкуванню школярів» (Наумов, 2010, с. 35). Скорочення щоденного обсягу часу на уроки до 4 годин у процесах обов'язкової загальної середньої освіти – це радикальне розв'язання питання про створення школи повного дня з повноцінною підсистемою додаткової освіти, відповідний зміст якої будуть реалізовувати в роботі з учнями спеціально підготовлені педагогічні кадри.

Досвід діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють у режимі школи повного дня, засвідчує існування

примірного змісту й форм додаткової освіти учнів, що в позаурочний час упроваджується за напрямками:

- 1) поглиблене вивчення навчальних предметів за вибором учня;
- 2) діяльність клубів, гуртків, студій, спортивних секцій й інших одновікових та різновікових дитячих об'єднань;
- 3) участь учнів із 13-річного віку в процесах посиленої господарської і навчально-виробничої праці у взаємодії з педагогічними працівниками (або компетентними дорослими), які організовують виробництво продукції;
- 4) самовдосконалення особистості учня у сфері культури та мистецтва.

Організують додаткову освіту школярів педагогічні працівники, які з урахуванням змісту роботи розподіляються на чотири підгрупи.

Перша підгрупа педагогічних працівників – учителі навчальних предметів із високим рівнем загальноосвітніх знань, які можуть за програмами додаткової освіти забезпечувати поглиблене вивчення тих навчальних предметів, які учень самостійно обирає для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з метою продовження успішного навчання у вищій школі. Педагогічною формою організації таких занять є одновікові та різновікові «авторські класи» (до 20 учнів), які вчитель створює для роботи на базі профільного навчального кабінету.

Учень поглиблено вивчає навчальний предмет у взаємодії з учителем навчального предмету індивідуально або в групі з учнями «авторського класу» протягом однієї або двох академічних годин, тривалістю по 35 хв. за розкладом постійних дзвінків початку-закінчення заняття – *«Практикум із навчального предмету»* (указується назва предмету й прізвище педагога). Таких учителів батьки називають «репетиторами» навчальних предметів, а в педагогіці їх ще називають творчими педагогами, «учителями-фасилітаторами» – за Ш. Амонашвілі

(1990), К. Роджерсом, Д. Фрейбергом (2002), В. Сухомлинським (1977) та ін.

Після двох годин занять із учнями за програмою поглибленого вивчення навчального предмету вчитель-фасилітатор продовжує працювати в закріпленому за ним навчальному кабінеті ще два академічні уроки – надає консультації та практичну допомогу кожному бажаючому учневі з різних класів у підготовці домашніх завдань. Щоденний робочий день учителя-фасилітатора навчального предмету, який працює у другій половині дня, повинен складати не більше 4 годин.

Поглиблене вивчення учнями навчальних предметів у взаємодії з учителями-фасилітаторами будується за методиками проведення *«Практикуму з навчального предмету»*. Якість теоретичних знань учня з обраних навчальних дисциплін суттєво зростає, якщо під час самопідготовки домашніх завдань до наступних уроків він продовжує активно співпрацювати з учителями-фасилітаторами.

Друга підгрупа педагогічних працівників – це керівники «творчих учнівських дитячих об'єднань за інтересами» (гурток, клуб, студія, секція тощо), які розділяються на два автономні об'єднання педагогів: 1) штатні педагогічні працівники школи повного дня, які в позаурочний час надають учнями додаткову освіту; 2) штатні педагоги позашкільних навчально-виховних закладів, які працюють із учнями як на своїй базі, так і на території школи повного дня.

Друга підгрупа педагогічних працівників працює за єдиним розкладом організованих занять лише з тими учнями, які в указаний проміжок часу не беруть участь у: 1) поглибленому вивченні навчальних предметів; 2) господарській і навчально-виробничій праці; 3) художній самодіяльності, спортивних тренуваннях і змаганнях; 4) організованих заходах культури й мистецтва.

Третя підгрупа педагогічних працівників – це представники трудової еліти школи повного дня, які особисто

організують мінівиробництва товарної продукції із завершеним циклом трудових операцій. У процесі продуктивної праці залучаються тільки учні за бажанням (з 13 років і за наявності згоди їх батьків), не більше 2-х годин у день, чітко за розкладом *«Виробнича праця»* – виготовлення товарної продукції спільно з педагогом-організатором виробництва. Кількість виробничих цехів «шкільного підприємства» має бути такою, щоб кожен учень міг без обмежень брати участь у продуктивній праці й отримувати грошову винагороду за виконану роботу.

Четверта підгрупа педагогічних працівників – це культпрацівники, які організують заходи з учнями в галузі культури й мистецтва.

1.5. Моделювання етапів та рівнів організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу

Загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів функціонує як навчально-виховний комплекс, якщо до його підпорядкування входять дві або три складники школи – *початкова школа, гімназія та академічний ліцей*, які системно взаємодіють під керівництвом і контролем єдиного директора. А якщо його складають позашкільні навчально-виховні заклади, то виникає новий тип закладу освіти, який починає функціонувати в режимі школи повного дня. Перелік навчальних закладів, які можуть об'єднуватися в навчально-виховний комплекс (НВК) системи загальної середньої освіти, подано в Табл. 4.

Таблиця 4.

Загальноосвітні навчальні заклади й інші навчальні заклади, які можуть об'єднуватися в навчально-виховний комплекс (НВК)

ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД			ІНШІ ТИПИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ		
Початкова школа	Гімназія	Академічний ліцей	Професійний ліцей (СПТУ)	Дошкільний заклад	Позашкільні заклади (Центр додаткової освіти)

Станом на 2016 рік, коли МОН України прийняло Концепцію реформування нової української школи, більшість загальноосвітніх шкіл в Україні не працювали в режимі повного дня, оскільки у школах повного дня впродовж дня всі учні 1–11 кл. повинні знаходитися під педагогічною опікою школи повного дня – з 7.00 год. ранку до 17.00 год. вечора, а більшість учнів фактично повертаються додому після закінчення уроків. Тут педагоги ще продовжують по інерції розглядати позаурочну та позашкільну роботу вчителів із учнями за типовим навчальним планом закладу середньої освіти як надання школярам додаткової освіти, що є принципово неправильним.

Зазначимо, що кожна школа у своєму розвитку за критеріями виконання освітніх функцій характеризується, по-перше, як освітній комплекс, по-друге, кожна школа відноситься до певної групи шкіл, які мають притаманну для них структуру та відповідний рівень організації діяльності. Аналіз чинних закладів середньої освіти дозволяє виокремити *чотири рівні організації їх діяльності як НВК*.

1.5.1. Перший рівень організації НВК – загальноосвітня школа (ЗОШ) I–III ступенів

Якщо загальноосвітню школу I–III ступенів повного дня розглядати не як матеріалізований об'єкт, а як складну багатофункціональну систему, як функцію від наявних у її структурі складників шкіл, які взаємодіють – *початкова – основна – середня*, підсистем обов'язкової загальної основної та додаткової освіти учнів, яка має відповідне зовнішнє середовище, то вони об'єднуються загальною кінцевою метою (загальним кінцевим результатом) і функціонують як школа-комплекс.

Між названими трьома школами виникає спрямована взаємодія, що передбачає принципи наступності та завершеності етапів надання основної освіти, відповідні методи атестації та форми оцінки їх результатів:

1 – видача випускникам початкової школи табелю з оцінками успішності в навчанні та поведінки	2 – видача випускникам 9-х класів свідоцтва про основну загальну середню освіту	3 – видача випускникам 11(12-х) класів атестата про повну середню освіту
--	---	--

Якщо початкова, основна та старша середня школи об'єднані спільною загальною кінцевою метою й вони підпорядковані єдиному директору, то це є прикладом діяльності загальноосвітньої школи I–II–III ступенів як школи-комплексу.

У структурі початкової, основної та старшої середньої школи формуються поруч із звичайними ще й спеціалізовані класи, що працюють за типовими навчальними планами та навчальними планами для спеціалізованих класів початкової школи, гімназії (5–9 класи) чи ліцею, колегіуму (10–11 класи).

Якщо наявні звичайні й спеціалізовані класи трьох складників школи (початкова-основна-середня) характеризувати методами комбінаторики, то загальноосвітня школа-комплекс характеризується першим або другим рівнями її організації.

Модель першого рівня організації школи-комплексу – *це загальноосвітня школа I–III ступенів, яка складається тільки із звичайних класів, де навчання та виховання учнів організовується з використанням типових навчальних планів початкової, основної та середньої шкіл: «початкова (1–4 класи) – основна (5–9 класи) – середня (10–11 класи)»*. Наприклад, в Україні відома **Костопільська загальноосвітня школа-комплекс I–III ступенів № 6 Костопільської районної ради Рівненської області та інші** (Костопільська..., 2019).

Звичайні загальноосвітні школи-комплекси завжди належать до першого типу організації НВК. Вони виконують одну основну функцію – освітню (назвемо її функцією № 1): *це найбільш масові загальноосвітні школи в Україні, які надають освіту високої якості лише деяким учням*.

1.5.2. Другий рівень організації НВК – поєднання ЗОШ та спеціалізованої освіти (гімназія, ліцей)

Модель другого рівня організації діяльності школи-комплексу – *загальноосвітня школа I–III ступенів, у складі якої є звичайні та спеціалізовані класи з поглибленим вивченням навчальних дисциплін або окремі ліцейні, гімназійні й інші класи*. У спеціалізовані класи бажаючі зараховуються для навчання тільки на конкурсній основі. *Спеціалізовані загальноосвітні школи-комплекси надають якісну освіту великим групам учнів I–II класів*.

Особливістю структури загальноосвітньої школи-комплексу з другим рівнем організації є їх диференціація на чотири підгрупи шкіл за критеріями виконання освітніх функцій (назвемо ці функції номерами – № 2, № 3, № 4, № 5).

Освітня функція № 2. За критерієм освітньої функції № 2 виокремлюється група шкіл-комплексів, де вступають у взаємодію звичайні та спеціалізовані школи: *«початкова школа (1–4 кл.) – спеціалізована основна та середня школи (гімназія 5–11 класів)»*. В Україні відомі: Новоград-Волинський навчально-виховний комплекс *«Гімназія імені Лесі Українки – школа I ступеня»* Житомирської області (Новоград-Волинський..., 2019) й інші. Керує цими школами один директор.

Освітня функція № 3 указує на підгрупу загальноосвітніх шкіл-комплексів із другим рівнем організації: *«початкова школа (1–4 класи) – основна школа (5–9 класи) – спеціалізована школа III ступеня (ліцей 10–11 класи)»*. Аналогічно, до другої підгрупи ми відносимо відомий Уманський навчально-виховний комплекс *«Загальноосвітня школа I–III ступенів імені Ю. О. Гагаріна – педагогічний ліцей»* (Уманський..., 2019), а також *Навчально-виховний комплекс № 240 «Соціум» – середня загальноосвітня школа I–II ступенів, ліцей «Управлінські технології (III ступінь)»* (Історія школи – Навчально-виховний комплекс № 240..., 2019) й інші.

Освітня функція № 4 засвідчує існування третьої підгрупи загальноосвітніх шкіл-комплексів, де комбінуються дві й більше спеціалізованих школи, якими керує один директор: *«спеціалізована основна школа II ступеня (5–9 класи) – спеціалізована школа III ступеня (ліцей 10–11 класи)»*. Відомий Київський НВК № 141 «ОРТ»: *«Спеціалізована школа II ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов та інформаційних технологій» – підрозділ «технологічний ліцей»* (Навчально-виховний комплекс № 141..., 2019) та інші.

Освітня функція № 5. У четверту підгрупу входить школа-комплекс, яка створюється з автономних звичайних та спеціалізованих шкіл: *«загальноосвітня школа I–III ступенів (1–11 кл.) – спеціалізована школа I–II ступенів (1–9 кл.) – спеціалізована школа III ступеня (ліцей 10–11 кл.)»*, наприклад, Броварський навчально-виховний комплекс: *«загальноосвітня школа I–III ступенів – спеціалізована школа I–II ступенів –*

ліцей» (Історія закладу – Броварський..., 2019). Керує таким освітнім комплексом один директор школи.

Розподіл шкіл-комплексів із другим рівнем організації діяльності на підгрупи, за критеріями виконання вказаних освітніх функцій (№ 1 – № 5), може бути продовжений унаслідок виявлення нових комбінацій звичайних і спеціалізованих класів як складників школи (початкової, основної та середньої) у структурі чинної загальноосвітньої школи I-III ступенів.

Усі школи-комплекси першого й другого рівнів їх організації, незалежно від типу виконання освітніх функцій, мають спільну характеристику – у другій половині дня вчителі навчальних предметів, класні керівники, вихователі організовують додаткову освіту учнів і працюють тільки за планами позаурочної та позакласної роботи, керуючись вимогами державного стандарту основної обов'язкової освіти – типового навчального плану.

1.5.3. Третій рівень організації НВК – поєднання обов'язкової основної освіти ЗОШ та додаткової освіти (факультативи, репетиторство, позашкільні заклади)

Останніми роками дедалі більше учнів 1–11(12) класів, поглиблено вивчаючи предмети загальноосвітньої школи, працюють із репетиторами, послуги яких оплачують батьки учнів. У вільний від уроків час значна частина учнів 1–11 кл. залучається в процеси додаткової освіти фахівцями з різнопрофільних позашкільних навчально-виховних закладів, які працюють як на території школи, так і за її межами, тільки за програмами позакласної та позашкільної додаткової освіти. Однак у школах-комплексах із першим та другим рівнями їх організації процес надання учням позашкільної додаткової освіти не керований і не контрольований ні педагогами, ні директорами.

Загальноосвітні школи, де створюється підрозділ управління додатковою освітою школярів відносяться поки що до групи шкіл-комплексів із третім рівнем організації його діяльності.

Пошуками шляхів покращення якості обов'язкової загальної основної освіти школярів у поєднанні з удосконаленням *позаурочної, позакласної та позашкільної додаткової освіти*, з організацією здорового харчування, активного й тихого відпочинку, залученням у господарську та продуктивну працю, поглибленою загальноосвітньою підготовкою до неперервного й успішного навчання у вищій школі та надання освітніх послуг із урахуванням їх потреб та інтересів займалися відомі українські й зарубіжні педагоги-реформатори: В. О. Сухомлинський (1977), О. А. Захаренко (2006), А. С. Макаренко (1984), І. Г. Ткаченко (1975), С. Т. Шацький (1980), В. А. Караковський (2003), Р. Оуен (Педагогические идеи..., 2019), М. П. Щетинін (2000) та ін. Основні недоліки шкіл-комплексів із четвертим рівнем організації діяльності – відсутність матеріально-технічної бази для поєднання навчання з продуктивною працею та незорієнтованість (або неадекватна зорієнтованість) більшості учнів на отримання початкової професійної освіти.

Проблему вдосконалення загального середнього всеобучу та виховання учнів загальноосвітніх шкіл I–III ступенів, які прагнули працювати *«у режимі повного дня»* з обов'язковим пошуком ефективних форм організації додаткової освіти у вільний від навчання час, самоосвіти, відпочинку, 5-разового харчування, фізичного розвитку, розв'язання завдань залучення бажаючих підлітків і старшокласників у процеси посиленої господарської та продуктивної праці, творчого використання досвіду виховання учнів у сім'ї активно досліджували В. Ф. Моргун (2011), Б. М. Наумов (2010), А. О. Остапенко (2012), І. А. Синячев (2014), Л. І. Паращенко (2011), О. М. Перейда (2013) й інші науковці та педагоги. Їх педагогічний досвід та емпіричні дослідження мають велику науково-освітню цінність, однак вони спеціально не вивчали проблему

моделювання діяльності школи повного дня (ШПД) як навчально-виховного комплексу (НВК), що створюється на основі взаємодії обов'язкової основної та додаткової освіти.

За останні десять років в Україні неухильно збільшується кількість загальноосвітніх шкіл I–III ступенів, які працюють у *режимі шкіл повного дня*, де у *першій половині дня* за розкладом на уроках учні оволодівають основною загальною освітою, а після обіду, у *другій половині дня*, відповідно до нових потреб, інтересів і запитів, учні отримують додаткову освіту за основними напрямками – соціально-педагогічним; культурологічним; художньо-естетичним, фізкультурно-оздоровчим; спортивно-технічним; науково-технічним; екологічно-біологічним; туристично-краєзнавчим; військово-патріотичним; економіко-правовим та ін.

Досвід роботи сучасних загальноосвітніх шкіл в Україні засвідчує функціонування трьох основних моделей надання додаткової освіти учням 1-11 класів.

Перша модель організації додаткової освіти учнів 1–11 класів. Після закінчення навчання за розкладом уроків у загальноосвітній школі вчителі навчальних предметів продовжують працювати за планами позакласної та позаурочної роботи, залучаючи учнів до участі в роботі факультативних додаткових занять із навчальних предметів, різнопрофільних гуртків, клубів, студій, секцій, театрів й інших учнівських об'єднань, до проведення культурно-просвітницьких заходів.

У другій половині робочого дня вчителі навчальних предметів продовжують організовувати додаткову освіту учнів та їх виховання, керуючися вимогами типових навчальних планів загальноосвітньої школи. Водночас, на території закладу середньої освіти педагогічні працівники не проводять із учнями роботи за навчально-тематичними планами та програмами позашкільної додаткової освіти.

Друга модель організації додаткової освіти учнів 1–11 класів. Додаткова освіта учнів 1–11 кл. організовується після закінчення навчання на уроках (зазвичай, у другій половині дня)

на основі постійної взаємодії загальноосвітньої школи з різнопрофільними позашкільними навчально-виховними закладами (одним або декількома), ураховуючи центри дитячої художньої та технічної творчості, клуби за місцем проживання, спортивні або музичні школи, бібліотеки та ін.

Учителі навчальних предметів та інші педагогічні працівники, зокрема, класні керівники в позаурочній та позакласній роботі також працюють із учнями з використанням навчально-тематичних планів та програм позашкільної додаткової освіти.

Керуючися принципом наступності та взаємозв'язку загальної основної та додаткової освіти, загальноосвітня школа погоджує спільну програму позаурочної та позакласної освіти учнів 1–11 класів зі своїми штатними педагогічними працівниками та з фахівцями позашкільних навчально-виховних закладів, що працюють як на території школи, так і за її межами (на матеріально-технічній базі позашкільних різнопрофільних навчально-виховних закладів).

Однак на базі загальноосвітньої школи I–III ступенів не створюється навчально-методичний центр надання своїм учням додаткової освіти з відповідним органом управління.

Третя модель організації додаткової освіти учнів 1–11 класів школи повного дня використовується з метою цілеспрямованого об'єднання обов'язкової загальної основної освіти та додаткової освіти, якою кожний учень оволодіває лише за власним бажанням. Надання її кожному бажаночому школяру сприяє покращенню якості загальної обов'язкової основної освіти. Поєднання основної та додаткової освіти є показником високого рівня якості діяльності загальноосвітньої школи.

Аналізуючи досвід організації додаткової освіти в понад 20 міських і сільських школах різних типів, Н. А. Нефьодова виокремлює ще й четвертий найвищий його рівень, де «4-й рівень передбачає тісний зв'язок основної й додаткової освіти, організаційну й змістовну єдність основних структур школи. Додаткова освіта стає підсистемою основної освіти. На цьому

рівні їхня діяльність будується з урахуванням концептуальних ідей, що забезпечують розвиток освітньої установи в цілому» (Нефедова, 2006, с. 171). Вона підкреслює, що у багатьох школах ще не накопичені резерви для переходу на третій і четвертий рівні розвитку, що є типовим явищем для шкіл України. Так виділяється четверта модель організації додаткової освіти школярів, яка на практиці ще не досягла необхідного рівня функціонування. Для узгодження та управління процесами надання учням основної обов'язкової та додаткової освіти на базі конкретної загальноосвітньої школи необхідно створювати постійно діючий освітній підрозділ – Центр позашкільної додаткової освіти. Він створюється/ліквідується наказом директора загальноосвітньої школи I-III ступенів як її структурний підрозділ, який не є юридичною особою, і діє на підставі *Положення про Центр позашкільної додаткової освіти*, у якому визначається статус, регламентація, специфіка організації, внесені зміни в структуру школи повного дня, організаційно-педагогічні форми навчання, виховання та розвитку особистості за програмами додаткової освіти, матеріально-технічне оснащення навчально-виховного процесу й інше.

Створення в структурі загальноосвітньої школи Центру додаткової освіти є необхідною умовою організації процесу поглибленого вивчення навчальних предметів учнями у другій половині дня, однак тільки за програмами додаткової освіти. Таку форму організації додаткової освіти практично можуть реалізувати лише висококваліфіковані вчителі навчальних предметів, яких педагоги та психологи називають фасилітаторами, а батьки – репетиторами.

Наявність у структурі загальноосвітньої школи, яка працює у режимі повного дня, автономного й керованого підрозділу – Центру додаткової освіти, з фіксованим списком учнів та педагогічних працівників, засвідчує виникнення навчально-виховного комплексу *третього рівня організації* (загаль-

ноосвітня школа I–III ступенів – центр позашкільної додаткової освіти).

Центр позашкільної додаткової освіти обов'язково складають учні 1-11 класів, які отримують додаткову освіту як на території своєї загальноосвітньої школи, так і за її межами – взаємодіючи з керівниками різноманітних гуртків, клубів, секцій, студій, театрів й інших дитячих об'єднань, безпосередньо на матеріально-технічній, методичній базі міських (обласних, районних) різнопрофільних позашкільних навчально-виховних закладів.

Також до Центру позашкільної додаткової освіти повинні входити всі педагогічні працівники відомих профільних закладів позашкільної додаткової освіти – художня, музична, спортивна школа, центр технічної творчості учнів тощо, а також різні центри дитячої творчості, що передбачають мережу кружків, студій, секцій, клубів, театральних колективів тощо, на базі яких учні школи отримують додаткову освіту. Через створений Центр позашкільної додаткової освіти директор загальноосвітньої школи на постійній основі здійснює керівництво й контроль за розвитком особистості кожного учня 1–11 класів.

Оперативне керівництво й контроль за діяльністю Центру позашкільної додаткової освіти покладається на заступника директора великої школи повного дня з виховної роботи. Тому штат створеного наказом директора школи повного дня Центру позашкільної додаткової освіти складають класні керівники навчальних 1–11 класів, педагогічні працівники, які організовують роботу одновікових та різновікових дитячих об'єднань і працюють за навчально-тематичними планами позашкільної додаткової освіти, ураховуючи і поглиблене вивчення учнями загальноосвітніх навчальних предметів та підготовку до уроків, інструктори та педагоги-організатори спортивної діяльності, група педагогів, які організовують завершений цикл процесу виробництва з метою залучення учнів до господарської продуктивної виробничої праці й інші педагогічні працівники.

Об'єднання в єдиний загальношкільний трудовий колектив учнів 1-11 класів та педагогічних працівників загальноосвітньої школи I–III ступенів і Центру позашкільної додаткової освіти засвідчує виникнення школи повного дня як навчально-виховного комплексу нового типу, де в складі загального шкільного колективу (соціальна підсистема школи повного дня) автономно працюють дві групи педагогічних працівників, діяльність яких із учнями 1-11 класів загальноосвітньої школи чітко розподілена в часі та просторі.

Перша група педагогічних працівників працює в першій половині дня – учителі навчальних предметів, вихователі, психологи й інші фахівці, які надають обов'язкову загальну основну освіту учням 1–11 кл. за типовим навчальним планом загальноосвітньої школи I–III ступенів.

Друга група педагогічних працівників працює в другій половині дня – учителі-фасилітатори, педагоги-виробничники, керівники гуртків, студій, клубів, секцій, театрів й інших дитячих об'єднань, а також педагоги музики, живопису тощо різнопрофільних позашкільних навчально-виховних закладів, які надають бажаючим учням 1–11 кл. додаткову освіту як на території школи повного дня, так і за її межами, тільки за навчально-тематичними планами та освітніми програмами позашкільної додаткової освіти.

На території школи вчителі навчальних предметів надають загальну основну освіту високої якості, яка є обов'язковою для усіх учнів. А поглиблене вивчення учнями навчальних предметів – це додаткова освіта. Більшість учнів оволодівають додатковою освітою за межами школи-гімназії, зазвичай, на базі позашкільних різнопрофільних навчально-виховних закладів за типовими програмами додаткової освіти.

Виникнення підсистеми додаткової освіти учнів 1–11 класів у структурі загальноосвітньої школи I–III ступенів (вона може бути звичайною і не обов'язково спеціалізованою школою) можливе, якщо її директор своїм наказом створить Центр додаткової освіти, якому буде передана в повному обсязі необхідна

матеріально-технічна база ввіреної йому школи. Тільки наявність у структурі загальноосвітньої школи Центру позашкільної додаткової освіти є обов'язковою умовою створення школи повного дня як навчально-виховного комплексу *третього рівня його організації «загальноосвітня школа I-III ступенів – центр позашкільної додаткової освіти»*.

1.5.4. Четвертий рівень організації НВК – поєднання обов'язкової ЗОШ із дошкільними (ДНЗ) та професійними закладами (СПТУ)

Відомо, що Кабінет Міністрів України Постановою від 12 березня 2003 року № 305 (із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 768) затвердив лише одне Положення про навчально-виховний комплекс *«дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад»*, *«загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»* (Положення про навчально-виховний комплекс..., 2003) (далі – Положення 2). Цінність цієї постанови КМ України полягає в тому, що цим Урядовим рішенням практично визнається досвід створення та функціонування й розвитку школи повного дня як навчально-виховного комплексу, до складу якого *обов'язково* входить загальноосвітня школа I-III ступенів із звичайними та спеціалізованими класами й Центр позашкільної додаткової освіти, які об'єднуються в навчально-виховний комплекс *третього рівня організації*, що є основою формування, *за потреби*, більш складного навчально-виховного комплексу *найвищого четвертого рівня організації*, який складають навчально-виховні заклади інших типів – *«загальноосвітня школа I-III ступенів – центр позашкільної додаткової освіти – (дошкільний навчально-виховний заклад, професійно-технічне училище СПТУ II-го ступеня й інші)»*.

Згідно із Законом України про загальну середню освіту, окрім поняття школа як «навчально-виховний комплекс», яким

завжди одноосібно керує директор загальноосвітньої школи, є ще два узаконені поняття – «освітній округ» та «навчально-виховне об'єднання». Отже, Положення про навчально-виховний комплекс *«дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад»*, *«загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»* регулює автономну діяльність названих двох типів навчально-виховних закладів у складі освітнього округу та навчально-виховного об'єднання, де кожним одноосібно керує їх директор.

По-перше, щоб школа повного дня як навчально-виховний комплекс досягла четвертого рівня організації, на її базі обов'язково має автономно функціонувати Центр додаткової освіти, що засвідчує досягнення попереднього третього рівня організації.

По-друге, створення й функціонування в закладі середньої освіти Центру додаткової освіти є обов'язковою передумовою переходу на наступний, вищий четвертий рівень організації, коли загальноосвітня школа об'єднується з іншими типами навчально-виховних закладів, зокрема, з *дошкільним навчально-виховним закладом, середнім професійно-технічним училищем* й іншими закладами освіти. Діяльність школи повного дня підпорядковується єдиній загальній кінцевій меті її функціонування як навчально-виховного комплексу, яким одноосібно керує один директор.

Школа повного дня як навчально-виховний комплекс четвертого рівня організації має бути елітарною й трудовою, що розвивається як господарство, де, окрім поглибленого вивчення комплексів навчальних предметів, необхідно цілеспрямовано формувати в учнів трудові навички первинної професійної освіти.

Відомо, що після розпаду СРСР в Україні в 1979 році призупинив свою роботу міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК), а обов'язкову початкову професійну освіту було вилучено з програми загальної середньої освіти. Однак у Полтавській області залишився для дослідження міжшкільний

навчально-виробничий комбінат, який із 1975 року (більше 20 років) працював на базі Хорольського СПТУ-5 (директор – Олександр Степанович Заїка). У названому МНВК навчалися учні 9–11 класів Хорольської загальноосвітньої школи № 2, Штомпелівської та Вишняківської загальноосвітніх шкіл, які щотижня протягом чотирьох годин отримували професійні знання й навички, а для суспільно корисної господарської праці в школі їм також виділялося до чотирьох годин на тиждень (Заїка, 1983, 2003). За визначенням О. С. Заїки, досвід діяльності МНВК засвідчує ефективність технології масового залучення бажаючих учнів школи повного дня (і опорних шкіл) у процеси посиленої господарської та продуктивної виробничої праці, якщо використовувати кращі зразки взаємодії батьків зі своїми дітьми під час господарської праці в умовах сім'ї, що необхідно для сучасної елітарної освіти молоді.

З-поміж шкіл-комплексів із четвертим рівнем організації діяльності можна виокремити підгрупи за Критеріями виконання названих освітніх функцій № 6 та № 7.

Так, якщо у складі школи повного дня як навчально-виховного комплексу є дитячий садочок, то умовно можна вказати виконання нею відповідно визначених освітніх функцій на зразок № 6.

Якщо в складі школи повного дня як навчально-виховного комплексу з *четвертим рівнем організації* є професійно-технічне училище I або II ступенів, то в цьому разі вона виконує складні освітні функції № 7. Якщо ж навчально-виховний комплекс школи повного дня складають навчально-виховні заклади інших типів, на неї покладається виконання відповідно нових типів освітніх функцій, які ми фіксуємо наступними номерами – № 8 тощо.

1.5.5. Структура базових НВК, що виникли на першому етапі реформування загальноосвітньої школи

Залежно від виконання освітніх функцій закладом середньої освіти виникає й використовується структура навчально-виховного комплексу. Інакше, з удосконаленням діяльності навчально-виховного закладу змінюється структура навчально-виховного комплексу.

МОН України вивчає досвід об'єднання різних типів навчальних закладів і розробляє та узаконює відповідні структуру та Положення про навчально-виховний комплекс.

Згідно з Концептуальними засадами реформування загальноосвітньої школи (2016) в структурі середньої освіти виокремлюються *лише три базові навчально-виховні комплекси (НВК)*, до складу яких входять різні типи навчальних закладів:

- *НВК «ДОШКІЛЬНИЙ ЗАКЛАД ОСВІТИ-ПОЧАТКОВА ШКОЛА»;*
- *НВК «ПОЧАТКОВА ШКОЛА-ГІМНАЗІЯ»;*
- *НВК «ГІМНАЗІЯ-ЛІЦЕЙ»* (Концептуальні засади реформування..., 2016, с. 20–24).

Зауважимо, по-перше, організація зазначених навчально-виховних комплексів спрямована на поліпшення якості лише обов'язкової загальної середньої освіти школярів, а тому в їхньому складі немає позашкільних закладів.

По-друге, випускники гімназій (після закінчення 9 класу) за результатами конкурсного відбору розділяються на дві різні підгрупи: перша підгрупа старшокласників навчається в *академічному ліцеї* з метою продовження навчання у вищій школі; друга підгрупа старшокласників може вчитися в *професійному ліцеї*, де вони здобувають середню освіту й робочу професію, що сьогодні здійснюється на базі професійно-технічних училищ.

Обов'язковий розподіл старшокласників на дві підгрупи в системі загальної середньої освіти вимагає диференціювати

базовий НВК «ГІМНАЗІЯ-ЛІЦЕЙ» на два окремі навчально-виховні комплекси й надати їм нові назви: НВК «Гімназія-Академічний ліцей» та НВК «Гімназія-Професійний ліцей», які під час наступного їх об'єднання створять ще один навчально-виховний комплекс: НВК «Гімназія-Академічний ліцей-Професійний ліцей», у якому учні академічного й професійного ліцеїв зможуть в однакових умовах здобувати загальну середню освіту.

По-третє, у системі середньої освіти є перспектива створення й інших навчально-виховних комплексів, де загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів (початкова школа, гімназія, академічний ліцей) може об'єднуватися як із дошкільним закладом, так і з профтехучилищем (професійний ліцей), що дозволяє створювати нові базові навчально-виховні комплекси:

- НВК «Дошкільний заклад-Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей»;
- НВК «Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей»;
- НВК «Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей-Професійний ліцей» й інші.

Для створення названих та інших навчально-виховних комплексів керівникам освіти необхідно керуватися відповідними державними інструктивно-правовими документами. Відомо, що з 2010 року Кабінет Міністрів України затвердив лише одне Положення про навчально-виховний комплекс «Дошкільний заклад-загальноосвітній навчальний заклад» (2003). Чинне Положення засвідчує можливість об'єднання в навчально-виховний комплекс загальноосвітнього навчального закладу як із дошкільним закладом, так і з іншими навчальними закладами системи загальної середньої освіти, наприклад, із позашкільними закладами, педагогічні працівники яких організовують додаткову освіту школярів, із профтехучилищами, учні яких отримують робітничі професії.

1.5.6. Моделювання ЗОШ повного дня І–ІІІ ступенів як НВК через поєднання загальної й додаткової освіти школярів

Створення загальноосвітньою середньою школою І–ІІІ ступенів окремого навчально-методичного підрозділу «Центр позашкільної освіти» для організації в позаурочний час спільної роботи учнів із педагогічними працівниками, які працюють за програмами додаткової освіти на території школи і за її межами на базі позашкільних навчально-виховних закладів, засвідчує досвід функціонування сучасної школи повного дня *НВК «Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей-Професійний ліцей-Центр додаткової освіти»*.

Для керівництва й контролю за процесами опанування учнями додатковою освітою загальноосвітній навчальний заклад створює навчально-методичний підрозділ «Центр додаткової освіти», що є умовою функціонування *школи повного дня як навчально-виховного комплексу*, де кожний має свою назву:

- *НВК «Початкова школа-Центр додаткової освіти»;*
- *НВК «Дошкільний заклад-Початкова школа-Гімназія-Центр додаткової освіти»;*
- *НВК «Дошкільний заклад-Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей-Центр додаткової освіти»;*
- *НВК «Дошкільний заклад-Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей-Професійний ліцей-Центр додаткової освіти»;*
- *НВК з іншим набором складників.*

Такі моделі школи повного дня як навчально-виховного комплексу можуть бути використані для створення *опорної школи повного дня*, яка повинна працювати в режимі повного дня в умовах сільського середовища, де потрібно організовувати надання учням додаткової освіти.

У школі повного дня кожний учень 5–11 класів за програмами додаткової освіти (у другій половині дня!) може без обмежень поглиблено вивчати не 2-3 навчальні предмети, а комплекс будь-яких навчальних предметів, що є в списку

Розділ 1.

Науково-методичні основи створення опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу (НВК)

типового навчального плану ЗОШ, кількістю до 17 навчальних дисциплін.

З огляду на те, що початкові школи-філії мають працювати за місцем проживання учнів початкових класів, практичний інтерес становить розглянута вище модель створення Тишківської опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу, у якій передбачається й професійно-технічне училище II ступеня: *«Початкова школа-Гімназія-Академічний ліцей-Професійний ліцей-Центр додаткової освіти»*. У ній створюються умови для опанування основною й додатковою освітою як сильними, так і слабкими в навчанні учнями гімназії, академічного й професійного ліцеїв, залучення всіх бажаючих учнів до продуктивної праці, що покращує якість їх обов'язкової середньої освіти й посилює мотивацію отримання обраної початкової професії кваліфікованого робітника, не позбавляючи права на продовження успішного навчання у вищій школі.

Розділ 2.

РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОВІДНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ

У межах наукових моделей цілісність процесу чи явища характеризується взаємозв'язками між їх змістовними елементами. У психолого-педагогічних дослідженнях ці взаємозв'язки, зазвичай, описуються коефіцієнтами кореляції.

У цьому дробку використовуються алгоритми, побудовані на функціональній залежності свідомості й соціально-практичної діяльності особистості. Ці формули пройшли експериментальну перевірку й показали свою високу практичну цінність. Однак у перспективі ця залежність повинна описуватися алгоритмом, що будується на ймовірнісних взаємозв'язках.

2.1. Соціальна зрілість – інтегрований показник цілісного розвитку особистості

Для визначення ефективності навчання й виховання підростаючого покоління педагоги все частіше звертаються до аналізу соціальної зрілості особистості учнівської молоді та студентів закладів вищої освіти, а також їх учителів та викладачів. Категорія особистості є надважливою в прийнятій в Україні національній освітній доктрині, розробленій колективом авторів на чолі з академіком, президентом НАПН України, професором В. Г. Кременем [157].

Вагомий внесок у проблему особистості, її цілісного розвитку зробили філософи В. А. Смірнов, І. А. Зязюн, Л. Сев та інші, педагоги А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Г. Г. Ващенко, Б. М. Наумов, С. І. Карпенчук та ін., психологи Г. Оллпорт, К. Левін, Е. Фромм, Б. Скіннер, О. Ф. Лазурський, Л. С. Вигот-

Розділ 2.

Рівень соціальної зрілості особистості
як провідний показник ефективності діяльності школи повного дня

ський, Л. І. Божович, А. В. Петровський, К. К. Платонов, Л. Ф. Бурлачук, Г. С. Костюк, В. А. Роменець, І. Д. Бех, Г. О. Балл, О. В. Киричук, В. Ф. Моргун, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, В. В. Рибалка та інші.

У цій роботі ми дотримуємося багатовимірної теорії особистості, запропонованої В. Ф. Моргуном у 1984 році, що передбачає спільний із нашим особистісно-діяльнісний підхід у психолого-педагогічних науках (Моргун, Лебедик, 1975; Моргун, Лебедик, Хомик, 1986). У названій теорії подається таке визначення: особистість – це людина, яка активно опановує й свідомо перетворює природу, суспільство та власну індивідуальність, що має унікальну динамічну співвіднесеність просторово-часових орієнтацій, потребо-вольових переживань, змістовних спрямованостей, рівнів опанування й форм реалізації діяльності. Цією співвіднесеністю визначається свобода самовизначення особистості в її вчинках і міра відповідальності за їхні (включаючи й неусвідомлювані) наслідки перед природою, суспільством і власним сумлінням (Моргун, 1992, с. 33).

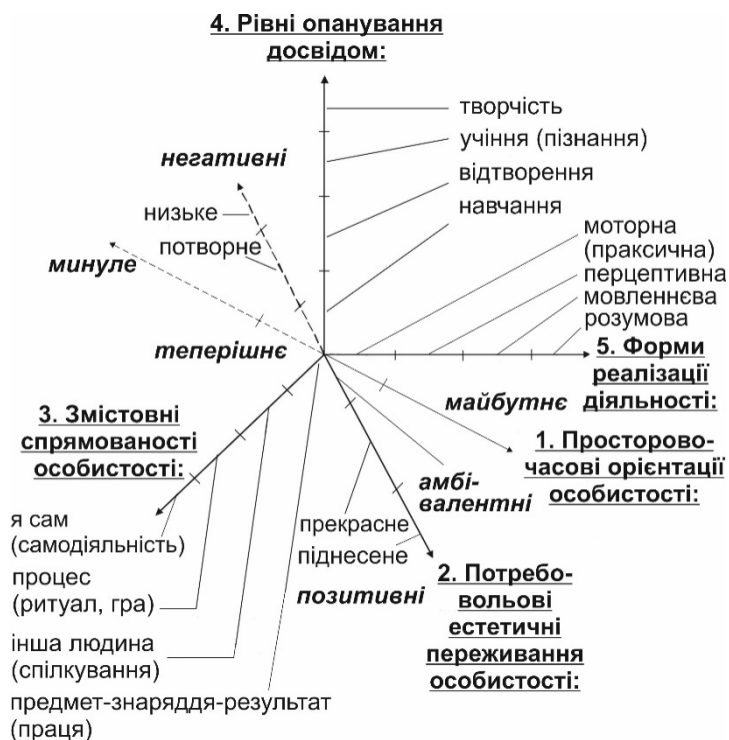

Схема 1. Багатовимірна структура особистості
(за В. Ф. Моргуном, 2019, с. 13)

Унаслідок співвіднесеність соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності доводить існування певного рівня психічної й соціальної зрілості особистості.

Аналізуючи соціологічні проблеми виховання, професор Р. Г. Гурова ще в 70-х роках підкреслювала, що «знання рівня соціальної зрілості молоді, яка вступає у життя, і її готовності до виконання соціальних функцій дає можливість внести науково обґрунтовані корективи й доповнення в систему виховної роботи, підвищувати її ефективність» (Гурова, 1981, с. 69). Тут зрілість особистості розглядається через зміст суспільних відносин.

Готовність молоді до виконання основних соціальних функцій передбачає: готовність до трудової діяльності, продовження навчання, громадської діяльності, служби в армії, сімейного життя, раціонального використання вільного часу тощо. Незважаючи на значний інтерес педагогів до вивчення соціальної зрілості як інтегрального показника цілісного розвитку особистості, ця наукова категорія поки що дуже повільно входить у систему педагогічних понять – освітянський тезаурус.

2.1.1. Зміст і структура поняття «соціальна зрілість особистості»

Поняття «соціальна зрілість особистості» майже не використовується у текстах сучасних навчальних посібників для майбутніх учителів, а в практиці виховання відсутні методики діагностики рівня соціальної зрілості особистості. Досвід роботи в середній та вищій школах засвідчує, що разом із категоріями «вихованість», «готовність до життя» сьогодні нагальною є потреба виокремити поняття «соціальна зрілість особистості» як самостійну наукову педагогічну категорію й визначити зміст та структуру цього поняття для розробки методики її діагностики.

Аналіз наукової літератури показує, що термін «соціальна зрілість» народився у зв'язку з аналізом проблем соціалізації особистості. Спочатку поняття соціалізації застосовувалося як синонім слова «націоналізація» і ототожнювалося з поняттями всупільнення засобів виробництва та соціально-економічний ідеал. У дореволюційних енциклопедіях Гранта при розшифруванні поняття «соціалізація» існує посилання на статтю П. А. Кропоткіна «Листи про поточні події», у якій він писав про те, що освічені народи уже знаходяться на етапі *розвитку суспільного народного господарства, тобто соціалізації*.

Сьогодні в деяких публікаціях історичних документів слово «соціалізація» теж вживається як синонім слова «націоналізація». Так, у довіднику з історії України, виданому для школярів в 1993 році, де описуються події пов'язані з розпуском Центральної Ради, читаємо: «Центральна Рада після повернення в Україну готувалася до скликання проголошених III Універсалом Установчих зборів. Вони мали підтвердити її соціально-економічні реформи, зокрема, соціалізацію землі» (Третій Універсал..., 1917).

Отже, у наукових джерелах склалися два різних поняття соціалізації. В основу першого, яке використовується філософами, соціологами, психологами, педагогами, покладено взаємозв'язані процеси засвоєння й відтворення особистістю соціального досвіду.

Друге розуміння соціалізації відбиває історичний процес усупільнення засобів виробництва та переходу до нової суспільно-економічної формації, у якій домінують соціалістичні ідеали. Таким визначенням користується історична наука. У контексті психолого-педагогічних досліджень термін соціалізації використовується в першому значенні.

У наукових працях філософів, соціологів, педагогів, психологів, які розробляють проблеми формування нової людини, підготовки підростаючого покоління до життя, соціальна зрілість розглядається переважно у взаємозв'язку з поняттям соціалізації особистості. Тут соціальна зрілість

пов'язується з оволодінням і відтворенням особистістю соціального досвіду і характеризується взаємозалежністю свідомості та соціально-практичної діяльності, указує на стан розвитку особистості в суспільстві, колективі. На основі цих залежностей формуються поняття критеріїв соціальної зрілості особистості.

Вивчення соціальної зрілості через свідомість і суспільно значущу діяльність особистості також пов'язується з визначенням ролі й місця підсвідомості людини в її формуванні (З. Фрейд та його послідовники, а також Г. Лозанов, О. Райков, В. Моргун, Т. Яценко та інші).

На наш погляд, здатність людини користуватися можливостями підсвідомості в управлінні організмом та з метою активізації формування знань, умінь і навичок, інших якостей особистості, необхідних для життєдіяльності в гармонії з природою й суспільством, слід розглядати як один із найважливіших критеріїв її зрілості. Однак цей концептуальний аспект роботи ми спеціально не досліджували.

Реалізація здатності людини використовувати свою підсвідомість на практиці пов'язана з кардинальними змінами у світогляді, моральності, переконаннях, потребах, ціннісних орієнтаціях особистості. Усе це прямо й опосередковано реалізується в процесі соціалізації людського індивіда, а тому й пов'язується з рівнем соціальної зрілості особистості.

Взаємозалежність соціальної зрілості й соціалізації особистості аналізується переважно з позиції декількох основних концепцій.

1. Прихильники *першої концепції*, починаючи з 60-років ХХ ст., розглядають соціальну зрілість лише в дорослому віці людини як завершальний етап її соціалізації. Звідси висновок, що у формуванні особистості окремо є етап соціалізації, який із часом припиняється й замінюється якісно новим етапом – функціонування соціальної зрілості.

У цій концепції цінним є те, що соціальна зрілість розглядається як самостійний результат, підсумковий процес

формування цілісної особистості. Однак при вивченні поняття соціальної зрілості, згідно з першою концепцією, її зміст відбивається стабільним переліком якостей особистості.

В основу цієї концепції, передусім, покладено *«теорію формування нормованих якостей особистості»*, згідно з якою соціальна зрілість повинна характеризуватися певними сформованими рисами людини в процесі соціалізації, які дозволяють їй успішно виконувати певні соціальні функції й ролі.

У 1970 р. болгарський учений М. Драганов, слідом за Н. А. Андрієнковою, моделюючи перехід до зрілості як етап соціалізації особистості, спеціально підкреслив, що *«соціалізація є лише періодом, протягом якого здійснюється стійка інтерналізація комплексу норм, ролей та інше, унаслідок чого індивід стає особистістю»* (Андрієнкова, 1970, с. 39). Вона вперше виокремила в процесі соціалізації етапи соціального розвитку особистості, зокрема, ранню соціалізацію дитини (1); маргінальну (проміжну або нестійку) соціалізацію підлітка (2); стійку, тобто концептуально цілісну соціалізацію, яка засвідчує перехід від юнацтва до зрілості (3). Згідно з її концепцією взаємозв'язок соціалізації й соціальної зрілості відбувається лише в період досягнення молодого людиною соціальної зрілості, тобто не до кінця її життя, а лише до моменту її розквіту як особистості: після цього настає період розвитку власне соціальної зрілості особистості. Цю позицію активно підтримували у своїх публікаціях і філософи.

Так, філософ В. П. Тугаринов розглядав *«соціальну зрілість як критерій виникнення особистості»* (Тугаринов, 1965, с. 14). На нашу думку, хибність цієї концепції полягає в тому, що всі нормативні визначення поняття особистості так чи так спричиняють заперечення особистості в кожній молодій людині.

2. *Другий концептуальний погляд* передбачає, що розвиток цілісної особистості та її соціальної зрілості відбувається протягом онтогенезу людини.

Критикуючи концепцію формування соціальної зрілості як завершального етапу соціалізації, ми розуміємо, що соціалізація й той чи той ступінь соціальної зрілості має відбуватися протягом усього життя людини. «Соціалізація, яка розглядається як процес досягнення соціальної зрілості особистості, не закінчується на цьому етапі розвитку особистості, оскільки соціальна зрілість, – пише В. В. Москаленко, – це не застигла сукупність раз і назавжди даних соціальних якостей особистості, а динамічна система, яка постійно розвивається. Особистість розвивається протягом усього життя» (Москаленко, 1986, с. 79).

Прихильники другої концепції теж розглядають соціальну зрілість у зв'язку з процесом соціалізації особистості, однак тут соціальна зрілість відбиває типове в структурі особистості, уміщуючи зміст соціально-історичного типу особистості та її соціально-економічного ідеалу. Тому, другий концептуальний напрям наукового пошуку, насамперед, спирається на *«теорію соціалізації людського індивіда і розвитку особистості»*, де поняття соціальної зрілості характеризує, з одного боку, процес і результат соціалізації людського індивіда, а з іншого, розвиток особистості, зокрема її стан, цілісність.

У педагогічних дослідженнях проблем розвитку особистості поняття соціалізації розглядається як два взаємопов'язані процеси: з одного боку, індивід засвоює накопичений у суспільстві соціальний досвід, а з іншого, – творчо його перетворює в усіх сферах своєї життєдіяльності. Типове тлумачення цього поняття дала психолог Г. М. Андреева: «Соціалізація – це двухсторонній процес, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого боку (що часто недостатньо підкреслюється в дослідженнях), процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного залучення в соціальне середовище» (Андреева, 1996, с. 338). Такий процес психологи описують, звертаючися до категорій «інтеріоризація-екстеріоризація», а філософи – «опред-

метнення-розпредметнення», де взаємозв'язки цих полярних процесів завжди ґрунтуються на залежності свідомості та соціально-практичної діяльності особистості в суспільному житті.

У процесі філогенезу соціалізацію розуміють як становлення людини суспільною істотою. Цей аспект, зазвичай, детально аналізують філософи й антропологи, указуючи на історію зміни різних соціально-історичних типів особистості.

В онтогенезі поняття соціалізації, за визначенням В. В. Москаленко є «процесом» пробігання соціальності, втіленої раніше в змісті соціально-історичних типів минулого, що відбиває необхідні етапи становлення соціальної зрілості особистості, яка може розглядатися як певний результат процесу соціалізації індивіда» (Москаленко, 1986, с. 75). Соціальність – це характеристика людського в людині, яка вказує на ставлення людини до соціальної дійсності.

Педагогічна діяльність покликана долати негативні впливи соціального середовища, що не сприяють процесу соціалізації. З огляду на гуманну цільову функцію педагогічної діяльності, поняття соціалізації обмежується тут лише процесом позитивного формування особистості під впливом цілеспрямованих і стихійних соціальних явищ, які сприяють безболісному й активному залученню особистості в життя конкретного суспільства.

Розглядаючи поняття соціалізації особистості з погляду змісту позитивного формування індивіда, ми визначаємо соціальну зрілість як позитивний результат соціалізації особистості. Побудова такої позитивно-аспектної моделі спирається на теоретичне положення, згідно з яким усяке уточнення поняття соціальної зрілості людини, яка обумовлює соціально значущу спрямованість поведінки, необхідно будувати на прогресивних процесах, які реалізуються в суспільстві. Розвиток особистості в асоціальному напрямі варто називати конкретно: дестабілізація, криміналізація, алкоголізація, наркотизація тощо.

Об'єктом нашого наукового аналізу є соціальна зрілість особистості, що вимагає прослідкувати і її генезис. У дослідженнях біологів та етимологів слово зрілість характеризує стан повного розвитку, в основу якого покладено ідею природного визрівання плодів, де критерієм зрілості є «ягода, що падає від зрілості», досягнення стану, де плід «розпадається, стає крихким, старим, готовим падати» (Циганенко, 1989, с. 148). Ці природні критерії обов'язково потрібно враховувати й при визначенні стану зрілості особистості, однак з урахуванням специфіки процесів її визрівання в суспільстві.

Відомо, у природі плоди визрівають лише один раз і за зрілістю плоду завжди відбувається процес його відривання й розпаду.

У суспільстві старіння й смерть людини не є вихідною ознакою досягнення нею зрілості. В онтогенезі соціальна зрілість особистості може зростати й яскраво виявлятися, потім може не виявлятися й навіть деградувати, або розквітати після смерті, однак усе це не пов'язується з тим, що людина повинна в цій ситуації фізично гинути.

Вік людини може бути фактором визначення рівня соціальної зрілості особистості, але лише співвідносно з індивідуальністю, з тим соціальним середовищем, у якому вона формується. При визначенні змісту й структури поняття соціальної зрілості ми урахуємо зміст засвоєння та відтворення соціального досвіду, який відповідає об'єктивним процесам розвитку суспільного господарства. Саме цю залежність покладено в основу нерозривності процесів соціалізації та громадянської активності соціально зрілої особистості.

3. *Третя концепція* передбачає необхідність розвитку цілісної особистості залежності від змісту позитивних процесів соціалізації людини.

Розглядаючи соціальну зрілість студентів у взаємозв'язку з процесом соціалізації, ми бачимо, що рівень її розвитку формується залежно від розвитку суспільства, тих соціальних

груп, колективів, у яких відбувається життєдіяльність конкретної людини. Соціальна зрілість особистості обов'язково виражає типові риси соціальної однорідності суспільства. Усе це дозволяє зробити висновок: *розширення й уточнення змісту поняття соціальної зрілості особистості повинно орієнтуватися на ті зміни в понятті «соціалізація», які вносяться процесом історичного розвитку суспільства і особистості.*

У педагогічному дослідженні зміст і структура поняття соціальної зрілості обов'язково розглядається залежно від тих зовнішніх чинників, що зумовлювали її формування. Тому соціальну зрілість конкретної людини в навчально-виховному процесі необхідно описувати залежностями між новоутвореннями в структурі особистості (суб'єктивними факторами) і тими об'єктивними факторами соціального середовища, які їх сформували.

Цей пласт формування соціальної зрілості людини в умовах навчального закладу, навчальних колективів відбувається під впливом як цілеспрямованих, так і стихійних, неформальних явищ, процесів, які сприяють свідомому оволодінню позитивним соціальним досвідом і культурою, що забезпечує активне входження молодшої людини в самостійне життя.

Отже, третій концептуальний напрям, ми називаємо *«теорією особистісно-діяльного формування соціальної зрілості»*, сутність якої детально розкривається при визначенні показників і критеріїв соціальної зрілості. Згідно з цією теоретичною моделлю соціальна зрілість особистості розглядається лише у взаємозв'язку з процесами життєдіяльності конкретної соціальної групи (мала група, первинний колектив), обов'язково спираючись на реальну взаємодію з іншими людьми в конкретних видах діяльності.

Два гіганти української педагогіки А. С. Макаренко і В. О. Сухомлинський розглядали розвиток особистості залежно від організованого соціального середовища, педагогізація якого найбільш керована на рівні первинних колективів. Відповідно до їхніх педагогічних поглядів особистісно-діяльне формування

соціальної зрілості особистості кожного учасника педагогічного процесу описується взаємозалежністю суб'єктивних чинників (якості особистості) і відповідних їм об'єктивних чинників соціального середовища життєдіяльності людини. Тому в нашому дослідженні підвищення рівня соціальної зрілості особистості учня пов'язується з його зусиллями з розвитку зрілості своїх первинних колективів, зокрема, навчального колективу класу.

Аналізуючи соціальну зрілість особистості молоді (школярів, студентів), на яку покладається відповідальність за залучення у сферу професійної діяльності суспільства, ми додаємо у її зміст і сформованість якостей ділової людини. Виокремлення в процесі соціалізації школяра ділової спрямованості засвідчує необхідність аналізу професійного аспекту соціальної зрілості особистості.

2.1.2. Показники й критерії соціальної зрілості особистості школяра

У перекладі з грецької мови слово критерій означає – мірило, засіб, судження. У науковому аналізі він повинен одночасно бути зовнішньою й внутрішньою ознакою, характеристикою явища чи процесу, які вивчаються. Пошук критеріїв, за якими можна визначати ступінь виявлення соціальної зрілості особистості, вимагає спочатку визначити відповідний перелік її показників та індикаторів.

Під показником розуміється судження про наявність або відсутність якості об'єкта та інтенсивність її виявлення.

Індикатор – це складник поняття соціального показника. Він використовується як елементарна змістовна одиниця вимірювання, тому в логічній структурі показника виділяється його суб'єкт – це те, що вимірюється (соціологи його ще називають *індикатум*), і те, що вимірює – *індикатор*. Автори сучасних наукових публікацій пропонують досить великий

перелік найрізноманітніших показників соціальної зрілості, але вони, зазвичай, не дають пояснення, за яких умов показник стає критерієм.

Ми дотримуємося погляду, згідно з яким показник стає критерієм тоді, коли він відбиває зміст основного системоутворювального елементу поняття соціальної зрілості особистості. За такої умови критерій можна будувати на змістові певної множини показників. Аналіз наукової літератури засвідчує, що *необхідною умовою* визначення змісту кожного критерію соціальної зрілості можуть бути три взаємопов'язані показники, де кожний характеризує відповідну підсистему розвитку особистості: когнітивну (1), потребнісно-мотиваційну (2) і операційно-поведінкову (3). Природно, кожна глибинна якість особистості обов'язково містить зміст елементів цих трьох підсистем.

Теоретичний аналіз публікацій учених, які займаються проблемою зрілості особистості, дозволив зробити висновок, *що достатньою умовою визначення критерію соціальної зрілості особистості є зміст глибинних якостей соціальної зрілості особистості, до яких відносяться, насамперед, – соціальне самовизначення (С), соціальна активність (А) і соціальна відповідальність (В).* Згідно з нашою теоретичною моделлю, ці три глибинні якості розглядаються, з одного боку, як змістовні елементи поняття соціальної зрілості особистості і, з іншого, – як основні її критерії.

Соціальне самовизначення особистості виявляється в суспільно значущих результатах, які учасники педагогічного процесу досягають в обов'язкових видах діяльності.

Соціальна активність особистості учня/студента, як і викладача, доводить, наскільки його прагнення й плани матеріалізуються внаслідок соціально-практичної діяльності.

Соціальна відповідальність особистості виявляється в добросовісності й старанності кожного учасника педагогічного процесу в процесі виконання покладених на них ролей і функціональних обов'язків у кожній сфері життєдіяльності.

Сучасні соціологи, психологи, переважно розглядають окремо *соціальне самовизначення (С)*, *соціальну активність (А)* і *соціальну відповідальність (В)* як критерії соціальної зрілості особистості. У нашому дослідженні вперше ці три суттєві якості беруться як взаємозв'язані елементи змісту поняття соціальної зрілості особистості.

Показники соціальної зрілості особистості, зазвичай, поділяються на суб'єктивні й об'єктивні. До суб'єктивних показників соціальної зрілості відносяться якості людини. У зв'язку з цим О. К. Уледов писав, що «суб'єктивний фактор – це не соціальна діяльність чи суб'єкт діяльності, а якості суб'єкта, що виявляються в діяльності як ідеологічні та соціально-психологічні» (Уледов, 1985, с. 18). Якості особистості формуються завдяки зовнішньому впливу, тому *суб'єктивні фактори необхідно розглядати в органічному взаємозв'язку з певними об'єктивними факторами соціального середовища*. У дослідженні проблем соціальної зрілості особистості для кожного суб'єктивного фактору також необхідно вказувати відповідний об'єктивний фактор її формування. Соціальна зрілість особистості виявляється через відповідні показники.

У різних наукових публікаціях зазначаються різні *суб'єктивні показники* соціальної зрілості особистості, наприклад, «розуміння законів природи, суспільного розвитку», «світоглядні установки та моральні принципи», «норми культури, які акумулювали досвід попереднього покоління», «якості, які формуються в процесі соціалізації», «властивості особистості, які виражають вимоги соціально-історичної системи» (це формулювання з різних літературних джерел). Вони стають змістом критерію лише в тому разі, якщо стають взаємозалежними від відповідних об'єктивних показників.

Перелік *об'єктивних показників* також наводиться у вищевказаних літературних джерелах – це «стабільна поведінка», «виконання основних соціальних функцій», «активна трудова діяльність», «виконання своїх прав і обов'язків у суспільно-

значущій діяльності, у царині праці, спілкування та пізнання» тощо.

Складність поєднання суб'єктивних й об'єктивних показників полягає в тому, що для діагностики їх взаємозв'язків слід застосовувати методики, які об'єднують суб'єктивні оцінки (самооцінки) й оцінки об'єктивні (експертні оцінки). Ця ідея є підґрунтям методики визначення індексу цілісного розвитку особистості та індексів кожного складника соціальної зрілості особистості.

Існують інші концептуальні підходи визначення критеріїв соціальної зрілості особистості. Так, Л. Н. Коган визначає міру соціального досвіду через норми культури. Засвоєння соціального досвіду дозволяє людині реалізуватися в суспільно значущій діяльності: «засвоюючи стереотипи соціального досвіду, людина цим залучається до загальних форм культури» (Коган, 1985, с. 179). Системоутворювальним змістом соціальної зрілості особистості тут є ступінь засвоєння людиною норм культури. Тоді диференціація культури на її види – політичну, моральну, професійну та інші дозволяє логічно виокремлювати такі складники соціальної зрілості, як політична, моральна зрілість тощо.

Згідно з нашою моделлю можна виділити дев'ять основних змістовних елементів соціальної зрілості особистості, об'єднання яких засвідчує її критеріальні характеристики (Лебедик, 1987). Їх назви зазначено в Таблиці 5.

Відповідно до таблиці вихідний зміст показників соціальної зрілості особистості зумовлюється спрямованою взаємодією її трьох підсистем – гностичною (1), потребо-мотиваційною (2) та операційно-поведінковою (3), кожна з яких вказує на системоутворювальні елементи трьох критеріальних характеристик.

Таблиця 5.

Вихідні змістовні показники соціальної зрілості особистості

Підсистеми особистості	Критерії соціальної зрілості:		
	соціальне самовизначення	соціальна активність	соціальна відповідальність
Гностична	Знання	Розуміння мети	Усвідомлення
Потребо-мотиваційна	Бажання	Переконання	Оцінювання
Операційно-поведінкова	Можу й реалізую	Практична дія	Вплив на інших

При визначенні основних критеріїв соціальної зрілості, на основі комбінації (об'єднання) вихідних показників ми спираємося на певні методологічні положення:

– єдність свідомості й соціально-практичної діяльності людини найбільше досягається в тих видах діяльності, у яких індивід найбільш оптимально формується як особистість;

– у процесі соціалізації соціальна зрілість молодої людини найбільше відповідає сутнісним характеристикам історичного типу особистості та індивідуального способу життя тієї соціальної групи, яку вона представляє;

– основні сфери й види соціальної зрілості особистості – політична, моральна, професійна та інші в онтогенезі відбуваються нерівномірно.

У гностичній сфері, яка є атрибутом свідомості, соціальна зрілість особистості виділяється соціальними показниками, які зумовлюють зміст і спрямованість її соціально-практичної діяльності. Цими показниками вважаємо:

1. *Знання*, які засвоюються людиною в процесі пізнання через мислення й виражаються через ідеї, задуми, наміри, яким відповідає певна мета й спосіб її досягнення та відповідна поведінка. В основу знань покладено розуміння. У когнітивній сфері ці показники засвідчують соціальне самовизначення, з

позиції чого відбувається інформаційне забезпечення зрілості людини.

2. *Розуміння* як вид мислення та елемент соціальної активності, що розкриває сутність об'єкта пізнання шляхом установлення зв'язків між основними складниками з метою перетворення й використання їх на практиці.

3. *Усвідомлення* як психічне явище пізнання передбачає сприймання об'єкта в цілому з виокремленням системи необхідних знань для розуміння соціальної відповідальності особистості за свою діяльність і поведінку.

У потребо-мотиваційній сфері об'єднуються психічні явища, які спонукають особистість до діяльності. Показником є мотив, який виникає внаслідок зіткнення потреби особистості з предметом її задоволення (за О. М. Леонтьєвим). Такими показниками є:

1. *Бажання* як емоційна форма спрямованості особистості в структурі соціального самовизначення передбачає цілеспрямований розвиток потреб, інтересів, прагнень із метою задоволення потреб суспільства й самої людини.

2. *Переконання* як вища форма спрямованості особистості в структурі соціальної активності передбачає й світогляд, який реалізується в активній суспільно-значущій діяльності.

3. *Оцінювання* як вид судження в структурі соціальної відповідальності дозволяє визначити рівень особистої відповідальності за результати впливу на себе, інших людей і природу в процесі життєдіяльності.

В операційно-поведінковій сфері, у якій реалізуються способи виконання дій, вчинків у певних умовах виокремлюються такі три показники:

1. *Розвиток здібностей («можу й реалізую»)* – реалізація в практичній діяльності інтелекту, знань, досвіду, які є запорукою творчості. Розвиток цього потенціалу в структурі поняття самовизначення особистості безпосередньо стосується самооцінювання стану реалізації своїх можливостей у реальних досягненнях, де успіх обумовлюється тактичними й

стратегічними життєвими цілями, вимогами навколишнього природного й соціального середовища.

2. *Практична дія* – це елемент соціально-практичної діяльності, що передбачає проектування конкретного результату.

3. *Вплив на інших* як процес взаємодії з іншими людьми, де виявляється міра взаємних зв'язків і способів їх спільної діяльності та виявлення усвідомленої відповідальності особистості.

Дев'ять вищеназваних вихідних показників соціальної зрілості особистості ми змодельювали з погляду на трирівневу структуру кожної фундаментальної якості соціальної зрілості особистості – *соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності*. Окремо ці якості розглядаються як критерії соціальної зрілості учнівської та студентської молоді та їх педагогів.

Теоретична цінність цієї моделі дослідження полягає в тому, що ми вперше висвітлюємо рівень соціальної зрілості через наявні взаємозв'язки оцінок *соціального самовизначення (С), соціальної активності (А) і соціальної відповідальності (В)* особистості.

Соціальне самовизначення особистості виявляється в структурі зв'язків його основних трьох підсистем (А. В. Петровський, А. В. Мудрик, В. Ядов та інші) – «знаю» – «бажаю» – «можу», які в концепції В. Ф. Сафіна обов'язково ґрунтуються на внутрішньому «є» і на зовнішньому «вимагають».

Соціальна активність особистості (В. О. Смірнов, О. О. Якуба, Т. М. Мальковська, В. О. Сластьонін та інші) передбачає наявність трьох основних компонентів такого змісту: «розуміння мети» – «переконання» – «практична дія».

Соціальна відповідальність особистості (К. Муздибаєв, С. І. Дмитрієва та інші) реалізується за схемою: «усвідомлюю вимоги» – «оцінюю» – «впливаю на інших».

Отже, кожна з трьох визначених критеріальних характеристик соціальної зрілості (соціальне самовизначення,

соціальна активність і соціальна відповідальність) розкривається через зміст трьох взаємозв'язаних показників (усього дев'ять), де кожний окремо характеризує одну з підсистем особистості – *гностичну* (знаю, розумію мету, усвідомлюю вимоги), *потребнісно-мотиваційну* (бажаю, переконаний, оцінюю), *операційно-поведінкову* (можу, практично дію, впливаю на інших) сфери особистості.

Виокремлення дев'яти основних показників як складників змісту критеріїв соціальної зрілості дозволяє розглянути їх взаємозв'язки між собою в структурі особистості. Зміст названих показників указує на відбір і формулювання змісту вихідних індикаторів, необхідних для побудови тестових й анкетних опитувальників із метою отримання відповідних оцінок соціальної зрілості особистості учасників педагогічного процесу.

Щоб змодельовати соціальну зрілість особистості, необхідно «побачити» й зобразити процес та результат її формування. Тому модель соціальної зрілості особистості передбачає теоретико-методологічний аналіз матеріалів наукових публікацій із проблеми та фактичні результати діагностики рівня її сформованості в умовах конкретного соціального середовища.

Рівень соціальної зрілості розуміється, насамперед, якісною характеристикою стану розвитку фундаментальних якостей особистості, що обов'язково має кількісну інтерпретацію цього стану у взаємозв'язку з конкретним змістом об'єктивних факторів її формування.

Визначаючи робоче поняття соціальної зрілості ми враховували, що вона відбиває ступінь засвоєння й відтворення змісту культури (соціального досвіду), який до моменту діагностики фактично трансформувався в структуру новоутворень (якостей) особистості. Процес діагностики цілісного розвитку особистості дозволяє установити, наскільки суспільний досвід творчо відтворився в діяльності конкретного індивіда в процесі виконання ним основних соціальних функцій у праці, спілкуванні та пізнанні.

Соціальна зрілість особистості визначає рівень оволодіння й відтворення культури як наслідок виконання людиною основних соціальних функцій незалежно від її світогляду. До того ж, якщо ця діяльність не спрямована на знищення навколишньої природи, соціального середовища, а також її самої.

Водночас, зміст соціальної зрілості особистості завжди зумовлюється закономірними взаємозалежностями зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) факторів її цілеспрямованого формування. Таке розуміння соціальної зрілості узгоджується з визначенням психічної зрілості В. Ф. Моргуна (1986б), який вважає, що психічна зрілість є вихідним пунктом процесу формування соціальної зрілості особистості.

Соціальна зрілість конкретної людини виявляється під час реалізації індивідом основних соціальних функцій – готовності до трудової діяльності, громадської роботи, безперервного продовження навчання, сімейного життя, раціонального використання вільного часу та інших, коли ступінь їх виконання зумовлюється *змістом соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності*.

Соціальна зрілість як показник виконання індивідом *основних соціальних функцій* зумовлюється змістом *соціальної позиції* в умовах конкретно-історичної, економічної, духовно зорієнтованої *соціальної ситуації*, із позиції яких виявляється відповідний рівень культури особистості.

Соціальна ситуація, у взаємодії з соціальною позицією, є фактором розвитку особистості й спричиняє суперечності між досягнутим і бажаним рівнем соціальної зрілості.

В основу соціальної позиції особистості покладено вміння людини враховувати соціальну ситуацію формування. До цих умінь необхідно додати вміння залучатися до колективної діяльності. Соціальна позиція також передбачає знання, на основі яких формуються вищезазначені вміння, у поєднанні з такими якостями особистості, як розуміння потреб та інтересів інших людей, ціннісними орієнтаціями та готовністю до суспільно значущої діяльності.

Таке соціальне самовизначення, соціальна активність і соціальна відповідальність людини разом зумовлені конкретною соціальною ситуацією у взаємодії з соціальною позицією особистості. Саме за наявності спрямованих зв'язків між ними (а починаються вони з кореляційних взаємозв'язків між собою) у кожного учасника педагогічного процесу виявляється соціальний зміст готовності до виконання основних соціальних функцій.

Названі три сутнісні якості особистості є системоутворювальними елементами поняття соціальної зрілості за наявності між ними єдності. Соціальне самовизначення, соціальна активність і соціальна відповідальність особистості зорієнтовані на взаємозв'язки, які виявляються при об'єднанні їх оцінок в індекс соціальної зрілості.

З погляду такого концептуального підходу стан цілісності особистості характеризується взаємозв'язками критеріальних якостей соціальної зрілості – *соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності*, оскільки ці особистісні новоутворення на рівні свідомості зумовлюють і цілеспрямовано впливають на результат соціально-практичної діяльності кожного конкретного учня.

«Цілісність особистості, – пише А. Н. Красін, – це життєдіяльність гармонійно розвинутої людини, яка наділена активністю, цілеспрямованістю, прагненням до ідеалу, свободи дій з урахуванням потреб суспільства та особистості» (Красін, 1981, с. 103). Соціологи й філософи в процесі аналізу проблем соціалізації індивіда розглядають соціальне самовизначення, соціальну активність і соціальну відповідальність як незалежні критерії соціальної зрілості особистості.

У нашому дослідженні зазначені критерії виокремлюються як змістовні елементи соціальної зрілості особистості, між якими виникає взаємодія через цілеспрямоване задоволення людиною своїх потреб і ціннісних орієнтацій суспільства в умовах конкретних видів діяльності.

Цілеспрямований розвиток особистості характеризується й досягається за умови обов'язкових усебічних її взаємозв'язків із

суспільством у процесі оволодіння соціальним досвідом, різними видами культури, тому соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві спричиняють суттєві зміни соціальної зрілості особистості його громадян.

Ми зробили одну з перших спроб використати категорію «соціальна зрілість» для діагностики цілісного розвитку особистості учасників педагогічного процесу.

Визначення рівня та динаміки змін числових значень індексу соціальної зрілості особистості дозволяє виявляти ті об'єктивні фактори, які обумовлюють зростання або зниження її рівня, а також взаємопов'язаних важливих суб'єктивних факторів, які в структурі особистості забезпечують розвиток.

2.1.3. Індикатори індексу соціальної зрілості особистості учнівської молоді

Якість освіти – це відповідність фактичних оцінок успішності з навчальних предметів еталонному рівню оцінок підготовки школярів у взаємодії з оцінками їх участі в інших видах життєдіяльності школи як системи. У процесах взаємодії учня й вчителя формуються їхні нові знання. Уперше взаємозалежність рівня й темпів сформованості індексу соціальної зрілості учня й вчителя як показника їх цілісного розвитку особистості встановив В. В. Радул: «Із наших попередніх експериментальних даних видно значну кореляцію між розвитком соціальної зрілості учня та вчителя» (Радул, 2017, с. 290).

Отже, якість характеризується мірою наближення фактичних оцінок успішності в навчанні, праці, грі, самодіяльності до унормованих оцінок відомих стандартів, зокрема, державних стандартів освіти, що є основою визначення сутності показників якості. Згідно з Концептуальними засадами МОН реформування нової української школи (2016 р.) для оцінювання якості підготовки школярів пропонується

стандартизований зміст 10 ключових компетентностей (Концептуальні засади..., 2016, с. 11–12).

Конструювання єдиного алгоритму для об'єднання первинних вихідних оцінок кожного складника індексу соціальної зрілості особистості (*соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності*) вимагає, щоб самооцінки й стереооцінки учня та оцінки його експертів отримувалися на основі єдиних індикаторів із використанням єдиної порядкової шкали вимірювання.

При визначенні обов'язкових індикаторів ми орієнтувалися на зміст основних критеріїв цілісного розвитку особистості в дитячому віці, які виділяв Л. С. Виготський та його послідовники Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко та ін. Це – *динаміка соціальної ситуації (1), зміна основних видів діяльності та (2) новоутворення в структурі особистості (3)*. В. Ф. Моргун застосував їх і в характеристиці розвитку особистості в дорослому віці, однак за умови переїєрархізації: найважливішими для дорослого стають його *особистісні новоутворення (1), далі – основні діяльності (2) та соціальні ситуації розвитку особистості*. Дійсно, дитина не вибирає родину, а дорослий, навпаки, створює власну (вибирає супутника життя) на основі своїх особистісних новоутворень (Моргун, 1992, 2911). (Див. нижче схему 2).

Учень засвоює й реалізує індивідуальний соціальний досвід лише в процесі соціально значущої діяльності. У зв'язку з цим слід уточнити ще дві позиції:

1) учень може сам себе оцінити лише за результатами спільної участі з іншими учнями та вчителями в конкретних видах діяльності;

2) конкретного учня можуть оцінити лише ті учні та вчителі, які в кожному виді діяльності теж знаходяться з ним у тісній взаємодії.

Стадії (за рівнями і формами діяльності) Періоди (за орієнтаціями, переживаннями, направленостями)	НАВЧАННЯ (у моторній, наочній і словесно-розумовій фазах)		ВІДТВОРЕННЯ (у моторній, наочній і словесно-розумовій фазах)		ТВОРЧІСТЬ (у моторній, наочній і словесно-розумовій фазах)	
	Нормативні «кризи» адаптації-деадаптації		Нормативні «кризи» автономії-залежності		Нормативні «кризи» самоактуалізації-конформізму	
	Криза новонародженості: «перший подих», 0-3,5 міс.		Криза немовляти: «перший крок», 11-18 міс.		Криза раннього дитинства: «я сам», 3-4 роки	
СПІВПРАЦЯ (з амбівалентною орієнтацією на теперішнє)	1. Вік немовляти: до 1 року		2. Раннє дитинство: 1-3 роки		3. Дошкільне (ігрове) дитинство: 4-6 років	
	Криза дитинства: «відповідальність», 6-7 років		Криза молодшого школяра: «незалежність», 9-10 років		Криза отрочтва: «кохання» 14-15 років	
СПІЛКУВАННЯ (з оптимістичною орієнтацією на майбутнє)	4. Молодше шкільне дитинство: 7-9 років		5. Отрочтво (підліток): 10-14 років		6. Юність: 15-18 років	
	Криза юності: «покликання» 18-19 років		Криза молодості: «сім'я», «майстерність» 23-28 років		Криза дорослості: «визнання» 33-37 років	
«СЕРЬОЗНА ГРА» (з амбівалентною орієнтацією на теперішнє)	7. Молодість: 19-25 років		8. Дорослість: 26-35 років		9. Зрілість: 36-60 років	
	Криза зрілості: «наставництво» 55-65 років		Криза похилого віку: «мемуари» 70-80 років		Криза старості: «самообслуговування» 85-95 років	
САМОДІЯЛЬНІСТЬ (з ностальгічною орієнтацією на минуле)	10. Похилий (поважний) вік: 61-75 років		11. Старість: 75-90 років		12. Довгожителство: понад 90... років	

Схема 2. Вікові етапи періодизації багатовимірного розвитку особистості в перебігу життя
(за В. Моргуном, 2019, с. 15)

У цьому дослідженні йдеться про індикатори, однакові для старшокласників ЗОШ. Далі ми будемо говорити про єдиний список індикаторів для всіх типів опитувальників, які застосовуються для отримання необхідних множин оцінок і вирахування за їх допомогою емпіричних значень кожного складника індексу соціальної зрілості особистості.

Зміст кожного індикатора передбачає три оцінки.

За допомогою соціологічного тесту «Визначення рівня соціальної зрілості учня» (Додаток 2) за кожним індикатором з'ясовуються дві оцінки – самооцінка учня й стереооцінка його друга з первинного колективу, через які учень «висвічує» зрілість своєї свідомості. З іншого боку, визначається третя, інтегрована оцінка експертів, які «бачать» зрілість вищевказаного учня з позиції його продуктів діяльності та стосунків з іншими. Цю оцінку обговорюють і виставляють учневі його близькі друзі, активісти класу, класний керівник, однак персонально її фіксує за кожним індикатором і записує в спеціальний бланк опитувальника – «Журнал обліку експертних оцінок учнів класу» – лише староста класу. Зразок цього журналу подано в Додатку 3.

Спільним індикатором для отримання трьох груп оцінок (самооцінка, стереооцінка, експертна оцінка), необхідні для вираховування кожного з трьох складників індексів соціальної зрілості особистості, може слугувати обов'язковий для всіх учнів класу вид діяльності, коли учень свідомо прагне досягти в ньому успіху й для цього безпосередньо взаємодіє з іншими учнями класу та зі своїми вчителями навчальних предметів.

Єдиний список індикаторів соціальної зрілості особистості дозволяє об'єднати три ряди оцінок: самооцінки учня (1), стереооцінки (2) та узагальнені експертні оцінки (3), які йому виставляє голова експертної комісії класу.

Для класифікації видів діяльності як вихідного змісту індикаторів соціальної зрілості використовувалися критерії, визначені В. Ф. Моргуном: «Критерієм відмінності дитинства від дорослості в процесі життя людини буде оволодіння змістом діяльності, коли дитина спочатку освоює предметно-прикладно-

продуктивну діяльність (предметно-маніпулятивна дитяча гра), потім спілкування з іншими людьми (рольова гра), потім власне ігрову діяльність, яка не вимагає безпосереднього контакту ні з об'єктом, ні з партнером (аутичність, за Ж. Піаже) і, нарешті, самодіяльність як усвідомлення й цілеспрямоване формування своїх здібностей, потреб, світогляду, волі (як автономної і рівноправної індивідуальності в суспільстві). Досягнення вершини змісту (як і всіх інших вершин) є критерієм психічної зрілості особистості й переходу від дитинства до дорослості, а також першою сходинкою її соціальної зрілості» (Моргун, 1986б, с. 13–14).

Саме тому за змістом спрямованості особистості апробовано види діяльності-індикатори розділяються на чотири підгрупи:

- 1) на предмет – засоби-результат (*праця*);
- 2) на іншу людину (*спілкування*);
- 3) на процес діяльності (*гра, ритуал*);
- 4) на самого себе (*самодіяльність*).

З погляду *процесуальності* гра не має практичної реалізації в педагогічному дослідженні соціальної зрілості. З метою спрощення методики, гра розглядалася в контексті *процесів* інших видів діяльності, тому перелік різноманітних видів діяльності як єдиних індикаторів для всіх складників індексу соціальної зрілості особистості ми розподілили на три підгрупи: *працю, спілкування, яке містить гру й самодіяльність*, де зміст індикаторів останньої підгрупи конкретизується на рівні навчання й пізнання.

Визначення єдиного списку індикаторів для всіх складників індексів соціальної зрілості особистості молодої людини, яка навчається, є необхідною умовою для конструювання аналогічного універсального алгоритму об'єднання отриманих за їх допомогою первинних оцінок. З огляду на це, єдині індикатори для всіх складників індексу соціальної зрілості особистості визначалися з позиції лише тих видів діяльності в царині праці, спілкування та пізнання, у яких активно реалізується взаємодія

Розділ 2.

Рівень соціальної зрілості особистості
як провідний показник ефективності діяльності школи повного дня

учня зі вчителем. В усіх опитувальниках використовувалася єдина порядкова шкала оцінок.

Назви параметрів та індикаторів соціальної зрілості особистості з присвоєними коефіцієнтами питомої ваги (B_i) подано в Таблиці 6.

Таблиця 6.

**Схема визначення єдиних індикаторів для всіх складників
індексів соціальної зрілості особистості**

Сфери соціальної діяльності	Параметри соціально значущої діяльності	Індикатори (види діяльності та числове значення їх питомої ваги)
ПРАЦЯ	Суспільно корисна праця	1. Виконання суспільно корисної роботи (0,03)
	Продуктивна праця	2. Виконання норм праці на виробництві (0,04)
СПІЛКУ-ВАННЯ (містить гру)	Організоване виховання	3. Участь в культурно-виховній роботі колективу (0,05)
	Громадська робота	4. Виконання громадських доручень (0,06)
	Прагнення до лідерства	5. Виконання обов'язків керівника колективу, організації (0,07)
	Інформованість про події	6. Участь в обговоренні інформаційних новин преси, радіо, телепередач, книг (0,04)
	Захоплення мистецтвом	7. Репетиції й виступ у художній самодіяльності (0,09)
	Активний відпочинок	8. Тренування й виступ у спортивному змаганні (0,11)

САМО- ДІЯЛЬНІСТЬ (позааудиторн е пізнання)	Поглиблене пізнання предмету	9. Участь в олімпіаді, конкурсі з навчального предмета (0,08)
	Дослідниць- ка робота	10. Виконання досліджень під контролем учителя (0,13)
САМО- ДІЯЛЬНІСТЬ (аудиторне навчання)	Взаємодія педагога з вихованцем	11. Перелік навчальних предметів у табелі за чверть, коефіцієнт питомої ваги яких визначається шляхом ділення числа 0,3 на кількість навчальних предметів (n)

Використання в усіх опитувальниках єдиного списку індикаторів із залученням однотипної порядкової шкали вимірювання дозволяє коректно порівнювати між собою емпіричні числові значення індексів соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності певного учня й об'єднувати їх у числове значення індексу соціальної зрілості особистості.

Кожен вид діяльності – індикатор соціальної зрілості має свою «вагу» в педагогічному процесі соціалізації учня і, відповідно, свою питому вагу у «висвітленні» стану соціальної зрілості особистості.

Стосовно питання валідності методики психологи можуть з'ясувати – чому різні за змістом індекси соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності особистості вираховуються через єдиний список індикаторів?

Дійсно, кожен складник-індекс соціальної зрілості особистості учня логічно повинен визначатися через свої змістовні індикатори. Однак у процесі вдосконалення методики атестації цілісного розвитку особистості та її модифікації повністю виправданим є єдиний список індикаторів.

Психологи також можуть поставити запитання: чому в *тріаді сторін життєдіяльності молоді, що навчається*,

замість традиційного пізнання виокремлюється само-діяльність? Це можна пояснити різними підходами до класифікації видів діяльності. Ми спираємося на те, що в навчально-виховному процесі позаурочне пізнання та аудиторне навчання студентів доречно розглядати з погляду самодіяльності особистості як роботи над розвитком власної індивідуальності.

Згідно з моделлю багатомірної структури особистості кожен вид діяльності характеризується відповідними формами реалізації діяльності (моторна, або її ще називають матеріальною, а також перцептивна, мовленнєва та розумова форми) і рівнями оволодіння діяльністю (навчання, відтворення, учіння й творчість) та доповнюється єдиними потребо-вольовими естетичними переживаннями й просторово-часовими орієнтаціями особистості. Тому, поданий в таблиці список єдиних індикаторів (видів діяльності) для кожного з трьох складників індексів соціальної зрілості (соціального самовизначення, соціальної активності і соціальної відповідальності), може корегуватися, оскільки кожен вид діяльності є багатоструктурним.

Експериментальна робота засвідчила, що поданий список індикаторів без особливого корегування змісту їх формулювань придатний для визначення індексу соціальної зрілості особистості як учнів школи (починаючи з 7–8-х класів), так і студентів I–V курсів закладу вищої освіти.

Для викладачів середньої та вищої школи індикатори соціальної зрілості особистості можуть бути іншими. Однак ми використовуємо *єдиний алгоритм взаємозалежності свідомості та соціально-практичної діяльності, що є основою для визначення стану соціальної зрілості особистості всіх учасників педагогічного процесу та їх первинних колективів.*

У пропонованому дослідженні формулювання видів діяльності як індикаторів визначалися з погляду на структурні елементи гранично конкретизованого змісту кожного виду обов'язкової діяльності учня в праці, спілкуванні та

самодіяльності, де останній передбачає позакласне та «урочне» пізнання.

Зазначений список єдиних індикаторів (n) для оцінювання стану соціальної зрілості учнівської та студентської молоді ми умовно розділяємо на дві частини, пам'ятаючи, що загальна сума коефіцієнтів їх питомої ваги (B_i) завжди дорівнює одиниці, тобто:

$$\sum_{i=1}^n B_i = 1$$

Першу частину запропонованого списку індикаторів соціальної зрілості особистості складають десять видів діяльності. На початку дослідної роботи оцінювання цілісного розвитку особистості будувалося на 32 видах діяльності, які є обов'язковими для студентів та учнів. Однак досвід експериментальної роботи засвідчив, що саме в цих десяти видах діяльності достатньо реалізується самовизначена, відповідальна й активна взаємодія школярів/студентів між собою та зі своїми вчителями, викладачами, вихователями.

Кожному індикатору присвоюється персональний коефіцієнт питомої ваги відповідно до тих вимог, які реалізуються педагогами в навчально-виховному процесі для досягнення поставленої мети підготовки молоді до виконання основних соціальних функцій. Ці коефіцієнти питомої ваги індикаторів подано в Таблиці 6 відповідно до кожного параметру соціально значущого виду діяльності.

У процесі конкретизації числової величини коефіцієнта питомої ваги кожного індикатора ми врахували, що вона може й повинна змінюватися педагогами залежно від мети виховання та вимог, які реалізуються в педагогічному процесі. Аналізуючи результати дослідно-експериментальної роботи в середній і вищій школах, ми дійшли висновку, що граничною сумою коефіцієнтів питомої ваги постійних (десяти) індикаторів соціальної зрілості особистості може бути число – 0,7.

Друга частина індикаторів – це навчальні предмети. Для учнів школи їх кількість коливається від 1 до 6 на семестр.

Для учнів класу – це певний перелік навчальних дисциплін, які є в таблиці за четверть. Загальна сума коефіцієнтів їх питомої ваги повинна дорівнювати числу 0,3.

Коефіцієнти питомої ваги для кожного навчального предмета незалежно від їх кількості для спрощення розрахунків мають бути однаковими, тому числове значення цих коефіцієнтів для учнів визначається шляхом поділу числа 0,3 на кількість навчальних дисциплін (n) у таблиці.

Числове значення коефіцієнта питомої ваги кожного навчального індикатора як для студентів академгрупи, так і для школярів залежить від кількості навчальних предметів, що виносяться на екзамени чергової сесії (перехідні екзамени).

Для учнів загальноосвітньої школи, ліцеїв та гімназій (7–11 класів) ми визначили постійний перелік із шести навчальних предметів: 1) української літератури; 2) іноземної мови; 3) історії України; 4) математики; 5) інформатики; 6) фізичного виховання. Відповідно, числове значення коефіцієнта кожного навчального предмета для школярів однакове – 0,05, оскільки визначається шляхом ділення числа 0,3 на кількість навчальних предметів:

$$\frac{0,3}{6} = 0,05.$$

Щоб порівнювати ряди самооцінок і стереооцінок школяра/студента з оцінками його експертів, отриманих на основі єдиних індикаторів, необхідно використовувати лише однотипну шкалу вимірювання.

У цьому дослідженні під час оцінювання студентів та школярів добре зарекомендувала себе така порядкова шкала вимірювання: 0 – не було такої діяльності; 1 – не брав участь (не виконував, не планував); 2 – немає результату (результат не обов'язковий, досягати успіху немає потреби); 3 – результат незначний (задовільний); 4 – добрий результат; 5 – відмінний результат.

Під час їх визначення всі учасники атестації спираються на єдині *«Критерії оцінок складників соціальної зрілості особистості учня»* (Лебедик, 2003, с. 252–268).

Дослідна робота засвідчила, що об'єднання вихідних оцінок кожного з трьох складників індексів соціальної зрілості забезпечує стійкість емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості учня та його рангового місця з-поміж учнів класу.

2.2. Моделювання індексу соціальної зрілості особистості учня і його класу та методів її оцінювання

Під час розробки формули для визначення емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості ми враховували, що в педагогічному процесі він повинен фіксувати стан цілісного розвитку особистості учня в умовах первинного навчального колективу. У широкому розумінні поняття цілісності характеризується наявністю взаємозв'язків між елементами системи, яка вивчається (Смирнов, 1978; Зязюн, Лебедик, 1991).

У педагогічному процесі поняття цілісності частіше виражається єдністю фізичного й духовного розвитку людини, відповідно, стан соціальної зрілості особистості характеризується взаємопов'язаними якісними й кількісними ознаками.

У структурі особистості соціальна зрілість характеризується змістом і взаємозв'язками між її фундаментальними якостями: *соціальним самовизначенням, соціальною активністю, соціальною відповідальністю*, де кожна окремо відбиває взаємозалежність певних аспектів свідомості й соціально-практичної діяльності людини (Зязюн, Лебедик, 1991; Щедровицький, 1995).

Професійна зорієнтованість соціально зрілої особистості учня досить стійко виявляється в сформованих якостях ділової людини. Доповнення оцінок соціальної зрілості особистості

оцінками її ділових якостей дозволяє більш стійко ранжувати учнів у класі.

Особистість учня завжди формується цілісно, а не частинами. Водночас, розвиток окремих елементів системи особистісних якостей учня відбувається за умови позитивних тенденцій цілісного розвитку особистості, її соціальної зрілості. На підставі цього, Г. П. Щедровицький у роботі «Два поняття системи» наголошував, що на початковому етапі наукового аналізу цілісність можна розглядати через зміст елементів і взаємозв'язків між ними, однак для підтвердження гіпотез педагог повинен її вбачати з погляду «виявлення і описання природних процесів життя цих систем» (Щедровицький, 1995, с. 229). *Тому, у процесі формування окремих знань, умінь і навичок та якостей особистості, особливо сутнісних, педагогу необхідно знати не лише причини, фактори їх формування, а і як вони пов'язуються з розвитком цілісної особистості кожного учня.*

В освіті дедалі більше підтримується позиція, згідно з якою активне засвоєння учнем/студентом певних нових знань основ наук та виробничих процесів, підвищення їх якості дає позитивні результати за умови, якщо все спрямовано на цілісний розвиток особистості, а не окремих її якостей.

Інфантильна особистість або така, що деградує, не може активно й ефективно навчатися, засвоювати суспільно-значущі норми поведінки саме тому, що в процесі соціалізації її цілісність позитивно не розвивається.

Таке розуміння цієї проблеми сприяло розробці й застосуванню в навчально-виховному процесі діагностичної методики вивчення цілісного розвитку особистості через оцінки індексу соціальної зрілості кожного учня класу в школі.

Відомо, що свідомість людини діагностується, насамперед, з позиції її самооцінок. Інші люди (експерти) «бачать» свідомість цієї людини через продукти її діяльності та поведінки, які фіксують експертні оцінки.

Розробляючи методику атестації учнівської молоді, ми спочатку спиралися на взаємозв'язок множин самооцінок й експертних оцінок, далі враховували взаємозв'язок стереооцінок, які учень паралельно виставляє своєму найближчому товаришеві з класу разом з оцінками експертів. Паралельно ці три ряди оцінок визначаються через єдиний список індикаторів – видів діяльності, обов'язків учня в праці, спілкуванні й самодіяльності. Саме взаємозв'язки цих трьох рядів атестаційних оцінок учня характеризують емпіричний рівень соціальної зрілості особистості та її цілісність.

Підкреслимо, що соціальна зрілість особистості учня не виявляється без взаємодії з учнями навчального колективу свого класу та з членами інших колективів – за інтересами (політичними, трудовими тощо). Від учня, що атестується, обов'язково вимагається паралельне виставлення самооцінок і так званих стереооцінок своїх найближчих учнів класу, з якими склалася тісна взаємодія. *Установлені залежності між вказаними трьома рядами оцінок учня покладено в основу моделі єдиного алгоритму для підрахунку емпіричних значень усіх складників індексів соціальної зрілості особистості.*

Будь-який соціальний показник описується двома або більше змінними величинами, які фіксуються оцінками. Індекс об'єднує числові значення оцінок певної кількості показників, які неможливо безпосередньо порівняти між собою.

Побудова індексу соціальної зрілості особистості в нашому дослідженні передбачає три основні етапи:

1. Вибір єдиного списку індикаторів для отримання самооцінок, стереооцінок (оцінки, які учень, що атестується, виставляє своєму найближчому товаришеві з класу) і оцінок експертів окремо для кожного складника індексу соціальної зрілості учня.

2. Конструювання єдиного базового алгоритму для об'єднання первинних вихідних оцінок кожного складника індексу соціальної зрілості особистості: це формула індексу цілісного розвитку особистості, яка об'єднує самооцінки,

стереооцінки й оцінки експертів та дозволяє визначити числове значення коефіцієнту взаємозв'язку (рівня незбалансованості) свідомості й діяльності людини.

3. З'ясування числових значень індексів соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності особистості з наступним їх об'єднанням в інтегрований індекс соціальної зрілості учня та колективу його класу.

Під час визначення індексу якості сформованості соціальної зрілості особистості учнів опорної школи повного дня науковці пропонують математичні методи об'єднання трьох рядів оцінок – самооцінок учня, який визначає свої успіхи, плани та відповідальність у різних видах діяльності, стереооцінок (оцінювання досягнень свого товариша) та експертних оцінок з використанням єдиного списку індикаторів (див. зміст опитувальників у Додатках 2–3).

Запропонована теоретична модель індексу соціальної зрілості особистості передбачає обов'язкові етапи атестації учня, які зумовлюють основні кроки методики її практичного застосування (Лебедик, 1987).

1. Самооцінювання учня та виставлення ним відповідних стереооцінок найближчому товаришеві з класу за єдиним списком індикаторів.

2. Оцінювання учня його експертами.

3. Об'єднання самооцінок, стереооцінок учня та оцінок його експертів в індекс соціальної зрілості особистості.

4. Відбір учнів на основі рангових місць учнів у класі через оцінки соціальної зрілості особистості.

2.2.1. Методи самооцінювання учня та виставлення ним за кожним індикатором стереооцінок найближчому товаришеві з класу

Самооцінка як вид судження дозволяє визначити цілісність свідомості, рівень особистої відповідальності учня за результати пізнання, самовиховання та самонавчання, впливу на інших людей і природу.

Самооцінювання найголовніше в процесі громадської атестації учня в колективі класу, оскільки воно зобов'язує кожного учня пізнавати себе та ідентифікувати своє «Я» в соціальному середовищі. Для цього використовується соціологічний тест *«Визначення рівня соціальної зрілості учня»*, зразок якого подано в Додатку 2.

При заповненні бланку соціологічного тесту (учень оцінює себе і, водночас, свого найближчого товариша з класу) необхідно, щоб кожен спочатку ознайомився з *«Критеріями оцінок складників соціальної зрілості особистості»*, а потім виставляв самооцінки собі та оцінював інших.

Досвід проведення громадської атестації учнів засвідчує, що до початку проведення процедури самооцінювання та виставлення стереооцінок, кожного учня класу потрібно спеціально ознайомити з диференційованими критеріями оцінювання соціального самовизначення (С), соціальної активності (А), соціальної відповідальності (В) та ділової спрямованості особистості (ДС).

Усі ці критерії необхідно роздрукувати, щоб кожен учень міг їх використати під час заповнення соціологічного тесту та для участі в роботі експертної комісії класу. Критерії доцільно оприлюднити шляхом висвітлення тексту на видному місці, наприклад, біля розкладу занять. Критерії соціальної зрілості особистості необхідно обговорювати на загальних зборах класу й доводити їх зміст як педагогічні вимоги до відома кожного учня.

Використання соціологічного тесту вимагає перевірки його на стійкість. При повторних опитуваннях учнів з інтервалом у

три дні збіг самооцінок досягав 82 %, що засвідчує коефіцієнт стійкості соціологічного тесту – 0,82. Зауважимо, що на стійкість тесту суттєво впливає факт використання учнем «Критеріїв диференційованих оцінок соціального самовизначення, соціальної активності, соціальної відповідальності та ділової спрямованості особистості».

Після заповнення «об'єктивки» респондент має оцінити виявлення якостей своєї ділової спрямованості, зростання якої дозволяє стабілізувати міркування учня під час подальшого оцінювання соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності особистості.

Самооцінювання й стереооцінювання кожний учень шкільного класу здійснює обов'язково наприкінці кожного семестру до процедури оцінювання його експертами.

Самооцінки учнів не слід оприлюднювати. Науковий аналіз первинних самооцінок доцільно проводити лише з ініціативи самого учня, що підвищує достовірність їх інтерпретації. На зборах класу припускається обговорення лише статистично зведених даних – частотний їх розподіл, середнє значення самооцінок за видами діяльності тощо.

Зазначимо, що самооцінки соціальної зрілості особистості відбивають у свідомості рівень оволодіння нею культурою у царині праці, спілкування та самодіяльності в процесі виконання суспільно значущих видів діяльності.

Паралельне оцінювання учнем свого близького товариша з класу (прізвище він не вказує) дозволяє діагностувати взаємозв'язок розвитку особистості та її первинного колективу. Завищення чи заниження самооцінок учня відносно стереооцінок своїх друзів у розрізі кожного індикатора – це проблема адекватності відбиття в його свідомості соціально значущих планів, суспільно-практичних результатів, соціальної відповідальності. Усе це він потенційно може реалізувати за наявності взаємодії з іншими учнями та вчителями в кожному виді діяльності.

У методиці самооцінювання немає процедури прийняття учнем будь-яких зобов'язань. Однак під час самооцінювання та оцінювання інших, своїх досягнень, учень опосередковано визначає свій життєвий план дій, що можна розглядати як певну форму визначення своїх соціальних зобов'язань із метою самовдосконалення особистості.

Ми не пропонуємо ознайомлювати учнів з інструкціями щодо заповнення вказаного соціологічного тесту, оскільки поданий опитувальник розроблено для школярів та студентів із нормальним рівнем розвитку.

2.2.2. Методи експертного оцінювання учня та його класу

Оцінки експертів, як і самооцінки та стереооцінки учня, визначаються через єдину порядкову шкалу вимірювання. Кожна експертна оцінка виставляється учневі в *«Журнал обліку експертних оцінок учнів класу»*. Зрозуміло, це оцінки четвертного контролю за діяльністю й поведінкою учнів класу.

Експертні оцінки власноручно виставляє лише староста класу через колегіальне рішення (згоду) членів експертної комісії класу відповідно до *«Критеріїв оцінок складників соціальної зрілості особистості»* (див. Додаток 2). Експертні оцінки він засвідчує своїм підписом у кінці кожної таблиці вказаного журналу обліку експертних оцінок.

До складу експертної комісії класу, групи доцільно запрошувати класного керівника, представників від хлопців та дівчат, відмінників і тих, хто відстає в навчанні, активістів різних органів самоврядування студентів, близьких для учня товаришів із класу, представників інших організацій і колективів, яких індивідуально рекомендують учні класу.

Водночас, у роботі експертної комісії класу, групи без обмежень можуть брати участь усі бажаючі учні та викладачі незалежно від того, чи запрошує їх до роботи голова експертної комісії, чи ні. Експертні оцінки виставляються відповідно до вимог вищезазначених критеріїв.

Якщо експертна комісія не може визначитися й не дозволяє старості класу виставити підсумкову оцінку конкретному учневі, то цю суперечку мають розв'язати загальні збори учнів класу з обов'язковою участю зацікавлених сторін.

Старосту, який завжди є головою експертної комісії класу, оцінює експертна комісія паралелі класів, у роботу якої доцільно залучати всіх бажаючих учнів та вчителів, класних керівників та заступників директора (він власноручно виставляє атестаційні оцінки).

Експертні оцінки кожного учня, що атестується, без винятку, доводяться до відома учням класу, а також учням усіх класів паралелі. Самооцінки учня, як зазначалося вище, оприлюднювати забороняється.

Наявність в учня нульової оцінки експерта, навіть з одного з названих в анкеті видів діяльності та обов'язків, повинна стати приводом для безкомпромісного обговорення цього питання на загальних зборах класу. Водночас, вимагається обов'язкове з'ясування причини відсутності в цього учня позитивної експертної оцінки. Таких причин може бути декілька.

Перша причина – найбільш неприємна для вчителя, якщо він не провів із учнями запланованого навчально-виховного заходу щодо певного виду діяльності: наприклад, олімпіади з навчального предмету, усунувся від керівництва гуртковою роботою учнів тощо. Згідно із визначеною порядковою шкалою вимірювання така ситуація відповідає оцінці «0 – не було такої діяльності». Це означає, що у певному виді діяльності фактично не було виявлень організованого педагогічного впливу на учня, а тому його особистість розвивалася під дією інших соціальних факторів, які не завжди в змозі компенсувати втрачене.

Друга причина. Учень не брав участі, не виконував ніякої роботи в певному виді діяльності, яку його вчителі, керівники організовували для всіх учнів. Тому, використовуючи порядкову шкалу вимірювання, експерт указує на число «1», тобто виставляє оцінку – «1 – не брав участі». Зрозуміло, така оцінка

не впливає на позитивне підвищення рівня індексу соціальної зрілості особистості учня.

Третя причина, досить делікатна для учня, коли експертна комісія оцінює його за роботу «двійку» тому, що в певному виді діяльності «2 – немає результату». Бажано, щоб цю оцінку учень визнав або оскаржив на зборах колективу класу. Для педагога важливо, щоб учень сам усвідомив конкретні причини своєї бездіяльності в конкретному виді діяльності.

Є ще причини, які пов'язуються з байдужістю учня, нерозумінням професійно-виховної важливості громадської атестації, а також небажанням деяких учнів підкорятися вимогам колективу тощо. Наслідки такої поведінки учня завжди однакові – відсутність позитивної експертної оцінки в журналі експертних оцінок учнів класу.

Результат ігнорування учнем інтересів первинного навчального колективу та вимог учителів спричиняє те, що такі учні втрачають можливість цілеспрямовано підвищувати свій рівень соціальної зрілості особистості, використовуючи власний духовний потенціал і соціальний досвід інших учнів та вчителів.

2.2.3. Об'єднання самооцінок, стереооцінок, експертних оцінок учня в індекс соціальної зрілості особистості

Процедура отримання трьох рядів оцінок (самооцінки та стереооцінки учня й оцінки експертів), за допомогою яких визначаються емпіричні числові значення кожного складника індексу соціальної зрілості особистості ($I_{c.з.}$) – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a), соціальної відповідальності ($I_{\text{в.}}$) та ділової спрямованості ($I_{\text{дс}}$) передбачає залучення в процес громадської атестації всіх учнів класу та їх учителів.

Визначення числових значень індексу соціальної зрілості учня дозволяє проводити порівняльний аналіз цілісного розвитку особистості в класі. У процесі атестації це здійснюється через

порівняння емпіричних значень першого й наступного діагностичних зрізів та ранжування учнів класу.

Великі значення самооцінок, стереооцінок учня та оцінок його експертами вимагають, щоб їх об'єднання в індекс соціальної зрілості особистості проводилося математичними методами за допомогою персонального комп'ютера.

Перше програмне забезпечення такої методики було розроблено ще в 1986 році для машин типу ЕС-32, однак у практику середньої і вищої шкіл вона почала впроваджуватися лише останні 13 років, коли з'явилися потужні персональні комп'ютери.

Тепер для обробки оцінок тестового й анкетного опитування використовується сучасна *комп'ютерна програма «МОНАТЕСТ»* (Лебедик, Чанцев, 2000, 2002) (*версія 1.0, автор – В. П. Чанцев, кандидат фізико-математичних наук*), яка дозволяє оперативно вводити, зберігати вхідні дані опитування й створювати різноманітні вихідні табличні форми результатів діагностики стану розвитку особистості кожного учня та їх первинного навчального колективу.

Оцінки, які фіксуються учнем під час заповнення соціологічного тесту, та експертні оцінки може вводити в комп'ютерну базу даних будь-який учень класу. Краще, коли цю роботу виконує спеціально підготовлений оператор.

Кожен учень повинен мати змогу контролювати правильність введення у базу даних комп'ютера своїх оцінок, тому, за потреби, цю процедуру він може самостійно виконувати під контролем оператора.

Контроль за правильністю введення в базу даних персонального комп'ютера первинних атестаційних оцінок традиційно проводиться методом повторного введення цих оцінок у базу даних комп'ютера з повторним їх обчисленням. Цю процедуру, зазвичай, виконують паралельно два оператори. Якщо на постійній основі працює лише один оператор, то роботу другого оператора може виконувати будь-який учень класу.

У процесі атестації цілісного розвитку особистості на основі моніторингу оцінок соціальної зрілості контроль за правильністю введення первинних оцінок кожного учня класу здійснює тільки сам учень.

Обробка оцінок опитування учнів та їх оцінок експертами у комп'ютерній базі даних (цю роботу під час дослідження виконували тільки учні) здійснювалася так, щоб спочатку кожному учневі класу видавалася лише таблиця первинних оцінок – *«Дані про складники індексу соціальної зрілості особистості для самовдосконалення учня»*.

Учень має сам порівняти оформлені як авторська таблиця первинні самооцінки, стереооцінки та оцінки його експертами з тими оцінками, які виставлені в оригіналах двох типів опитувальників – соціологічного тесту та журналу обліку оцінок експертів. Після такої перевірки правильності заповнення комп'ютерної бази даних первинних оцінок атестації кожного учня класу проводиться їх узагальнювальна статистична й математична обробка.

Після авторського контролю атестаційні оцінки учнів автоматично обробляються й видаються комп'ютером у вигляді спеціальних таблиць зведених оцінок індексу соціальної зрілості особистості та її складників для кожного учня, його класу й паралелі (якщо вона є).

Після ознайомлення з таблицями первинних оцінок атестації учня, видається друга таблиця – частотний розподіл експертних оцінок учнів класу за кожним індикатором і з позиції кожного складника індексу соціальної зрілості особистості. Експертні оцінки, зазвичай, відбивають унормовану громадську думку суб'єктів педагогічного процесу та бачення педагогічними працівниками стану соціальної зрілості учнів в умовах первинного навчального колективу.

Аналіз частотного розподілу експертних оцінок учнів класу після порівняння з аналогічними самооцінками та стереооцінками дозволяє вчителям корегувати своє уявлення про

стан соціальної зрілості як конкретних учнів, так і їх первинних навчальних колективів.

Результати громадської атестації учнів обов'язково обговорюються на загальних зборах класу, де аналізуються такі експериментальні дані:

1) рангові місця учнів у класі, визначені на основі оцінок індексу соціальної зрілості особистості та затвердження (визнання більшістю учнів) переможця конкурсу «Перший учень класу», а після повторних діагностичних зрізів затверджується список учнів, прізвища яких заносяться на «Дошку пошани учнів класу»;

2) числові значення складників індексів соціального самовизначення, соціальної активності, соціальної відповідальності учня, за допомогою яких визначається динаміка зміни останнього значення, порівняно з попереднім, та тип соціальної зрілості особистості;

3) вихідні показники, покладені в основу побудови формули кожного індексу:

– самооцінки (O^c) і стереооцінки учня (O^r) та узагальнені оцінки експертів (O^e);

– суми різниць оцінок по кожному індикатору між рядами самооцінок й оцінок експертів (χ_1^2) та рядами стереооцінок й оцінок експертів (χ_2^2) визначаються як статистична величина χ_i - квадрат.

Більш глибокий аналіз стану розвитку цілісної особистості вимагає аналізу взаємозв'язків між самооцінками учня (O^c) й оцінками його експертів (O^e) та між стереооцінками (O^r) й оцінками його експертів (O^e), а також між нормованими числовими коефіцієнтами взаємозв'язку (K_1) і (K_2) кожного складника індексу соціальної зрілості.

За допомогою числових значень математичного очікування (M_i), що визначаються шляхом об'єднання частотного розподілу первинних експертних оцінок кожного виду діяльності (обов'язків), проводиться їх ранжування.

Усі ці вихідні дані доцільно аналізувати окремо в підгрупах хлопців та дівчат, відмінників та учнів, що не всигають у навчанні, зорієнтованих чи не налаштованих на роботу підгруп учнів.

За наслідками комп'ютерної обробки самооцінок учня та аналогічного ряду оцінок, якими він оцінює найближчого товариша з класу, і оцінок експертів, заповнюються вісім типових таблиць узагальнених даних соціальної зрілості на рівні: учня (1), класу (2), паралелі (3), школи (4). Тому методику педагогічної інтерпретації числових значень усіх складників індексів соціальної зрілості особистості учнів кожного класу побудовано за однотипною послідовністю розшифровки цифрових даних цих таблиць.

Педагогічна інтерпретація отриманих емпіричних даних індексу соціальної зрілості учня покладається на психолого-педагогічний консиліум навчального колективу, до складу якого запрошуються учні, класний керівник, учителі різних предметів, практичний психолог, заступники директора, директор школи.

2.2.4. Ранжування учнів у класі на основі емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості

Рангові місця учнів у класі, які наприкінці півріччя навчального року визначаються на основі емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості, оприлюднюються на загальних зборах класу. Ці збори повинен проводити голова експертної комісії класу – староста, що на порядку денному зборів порушує питання: *«Затвердження рангових оцінок учнів та переможця конкурсу «Перший учень класу»»*.

Завдяки моніторингу останніх і попередніх експериментальних значень індексу соціальної зрілості особистості учнів на зборах колективу класу для затвердження подається спочатку список учнів для розміщення на *«Дошці пошани учнів»*

певного класу», а потім з-поміж них визначається переможець конкурсу «Перший учень класу».

Щоб провести збори колективу класу за вказаним порядком денним від кожного учня вимагається:

1) вивірити роздруковку своїх початкових самооцінок і стереооцінок та оцінок експертів у базі даних персонального комп'ютера: на їх основі визначаються числові значення всіх індексів, порівняння яких дозволяє ранжувати учнів у класі;

2) порівняти свої оцінки (див. Таблицю 6 «Дані про складники індексу соціальної зрілості особистості для самовдосконалення учня») з узагальненими показниками інших учнів класу, отримані внаслідок комп'ютерної обробки матеріалів громадської атестації.

Оприлюднювати самооцінки учня категорично забороняється.

Звіт голови експертної комісії на зборах класу складається з двох обов'язкових частин.

У першій частині звіту староста класу повинен обґрунтувати правомірність експертних оцінок кожного учня. Оцінку експерта, яка не відповідає вимогам «Критеріїв диференційованих оцінок учня (соціального самовизначення, соціальної відповідальності, соціальної активності)», можна змінити (з'ясувати відповідність) лише рішенням зборів класу.

Перша частина звіту голови експертної комісії класу завершується двома пропозиціями:

1) затвердити рангові місця, які отримали учні класу внаслідок семестрової атестації на основі оцінок соціальної зрілості особистості;

2) затвердити відповідні атестаційні оцінки, щоб виставити їх кожному учню в заліковий табель за традиційною 4-бальною шкалою оцінок школи: коли емпіричне числове значення індексу соціальної зрілості особистості учня потрапляє в інтервал від 1,7 до 2,0 – оцінка «незадовільно»; від 2,1 до 3,0 – «задовільно»; від 3,1 до 4,0 – «добре»; від 4,1 до 5,0 – «відмінно».

У другій частині звіту староста класу обґрунтовує рівень індексу соціальної зрілості учня-лідера, який став переможцем конкурсу «Перший учень класу».

Ми дійшли висновку, що всіх учнів, які підвищили свій рівень соціальної зрілості, порівняно з даними атестації минулого півріччя, необхідно розглядати як переможців конкурсу й розміщати їх прізвища (фото) на «Дошку пошани учнів класу», а учень, який посідає 3-поміж них перше місце, є дійсно переможцем конкурсу «Перший учень класу».

Першим учнем класу вважається лише той учень, який посів перше рангове місце з-поміж учнів, що підвищили емпіричне значення індексу соціальної зрілості особистості порівняно з величиною значення цього індексу за минулий семестр. Справжнім лідером колективу може бути лише учень, який посів перше рангове місце в колективі й домігся підвищення рівня соціальної зрілості особистості.

Запропонована діагностична методика має певний педагогічний вплив на учнів, що атестуються, тому, що однозначно вимагає домагатися кращих результатів у виконанні тих видів діяльності (обов'язків), покладених в основу змісту навчально-виховного процесу навчального закладу, і зобов'язує кожного учня добросовісно виконувати вимоги своїх безпосередніх керівників та вчителів, виявляти власну творчу ініціативу.

Діапазон практичного застосування запропонованої методики атестації учнів через постійний моніторинг оцінок соціальної зрілості учнів класу значно розширюється. Зокрема, вона діагностує й виокремлює групу учнів, у яких спостерігається розвиток цілісної особистості. Саме ці учні можуть якісно оволодівати знаннями, демонструють творчість, їх дії найбільш оптимально підкоряються загальним законам природи й суспільства.

Результати громадської атестації учнів класу через моніторинг оцінок індексу соціальної зрілості особистості,

Розділ 2.

Рівень соціальної зрілості особистості
як провідний показник ефективності діяльності школи повного дня

отримані протягом двох півріч навчального року, подано в Таблиці 7.

Таблиця 7.

**Результати атестації учнів класу на основі моніторингу
оцінок індексу соціальної зрілості особистості
(2 півріччя 2001/2002 н. р.)**

№ п/ п	Ранговий список учнів класу	Значення індексу ($I_{с.з.}$)	Залікова оцінка	Характер зміни індексу порівняно з даними атестації минулого (3) семестру		
				підви- щився (+)	без змін (0)	знизив- ся (-)
1	Проскурня О. П.	3,31	Добре			-
2	Святаш С. М.	3,22	Добре		0	
3	Матяш В. І.	3,17	Добре	+		
...	...	...	...			
24	Якушев Н. П.	2,64	Задовіль- но			-
25	Заклучний З. З.	1,89	Незадо- вільно	+		

Таблиці 7 засвідчує, що перше рангове місце в класі посідає учень О. П. Проскурня. Але емпіричне значення індексу соціальної зрілості особистості учня О. П. Проскурні наприкінці навчального року, порівняно з минулим семестром, знизилося (-).

В учнів класу, які посіли наступні друге й третє рангові місця – С. М. Святаш залишилося без змін (0), а у В. І. Матяш останнє емпіричне значення індексу соціальної зрілості підвищилося (+). Тому, лідером у цьому класі вважається не О. П. Проскурня (у нього знизилося значення індексу), а

В. І. Мяташ, який посідає третє рангове місце, однак домігся підвищення свого рівня соціальної зрілості.

Лідером у колективі класу не може бути учень, який протягом навчального півріччя знижує числове значення індексу соціальної зрілості особистості. Такий підхід у методиці визначення «Першого учня класу» не може бути спірним і з формального погляду, оскільки цілісний розвиток особистості передбачає тільки підвищення рівня соціальної зрілості учня.

Зменшення останнього значення індексу соціальної зрілості особистості порівняно з минулим семестром свідчить про тенденцію до розбалансованості свідомості та соціально-практичної діяльності учня. Такий учень не може бути зразком для інших учнів класу.

Якщо учні допускають зниження рівня соціальної зрілості особистості, то в цей період вони практично не можуть якісно оволодівати знаннями, досягати значних успіхів в інших сферах життєдіяльності. Зазвичай, зниження рівня соціальної зрілості особистості учня корелюється з падінням його успішності в навчанні.

Отже, практична реалізація методики громадської атестації через моніторинг оцінок соціальної зрілості особистості розглядається як форма цілеспрямованого впливу на корекцію програми виховання, самовиховання учня з метою інтенсифікації процесу розвитку особистості школяра.

2.3. Математичні методи об'єднання первинних атестаційних оцінок у нормований індекс соціальної зрілості особистості учня 7-11 (12) класу та його колективу

Алгоритм вирахування емпіричних значень складників індексів соціальної зрілості особистості до останнього часу ще недостатньо описано в науковій літературі, тому для об'єднання самооцінок, стереооцінок й оцінок експертів у числовий індекс ми використовували найпростішу функцію на зразок $y = f(x)$.

Водночас, ми не ігнорували існування типового досвіду – *соціально-педагогічні та психологічні процеси частіше описуються кореляційними, а не функціональними залежностями.*

У перспективі необхідно побудувати алгоритм індексу соціальної зрілості особистості на ймовірнісній основі, оскільки в педагогічних дослідженнях запропонована нами модель побудови індексу має свої обмеження. Водночас, емпіричні значення складників індексів соціальної зрілості дозволяють проводити порівняльний аналіз цілісного розвитку особистості учнів школи й факторів, що його зумовлюють.

Запропонований алгоритм побудови єдиної вихідної формули для об'єднання первинних оцінок в індекс соціального самовизначення, соціальної відповідальності та соціальної активності дозволяє стійко описувати функціональні залежності (Гершунский, 1987; Грабар, Краснянская, 1977).

У соціологічних, психологічних і педагогічних дослідженнях проблем виховання та навчання діагностичні методики часто використовуються у поєднанні з різноманітними формувальними методиками.

Методика діагностики – це правило використання конкретної групи методів для відбиття змісту елементів явища чи процесу, що вивчається, у їх взаємозв'язках. Діагностичні методики можна поділити на дві підгрупи: об'єктивні та суб'єктивні.

До першої підгрупи відносяться аналіз продуктів діяльності, тестові методики діагностики, які практично будуються на результатах виконання тестових завдань, тощо.

Другу підгрупу складають методики, створені за допомогою опитувань та самоспостереження.

Метод експертів (експертних оцінок) оцінює насамперед продукти діяльності людини, тобто має переваги оперативного опитування й достовірність об'єктивних методів (Моргун, Тітов, 2009).

З огляду на те, що соціальна зрілість особистості описується залежностями свідомості та соціально-практичної діяльності особистості, кожний її складник-індекс – соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності – має об'єднувати відповідні самооцінки з експертними оцінками учня з наступним вираховуванням емпіричного значення першого числового коефіцієнта – (K_1) і, окремо, оцінки, які він виставляє своєму другу чи близькому товаришеві з класу (стереооцінки), з вищевказаними оцінками експертів – визначається другий числовий коефіцієнт – (K_2).

Розглянемо більш детально технологію побудови формул для вираховування названих двох коефіцієнтів для кожного складника-індексу соціальної зрілості та визначення узагальнювального індексу соціальної зрілості особистості. Ця технологія передбачає три кроки основних дій.

2.3.1. Формула № 1 вираховування коефіцієнтів взаємозв'язку між самооцінками й оцінками експертів (K_1) та стереооцінками й оцінками експертів (K_2)

Розглянемо виведення єдиної формули (ми її назвали формулою індексу цілісного розвитку особистості), за допомогою якої вираховуються коефіцієнти K_1 і K_2 .

Коефіцієнт взаємозв'язку (K_1) між самооцінками й оцінками експертів визначається на основі використання двох рядів вихідних оцінок:

- самооцінки (O^c) – $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$;
- оцінки експертів (O^e) – $y_1, y_2, y_3, \dots, y_n$.

Для визначення коефіцієнта взаємозв'язку (K_2) між стереооцінками й оцінками експертів теж використовуються два ряди вихідних оцінок:

- стереооцінки (O^s) – $z_1, z_2, z_3, \dots, z_n$;
- оцінки експертів (O^e) – $y_1, y_2, y_3, \dots, y_n$.

Де n – кількість індикаторів, за кожним із яких окремо отримуються по три оцінки, з одного боку, самооцінка учня та

стереооцінка, яку він виставляє своєму найближчому товаришеві з класу, а з іншого, – узагальнена (інтегровальна) оцінка експертної комісії класу.

Величини коефіцієнтів K_1 і K_2 кожного індексу соціальної зрілості особистості, згідно з розробленою моделлю побудови індексу мають бути прямо пропорційними узагальненій експертній оцінці (O^e), формула якої така:

$$O^e = \sum_{i=1}^n y_i B_i ;$$

де: B_i – коефіцієнт питомої ваги i -го параметра (індикатора);

n – число індикаторів;

i – номер оцінки відповідного індикатора.

Водночас, числове значення кожного коефіцієнта (K_1) чи (K_2) знаходиться ще і в обернено пропорційній залежності від величини, що характеризує розбіжність між самооцінками учня (O^c) й оцінками його експертів (O^e) та стереооцінками (O^s) певного учня й вищезазначеними оцінками його експертів (O^e). Сумарна розбіжність між указаними рядами первинних оцінок, які характеризують учня за всіма індикаторами, виявляється двома числовими величинами (χ^2). Для атестації учня ці два числові показники вираховуються за єдиною формулою, аналогічно статистичній величині χ^2 -квадрат:

$$\chi_1^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(x_i - y_i)^2}{(x_i + y_i)} \cdot B_i ,$$

$$\chi_2^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(e_i - y_i)^2}{(e_i + y_i)} \cdot B_i$$

$$\sum_{i=1}^n B_i = 1$$

При введенні умови $\sum_{i=1}^n B_i = 1$, де B_i завжди більше 0, а $i = 1, 2, 3, \dots, n$ педагогу необхідно спеціально визначати й корегувати коефіцієнти питомої ваги індикаторів, ураховуючи ситуації.

Перша ситуація, коли керівники навчального закладу бажать цілеспрямовано підсилити педагогічну важливість

певних видів діяльності – індикаторів соціальної зрілості особистості в процесі виховання та навчання.

Педагоги можуть цілеспрямовано змінювати числові значення коефіцієнтів питомої ваги індикаторів, однак жоден із них не повинен дорівнювати нулю. Водночас, їх загальна сума завжди повинна бути рівною одиниці.

Друга ситуація, коли в ряду оцінок експертів хоч за одним з індикаторів з'являється «нуль», а це спричиняє нульове значення B_i , що недопустимо в арифметичних розрахунках.

Розглядаючи другу ситуацію, ми враховували, що числові величини B_i педагогами вже визначені, і для кожного n -го індикатора коефіцієнт B_i не може бути нульовим.

На практиці виникають ситуації, коли для деякого n -го індикатора оцінка експерта $y_i = 0$ (водночас і самооцінка може бути $x_i = 0$). У цьому разі для учня чи групи учнів не існує i -тої взаємодії: наприклад, у навчальному закладі з тих чи тих причин не організовано для всіх учнів виробничу працю або не проводилися олімпіади з навчальних дисциплін.

Тоді, обраховуючи числові значення K_1 і K_2 , величина (O^e) для тих i -те, при яких $y_i = 0$, свідомо не обчислюється, а признається рівною нулю.

Для побудови єдиної формули індексу цілісного розвитку особистості, за допомогою якої вираховуються два коефіцієнти K_1 і K_2 для кожного складника-індексу соціальної зрілості особистості учня (це індекс соціального самовизначення, індекс соціальної активності або індекс соціальної відповідальності) необхідне виконання певних умов.

Умова 1. Числове значення коефіцієнтів індексу повинне бути нормованим. Це досягається тим, що величини коефіцієнту K_1 і K_2 для індексу соціального самовизначення особистості (як і соціальної активності та соціальної відповідальності) можуть змінюватися лише в інтервалі від 1 до 5, оскільки первинні оцінки визначаються на основі єдиної п'ятибальної порядкової шкали вимірювання, а сума

коефіцієнтів питомої ваги B_i визначеної кількості індикаторів

$$\sum_{i=1}^n B_i = 1$$

(n) завжди дорівнює одиниці –

Умова 2. Величина кожного з двох коефіцієнтів є прямо пропорційною сумарній величині оцінок певного учня експертами – O^e . Це справедливо, оскільки критерієм істини є практика, а експерти «бачать» продукти діяльності такої учнівської практики.

Умова 3. Значення кожного коефіцієнта є обернено пропорційним величині χ^2 , яка під час вирахування кожного коефіцієнта (K_1 і K_2) указує на величину розбіжностей між самооцінками учня і оцінками його експертами – (χ^2_1) та між стереооцінками цього учня та тими ж експертними оцінками – (χ^2_2).

Умова 4. Найменше значення коефіцієнта ($K = 1$) повинне досягатися при максимальному значенні χ^2

(максимальне значення $\chi^2 = \frac{8}{3}$) й розподілі самооцінок та експертних оцінок: O^c – 1, 1, ..., 1, а O^e – 1, 1, ..., 1.

Умова 5. Найбільше числове значення коефіцієнта ($K = 5$) повинне досягатися при нульовому значенні $\chi^2 = 0$ і розподілі самооцінок та експертних оцінок: O^c – 5, 5, ..., 5, а O^e – 5, 5, ..., 5.

З урахуванням змісту названих вище п'яти умов професор математики О. С. Мельниченко у 1986 році запропонував використати найпростіший алгоритм первинного об'єднання множин самооцінок учня, що атестується (як і стереооцінок, які учень виставляє іншим), з оцінками його експертів, отриманих за допомогою тих самих індикаторів (Мельниченко, 1989; Медведєв, 2003).

Основою цього алгоритму була визнана функціональна залежність:

$$K = k_1 + \frac{O^e}{k_2 + k_3 \chi^2}, \quad (1)$$

де: k_1, k_2, k_3 – постійні коефіцієнти формули. Їх числові значення та інші складники числових величин формули було встановлено шляхом математичного аналізу.

Отже, взаємозалежність свідомості та соціально-практичної діяльності учня в цій методиці спочатку вираховується за допомогою єдиної формули індексу цілісного розвитку особистості (у подальшому, ми її називатимемо – **формула № 1**), яку детально обґрунтуємо нижче. З її допомогою вираховуються обов’язкові вищезазначені два коефіцієнти взаємозв’язку окремо для кожного складника-індексу соціальної зрілості особистості.

Подаємо короткий процес виведення **ФОРМУЛИ №1**, що необхідно читачеві для осмислення суті запропонованого нами алгоритму індексу цілісного розвитку соціально зрілої особистості.

Згідно з четвертою умовою, де $\chi^2 = \frac{8}{3}$,

$$1 = k + \frac{1}{k_2 + \frac{8}{3}k_3}. \quad (2)$$

З п’ятою умовою:

$$5 = k_1 + \frac{5}{k_2}. \quad (3)$$

Із зафіксованих вище рівнянь (2) і (3) знаходимо:

$$k_3 = \frac{3}{2}k_2 \frac{k_2 - 1}{5 - 4k_2}. \quad (4)$$

Із формули (3) шляхом перетворень отримуємо:

$$k_1 = 5 \frac{k_2 - 1}{k_2} \quad \text{або} \quad k_2 = \frac{5}{5 - k_1}. \quad (5)$$

Із другої умови:

$$\frac{\partial K}{\partial \chi^2} = - \frac{k_3 O^e}{(k_2 + k_3 \chi^2)^2} > 0, \quad (6)$$

звідки $k_3 > 0$.

Із першої умови:

$$\frac{\partial K}{\partial O^e} = \frac{1}{k_2 + k_3 \chi^2} > 0, \quad (7)$$

при $\chi^2 = 0$ теж повинна виконуватися ця умова, тому $k_2 > 0$.

Із зафіксованих вище рівнянь (4) і (6) шляхом перетворень отримуємо:

$$k = \frac{3}{2} k_2 \frac{k_2 - 1}{5 - 4k_2} > 0 \quad \text{або} \quad \frac{k_2 - 1}{5 - 4k_2} > 0 \quad (8)$$

Рішення останньої нерівності (8) дає дві системи двох нерівностей:

$$\begin{aligned} k_2 - 1 &> 0; \\ 5 - 4k_2 &> 0 \end{aligned} \quad (9)$$

$$\begin{aligned} k_2 - 1 &< 0; \\ 5 - 4k_2 &< 0 \end{aligned} \quad (10)$$

Із нерівності (9) і (10) шляхом перетворень отримуємо системи відповідних нерівностей:

$$\begin{aligned} k_2 &> 1; \\ k_2 &< \frac{5}{4}. \end{aligned} \quad (11)$$

$$\begin{aligned} k_2 &< 1; \\ k_2 &> \frac{5}{4}. \end{aligned} \quad (12)$$

Із нерівностей (11) і (12) отримуємо:

$$1 < k_2 < 1,25 \quad (13)$$

Далі, використовуючи (5) і (13), шляхом перетворень отримуємо:

$$k_2 = \frac{5}{5 - k_1}, \quad \text{де} \quad 1 < \frac{5}{5 - k_1} < 1,25 \quad (14)$$

Із нерівності (14) маємо систему двох нерівностей:

$$\frac{k_1}{5 - k_1} > 0, \quad (15)$$

$$\frac{k_1 - 1}{5 - k_1} < 0. \quad (16)$$

Нерівність (15) зводиться до двох систем двох нерівностей:

$$\begin{aligned} k_1 &> 0; \\ k_1 &< 5. \end{aligned} \quad (17)$$

$$\begin{aligned} k_1 &< 0; \\ k_1 &> 5 \end{aligned} \quad (18)$$

Нерівність (16) теж зводиться до двох систем двох нерівностей:

$$\begin{aligned} k_1 &< 1; \\ 5 &> k_1 \end{aligned} \quad (19)$$

$$\begin{aligned} k_1 &> 1; \\ 5 - k_1 &< 0 \end{aligned} \quad (20)$$

Порівнюючи чотири нерівності (17), (18), (19), (20) отримуємо:

$$0 < k_1 < 1. \quad (21)$$

Використовуючи (4), (13) і (21), отримуємо шляхом перетворень:

$$k_3 = \frac{3}{2} k_2 \frac{k_2 - 1}{5 - 4k_2}.$$

Похідна від k_3 по k_2 дає вираз:

$$\frac{2}{3} k_3' = 1,25 - \sqrt{2}(k_2 - 1,25) > 0, \text{ на відрізку } 1 < k_2 < 1,25.$$

Це значить, що на цьому відрізку функція k_3 монотонно зростаюча: при $k_2 = 1, k_3 = 0$; при $k_2 = 1,25, k_3 = \infty$.

Звідси:

$$0 < k_1 < \infty. \quad (22)$$

Для визначення числових значень коефіцієнтів k_1, k_2, k_3 вищезазначеної формули до вищевказаних співвіднесень (4) і (5) необхідно додати ще шосту додаткову умову, яку отримуємо з двох практичних суджень.

Умова 6 (додаткова). Перше практичне судження.

Розглянемо розподіл самооцінок й оцінок експертів:

$$O^c - 1,1,1,\dots,1, \quad O^e - 5,5,5,\dots,5, \quad ;$$

тут максимальна величина розбіжностей між ними: $\chi^2 = \frac{8}{3}$.

Друге практичне судження.

Симетричним розподіл самооцінок і оцінок експертів ми вважаємо в разі, якщо $K = 3$.

Ці два судження виявляються, коли учень оцінив себе зовсім неправильно – максимально підвищив свої самооцінки або коли учень максимально знизив собі оцінки.

Зниження учнем самооцінок, як і їх підвищення, свідчить про нечіткість соціальної позиції особистості та про неадекватне оцінювання соціальної ситуації, у якій він знаходиться. Унаслідок спостерігається неадекватна поведінка учня у взаємодії з іншими людьми та у виконанні взятих на себе соціальних ролей і функцій.

Ураховуючи вищесказане щодо першого й другого суджень, єдиним значенням коефіцієнта має бути: $K = 3$. У цьому разі середньою оцінкою за п'ятибальною порядковою шкалою вимірювання є – «3 – результати поки що незрозумілі, незначні». Вставляємо це значення ($K = 3$) в рівняння (1):

$$3 = k_1 + \frac{5}{k_2 + \frac{8}{3}k_3} \quad (23)$$

Із рівнянь (2) і (23) отримуємо числове значення першого коефіцієнта формули: $k_1 = 0,5$.

Із рівняння (5) слідує, що $k_2 = \frac{10}{9}$, а з (4) отримуємо, що $k_3 = \frac{1}{3}$.

Ці значення коефіцієнтів k_1 , k_2 , k_3 підставляємо в рівняння (4):

$$K = 0,5 + \frac{O^e}{\frac{10}{9} + \frac{1}{3}\chi^2}. \quad (24)$$

ФОРМУЛА № 1 для об'єднання первинних самооцінок учня з оцінками його експертами, обов'язково отриманих на основі єдиних індикаторів та однотипної шкали вимірювання, а також – стереооцінок із вищевказаними експертними оцінками, має таку закінчену форму:

$$K = 0,5 + \frac{9O^e}{10 + 3\chi^2}. \quad (25)$$

За допомогою єдиної **формули № 1** вираховуються обов'язкові значення двох коефіцієнтів K_1 і K_2 окремо для кожного складника-індексу соціальної зрілості особистості. За допомогою числових значень указаних двох коефіцієнтів визначаються емпіричні значення кожного індексу соціальної зрілості особистості учня – *соціального самовизначення* (I_c), *соціальної активності* (I_a), *соціальної відповідальності* (I_b) та інших індексів.

Розроблений алгоритм формули первинного об'єднання множин самооцінок учня й оцінок його експертами (як і стереооцінок, які учень виставляє іншим учням із відповідними експертними оцінками), використовується й для вираховування емпіричного значення індексу ділової спрямованості особистості ($I_{d.c.}$). Необхідно враховувати те, що для отримання первинних рядів оцінок індексу ділової спрямованості використовується список із 8 індикаторів ($n = 8$).

Розроблений алгоритм формули індексу цілісного розвитку особистості є достатньо універсальним. Але у дослідній роботі цю формулу ми використовували лише для діагностики рівня взаємозв'язку свідомості і соціально-практичної діяльності учня класу через зміст системоутворюючих елементів соціальної зрілості особистості учасників педагогічного процесу.

2.3.2. Формула № 2 об'єднання коефіцієнтів K_1 і K_2 в емпіричне значення кожного складника числового показника індексу соціальної зрілості особистості – самовизначення, активності та відповідальності

Числові значення коефіцієнтів K_1 і K_2 , як і завжди вираховуються за допомогою єдиної **ФОРМУЛИ № 1**, є вихідними показниками для визначення емпіричних значень кожного складника-індексу соціальної зрілості особистості – *соціального самовизначення* (CB), *соціальної активності* (CA) та *соціальної відповідальності* (CB).

Далі, для об'єднання названих двох коефіцієнтів K_1 і K_2 використовується інша формула – ми її називаємо **ФОРМУЛА № 2**.

Ця формула розроблялася за аналогією до алгоритму першої формули. Згідно з її алгоритмом емпіричне значення кожного складника-індексу соціальної зрілості повинно бути прямо пропорційним кореню квадратному з добутку коефіцієнтів K_1 і K_2 та обернено пропорційним дробовій величині: у *чисельнику* – квадрату їх різниці, а в *знаменнику* – їх арифметичній сумі.

Нагадаємо, що вказані два коефіцієнти слід розглядати як інтегрувальні показники об'єднання первинних самооцінок (O^c), стереоцінок (O^e) й оцінок експертів (O^e).

З огляду на вимоги наступності та подібності алгоритмів першої і другої формул, емпіричні значення індексів *соціального самовизначення* (I_c), *соціальної активності* (I_a), *соціальної відповідальності* (I_g) та інших аналогічних індексів визначаються за **ФОРМУЛОЮ № 2**, яка за конструкцією близька до першої формули:

$$I = 0,5 + \frac{9\sqrt{K_1 K_2}}{10 + \frac{3(K_1 - K_2)^2}{K_1 + K_2}} \quad (26)$$

ФОРМУЛА № 2 фіксує в структурі особистості рівень взаємозв'язку свідомості й соціально-практичної діяльності учня окремо через зміст кожного складника індексу соціальної зрілості.

Для доведення наступності та подібності формул № 1 і № 2 використовуються математичні перетворення, які для нашого дослідження здійснив професор О. С. Мельніченко. За його згодою ми подаємо інтерпретацію цих перетворень.

У чисельнику **формули № 2** взято середнє геометричне величин $\sqrt{K_1 K_2}$, що природно, оскільки:

- 1) воно відбиває пряму пропорційність відносно K_1 і K_2 ;
- 2) $1 \leq K \leq 5$.

Дійсно: $\sqrt{K_1 \cdot K_2} \leq \frac{K_1 + K_2}{2}$. Доведемо це: $4K_1 \cdot K_2 \leq (K_1 + K_2)^2$.

Звідси $4K_1 \cdot K_2 \leq K_1^2 + 2K_1K_2 + K_2^2$, або $K_1^2 - 2K_1K_2 + K_2^2 \geq 0$.

Тоді $(K_1 + K_2)^2 \geq 0$.

Це доводить первинну (вихідну) нерівність.

При $1 \leq K_1 \leq 5, 1 \leq K_2 \leq 5$.

Унаслідок вихідна нерівність має вигляд:

$$\text{при } 1 \leq \sqrt{K_1 K_2} \leq 5. \quad (27)$$

Значення величини χ^2 (за аналогією з χ^2 -квадрат):

$$0 \leq \chi^2 \leq \frac{8}{3}. \quad (28)$$

Доведемо ліву нерівність формули (28).

Коли найменше значення $\chi^2 = 0$, тоді $K_1 = K_2$, а це очевидно з формули:

$$\chi^2 = \frac{(K_1 - K_2)^2}{K_1 + K_2}. \quad (29)$$

Доведемо праву нерівність формули (28):

$$\frac{\partial \chi^2}{\partial K_1} = -3 \frac{K_2^2 + K_1^2 + 2K_2K_1}{(K_1 + K_2)^2} = -3 \frac{\left(\frac{K_2}{K_1} - 1\right) \left(\frac{K_2}{K_1} + \frac{1}{3}\right)}{(K_1 + K_2)^2 K_1 \cdot K_2}.$$

Тоді $\frac{\partial \chi^2}{\partial K_1} > 0$, коли $\frac{K_2}{K_1} < 1$ або $K_2 < K_1$.

$$\text{Беремо похідну за } K_2, \text{ тоді } \frac{\partial \chi^2}{\partial K_2} = 3 \frac{\left(\frac{K_2}{K_1} - 1\right) \left(\frac{K_2}{K_1} + \frac{1}{3}\right)}{(K_1 + K_2)^2 K_1 \cdot K_2}$$

Тут теж $\frac{\partial \chi^2}{\partial K_2} > 0$, коли $\frac{K_2}{K_1} < 1$ або $K_2 > K_1$.

Теоретично, якщо експертні оцінки сумарно найменші й дорівнюють одиниці ($O^e = I$), а $\chi^2 = \frac{8}{3}$, тобто самооцінка

підвищена до рівня «5», тоді найменше значення коефіцієнта за **формулою № 1** теж дорівнює одиниці:

$$K = 0,5 + \frac{9 \cdot 1}{10 + 3 \frac{8}{3}} = 1.$$

Найбільше значення коефіцієнт має тоді, коли експертні оцінки найвищі ($O^e = 5$), а $\chi^2 = 0$:

$$K = 0,5 + \frac{9 \cdot 5}{10 + 3 \cdot 0} = 0,5 + 4,5 = 5.$$

Аналіз вищевказаних прикладів переконливо засвідчує, що значення двох коефіцієнтів K_1 і K_2 кожного індексу змінюються залежно від величини первинних оціночних суджень учня та його експертів і від величини їх розбіжності.

У зв'язку з цим розглянемо логіку практичної інтерпретації величин кожного складника індексу соціальної зрілості особистості учня за крайніми значенням первинних самооцінок, стереооцінок і оцінок експертів і, відповідно, числових значень їх двох коефіцієнтів.

Оцінка «0 – не було ніякої діяльності», або «1 – не брав участі» вказує на відсутність практичного впливу цього виду діяльності на процес соціалізації особистості. *Лише участь учня в різних видах колективної діяльності забезпечує підвищення рівня його соціальної зрілості.*

Якщо первинні атестаційні оцінки в усіх випадках лише «одиниці», тоді $K_1 = 1,4$ і $K_2 = 1,4$. На основі цих значень *найменше емпіричне значення індексу* (коли первинні оцінки – «одиниці») *дорівнює* $I = 1,7$, що видно з розрахунків за формулою (26):

$$I_{(1,4;1,4)} = 0,5 + \frac{9 \cdot \sqrt{1,4 \cdot 1,4}}{10 + 3 \cdot 0} = 1,7.$$

Для аналітичної інтерпретації динаміки зміни кожного індексу вирахуємо деякі його емпіричні значення при крайніх значеннях коефіцієнтів K_1 і K_2 .

$$I_{(2,2)} = 0,5 + \frac{9 \cdot 2}{10} = 2,3;$$

$$I_{(3,3)} = 0,5 + \frac{9 \cdot 3}{10} = 3,2;$$

$$I_{(4,4)} = 0,5 + \frac{9 \cdot 4}{10} = 4,1;$$

$$I_{(5,5)} = 0,5 + \frac{9 \cdot \sqrt{5 \cdot 5}}{10 + 3 \frac{(5-5)^2}{5+5}} = 0,5 + \frac{45}{10} = 5.$$

На основі цих розрахунків можна спостерігати залежність – числова величина кожного складника-індексу соціальної зрілості неухильно підвищується, коли зростають емпіричні значення двох вихідних його коефіцієнтів K_1 і K_2 , які є вихідними показниками рівня цілісного розвитку особистості.

Під час конструювання єдиної формули об'єднання первинних оцінок для кожного з трьох вихідних індексів соціальної зрілості особистості ми дотримувалися позиції, згідно з якою *емпіричне значення індексу соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності в кожному конкретному випадку повинно бути прямо пропорційним кореню квадратному з добутку коефіцієнтів K_1 і K_2 та обернено пропорційним дробовій величині – у чисельнику квадрату їх різниці, а в знаменнику – їх арифметичній сумі.*

Названі два коефіцієнти слід розглядати як інтегрувальні показники об'єднання первинних самооцінок учня (O^e), стереооцінок (O^s) й оцінок його експертами (O^e). Об'єктом оцінювання тут є досягнуті учнем результати та зусилля, які він докладав протягом виконання обов'язкових видів діяльності, заходи щодо поліпшення своїх досягнень у межах участі в запропонованих видах діяльності для всіх учнів класу.

Отже, для визначення емпіричного значення кожного індексу необхідно спочатку вираховувати два його обов'язкових коефіцієнти (K_1) і (K_2), які характеризують взаємозв'язки свідомості й соціально-практичної діяльності учня.

Емпіричне визначення числового значення кожного складника індексу соціальної зрілості особистості передбачає два обов'язкові етапи:

1) *на першому етапі* за **ФОРМУЛОЮ № 1** визначаються окремо для кожного складника-індексу соціальної зрілості особистості обов'язкові два коефіцієнти взаємозв'язку: (K_1) – між самооцінками учня й оцінками його з боку експертів; (K_2) – стереооцінками із вказаними оцінками експертів.

Первинні самооцінки учня (O^e) та стереооцінки (O^s) визначаються за допомогою соціологічного тесту «Визначення рівня соціальної зрілості учня», де для всіх блоків питань цього опитувальника використовується єдиний список індикаторів, а оцінки його експертами (O^e) фіксуються в стандартизованому бланку опитувальника «Журнал обліку експертних оцінок учнів класу»;

2) *на другому етапі* емпіричні значення двох коефіцієнтів (K_1 і K_2) об'єднуються в індекс за допомогою єдиної **ФОРМУЛИ № 2**, числове значення якого теж вказує на рівень взаємозв'язку свідомості й соціально-практичної діяльності учня.

Друга формула використовується для вираховування числового значення окремо кожного складника індексу соціальної зрілості особистості – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a), соціальної відповідальності (I_b), а також індексу ділової спрямованості (I_{dc}) та інших індексів, що використовувалися в нашому дослідженні.

2.3.3. Формула № 3 для вираховування індексу соціальної зрілості особистості

Індекс соціальної зрілості особистості ($I_{с.з.}$) об'єднує емпіричні значення трьох його складників числових показників – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a) і соціальної відповідальності (I_b) і вираховується за допомогою

ФОРМУЛИ № 3 – $I_{с.з.} = \sqrt[3]{I_c \cdot I_a \cdot I_b}$: числове значення

інтегрального індексу соціальної зрілості особистості вираховується як середня кубічна величина емпіричних значень трьох її вихідних індексів.

Модель ФОРМУЛИ № 3 індексу соціальної зрілості ($I_{с.з.}$) передбачає взаємозв'язок свідомості та соціально-практичної діяльності людини, який завжди певною мірою розбалансований. У межах кожного складника змістовного компонента соціальної зрілості як інтегральної якості особистості рівень цієї розбалансованості виявляється по-різному, тому для визначення рівня соціальної зрілості особистості проводиться діагностика у два етапи.

На першому етапі діагностики розвитку особистості за допомогою формули індексу цілісного розвитку особистості вираховуються два коефіцієнти взаємозв'язку: спочатку, між самооцінками учня та оцінками його експертів (K_1), а після цього, – між стереооцінками та експертними оцінками (K_2). Ці два обов'язкові коефіцієнти визначаються окремо для кожного числового показника – *соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності*.

Другий етап діагностики – це формальне об'єднання емпіричних значень вищеназваних трьох числових показників у інтегрований індекс соціальної зрілості особистості учня класу, що атестується. Діагностика взаємозв'язків між цими трьома числовими показниками та їх первинними оцінками дозволяє описати рівень соціальної зрілості як стан цілісного розвитку особистості.

Отже, емпіричне значення кожного складника числового показника індексу соціальної зрілості (*соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності*) указує на рівень щільності та дезбалансованості взаємозалежності свідомості та соціально-практичної діяльності суб'єкта і вираховується шляхом об'єднання трьох рядів первинних атестаційних оцінок соціальної зрілості майбутніх випускників школи, фахівців із середньою професійною та вищою освітою.

2.3.4. Обчислення значення величини індексу соціальної зрілості колективу учнів 7–11(12) класу

Порівняльний аналіз об'єднання всіх нормованих числових показників *соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності* та характер взаємозв'язків між ними дозволяє чітко спостерігати за станом і рівнем розвитку цілісності соціальної зрілості в структурі особистості (Лебедик, 1988, 1989, 1990).

Кожен складник-індекс соціальної зрілості особистості характеризується взаємозалежностями (кореляційними й функціональними) самооцінок учня (O^c), стереооцінок (O^s) та оцінки експертів (O^e) з урахуванням сумарної величини незбігання самооцінок учня з оцінками його експертів (x^{2_1}) та стереооцінок із тими ж оцінками експертів (x^{2_2}).

У процесі діагностики соціальної зрілості самооцінки учнем (O^c) своїх досягнень фіксують рівень соціальних знань (*гностичний компонент*), які в поєднанні з його переконаннями змістовно фіксують спрямованість потреб та соціально-значущих дій особистості (*мотиваційний компонент*).

З позиції свідомості учень одночасно фіксує, проектує й реалізує продукти своєї суспільно значущої діяльності. Така активність учня в спеціально організованих видах діяльності для всіх учнів відбиває *поведінковий компонент у структурі особистості*.

Оцінювання учнем свого найкращого товариша (отримання ряду стереооцінок – O^s) дозволяє фіксувати потенціал впливу соціального середовища на особистість учня й залежність рівня соціальної зрілості особистості від змісту соціалізації індивіда. Ряд експертних оцінок (O^e), де фіксується узагальнена оцінка експертів, діагностує продукти життєдіяльності учня в кожному виді діяльності й так вказує на педагогічний аспект соціалізації учня в процесі навчання.

Чим більша сумарна величина різниць між величинами самооцінок й оцінок експертів та між величинами стереооцінок і

знову з тими ж оцінками експертів, які отримуються за допомогою єдиного списку індикаторів, тим більша неузгодженість свідомості й соціально-практичної діяльності учня. І навпаки – зменшення неузгодженості між вказаними оцінками підвищує єдність свідомості й діяльності: *цю залежність ми розглядаємо як основу будь-якого алгоритму діагностики цілісного розвитку особистості.*

Основною суб'єктивною причиною неузгодженості свідомості та соціально-практичної діяльності, за свідченням психологів та соціологів, є співвіднесеність потреб, інтересів і цінностей особистості. Ці вихідні дані доцільно аналізувати окремо для підгруп хлопців та дівчат у розрізі кожного колективу класу.

Практична цінність отримання числового значення інтегрального індексу соціальної зрілості особистості учня полягає в тому, щоб при повторному діагностичному замірі (у лонгітюдному дослідженні) фіксується збільшення ($+ \Delta I_{c.3}$), або зменшення ($- \Delta I_{c.3}$), або стабільність ($0 \Delta I_{c.3}$) останнього емпіричного значення індексу учня порівняно з попереднім. За допомогою цього алгоритму вчитель отримує змогу цілеспрямовано виявляти зовнішні й внутрішні причини цих змін.

Ми розглядали розвиток особистості залежно від організованого соціального середовища, і вважаємо, що його педагогізація найбільш керована на рівні первинного навчально-виховного колективу. *Це означає, що зростання рівня соціальної зрілості особистості учня пов'язується з підвищенням рівня соціальної зрілості його первинних колективів. Це теоретико-методологічне підґрунтя підтверджується матеріалами даного дослідження.*

У педагогічному процесі цілісність особистості описується взаємозалежністю суб'єктивних й об'єктивних факторів її формування. Тому порівняльний психолого-педагогічний аналіз рівня соціальної зрілості особистості дозволяє спочатку цілеспрямовано виявляти об'єктивні фактори її формування. Далі,

на основі їх змісту виявляються й класифікуються відповідні суб'єктивні фактори (сформовані якості особистості), які між собою діалектично взаємодіють.

Індекс соціальної зрілості навчального класу визначається шляхом об'єднання первинних самооцінок, стереоцінок та оцінок експертів усіх учнів класу в усереднений індекс зрілості первинного колективу. Для цього формуються відповідні множини самооцінок, стереоцінок та експертних оцінок, що характеризують усіх учнів класу, що атестуються.

Якщо n – кількість індикаторів єдиного списку для всіх опитувальників, m – кількість атестованих учнів класу, i – номер індикатора, j – номер учня у виборці опитаних, тоді три множини оцінок (самооцінки, стереоцінки і оцінки експертів) мають вигляд:

Самооцінки (O^C)

$$\begin{pmatrix} x_{11}, x_{12}, \dots, x_{1m} \\ x_{21}, x_{22}, \dots, x_{2m} \\ \dots \\ x_{n1}, x_{n2}, \dots, x_{nm} \end{pmatrix}$$

Сtereoоцінки (O^T)

$$\begin{pmatrix} z_{11}, z_{12}, \dots, z_{1m} \\ z_{21}, z_{22}, \dots, z_{2m} \\ \dots \\ z_{n1}, z_{n2}, \dots, z_{nm} \end{pmatrix}$$

Оцінки експертів (O^E)

$$\begin{pmatrix} y_{11}, y_{12}, \dots, y_{1m} \\ y_{21}, y_{22}, \dots, y_{2m} \\ \dots \\ y_{n1}, y_{n2}, \dots, y_{nm} \end{pmatrix}$$

Між вказаними трьома множинами оцінок спочатку вираховуються два узагальнені коефіцієнти зв'язку K_1 і K_2 , відповідно, між самооцінками учнів академгрупи (O^C) й

оцінками експертів (O^e) та їх стереооцінками (O^e) й оцінками експертів (O^e).

Зауважимо, що коефіцієнт зв'язку свідомості й суспільно-практичної діяльності учнів класу (K) не є статистичним у повному сенсі, тому для нього спеціально не будуються інтервали розбіжностей і не використовуються статистичні критерії.

Сумарна величина оцінок експертів (O^e) для класу, яка є однаковою для визначення обох коефіцієнтів – K_{12} , K_{22} , вираховується за однією формулою:

$$O_{\Gamma}^E = \sum_{i=1}^n \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m y_{ji} \right) B_i.$$

Розбіжність між самооцінками всіх атестованих учнів класу й оцінками їх експертами (χ_{1e}^2), як і розбіжність між їх стереооцінками й вищевказаними оцінками експертів (χ_{2e}^2), окремо вираховуються за двома подібними формулами:

$$\chi_{1\Gamma}^2 = \sum_{i=1}^n \frac{\left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m x_{ij} - \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m y_{ij} \right)^2}{\left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m x_{ij} + \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m y_{ij} \right)} B_i;$$
$$\chi_{2\Gamma}^2 = \sum_{i=1}^n \frac{\left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m z_{ij} - \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m y_{ij} \right)^2}{\left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m z_{ij} + \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m y_{ij} \right)} B_i.$$

На основі узагальненої величини експертних оцінок учнів класу (O_{Γ}^E) та відповідних двох значень χ_{1e}^2 і χ_{2e}^2 , вираховуються K_{12} і K_{22} із використанням єдиної **ФОРМУЛИ № 1**:

$$K_{1\Gamma} = 0,5 + \frac{9O_{\Gamma}^E}{10 + 3\chi_{1\Gamma}^2}, \quad K_{2\Gamma} = 0,5 + \frac{9O_{\Gamma}^E}{10 + 3\chi_{2\Gamma}^2}.$$

Емпіричні значення цих двох коефіцієнтів використовуються для вираховування узагальненого значення кожного складника індексу соціальної зрілості класу: використовується **ФОРМУЛА № 2**.

А емпіричне значення індексу соціальної зрілості класу вираховується за **ФОРМУЛОЮ № 3**: $I_{с.з.} = \sqrt[3]{I_c \cdot I_a \cdot I_v}$ – як середня кубічна величина емпіричних значень трьох її вихідних індексів, усереднених усіх учнів класу, – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a) та соціальної відповідальності (I_v).

Необхідність вираховування всередненої величини індексу зрілості колективу учнів класу зумовлена існуванням залежності зростання емпіричних значень індексу соціальної зрілості першого учня в класі, за умови підвищення рівня соціальної зрілості його первинного навчального колективу.

Емпіричні матеріали дослідження показують, що перший учень, який посідає перше рангове місце з-поміж інших учнів класу, досягає найвищого рівня зрілості серед лідерів інших академгруп своєї паралелі лише за умови, якщо колектив його класу теж має найвищий рівень зрілості в паралелі.

Переможець конкурсу «*Перший учень класу*» має найбільше значення індексу соціальної зрілості особистості, якщо його клас теж має найвищий індекс соціальної зрілості з-поміж усіх інших класів паралелі.

Дослідна робота дозволила зробити важливий висновок: одночасне підвищення рівня соціального самовизначення, соціальної активності, соціальної відповідальності разом із розвитком якостей ділової людини в перших учнів класу (досягненням найвищого рівня соціальної зрілості особистості) обов'язково пов'язане із зусиллями, які ці учні фактично докладають для підвищення рівня зрілості свого первинного навчального колективу. Зрозуміло, що саме лідер класу повинен розвивати свій первинний колектив як інструмент виховання.

Соціальна зрілість зростає в тих учнів, які відтворюють ціннісно-орієнтаційні та інтелектуальні характеристики свого колективу відповідно до мети виховання особистості в навчальному закладі, і які прагнуть до лідерства як у навчанні, так й у праці та спілкуванні.

З'ясовано, що соціальна зрілість особистості найбільш інтенсивно і цілеспрямовано формується тоді, коли учень свідомо робить особистий внесок у розвиток свого колективу. Такий процес самореалізації учня зумовлюється наявністю сильних взаємозв'язків (високих кореляцій) між соціальним самовизначенням і соціальною активністю в структурі соціальної зрілості особистості.

Підвищення рівня самореалізації особистості обов'язково корелюється підвищенням її успішності в навчанні та виявленям чітко виражених комунікативних здібностей під час виконання громадських доручень. Природно, що в старшокласників рівень самореалізації значно вищий, ніж в учнів основної школи.

Визначення рангового місця учнів у класі за допомогою емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості адекватно відбиває їх педагогічний потенціал у структурі виховних взаємодій, які складаються в первинному колективі й підтримуються громадською думкою.

Ранжування колективів класів у паралелях та в школі дозволяє спостерігати зростання їх як чинника цілісного розвитку особистості тих учнів, рівень соціальної зрілості яких вищий усередненого рівня соціальної зрілості класу.

Розділ 3.

ОЗДОРОВЛЮВАЛЬНІ ЧИННИКИ ОПОРНОЇ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ

Для більш детального аналізу ми виокремили лише три оздоровлювальних чинники в діяльності великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу:

1) організація *5-разового харчування учнів* та педагогічних працівників;

2) залученням учнів у різні види обслуговувальної та продуктивної праці у взаємодії й співпраці з підготовленими педагогічними працівниками;

3) упровадження в опорній школі повного дня *індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи.*

3.1. Організація 5-разового дієтичного харчування школярів – запорука здоров'я та якості освіти дітей

Особливим засобом виховання, навчання й виробництва в кожній великій школі повного дня є організація й забезпечення 5-разового дієтичного харчування учнів і дорослих у шкільній їдальні. Паралельно із активним відпочинком, прогулянками, іграми, спортивними вправами на свіжому повітрі в позаурочний час та іншим.

У школі повного дня щоденно почергово обідають усі члени шкільного колективу та батьки учнів – більше 2000 осіб.

Організація 5-разового харчування учнів школи повного дня передбачає залучення учнів у виробництво їжі на базі шкільної кухні та вирощування й переробку овочів, зелені й іншого на базі шкільних теплиць.

3.1.1. Організація здорового 5-разового харчування учнів великої школи повного дня

Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення захворюваності дітей дошкільного та шкільного віку. Однією з причин такого стану є те, що в дитячих садочках і, особливо, у загальноосвітніх школах практично відсутнє повноцінне й обов'язкове 5-разове харчування як учнів 1–4 класів, так й учнів 5–11 класів.

Відомий український педагог В. О. Сухомлинський, аналізуючи педагогічний досвід Павлиської середньої школи у 70-х роках минулого століття, підкреслював, що найсильнішим чинником неуспішності учнів у навчанні є стан їхнього здоров'я. За останніми даними дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я стан здоров'я дошкільнят та учнів шкіл на 15% залежить від організації медичної служби, на 25% – від генетичних особливостей, і на 60% здоров'я залежить від якісного й збалансованого харчування. Вплив цих факторів на успішність дітей, як підкреслюють проф. В. І. Щеголь і С. В. Божедомова, необхідно розглядати в поєднанні з режимом здорового способу життя дітей і батьків, педагогів і повноцінним сном дитини, а також із процесами навчання та праці, що є невід'ємним складником здоров'язберігальних та здоров'я-формувальних педагогічних технологій (Щеголь, Божедомова, 2007, с. 339).

Практично всі батьки, педагоги та фахівці всіх рівнів влади, від кого залежить організація харчування учнів, активно декларують, що харчування впливає на здоров'я дитини, на її працездатність. Однак у більшості загальноосвітніх закладів освіти українського суспільства ще є багато голодних дітей, і це сумний факт. Можливо, він пояснює й дивні випадки смертей здорових школярів на уроках фізкультури, адже ніхто не зможе спитати дитину: чи снідала (обідала) вона в той трагічний день?

В опорній школі повного дня меню харчування учнів 1–11(12) класів розробляється на повний навчальний рік – два навчальні семестри, з урахуванням пів року. Порівняймо:

розклад навчальних занять розробляється на два семестри, а харчування, на жаль, – усього на два тижні.

Водночас, розроблене меню харчування учнів батьки не використовують вдома, готуючи сніданки та вечері. *Учень повинен їсти вдома і в школі те, що приписав лікар-дієтолог.* І пояснення батьків, що в них немає коштів для такого харчування розв'язується простим шляхом – такі діти повинні снідати й вечеряти в їдальні школи, оскільки ціна на продукти харчування в шкільній їдальні значно нижча порівняно з домашніми витратами на харчування.

У школі повного дня розробляється окремо меню для дітей із певними хворобами. З-поміж праць відомих дієтологів у дослідній роботі ми використовували технологічні картки, розроблені з урахуванням технічних нормативів. Зокрема, використовували роботу «Збірник рецептур страв і кулінарних виробів для підприємств громадського харчування при загальноосвітніх школах (2004)», яка є нормативним документом і містить єдині вимоги до технологічних процесів, напів-фабрикатів і готової продукції з урахуванням специфіки дитячого харчування та безпеки, а також норми розрахунків втрат при холодній і тепловій обробках харчових продуктів, закладки сировини та виходу готової продукції.

Зауважимо, що харчування дошкільнят, школярів у школах приватної й комунальної власності мають свої особливості, оскільки держава частково фінансує обов'язкове харчування лише учнів початкових шкіл комунальної власності. Тому в закладах освіти всіх форм власності використовуються науково обґрунтовані орієнтовні норми продуктів харчування школярів (Основи організації громадського харчування..., 1996). Приклад добового раціону учнів 1-5 класів подано нижче в Табл. 8.

Учні 1–5 класів (6–11 років) повинні одержувати на добу 70–80 г білка, або 2,5–3 г на 1 кг ваги, а учні 6–11 класів (12–17 років) – 90–100 г або 2–2,5 г на 1 кг ваги. Цим керуються й укладачі меню для 5-разового обов'язкового харчування всіх без

винятку учнів 1–11 класів, коли узгоджують асортимент, якість і ціну приготовлених порцій їжі.

Таблиця 8.

**Орієнтовні норми продуктів харчування для добового
раціону учнів 1-5 класів (6–10 років)**

Назва продукту	Кількість харчових продуктів, г		Назва продукту	Кількість харчових продуктів, г	
	6–7 років	8–10 років		6–7 років	8–10 років
Хліб житній	40	100	М'ясо	80	100
Хліб пшеничний	100	150	Риба	50	75
Картопля	200	300	Молоко	500	500
Овочі різні	175	300	Олія	10	10
Фрукти і ягоди	215	220	Масло вершкове	30	40
Цукор	60	60	Яйця (штук)	1	1

На підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах», Полтавська міська санітарно-епідеміологічна станція своїм листом № 4740 від 20.12.2010 р. указує, що *«Згідно з розрахунками, проведеними департаментом організації санепіднагляду МОЗ України, вартість шкільного обіду повинна складати близько 20 гривень. Норми для харчування дітей у дошкільних та загальноосвітніх закладах не виконуються внаслідок дефіциту в раціоні життєво важливих харчових продуктів (м'яса, риби, сиру твердого, яєць, кисломолочних продуктів)»*. Сьогодні ця норма суттєво збільшилася – понад 50 гривень.

Меню розробляється на повний навчальний рік – два навчальні семестри, з урахуванням пори року. Окремо розробляється меню для дітей із певними хворобами «Збірник

рецептур страв і кулінарних виробів для підприємств громадського харчування при загальноосвітніх школах» (2004). Аналіз досвіду харчування учнів навчальних закладів комунальної власності м. Полтави станом на 2005–2010 рр. засвідчує *відсутність єдиної політики місцевої влади, відповідальних педагогічних працівників та батьків дітей, зокрема із питань 5-разового харчування, щодо:*

- визначення оптимальної ціни щоденного здорового дитячого харчування;
- розробки й затвердження єдиного меню здорового та дієтичного 5-разового харчування учнів протягом дня, наступних днів повного навчального року, яким учні повинні користуватися і в школі, і вдома, снідаючи та вечеряючи;
- виробництва якісної їжі для харчування двох груп дітей – із соціально незахищених сімей та дітей, батьки яких самостійно фінансують їх повноцінне харчування;
- заготівлі екологічно чистих, особливо, генетично немодифікованих продуктів, їх зберігання;
- створення в місті централізованого (спеціалізованого) цеху переробки продуктів, виготовлення напівфабрикатів, які необхідно щоденно доставляти в шкільні їдальні, де готується гаряча їжа учням;
- щоденної доставки продуктів, напівфабрикатів кухарям шкільних кухонь для приготування їжі учням та педагогічним працівникам, обслуговувальному персоналу відповідно до затвердженого меню порційних блюд на певний день;
- щоденної доставки уже готових для вживання продуктів від виробника (молоко, сметана, особливо – хліб тощо). Вони не повинні зберігатися на кухні. Їх слід приймати працівнику шкільного буфету й передавати для реалізації лише тому, хто видає їжу, виготовлену кухарями шкільної кухні;
- фінансування позаштатного працівника, який поза штатом працівників кухні приймає від кухарів вироблену на шкільній кухні їжу для харчування учнів, контролює її якість і

- відповідає за її реалізацію. У малих школах він може бути продавцем шкільного буфету за сумісництвом;
- уведення єдиного касового обліку руху продуктів, які щоденно завозяться в шкільну їдальню, виготовлених порцій їжі, які кухар передає на реалізацію в зал обслуговування (стіл видачі їжі учням) та готових для вживання продуктів харчування;
 - оформлення штатного розпис для працівників шкільної їдальні (кухаря, посудомийки, техпрацівниці) закладу;
 - визначення незалежних посадових осіб, зокрема – й із батьків, які повинні здійснювати контроль за виробничою й технологічною діяльністю працівників харчоблоку;
 - укладання договорів із працівниками кухні, які повинні обов'язково харчуватися лише в залі шкільної їдальні, а не на кухні, і лише тією їжею, що виготовлена для учнів;
 - організації обов'язкового повноцінного харчування всіх учнів 1–11 класів, педагогічних працівників й обслуговувального персоналу навчального закладу. Це сприятиме формуванню необхідної культури 5-разового харчування дітей та дорослих, забезпечуватиме їх здоровий спосіб життя;
 - створення й розвиток у навчальному закладі матеріально-технічної бази їдальні на рівні міжнародних стандартів;
 - ліквідації практики закупівлі продуктів харчування на тендерній (конкурсній) основі. Перехід від *принципу* – «що дешевше» до *принципу* – «що краще» для дітей;
 - оптимізації й визначення єдиних цін за харчування всіх учнів, ураховуючи обсяги коштів, які виділяє держава та батьки дітей із сімейного бюджету тощо.

Розробники інноваційного освітнього проекту діяльності школи повного дня як навчально-виховного комплексу розглядають підвищення якості знань та рівня елітарного виховання учнів залежно від організації здорового та обов'язкового харчування (Гігієна харчування..., 1999; Основи організації громадського харчування..., 1996).

Для школи повного дня вважається оптимальним 5-разовий прийом їжі з інтервалами 3,5–4 години. Раціон добової кількості

їжі для учнів дієтологи розподіляють так: сніданок – 20%; другий сніданок – 10%, обід – 40%, другий обід – 10%, вечеря – 20%.

Отже, в єдиному розкладі початку-закінчення уроків і перерв між ними для учнів 1–11 кл. школи ще виокремлюється час на *сніданок, 2-й сніданок, обід, 2-й обід (полудник), вечерю* й нічний сон учнів.

Для всіх учнів 1–11 кл. школи повного дня, які навчаються тільки в першу зміну, у 7.00-7.30 год. планується ранкова гімнастика, а з 7.20 до 7.50 год. пропонується сніданок.

У разі харчування учнів зранку вдома батькам рекомендується годувати їх сніданками згідно з затвердженим *єдиним меню 5-разового харчування учнів школи повного дня на кожен день навчального року.*

Після 2-го уроку (9.40-10.00 год.) дається велика перерва для другого сніданку учнів 1–11 класів.

О 12.45 – 13.30 (6-й урок) щоденно планується обід для учнів 1–6 класів, у яких закінчуються уроки.

На 7 уроці (з 13.30 до 14.15 год.) у школі повного дня не планується проведення уроків та організованих виховних заходів – це обідня перерва для учнів 6–11 класів, педагогічних працівників і обслуговувального персоналу.

Після обіду школярі працюють за програмами додаткової освіти, готуються до наступних уроків. Деякі учні на 10–11 уроках поглиблено вивчають за вибором навчальні предмети за програмами позашкільної додаткової освіти.

Тому з 15.55 до 16.05 год. для всіх учнів школи повного дня та бажаючих учнів ближніх шкіл організовується 2-й обід (полудник). Вечеряти всім школярам учням рекомендується з 18.50 до 19.20 (30 хв.).

Природно, що такий режим життєдіяльності учнів у школі повного дня вимагає встановлення й сталого часу для сну: усі школярі повинні чітко підніматися о 6-ій годині ранку й лягати спати не пізніше 21.30 год. вечора.

Оскільки страви не повинні часто повторюватись й окремі найменування не повинні бути в раціоні щодня, а кілька разів на тиждень (наприклад, риба, при щоденній нормі нетто 25 г, може подаватися двічі на тиждень по 62,5 г $[25 \text{ г} \times 5 : 2]$). Розробляються примірні двотижневі циклічні меню. Вони різні для літньо-осіннього й зимово-весняного періодів.

Нагадаємо, що згідно з чинним законодавством відповідальність за дотримання норм харчування покладено на власника та керівника бюджетної установи.

До штату загальноосвітніх навчальних закладів Типовими штатними нормативами, затвердженими наказом МОН від 06.12.10 р. № 1205, уведено медичну сестру з дієтичного харчування. Вона має 0,5 ставки, якщо кількість учнів, які харчуються, складає від 60 до 200, і 1 ставку – при кількості понад 200 осіб. Циклічне меню має затверджуватися директором школи як керівником замовника послуг і директором підприємства громадського харчування як керівником виконавця. Погоджують його з територіальною установою державної санітарно-епідеміологічної служби як органом контролю від МОЗ.

Щоденне меню на базі циклічного має бути єдиним для всіх дітей установи, але з різним виходом страв за віковими групами. У разі відсутності будь-якого продукту для збереження цінності раціону слід здійснювати його заміну відповідно до таблиці взаємозамінності згідно з додатком 8 до Норм № 1591 (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження норм харчування...», 2004).

Під час упровадження 5-разового здорового збалансованого харчування всіх учнів школи повного дня за єдиним графіком дзвінків початку-закінчення уроків, виховних заходів, праці та відпочинку учнів і педагогічних працівників як умови підвищення якості навчання, необхідно до початку нового навчального року підготувати три документи суворой звітності:

1) **розклад уроків** на кожен день повного навчального року (його повинні скласти заступники директора школи повного дня), щоб забезпечити виконання учнями типового навчального

плану загальноосвітньої підготовки та навчально-тематичних планів додаткової освіти. Розклад є звітним документом розрахунків обсягів коштів на оплату праці педагогічних працівників;

2) **меню для харчування учнів** на кожен день протягом тижня та кожного місяця й два семестри навчального року. *Його складає дієтолог школи повного дня разом із завідуючим виробництвом їдальні.*

Аналіз досвіду організації харчування учнів шкіл комунальної власності та приватних закладів освіти, вивчення інструктивних матеріалів Міністерства освіти і науки України засвідчує потребу здійснення державного й батьківського контролю за асортиментом, якістю й кількістю продуктів, які завозяться на шкільну кухню, за приготуванням їжі та якістю виготовлених порцій їжі для харчування учнів та педагогічних працівників, за цінами їх реалізації як готових блюд.

Такий зміст вимог доводить необхідність виокремлення трьох автономних ланок роботи фахівців, що забезпечуватимуть харчування – заготівельників, кухарів та реалізаторів.

3.1.2. Три основні ланки організації діяльності фахівців, що забезпечують у школі 5-разове харчування учнів та дорослих

Для забезпечення якості харчування учнів необхідно контролювати окремо кожний етап процесу організації харчування учнів:

- 1) заготівлю та зберігання продуктів;
- 2) централізоване виготовлення напівфабрикатів із м'яса, риби, тіста тощо та виробництво кухарем гарячої їжі на кухні;
- 3) видачу учням їжі відповідно до єдиного меню 5-разового харчування кожного робочого дня повного навчального року. Згідно з меню кожен учень повинен своєчасно отримувати й вживати, зокрема, гарячу страву на сніданок, обід і вечерю.

Перша ланка в організації харчування учнів – це заготівля якісних, екологічно чистих, генетично немодифікованих продуктів, їх збереження, первинна переробка (від м'яса, риби необхідно відділяти кістки) та своєчасна доставка асортименту продуктів. Передання кухареві (завідуючим виробництвом) шкільної кухні необхідного асортименту продуктів для приготування їжі відбувається згідно з затвердженим на певний день меню та прейскурантом цін. Цю роботу може виконувати створене при школі повного дня «шкільне» приватне підприємство, що спеціалізується в галузі громадського харчування дітей та дорослих.

Друга ланка – це централізоване виготовлення напівфабрикатів, виробництво гарячої їжі кухарями, іншими фахівцями безпосередньо на кухні навчального закладу. Усі ці працівники повинні бути в штаті навчального закладу, керівники якого зобов'язані контролювати їх роботу. За технологію й якість приготування їжі повинні відповідати конкретні фахівці громадського харчування. Для контролю за якістю їжі без перепон повинні допускатися представники батьків.

Третя ланка – це касовий облік руху, з одного боку, переданих кухарям кухні завезених продуктів для приготування їжі та, з іншого боку, виготовленої на кухні навчального закладу гарячої їжі для реалізації в шкільній їдальні. Вони реалізуються згідно з затвердженим на певний день меню та прейскурантом цін. Облікується також і рух продуктів, які поступають до приватного підприємства шкільного Комплексу. Воно опікується забезпеченням функціонування першої й третьої ланки організації безпечного і якісного харчування учнів навчального закладу.

Кожна з названих трьох автономних ланок організації харчування школярів та їх педагогів, обслуговувального персоналу має свій вплив на якість харчування. Ми вважаємо, що виконання робіт першої й третьої ланок процесу організації якісного харчування учнів необхідно покласти на одне спеціалізоване приватне підприємство школи повного дня, що

буде діяти в галузі громадського харчування й готове відповідати за:

- заготівлю екологічно чистих і якісних продуктів та їх збереження для виробництва їжі на кухні школи повного дня;
- централізовану обробку м'яса, риби, мучних продуктів тощо та виготовлення напівфабрикатів, згідно з установленими державними стандартами;
- щоденну доставку продуктів на кухню школи повного дня, згідно з меню на певний день тижня, і передання їх відповідальному кухарю (завідуючому виробництвом);
- упровадження касових апаратів із єдиною комп'ютерною системою прийому-видачі харчових продуктів та контролю за рухом коштів;
- реалізацію виготовленої поварами кухні школи повного дня їжі для учнів, педагогічних працівників, обслуговувального персоналу;
- збут нереалізованої в їдальні їжі (її недопустимо повторно використовувати на другий день для харчування дітей) та прибирання відходів.

Відходи з шкільних їдалень краще реалізувати в підсобному тваринному господарстві, тому в школі повного дня доцільно мати підсобне господарство. Залишки виготовленої продукції харчування необхідно реалізувати в спеціально відкритій громадській їдальні чи шляхом доставки приготовленої їжі за замовленнями людям у сім'ї тощо, що вказує на доцільність створення при школі повного дня продуктового магазину, буфету для загального користування.

Школа повного дня цілеспрямовано бере на себе контроль й управління другою «центральною» ланкою організації харчування учнів. Так вона розриває цей трикроковий процес, щоб здійснювати постійний контроль і взаємоконтроль та забезпечити керованість взаємозв'язку першої та третьої ланки в організації якісного й здорового харчування учнів.

Отже, друга ланка в організації 5-рахового харчування школярів та дорослих – приготування їжі кухарем на кухні згідно

з затвердженим на певний день меню та преїскурантом цін покладається на засновника й педагогів школи повного дня та батьків, що фінансують харчування своїх дітей. Тому завідуючий виробництвом, кухарі та інші працівники кухні, головний технолог виробництва напівфабрикатів, розробник меню харчування повинні бути в штаті Комплексу. Директор школи може здійснювати керівництво та контроль за їх роботою, вносити свої вимоги в їх посадові інструкції.

Кухар, завідуючий виробництвом кухні, технолог виробництва продуктів харчування, персонально відповідають за виготовлення напівфабрикатів, несуть персональну відповідальність за якість продуктів, що приймаються щоденно зранку для виробництва гарячої їжі. Кухар відповідає за якість і за точну кількість порцій виданої їжі для реалізації відповідно до затвердженого меню для харчування учнів протягом робочого дня.

3.1.3. Відповідальні обов'язки директора школи повного дня в організації 5-разового харчування дітей і дорослих на базі шкільної кухні

На директора школи повного дня покладається система контролю за якістю харчування учнів. Для упорядкування його роботи подається типовий перелік вимог, які він повинен контролювати з відповідальними педагогічними працівниками школи:

1. Організація пільгового харчування учнів:

1.1. Наявність довідки про одержання допомоги згідно з Законом України «Про державну соціальну допомогу мало-забезпеченим родинам» із поміткою про надання в школу.

1.2. Наявність заяви батьків.

1.3. Наказ по школі:

1.3.1 про пільгове харчування дітей із вказаними датою початку харчування і датою закінчення харчування (гарячі обіди);

Розділ 3.

Оздоровлювальні чинники опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу

1.3.2 про призначення відповідальної особи за харчування, звіти для централізованої бухгалтерії;

1.3.3 про призначення відповідальної особи від адміністрації;

1.3.4 про функції класоводів і класних керівників та їх відповідальність за харчування дітей у своєму класі;

1.3.5 про графік харчування учнів (обіди учнів 1–4 класів, обіди пільгових категорій, обіди учнів за свої гроші, обіди ГПД), графік чергування вчителів у їдальні;

1.3.6 про харчування дітей ГПД, за які кошти проводиться харчування.

1.4. Розгляд питань харчування учнів на нарадах, педагогічних радах, заслуховування відповідальних осіб за харчування в школі.

1.5. Наявність щоденного меню з пільгового харчування, завіреного директором.

1.6. Перевірка кількості дітей у «зведеній відомості про харчування пільгових категорій у школі» та накладній їдальні за кожен день по безоплатних обідах.

2. Загальні вимоги до шкільних їдалень:

2.1. Стан засобів вимірювальної техніки, що використовується в шкільних їдальнях, її справність, наявність чіткого відтиску перевірювального тавра й перевірок у встановленому законодавством порядку.

2.2. Наявність спеціальної професійної освіти (підготовки) в працівників, що займаються виробництвом, збереженням і продажем харчових продуктів.

2.3. Проходження медичного обстеження у встановленому законодавством порядку, наявність медичних книжок.

2.4. Наявність у суб'єкта господарської діяльності:

- Правил роботи підприємств громадського харчування;
- Санітарних правил;
- санітарного журналу;
- журналів реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці;

- реєстрації інструктажів на робочому місці з питань охорони праці;
- книги відгуків і пропозицій;
- журналу реєстрацій перевірок.

3. Організація виробництва:

3.1. Наявність продукції, зазначеної в меню протягом усього робочого дня.

3.2. Дотримання технологічних режимів виробництва продукції (сумісність продуктів, їхня взаємозамінність, режим холодної й теплої обробки сировини тощо), визначених нормативною документацією (збірники рецептур блюд, кулінарних, борошняних кондитерських і булочних виробів, затверджених у встановленому порядку державними стандартами, технічними умовами, а також санітарними правилами).

4. Організація обслуговування:

4.1. Наявність меню на харчування дітей і меню, де вказується перелік блюд, кулінарних, борошняних кондитерських, булочних виробів і напоїв власного виробництва, вихід і оцінка однієї порції. У преїскуранті вказується перелік напоїв, кондитерських виробів та інших закупівельних товарів, маса, обсяг і ціна на відповідну одиницю продукту. Наявність підпису завідуючого виробництвом, бухгалтера.

4.2. Наявність книги відгуків і пропозицій установленого зразка на видному й доступному для споживачів місці.

4.3. Наявність куточка споживача з інформацією для нього.

5. Санітарні правила:

5.1. Забезпечення питною водою (доставка, збереження води, обробка ємностей для перевезення та збереження води).

5.2. Наявність механічної і природної вентиляції.

5.3. Освітленість приміщень.

5.4. Наявність умивальників для миття рук із підведенням гарячої й холодної води, мила, електрорушника.

5.5. Проведення щоденного прибирання: підмітання вологим способом, миття підлоги, видалення пилу, протирання меблів,

радіаторів, підвіконь, миття й дезінфекція умивальників, унітазів.

5.6. Проведення щотижневого прибирання (миття стін, освітлювальної арматури, очищення скла від пилу).

5.7. Проведення щомісячного прибирання (генеральне прибирання, дезінфекція, дератизація приміщень).

5.8. Наявність інвентарю для прибирання (збереження, сигнальне фарбування).

5.9. Прибирання обідніх столів.

5.10. Збереження миючих і дезінфікуючих засобів.

5.11. Миття й санітарна обробка мийних ванн, технологічного устаткування, виробничих столів.

5.12. Маркування обробних дошок, ножів, обробка, збереження.

5.13. Кількість столового посуду та приладів.

5.14. Порядок миття й збереження посуду, наявність інструкції про правила миття посуду й інвентарю.

5.15. Транспортування, прийом і збереження харчових продуктів.

5.16. Обробка сировини й виробництво продукції шкільної їдальні.

5.17. Особиста гігієна персоналу.

Разом із названими вимогами на директора покладається виконання додаткових вимог, які виникають в умовах життєдіяльності школи повного дня, де діти повинні не лише харчуватися на кухні, а й брати участь у посильних (легких) видах продуктивної праці. Водночас, потрібно організувати виробничу працю учнів у шкільних теплицях.

Для забезпечення відповідних умов для такої діяльності кухні засновник школи повного дня, разом із батьками, які фінансують їх харчування, повинні взяти на себе контроль за технологією приготування їжі кухарями на кухні школи повного дня.

Для цього в школі повного дня повинна створюватися відповідна матеріально-технічна база їдальні, щоб її пропускна

здатність дозволяла забезпечувати своєчасне харчування учнів, педагогічних працівників й обслуговувального персоналу. Прийом їжі відбувається в чітко визначені години за єдиним графіком постійних дзвінків початку-закінчення уроків, виховних заходів, праці, відпочинку та харчування учнів 1–11 класів.

Із метою зменшення ціни за харчування учнів школи та посилення контролю за використанням коштів, які виділяються з сімейного бюджету на харчування дітей, доцільно створити *обслуговувальний кооператив «Освіта-сервіс» (ОКОС)*, залучивши до його діяльності всіх батьків учнів 1–11 класів та педагогічних працівників школи повного дня.

Якщо послуги надаються винятково членам обслуговувального освітнього кооперативу, то він діє як неприбуткова організація, що дозволяє зменшувати ціни на харчування учнів. Це досягається зниженням податку на прибуток, оскільки в організації харчування учнів за кошти батьків не передбачається прибуток. Батьки учнів члени кооперативу платять вступні та додаткові членські внески, які входять у собівартість освітніх послуг – за навчання та харчування учнів.

Податок на додану вартість (ПДВ) актуальний для приватного закладу освіти, якщо він працює за правилами загального оподаткування. А створений при ньому обслуговувальний кооператив такий податок не платить. Тоді школа платить податки лише під час заробітної плати працівникам. Кошти з суми членських внесків батьків додатково не обкладаються податками, якщо використовуються для обслуговування якісного харчування дітей за визначеною ціною.

При формуванні цін на продукти необхідно враховувати максимальну ціну обіду дитини, який має складатися з трьох обов'язкових страв. Фізіологічне значення першої, другої й третьої страв для організму було вивчено в лабораторії І. П. Павлова: *перша страва* – це борщ, різні супи; *друга найбільш поживна страва* – це варене, смажене й тушковане м'ясо або риба з різними гарнірами; *третья страва* – це сирі фрукти, кисілі, компоти, соки, які містять багато вітамінів.

Для забезпечення бажаючих учнів сніданками в школі повинні бути буфети, в яких зранку видаються учням гарячі сніданки, що передбачають дві страви, згідно з затвердженим меню на кожний день навчального року. Меню враховує зміст діяльності, вік учнів, пори року.

Протягом дня діяльність буфету передбачає облік і продаж готових до вживання продуктів від виробника та передання їх до складу комплексів готової їжі для реалізації учням, педагогічним працівникам та працівникам обслуговувального персоналу школи. Тому діяльність буфету доцільно підпорядкувати «шкільному» підприємству, яке пов'язане з функціонуванням третьої й першої ланок процесу організації якісного й здорового харчування. У школі повного дня комплексу ціни за харчування однієї дитини повинен затверджувати спеціально створений Обслуговувальний кооператив батьків, який бере на себе фінансові витрати на:

- організацію інформаційно-виховного та методичного забезпечення, формування культури харчування учнів, батьків щодо впровадження обов'язкового 5-разового харчування кожного учня 1–11 класів у визначених межах цін за сніданок, 2-й сніданок, обід, 2-й обід та вечерю;
- оплату праці дієтолога, який повинен розробляти меню 5-разового харчування учнів 1–11 класів Комплексу на кожен день навчального року й контролювати неухильне його виконання;
- оплату праці технолога та інших працівників кухні в їдальні Комплексу, які відповідають і забезпечують виробництво якісної й здорової їжі учням, педагогічним працівникам, обслуговувальному персоналу та батькам.

Обслуговувальний кооператив прямо контролює використання коштів, які видаються батьками на харчування своїх дітей, шляхом видачі учням талонів для отримання їжі згідно з меню. Так регулюються кишенькові гроші учнів за призначенням, що унеможливорює безконтрольне їх використання на інші (не завжди корисні) потреби.

3.1.4. Формування трудових навичок і культури сімейного харчування на базі роботи шкільної кухні та шкільних теплиць

У середніх школах не більше 22% учнів мають достатню фізичну підготовку й не більше бажають брати участь у процесах продуктивної праці. А реально в різних сферах суспільного виробництва працює більше 50% працездатних людей. Така суперечність указує на необхідність залучення учнів у різні процеси господарської та продуктивної праці «шкільного виробництва», що є важливим заходом реформування сучасної загальноосвітньої школи, де доцільно повернутися до системного впровадження *початкової професійної освіти*.

У великій школі повного дня можна й необхідно створювати правові основи залучення учнів із 13-річного віку до легких (посильних) видів продуктивної праці, однак тільки у взаємодії зі спеціально підготовленими педагогічними працівниками.

А. С. Макаренко в статті-довіді для шкільних учителів «Виховання в сім'ї і школі» писав: *«Я думаю, що в наших школах можуть бути введені трудові процеси. Спортивна робота повинна бути поставлена обов'язково. Труд для дітей корисний і необхідний... Якби у мене була школа, я б, здається, на шматки розірвавсь, але що-небудь став би виготовляти»* (Макаренко, 1984а, т. 4, с. 302).

Кожен фізично здоровий учень школи, із досвіду Японії, повинен брати участь у виробничій та обслуговувальній посильній легкій праці, однак тільки у взаємодії з підготовленими педагогами. Відомо, що у школах Японії, як і Південної Кореї немає технічних прибиральників (Вся правда..., 2019).

В Україні, у школі повного дня першим і найбільшим цехом «шкільного виробництва» є шкільна їдальня. У сферу її діяльності, за згодою батьків, можна залучати всіх бажаючих учнів із 13 років. Другим виробничим цехом для учнів повинна стати шкільна теплиця, навчально-дослідна ділянка.

Учнів можна залучати із 13-річного віку в процеси легких (посильних) видів продуктивної праці, але тільки у взаємодії зі спеціально підготовленими педагогічними працівниками та фахівцями технічного й обслуговувального персоналу за програмою початкової професійної освіти. Для цього необхідно розв'язати питання створення відповідної форми організації процесів праці та формування в учнів відповідних трудових навичок у взаємодії і з спеціально підготовленими педагогічними працівниками.

У межах чинного законодавства ми пропонуємо створити в структурі великої школи повного дня *навчально-курсний комбінат професійного навчання робітників (НККПНР)* (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0071-93>). На його базі учні можуть без порушень чинного законодавства залучатися в посилену обслуговувальну та виробничу працю на шкільній кухні та в теплиці разом із підготовленими педагогічними працівниками. Їх діяльність має регламентуватися змістом *навчально-тематичного плану та програми початкової професійної освіти*.

Для цього, у кожній шкільній їдальні необхідно виділити робочі місця для учнів та створити навчальні лабораторії, навчальні класи, оскільки учні повинні не лише їсти, а й без обмежень отримувати трудові навички, високу культуру харчування, готуватися до організації харчування в сім'ях.

С. Т. Шацький у публікації «На шляху до трудової школи» детально описав потребу залучення учнів до роботи в шкільній їдальні: «Я залучив би до роботи на кухні не тільки дівчаток, але й хлопчиків (увесь час я розумію спільне навчання), і не фахівця, що знає кухонну справу, а весь учительський персонал, що повинен бути відповідним чином збільшений. Практична справа кухні, що стосується однієї з найважливіших потреб людини, має стати на чолі тих навичок, які повинні бути властиві новій школі. Але вона не обмежується практикою. Це тільки перший крок, що надалі веде за собою облаштування кухні-класу, де можна вже пояснити ті процеси, які мають місце в ній. У цьому розумінні

кухня – місце, фільтр, крізь який людина спрямувала великий потік природних процесів фізичних, хімічних і фізіологічних. Багатство їх і значення незаперечні. Від класу не так важко перейти до організації шкільного огорода як місця добувної промисловості.

Наступний щабель – кухня з лабораторіями, город із дослідями з вирощування рослин, з обробки землі, щоб дати можливість орієнтування в тих силах, які безпосередньо покликані людиною на допомогу й удосконалення її життя.

Тема і сам процес методу й змісту школи нескінченний» (Шацкий, 1980, т. 2, с. 29).

Кухня як обов'язкове і перше «шкільне» виробниче підприємство сучасної школи є хорошою базою для організованої підготовки учнів до приготування їжі і в домашніх умовах, що стає дедалі більш актуальною проблемою в Україні.

З погляду на тенденцію в економічно розвинутих країнах, де постійно зменшується кількість матерів, які готують якісну їжу в умовах сім'ї, лауреат премії TED (США) Джеймі Олівер, виступаючи в Хантінгтоні, Західній Вірджинії, з лекцією за програмою проти ожиріння *«Навчити кожну дитину тому, що таке їжа»*, закликає до активної боротьби з неухваленням у питаннях харчування й наводить досить гіркий приклад незадовільної роботи школи в США: «Більшість жінок останніх трьох поколінь не вміє готувати їжу вдома, що прямо впливає на погіршення їх здоров'я та здоров'я їхніх дітей дошкільного та шкільного віку» (Олівер, 2019, с. 30). Логічно, що від невміння жінок готувати їжу страждають вони самі та не менш страждають їх чоловіки. А якщо врахувати східні традиції та рух до гендерної рівності на заході, то всі ці трудові вміння стосуються й хлопців.

Створення шкільних теплиць – це ще більш потужний засіб залучення учнів у процеси праці та формування в учнів трудових навичок найсучаснішого сільськогосподарського виробництва. Тут теж потрібно працю кожного учня регламентувати через навчальні програми початкової професійної освіти, що

нескладно зробити на практиці. Проблемою тут є впровадження в трудовий процес найсучасніших трудових технологій вирощування товарної продукції на базі теплиць.

3.2. Залучення учнів у різні види обслуговувальної та продуктивної праці у взаємодії з підготовленими педагогічними працівниками

Як і в процесах навчання, у процесі праці учень повинен виконувати трудові операції тільки у взаємодії зі спеціально підготовленим педагогічним працівником. Створення й функціонування в школі повного дня великої кухні та системи теплиць з вирощування продуктів харчування засвідчує доцільність і можливість (за згодою учнів та їх батьків) масово залучати у виробничі процеси учнів.

Однак чинним законодавством України дозволяється трудова діяльність підлітків лише під час канікул чи в процесі їх виробничого навчання. Можна залучати учнів у різні види праці в позанавчальний час, у позаурочний час у другій половині дня за програмами додаткової освіти, за наявності вільного часу, але цей напрямок практично не відпрацьований педагогами.

У 70-х роках минулого століття в школах найбільш ефективний шлях залучення учнів у виробничу працю пов'язувався з діяльністю міжшкільного навчально-виробничого комбінату (МНВК). Учні працювали на основі навчальних планів та програм виробничого навчання в цехах МНВК, які не розміщувалися на території школи. Після розпаду СРСР в Україні в 1995 році припинив свою роботу останній міжшкільний навчально-виробничий комбінат. Водночас й обов'язкову початкову професійне освіту вилучено з програми загальної середньої освіти.

За визначенням О. С. Заїки, директора Хорольського СПТУ 5 Полтавської області, залишився лише досвід діяльності МНВК, який засвідчує наявність технології масового залучення бажаючих учнів школи повного дня (опорних шкіл) у процеси

посильної легкої господарської та продуктивної виробничої праці (Заїка, 1983, 2003).

Пропонуємо в умовах великої школи повного дня залучати учнів 7–11(12) класів у виробничу працю на кухні та у теплицях, на базі новоствореного *навчально-курсowego комбінату професійної освіти майбутніх робітників*. Для надання учням 7–11(12) класів додаткової початкової професійної освіти та формування трудових навичок господарювання необхідно мати в складі шкільного колективу постійно діючу підгрупу педагогічних працівників та фахівців технічного й обслуговувального персоналу, які можуть спільно з учнями брати участь у продуктивній праці.

Початкова професійна освіта – це освіта, що дає змогу учням здобути робочу кваліфікацію з однієї або кількох нескладних професій, що допустимо і в поєднанні з отриманням елітарної середньої освіти. Початкову професійну освіту учнів доцільно здійснювати в школі повного дня як навчально-виховного комплексу на базі її виробничих цехів.

Отже, розробку навчальних та виробничих програм для залучення учнів 7–11 класів у процеси початкової професійної освіти, де кухня використовувалася б для підготовки школярів до приготування їжі, культури її вжитку в умовах сім'ї, а теплиці стали виробничими цехами овочів і фруктів, можна покласти на шкільний навчально-курсний комбінат професійної освіти майбутніх робітників.

Такий підхід дозволяє у великій елітарній і трудовій школі повного дня створювати спеціальні гімназичні 5–9-ті класи професійної спрямованості та технічний ліцей поруч із академічним ліцеєм для старшокласників.

Ми також переконані в тому, що в школі повного дня після уроків можна організувати масове залучення учнів у конкретні види обслуговувальної та продуктивної праці за програмами додаткової освіти, зрозуміло, за згодою дітей та їх батьків.

Залучення кожного учня в посильну легку обслуговувальну й продуктивну працю вимагає розробляти персональну картку

трудових операцій учня у взаємодії з педагогічним працівником на кожне трудове завдання.

Чинне законодавство вказує на мінімальний вік учнів, яких можна офіційно залучати почасово до праці. Україною ратифіковано Конвенцію Міжнародної організації праці (МОП) № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу. Відповідно до параграфу 1 статті 2 Конвенції ніякий інший мінімальний вік для роботи, крім визначеного ратифікованою Конвенцією, не може бути застосовано, з єдиною можливістю винятком для легких робіт, які відповідно до статті 7 Конвенції МОП № 138 можуть бути дозволені для осіб із 13 років та старше (Конвенція..., 2020).

Визначення категорії легких робіт має й неабияке соціальне значення. Для підростаючого покоління праця, за умов дотримання чинного законодавства, може мати важливий виховний вплив.

Трудова діяльність підлітків під час канікул чи виробничого навчання й праці в позаурочний час розширює життєвий досвід дітей, підвищує їхню свідомість і впевненість у собі, сприяє оволодінню основними професійними навичками та позитивному ставленню до праці.

Допомога батькам у домашніх справах, що не відволікає від навчання, теж має позитивний виховний ефект. Легка праця за умови постійного й ретельного моніторингу може стати важливим складником процесу соціалізації та розвитку дитини.

Отже, сьогодні можна залучати бажаючих учнів 7–11 класів у процеси обслуговувальної та продуктивної праці в умовах великої школи повного дня. З 13-річного віку в посильні (легкі) види продуктивної праці дітей залучають за згодою учнів та їх батьків. Залучати учня в продуктивну, обслуговувальну працю допустимо тільки за умови взаємодії зі спеціально підготовленим педагогічним працівником. У великій школі повного дня можна й треба сміливо залучати бажаючих учнів у продуктивну працю на базі шкільної кухні та теплиці. Слід розробити для кожного учня

навчально-виробничу картку відповідно до освітніх програм *шкільного навчально-курсового комбінату професійної освіти майбутніх робітників* для роботи за розкладом додаткової освіти в другій половині дня.

Для залучення учнів у різні види обслуговувальної та продуктивної праці на базі роботи шкільної кухні та шкільних теплиць необхідно дотримуватися певних вимог. Відповідно до вимог чинного законодавства цей процес розділяється на два напрямки залучення учнів у процеси праці: 1) залучення до праці учнів із 13 років у процесі надання їм початкової професійної освіти через *шкільний навчально-курсовий комбінат професійного навчання майбутніх робітників*, педагог персонально відповідає за допуск учня до виконання лише посильної (легкої) праці й не допускає експлуатацію дитячої праці; 2) директор школи може офіційно приймати на роботу учнів із 14 років як неповнолітніх учасників праці, на скорочену тривалість робочого часу (ст. 193 КЗпПУ) тільки у період канікул – 24 години на тиждень (ст. 51 КЗпП), їм виплачується заробітна плата за скороченої тривалості щоденної роботи в такому самому розмірі, як працівникам відповідної категорії за повної тривалості щоденної роботи (ст. 194 КЗпП).

На канікулах учні можуть активно брати участь у процесах переробки продукції, однак тільки у взаємодії з педагогами (Кодекс законів про працю..., 2018). Під час канікул усі бажаючі учні можуть працювати найманими працівниками в тепличному господарстві школи, брати участь у процесах виробництва (вирощування) продукції та її переробки.

На кухні під час канікул учні також можуть працювати як наймані працівники, перебирати овочі та фрукти, переробляти їх частину тощо. Регламентувати й контролювати цю роботу повинні педагоги-куратори класів, які працюють із учнями по 4 години в школі, у межах свого повного робочого дня.

23 грудня 2019 року міністр розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України Тимофій Милованов у Facebook

заявив, що підготовлено новий законопроект про працю, який дозволить ввести нові форми трудових договорів.

Вперше в Україні на державному рівні легалізується праця неповнолітніх школярів. Згідно нового законопроекту про працю кожний учень школи повного дня зможе самостійно і легально знайти роботу та отримати підтвердження про це, навіть якщо навчається на денній формі. По суті, мова йде про легалізацію в Україні посиленої (легкої) продуктивної праці учнів, яким надається право самостійно обирати зміст і форму організації праці, що є прогресивним рішенням Верховної ради України. На основі прийнятого нового законопроекту про працю кожний бажаний школяр може за винагороду і безкоштовно залучатися у процеси обслуговувальної та продуктивної праці, зрозуміло, за згоди батьків (Милованов, 2019).

Прийняття нового українського Закону про працю дозволить школі не лише контролювати залучення у процеси праці своїх учнів у кожному шкільному та позашкільному підприємстві, а й по новому вирішувати проблему залучення учнів у процеси обслуговувальної та продуктивної праці у взаємодії з підготовленими педагогічними працівниками.

3.3. Антисколіозна індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи – ергономічне робоче місце учня 1–11(12) класів

Відомо, що сидячи людина витрачає 1,5 ккал за годину на кілограм маси, а в позі стоячи – 1,6 ккал. Запропонований нами пристрій індивідуальної конторки-парти для роботи сидячи й стоячи передбачає можливість без обмежень у процесі навчання та інших видів діяльності розвивати моторику шляхом вільного сходження на 1–2 сходинки вгору і працювати за партою сидячи та спускатися вниз для роботи за конторкою стоячи: при русі вгору-вниз витрата енергії значно збільшується. Він також профілактує низку дитячих хвороб.

3.3.1. Із архіву: підготовка зразків індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи на Міжнародну виставку та отримання винахідниками УКРПАТЕНТУ

Перші зразки Індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи «ПОЛІЛАР» було створено у 2000 році в м. Полтаві на базі виробничого цеху ТОВ «Євро-Клас», за фінансової підтримки підприємця **Володимира Сергійовича Курзанцева**.

В. С. Курзанцев, незважаючи на спрямованість своєї роботи на виробництво з металу, наполягав на конструюванні конторки-парти з дерев'яних складників. Однак винахідники не змогли зменшити загальну вагу конторки й прийняли рішення про розробку конторки-парти на металевому каркасі.

Сьогодні продовжується дискусія про виготовлення конторки-парти з дерева, а не на металевій основі, чим забезпечуються кращі екологічні характеристики. Загалом цей підхід залишається привабливим, оскільки собівартість такої конторки-парти значно менша, чим її виробництво з металу (Див. нижче перші зразки конторок-парт, що виготовлялися з дерев'яних складників-модулів).

Перший експериментальний зразок індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи з дерев'яних комплектуючих був комфортний для роботи. Однак самі учні його не сприйняли з позиції нестійкості, складності налаштування, громіздкого зовнішнього вигляду, а головне – він мав вагу понад 32 кг.

У виробництві конторка-парта з дерев'яними комплектуючими така ж дешева, як і типові парти-лави з приставними стільцями, що масово виробляють для шкіл.

Автори винаходу конторки-парти – Євгеній Григорович Гачук (UA), Микола Петрович Лебедик (UA), Віра Миколаївна Сахацька (UA) – розробили варіант конторки-парти з дерева – як антисколіозне, екологічно чисте робоче місце дошкільнят і учнів 1–11(12) класів. Однак не змогли розв'язати проблему зменшення ваги виробу дерев'яної версії.

У 2010 році була виготовлена модель першого експериментального зразка індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидючи «ПОЛІЛАР» на металевій основі, де були використані й дерев'яні складники (Рис. 4).

Рис. 4. Загальний ізометричний вид індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидючи «ПОЛІЛАР»

Сутність запропонованого винаходу полягає в тому, що індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидючи «ПОЛІЛАР» є цілісним технічним пристроєм, який містить модульні складники:

1 – **єдину стільницю 1**, закріплену на висоті над підлогою для роботи стоячи (з можливістю зміни параметрів за висотою й кутом нахилу);

2 – **сидіння 2** стільця (з регульованими підлокітниками та ортопедичною спинкою), яке підняте над підлогою до єдиної стільниці для роботи сидючи (з можливістю настроювання висоти, глибини й дистанції та регулювання дистанції спинки);

3 – **платформу 3** із регульованим упором для ніг того, хто сидить на стільці (з можливістю зміни висоти до площини сидіння);

4 – **каркас 4**, на якому змонтовані всі складники індивідуальної конторки-парти, розміщені механізми

регулювання їхніх параметрів відповідно до фактичних змін росту та статури людини (дошкільника, школяра, студента, інших дорослих).

“POLILAR” – Individual desk to work in standing or sitting

(it can be transformed into “table”, “computer desk”, “drawing board”, “easel for drawing”, by changing the angle of the table top (for/against clockwise) is training equipment with the mechanisms of regulation on the basis of the anthropometric characteristics of students for studying, the labor of other activities in educational institutions and families, the use of which suspends the development of scoliosis.

Tel.: (0532) 56-96-25

e-mail: lebedik.mp@gmail.com

На основі вищезазначеної діючої моделі був виготовлений виробничий зразок індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи «ПОЛЛАР», який уперше був представлений приватним Кременчуцьким закладом освіти «Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна» в номінації «Створення та впровадження сучасних засобів навчання» на III-й Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти-2012» (1–3 березня 2012 р., м. Київ).

Запропонований нами пристрій (конторка-парта) на металевому каркасі відрізняється тим, що після завершення процедури комплексного налаштування параметрів створюються

широкі можливості для самостійного його використання учнем (без додаткових регулювань) у позиції як «конторка», так і «парта».

Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи «ПОЛІЛАР»

(її самостійно можна трансформувати в позицію «стіл», «комп'ютерний стіл», «креслярська дошка», «мольберт для малювання» шляхом зміни кута стільниці (за/проти годинникової стрілки) – навчальне обладнання з механізмами регулювання на основі обліку антропометричних особливостей дітей для організації навчання, праці інших видів діяльності у навчальних закладах та сім'ях, використання якого призупиняє розвиток сколіозу.

Тел.: (0532) 56-96-25,
e-mail: lebedik.mp@gmail.com

Під час роботи на уроці учень самостійно трансформує конторку-парту в позицію «демонстраційний стіл» («комп'ютерний стіл»), «креслярська дошка», «мольберт для малювання» лише простою зміною кута стільниці (за/проти годинникової стрілки).

У збірнику офіційного каталогу III Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти-2012» (м. Київ, 1-3 березня 2012 р.) англійською та українською мовами дається стислий опис винаходу, який відноситься до шкільного обладнання, – «Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи

Розділ 3.

Оздоровлювальні чинники опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу

«ПОЛЛІАР» – це навчальне обладнання з механізмами регулювання на основі обліку антропометричних особливостей дітей для організації навчання, праці інших видів діяльності в навчальних закладах та сім'ях, використання якого призупиняє розвиток сколіозу» (Збірник офіційного каталогу..., 2012, с. 135, с. 248).

Винахід отримав у нагороду Бронзову медаль на III Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти-2012» 1–3 березня 2012 р. у Києві в номінації «Створення та упровадження сучасних засобів навчання» (див. нижче диплом).

Медаль була вручена голові авторського колективу винаходу Миколі Лебедіку тодішнім Міністром освіти і науки України Дмитром Табачником.

Також за підписами Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Д. Табачника й президента Національної академії педагогічних наук України В. Кременя кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського університету економіки і торгівлі, М. Лебедик був особисто нагороджений Почесною Грамотою за

плідну організаторську діяльність із підвищення якості національної освіти.

У 2012 році винахід «Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи **«ПОЛПАР»**», яка є навчальним обладнанням із механізмами регулювання на основі оцінки та обліку індивідуальних антропометричних особливостей дошкільнят, школярів, студентів, був підготовлений до патентування розробниками **М. П. Лебедиком, Є. Г. Гачуком та В. М. Сахацькою**.

Опис винаходу. У запропонованому винаході вперше об'єднано переваги конторки та учнівської парти з сидінням. Це єдиний технічний пристрій, змонтований на основі одного металевого (або з іншого матеріалу) каркасу з регулювальними механізмами, що належить до навчальних меблів (столи, письмові столи, конторки, парти, стільці, конторські меблі, шафи, ящики, конструктивні елементи меблів та з'єднувальні деталі), які за міжнародною патентною класифікацією ENG мають позначення – А47В.

Аналогів запропонованого пристрою (конторка-парта) в Україні та за кордоном не існує, оскільки автори відомих винаходів регульованих конторок та учнівських парт (трансферів) пропонують застосовувати їх в навчанні та інших видах діяльності – роздільно. Особливістю цього пристрою є те, що на основі одного каркасу з регулювальними механізмами з'єднані єдина стільниця, що закріплена на висоті над підлогою для роботи стоячи, сидіння стільця, яке для роботи сидячи підняте над підлогою до закріпленої по висоті єдиної стільниці, платформа для ніг того, хто сидить на стільці, що дозволяє без додаткових регулювань самостійно використовувати його в позиції як «конторка», так і «парта».

Чіткий опис класичної конторки як технічного пристрою, що не регулюється й має обмежені функціональні можливості, знаходимо мовою оригіналу в словнику Володимира Даля: «Конторка, высокий письменный столикъ, разного утroyства, съ косою, подъемной столечницею, налoемъ, и съ ящиками»

(Даль, 1882, т. 2, с. 153). Дефініція поняття *конторка*, яка подана в словнику російської мови С. І. Ожегова, виданого на початку минулого століття, не відбиває ознаки регулювання конторки по висоті. Пор.: 1. Высокий письменный стол с наклонной доской, за которым работают стоя или сидя на высоком стуле. 2. Небольшое помещение для мастера, руководителя цеха и т.п. (Ожегов, 1978, с. 268). Основою другого значення слова *конторка* є поняття індивідуального робочого місця працівника.

Сьогодні найбільш близькою до запропонованого винаходу (індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи «ПОЛПАР») є відома шкільна одномісна парта з регульованою похилою конторкою висоти робочої поверхні доктора В. Ф. Базарного (патент № 20032273, Росія). Ця розробка конторки набула великого поширення з 90-х років ХХ ст., оскільки дозволяла реалізовувати принцип сенсорно-моторної активності людини. Недолік цього технічного пристрою полягає в тому, що його можна використовувати лише для роботи в позі стоячи (Патент. Конторка доктора В. Ф. Базарного..., 2000).

Класичний зразок нерегульованої дерев'яної парти розробив на початку минулого століття російський учений, основоположник наукової гігієни Федір Ерісман, який досліджував будову тіла й фізіологію дитини та сконструював оптимальну модель учнівського стола з похилою відкидною верхньою панеллю, що сприяло зниженню захворюваності на сколіоз (Школьная парта Эрисмана..., 2020).

У словнику В. І. Даля зафіксоване таке визначення слова *парта*: «школьный столъ откосомъ, со скамейкой» (Даль, 1882, т. 3, с. 19). С. І. Ожегов у словнику російської мови трактує слово *парта* як «школьный стол с наклонной доской, соединенный со скамьей. Сестъ за парту» (Ожегов, 1978, с. 451).

Найближчою до запропонованої нами індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи «ПОЛПАР» є відома навчальна парта (патент RU № 2160030, клас патенту А47В 41/00, 2000 р.). Вона має регулювальні механізми стільниці й сидіння, що дозволяє трансформувати учнівську парту в

позицію «стіл», «креслярська дошка», «стіл для роботи стоячи», «демонстраційний стіл». Стільниця й сидіння парти з'єднані між собою та регулюються по вертикалі, стільниця регулюється за кутом нахилу, при регулюванні висоти стільниці та при зміщенні сидіння шляхом повороту по горизонталі вона може трансформуватися в парту-конторку. Недоліком цієї учнівської парти є відсутність можливості в процесі навчання й інших видів діяльності без процедури додаткових регулювань її параметрів змінювати робочі пози з урахуванням природних потреб моторики – стоячи й сидячи.

У 1923 р. (патент США № 1454565, клас патенту А47В 39/00) уперше передбачено регулювання висоти стільниці та сидіння парти (Патент США № 1454565..., 2019).

Опис відомої дерев'яної учнівської парти, що не регулюється, до складників якої входять стільниця з фіксованим кутом нахилу, сидіння та підніжка для упору ніг, подано в патенті СРСР № 11068, клас патенту А47В 39/02, зареєстрований у 1929 р. (Патент СССР № 11068..., 2019). Подальше вдосконалення учнівських парт – це конструювання трансформерів. Розробники нових парт удосконалювали механізми регулювання параметрів відповідно до індивідуальних антропометричних даних дитини та перетворення цих технічних пристроїв окремими регулюваннями в демонстраційні столи, креслярські дошки, мольберти для малювання, а також у столи для роботи стоячи, коли шляхом додаткових регулювань стільниця й сидіння спеціально роз'єднувалися.

У 1960 р. було видане авторське свідоцтво СРСР № 13648, клас патенту А47В 39/06 на комплект учнівських меблів, де стільниця регулювалася за висотою та задовольнялися вимоги до регульованих конторок, демонстраційних столів, однак було відсутнє фіксоване положення стільця до стільниці, що не відповідало типовим вимогам до парт (Патент. У 1960 г. видано..., 2019). У 1989 р. було видане авторське свідоцтво СРСР № 1530168, клас патенту А47В 17/06 на учнівську парту, яка змонтована з можливістю трансформації в демонстраційний

стіл (Патент. В 1989 г. видано..., 2019). У 1996 р. була запатентована відома регульована учнівська парта – корисна модель RU № 2718, клас патенту А47В 41/00, що містила стіл, сполучний каркас, сидіння, підлокітник, опори для ніг і дозволяла вставати, не виходячи з-за парти (Корисна модель RU № 2718..., 2019). Недолік цієї моделі – відсутність можливості регулювання стільниці за висотою й під необхідним кутом та нерегульована підніжка для ніг.

У 2013 р. винахідникам (Гачук Євгеній Григорович, Лебедик Микола Петрович, Сахацька Віра Миколаївна) був виданий *патент № 78816 на корисну модель «Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи»*, зареєстрований в Державному реєстрі патентів України на корисні моделі 10.04.2013 р. (Патент. Гачук Євгеній..., 2013).

3.3.2. Перша серія вироблених конторок-парт для роботи стоячи й сидячи індивідуальна для впровадження – регульована лівостороння (l-left) / правостороння (r-rights) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017

У 2015 р. для впровадження у школах та сім'ях школярів, у м. Полтава була виготовлена перша серія конторок-парт на єдиному металевому каркасі: Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна для впровадження – регульована лівостороння (*L-left*)/правостороння (*R-rights*) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017

ПАСПОРТ

конторки-парти для роботи сидячи й стоячи індивідуальна
КП.А47В41/00.000 СБ подається на сайті:
<http://kontorka-parta.com.ua>

З архіва виробника: перша конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна для впровадження на металевому каркасі – регульована лівостороння (l-left) / правостороння (r-rights) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017, серійний номер – КП.L/R-№000/001.

**Індивідуальна конторка-парта правостороння (r-rights)
використовується як робоче місце учня 1-го класу вдома**

Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи – постійне індивідуальне робоче місце учня/учениці для виконання навчальних й інших завдань у житловій кімнаті батьків

Рис. 5 – динамічне використання ученицею 3-го класу конторки-парти в позиції «робота стоячи» та «робота сидячи», самостійно змінивши кут її стільниці в позицію «контока-парта»

3.3.3. Відомості про конторку-парту та технічні характеристики

На відміну від існуючих в Україні та за кордоном запатентованих аналогів учнівських парт і конторок, індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи, що містить стільницю, сидіння зі спинкою з підлокітниками та платформу з упором для ніг для того, хто сидить, *відрізняється тим, що є цілісним пристроєм, де усі елементи змонтовані на єдиному каркасі й облаштовані механізмами регулювання їх*

параметрів, причому *стілниця* закріплена на висоті над підлогою для роботи стоячи й виконана з можливістю зміни параметрів за висотою й кутом нахилу, *сидіння*, що має регульовані підлокітники й ортопедичну спинку, підняте до єдиної *стілниці* для роботи сидячи та виконане з можливістю настроювання висоти, глибини й регулювання дистанції спинки; упор для ніг платформи виконаний регульованим, а сама *платформа* виконана з можливістю зміни висоти відповідно до площини сидіння.

Конторка-парта для роботи має підняту над підлогою *єдину стільницю* (мінімальна висота – 70 см, максимальна – 137 см), *сидіння* з підлокітниками, ортопедичною спинкою, *платформу* для ніг того, хто сидить, розміщених на єдиному каркасі.

Конторки-парти виробляються двох видів: *лівостороння (L)*; *правостороння (R)*, що дозволяє установлювати їх у класах (ширина 6 м.) трьома колонами, а у класах (ширина не менше 7 м) чотирма колонами – у центрі дві зімкнуті колони (вихід у різні сторони) та по одній колоні під боковими стінами, урахувуючи розміщення вікон та кутів освітлення.

Лівосторонні (L) конторки-парти краще сприймаються учнями лівшами.

Учителі навчального предмету зобов'язані використовувати конторку-парту як шкільне обладнання, для виховання в школярів звички (умовний рефлекс) правильно сидіти й стояти під час занять на уроці за ознаками – учень сидить глибоко на сидінні, тулуб відкинутий назад і наближений до вертикального положення, поперековим вигином учень спирається на спинку парти, між тулубом і заднім краєм єдиної *стілниці* конторки-парти залишається вільний простір – 3–5 см до грудної клітини.

Конторка-парта відповідає вимогам ТУ У 31.0-2874311259-001:2017 та комплекту конструкторської документації (КД), згідно з специфікацією КП.А47В 41/00.000 СБ, розроблених та затверджених в установленому порядку.

Основні технічні характеристики конторки-парти:

- Стійкість, даН, не менше.....60
- Жорсткість, даН/мм, не менше.....2,5
- Міцність, даН, не менше.....300
- Довговічність (цикл навантаження – 600), даН/мм,
не менше.....2,0
- Міцність кріплення накладної спинки й сидіння до каркасу
сидіння,
– да/Н, не менше80
- Маса, кг, не більше50

Перелік основних складників та динамічних розмірів регулювання конторки-парти подано на Рисунках 6; 7.

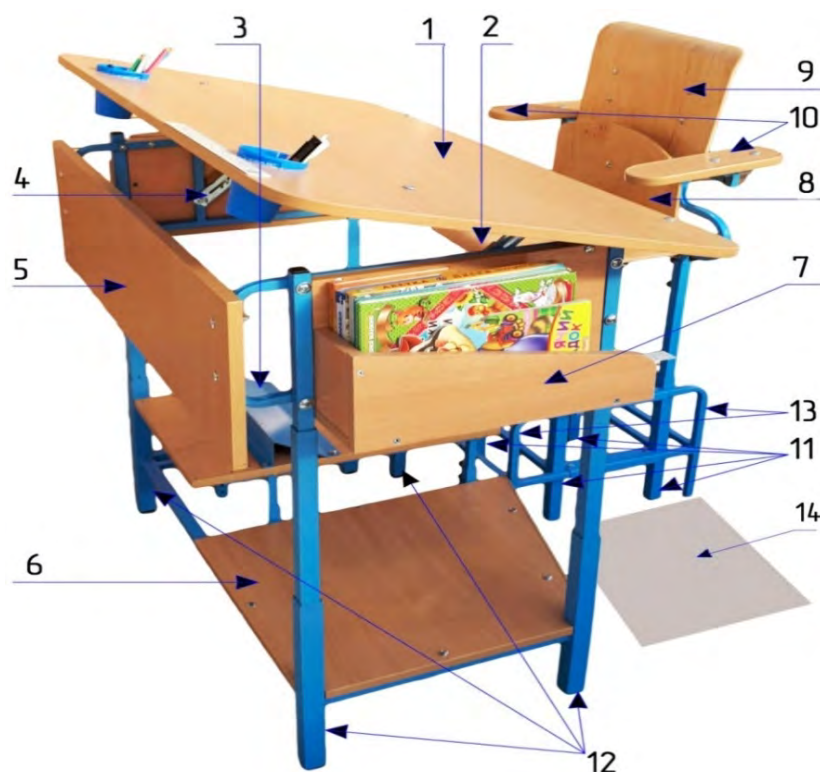

Рис. 6 – основні складники конторки-парти

Перелік складників конторки-парти:

- 1 – єдина стільниця з розміщеними на ній двома стаканами для ручок тощо;
- 2 – сидіння стільця;

- 3 – платформа з упором для ніг того, хто сидить;
- 4 – два мебельні Rastomat 10-ти позиційні (скидання тільки з верхнього положення) – механізм фіксації кута повороту стільниці від 0^0 до 75^0 ;
- 5 – фасадна обмежувальна дошка;
- 6 – перша сходинка конторки-парти;
- 7 – дві полицьки (ліва й права) для книг, зошитів й інших засобів навчання;
- 8 – опора для поясниці на спинці стільця;
- 9 – спинка стільця;
- 10 – два підлокітники, один стаціонарно закріплений, а другий – відкидний;
- 11 – триступеневі телескопи – чотири ніжки стільця;
- 12 – триступеневі телескопи – чотири ніжки стільниці;
- 13 – дві паралельні направляючі дуги для кріплення та переміщення стільця;
- 14 – килимок масажний для ніг.

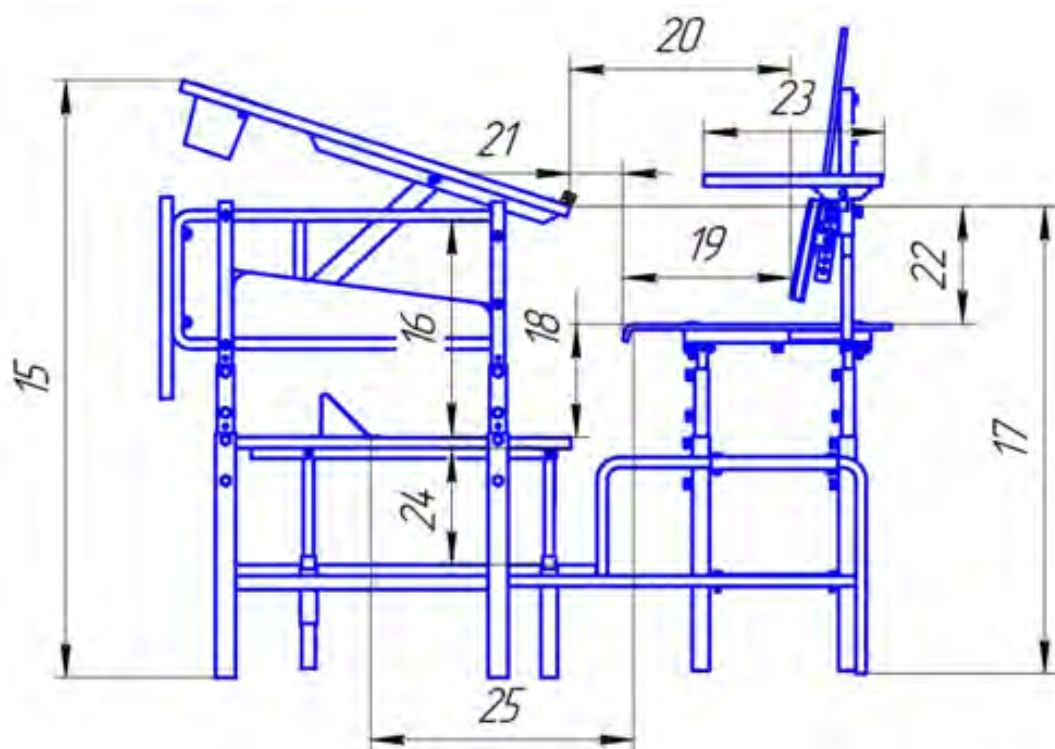

Рис. 7 – динамічні розміри регулювання конторки-парти (вид збоку)

Умовні позначки конторки-парти (продовження):

15 – висота переднього краю робочої поверхні стільниці від підлоги;

16 – висота переднього краю робочої поверхні стільниці від поверхні платформи для ніг того, хто сидить;

17 – висота заднього краю поверхні стільниці від підлоги: min/ max – 70/137 см;

18 – висота сидіння від площини платформи з упором для ніг;

19 – глибина сидіння;

20 – дистанція спинки стільця;

21 – дистанція сидіння (від’ємна, нульова, позитивна);

22 – диференція (висота площини стільниці від площини сидіння);

23 – довжина двох підлокітників стільця (один стаціонарно закріплений, а другий відкидний, віддаль між якими – це ширина сидіння стільця;

24 – висота від першої сходинки до платформи для ніг того, хто сидить;

25 – віддаль від передньої лінії площини сидіння до упора для ніг.

Використання конторки-парти як робочого місця учня, яка відрегульована з урахуванням його зросту й статури, у процесі навчання дозволяє призупиняти розвиток сколіозу I і II ступенів та не допускати захворювання на сколіоз здорових учнів за умов:

1) забезпечення повноцінного дієтичного 5-разового харчування учнів;

2) виконання учнями, за підтримки педагогів та батьків, спеціальних гімнастичних вправ для тіла, зору й розуму;

3) використання двох обмежувальних планок, які закріплюються на краю передньої лінії стільниці, для симетричного розведення та фіксації ліктів рук учня та для вловлювання олівців, ручок із нахиленої її площини;

4) використання обмежувача віддалі очей до текстів письма в зошиті під час читання та письма – відстань від поверхні

єдиної стільниці конторки-парти до очей учня не повинна бути меншою 30 см.

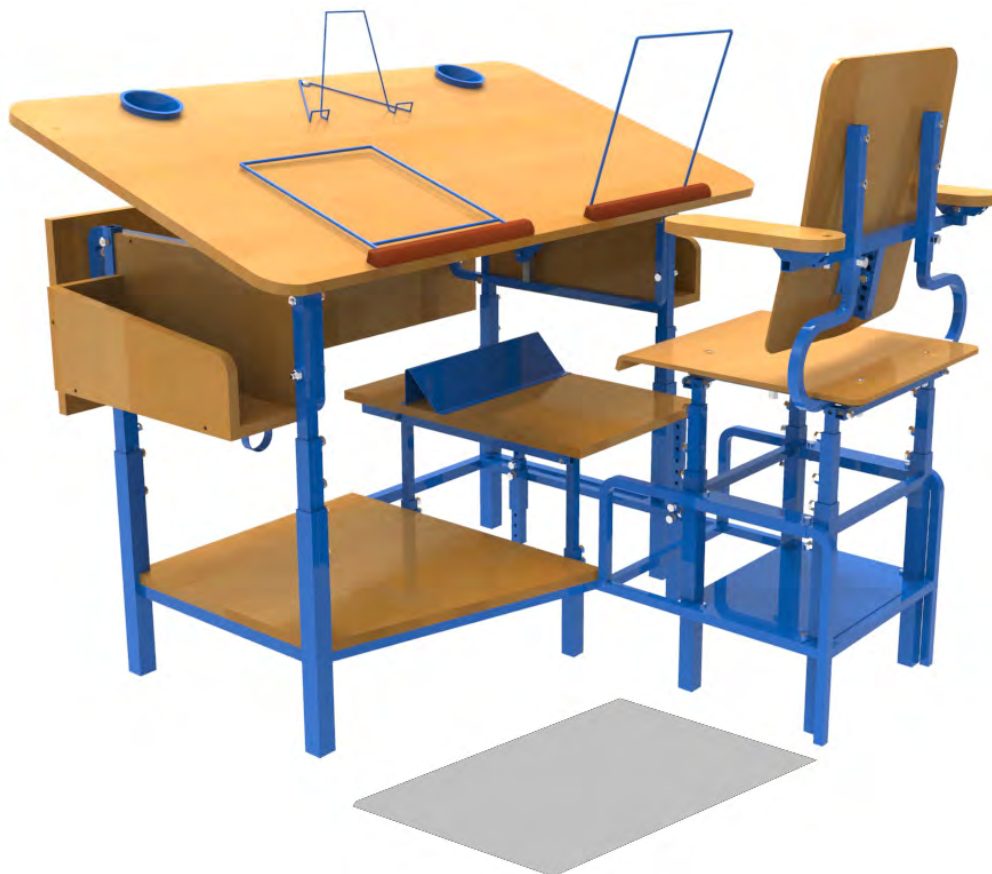

Рис. 8 – обов’язкові атрибути стільниці конторки-парти відповідають вимогам ТУ У 31.0-2874311259-001:2017 та комплекту конструкторської документації (КД) згідно з специфікацією КП.А47В 41/00.000 СБ

Конторка-парта має додаткове обладнання стільниці:

- 1) *пластмасові стаканчики* для зберігання олівців, ручок й інших дрібних учнівських приладь;
- 2) *стаціонарна підставка для книг*;
- 3) *обмежувачі віддалі очей учня до площини стільниці* – до текстів написання у зошиті (не ближче 30 см.), які одночасно фіксують стандартну поставу учня під час роботи стоячи й сидячи (кут нахилу грудної частини тіла до поперекової дорівнює 145^0);

4) планки для симетричного розведення ліктів рук учня під час роботи стоячи й сидячи й для вловлювання олівця, ручки, зошита тощо – 2 шт.

Для фіксації стандартної постави учня на уроці (*поза, за якої кут нахилу грудної частини тіла до поперекової дорівнює 145°*) учень самостійно закріплює (фіксує) та вивільнює з утримувальних отворів-втулок на поверхні стільниці конторки-парти два обмежувачі віддалі очей до тексту на площині стільниці ОВО: етапи дій учня подано на Рисунках 10 та 11.

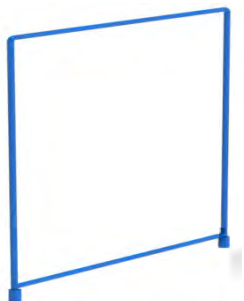

Рисунок 10 –

установлення (фіксація)
учнем «обмежувача віддалі
очей до тексту на стільниці»
в утримувальні отвори-втулки
на стільниці конторки-парти(
під прямим кутом) для
письмової роботи та читання

Рисунок 11 –

вивільнення учнем (рух уверх)
«обмежувача віддалі очей до
тексту на стільниці» з
утримувальних отворів-
втулок, щоб покласти його на
стільницю або на поличку
для книг

Обмежувачі віддалі очей учня до площини стільниці, окрім правильної постави верхньої частини тіла під час письмової роботи та читання, дозволяють одночасно фіксувати симетричне розташування рук та двох ніг, зігнуті в колінних суглобах під прямим кутом й спираються на платформу для ніг, що створює найкращі фізіологічні та гігієнічні умови для його роботи сидячи та стоячи – нормальне зорове сприймання, вільне дихання,

найменше напруження м'язів-розгинателів спини, нормальний кровообіг.

У навчальному класі, площею 51 кв. м. (6,0 м х 8,5 м) можна розмістити трьома колонами *15 двомісних учнівських парт-лав, для 30 учнів* (парта-лава займає на підлозі класу площу – 120 х 100 см) або *15 одномісних конторок-парт для роботи стоячи й сидячи для 15 учнів:* лівосторонніх (L) – 10; правосторонніх (R) – 5 (конторка-парта займає площу у класі – 110 х 110 см).

3.3.4. П'ять варіантів розміщення в кожному навчальному класі конторок-парт як індивідуальних робочих місць для учнів і вчителів

Використання конторки-парти як робочого місця учня вдвічі розширює простір для рухових дій, створює умови для реалізації активної природної моторики учня в межах навчального робочого місця, забезпечує оптимальний фізіологічно-ергономічний режим збереження вертикального положення тіла, переборює скованість рухів.

Розміщувати парти в класній кімнаті прямокутної конфігурації слід так, щоб відстань була:

- між зовнішньою стіною й першим рядом парт 0,6–0,7 м (у будівлях із цегли допускаються **0,5 м**);
- між рядами двомісних парт (столів) – **0,6 м**; (для одномісних парт **0,5 м**);
- від передньої стіни з класною дошкою до передніх столів не менше **2,4 м**;
- від задніх столів до задньої стіни не менше **0,65 м** (якщо задня стіна зовнішня – не менше 1,0 м);
- між столом викладача й переднім столом учнів – не менше **0,5 м**;
- найбільша відстань останнього місця від класної дошки – **9 м**.

Таблиця 9

**Варіанти комбінацій (№ 1-№ 6) і плани розміщення
двомісних парт-лав й одномісних конторок-парт
для оптимізації кількості учнівських місць у класі**

Номера варіантів розміщення в класі двомісних парт-лав у комбінації з одноміс- ними конторками- партами	КОМБІНОВАНЕ РОЗМІЩЕННЯ В КЛАСІ: <i>двомісних парт-лав та одномісних конторок-парт для роботи стоячи й сидячи індивідуальних лівосторонніх (L) та правосторонніх (R) (3-ма колонами)</i>						
	1. Учнівські двомісні парти-лави (ПЛ)			2. Конторки-парти (КП) одномісні			Сума посад- кових місць для учнів у класі
	№ п/п рядів парт- лав	Кіль- кість парт- лав у рядах	Кількість посад- кових місць учнів за ПЛ	№ п/п рядів конто- рок- парт	Кіль-ть конто- рок- парт у рядах	Кільк-ть посадко- вих місць учнів за КП	
№ 1	xxx	xxx	xxx	1-2-3-4-5	15	15	15
№ 2	1	3	6	2-3-4-5	12	12	18
№ 3	1-2	6	12	3-4-5	9	9	21
№ 4	1-2-3	9	18	4-5	6	6	24
№ 5	1-2-3-4	12	24	5	3	3	27
№ 6	1-2-3-4-5	15	30	xxx	xxx	xxx	30

Плани комбінованого розміщення в класі трьома колонами двомісних парт-лав та одномісних конторок-парт – варіант № 5 (див. Рис. 11) та варіант № 4 (див. Рис. 12).

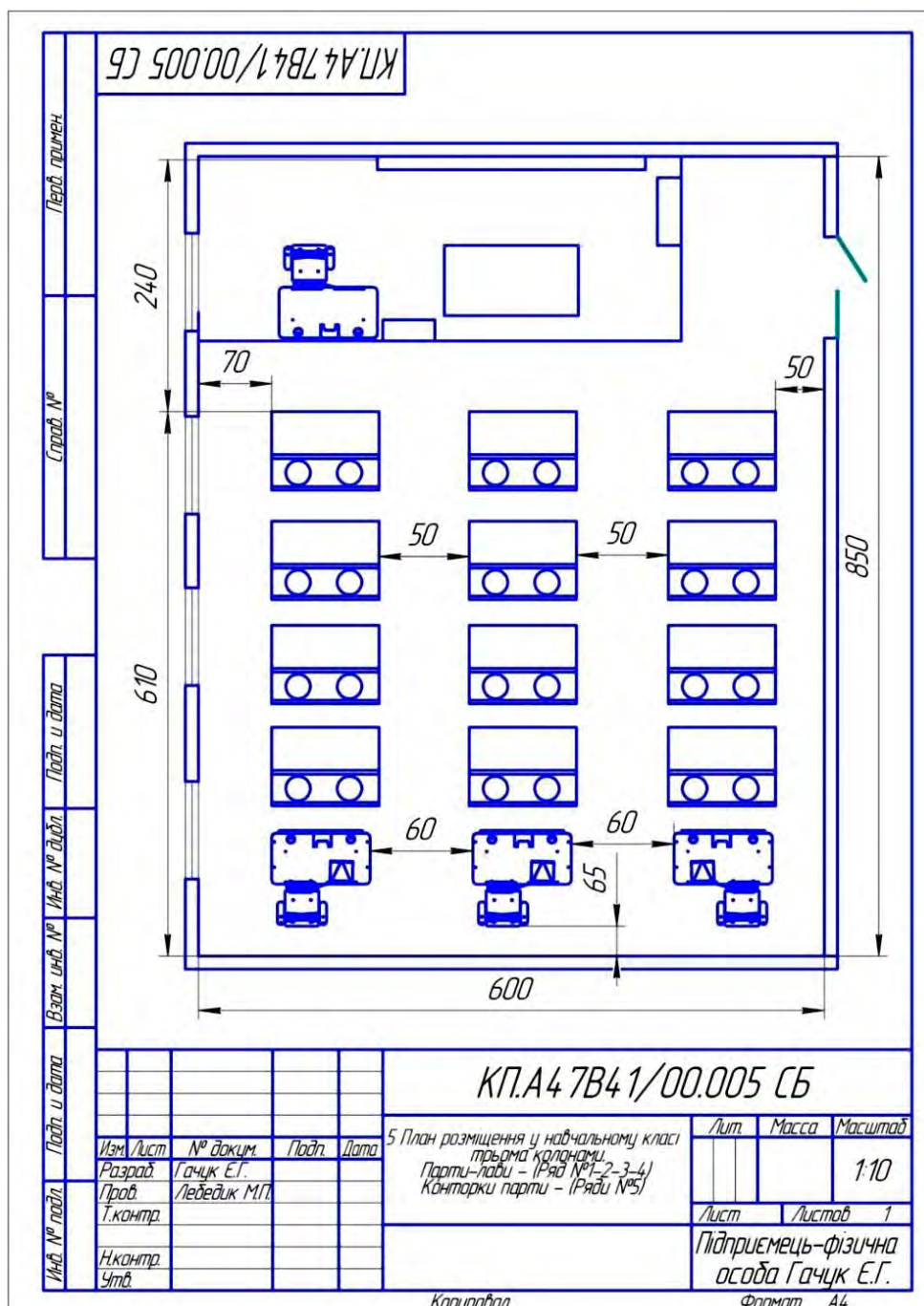

Рис. 11 – варіант розміщення № 5 у класі для 27 учнів (трьома колонами) 12 двомісних парт-лав та 3 конторки-парті для роботи стоячи й сидячи індивідуальних: лівосторонніх (L) – 2; правосторонніх (R) – 1

Розділ 3.

Оздоровлювальні чинники опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу

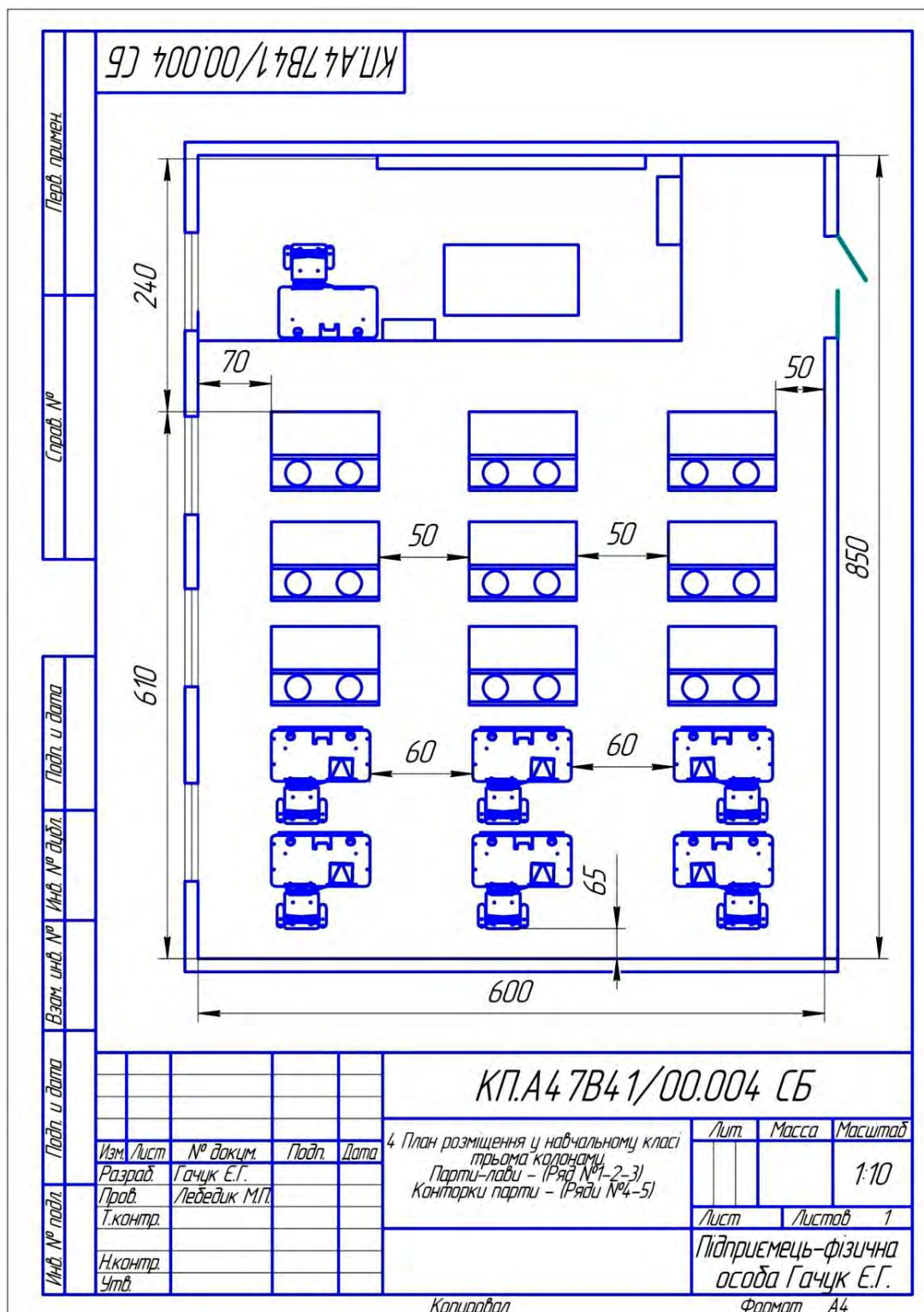

Рис. 12 – варіант розміщення № 4 у класі для 24 учнів (трьома колонами) 9 двомісних парт-лав та 6 конторок-парт для роботи стоячи й сидячи індивідуальних: лівосторонніх (L) – 4; правосторонніх (R) – 2

3.3.5. Налаштування конторки-парти з урахуванням антропометричних даних учня (інструкція з 10 кроків)

При збільшенні зросту учня (на 50–70 мм) та зміни статури його тіла проводиться налаштування параметрів конторки-парти для роботи стоячи й сидячи відповідно до нових індивідуальних антропометричних даних учня (не рідше одного разу на семестр).

Зведена таблиця інтервалів регулювання параметрів конторки-парти залежно від зміни росту та статури тіла дитини (див. Табл. 10).

Таблиця 10

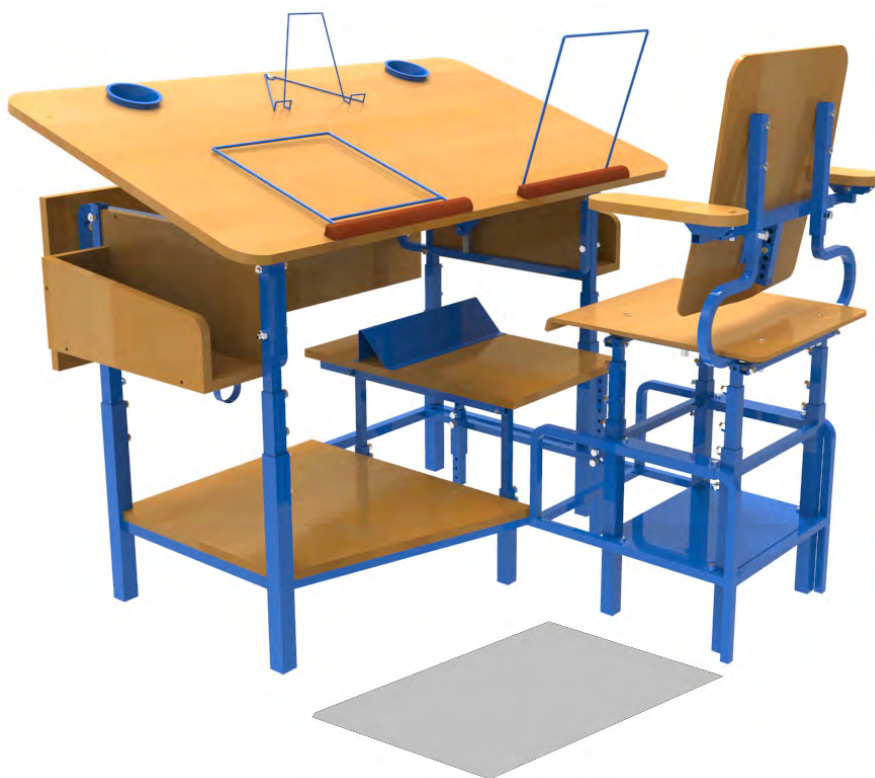
Параметри регулювання конторки-парти	Діапазон числових показників регулювання
1 – висота переднього краю поверхні єдиної стільниці від підлоги приміщення (<i>з урахуванням збільшення-зменшення його кута над горизонтом – від 0° до 75°</i>)	[650 мм – 1500 мм]
2 – висота заднього краю поверхні єдиної стільниці від платформи для ніг того, хто сидить за конторкою-партою	[400 мм – 900 мм]
3 – висота заднього краю поверхні єдиної стільниці від підлоги приміщення для роботи за конторкою стоячи	[600 мм – 1370 мм]
4 – висота площини сидіння від платформи для ніг того, хто сидить	[200 мм – 570 мм]
5 – глибина сидіння стільця з підлокітниками повинна становити 2/3 довжини стегон	[200 мм – 400 мм]
6 – дистанція спинки стільця – віддаль від початку задньої частини кришки стільниці до краю лінії підпоясничника спинки стільця – на рівні стільниці по горизонталі	[150 мм – 300 мм]
7 – дистанція сидіння (від’ємна, нульова, позитивна) – віддаль між лінією задньої частини стільниці й лінією передньої частини сидіння	[-100 мм – 0 – +80 мм]
8 – диференція – висота між площиною сидіння стільця й лінією торця задньої частини поверхні стільниці	[170 мм – 350 мм]
9 – довжина підлокітників стільця (один стаціонарно закріплений, а другий відкидний) та віддаль між	[0 мм – 200 мм]

Розділ 3.

Оздоровлювальні чинники опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу

підлокітниками стільця – динамічна ширина сидіння – [200 мм – 500 мм]	
10 – висота від першої сходинки до платформи для ніг того, хто сидить (перша сходинка фіксується на висоті 150 мм від підлоги й використовується для підйому та сходження з платформи на підлогу приміщення)	[50 мм – 280 мм]
11 – віддаль від передньої лінії сидіння стільця (проекція сидіння на площині платформи) до упору на платформі для витягнутих ніг	[120 мм – 500 мм]

НАЛАШТУВАННЯ ДОДАТКОВОГО ОБЛАДНАННЯ СТІЛЬНИЦІ КОНТОРКИ-ПАРТИ УЧЕНЬ ПРОВODИТЬ САМОСТІЙНО:

**Рис. 13 – Обов’язкові атрибути стільниці
конторки-парти**

Варіанти нахилу стільниці конторки-парти

При змінюванні кута нахилу стільниці від 0° до 75° учень може використовувати конторку-парту як:

- 1) демонстраційний стіл (кут нахилу – 0°),
- 2) конторку (стоячи) та парту (сидячи) для письмових робіт, читання книг (кут нахилу стільниці 13° – 15° – 18° – 30°),
- 3) креслярську дошку (кут нахилу стільниці – 40°);
- 4) мольберт для малювання (кут нахилу стільниці – 75°).

Налаштована конторка-парта з урахуванням зросту й статури людини, у процесах навчання та інших видів діяльності суттєво *розширює простір рухових дій, моторики учня та оптимізує ергонометричні параметри індивідуального робочого місця*, наявність яких:

- забезпечує оптимальний фізіолого-ергономічний режим в умовах збереження вертикального положення тіла;
- зменшує негативний вплив скованості рухів (гіпокінезію) на стан здоров'я під час навчання;
- розширює простір для рухових дій із метою реалізації природної моторики в межах індивідуального робочого місця, знімає відчуття монотонності навчання та інших видів діяльності;
- створює активні динамічні умови для профілактики викривлення хребта, запобігає короткозорості, нервово-психічним і серцево-судинним стресам, ранньому остеохондрозу та іншим дитячим патологіям.

Комплексне налаштування конторки-парти відповідно до індивідуальних антропометричних даних кожного учня класу проводиться поетапно.

Інструкція поетапного регулювання конторки-парти як робочого місця учня: кроки № 1-10.

КРОК 1. *Налаштування площини спільної СТІЛЬНИЦІ 1 на задану висоту від підлоги для роботи учня в позиції стоячи (1 – рівень заднього краю стільниці повинен бути на 30–40 мм вище ліктя вільно опущеної руки учня, який стоїть; 2 – для контрольної перевірки правильності налаштування учень ставить лікоть на задній край стільниці й підпирає кулаком підборіддя в положенні стоячи, щоб хребет зайняв оптимальне вертикальне положення):*

- з урахуванням зросту учня, за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв кріплення каркасу-опори стільниці, який з'єднаний болтами з чотирма спрямовуючими профільними квадратними трубами телескопічної системи регулювання 3-го рівня регулювання, площа стільниці синхронно переміщується уверх/вниз і фіксується спеціальними болтами внутрішнього з'єднання квадратних труб-телескопів 2-го і 1-го рівнів;
- для перевірки правильності виставленої висоти стільниці від підлоги, за допомогою двох меблевих Rastomat 10-ти позиційних (*скидання тільки з верхнього положення*) зафіксувати зміну кута повороту стільниці навколо осі за/проти годинникової стрілки від 0° до 18° , а після цього, виміряти зменшення висоти краю задньої сторони єдиної стільниці конторки-парти, що повернута до учня, під час переведення її в нахилене положення під кутом до 18° , зниження якої допускається не більше, чим на 10 мм;
- учень повинен особисто фіксувати кут повертання єдиної стільниці конторки-парти для роботи стоячи й сидячи в трьох положеннях: 1) горизонтально (0°) – демонстраційний стіл; 2) під кутом (0° – 18°) – для письмових робіт; 3) під кутом 30° та 75° – для креслярських робіт та малювання.

КРОК 2. *Налаштування віддалі 22 площини СИДІННЯ стільця 2 від спільної стільниці 1 для роботи сидячи* (1 – для виміру рівень заднього краю стільниці повинен бути на 30–40 мм вище ліктя вільно опущеної руки учня, який сидить; 2 – для контрольної перевірки правильності налаштування учень ставить лікоть на задній край стільниці й підпирає кулаком підборіддя в положенні сидячи, щоб хребет зайняв оптимальне вертикальне положення):

- за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв каркасу кріплення сидіння стільця 2, який з'єднаний болтами з гайками М8 до вертикально спрямованих профільних квадратних труб телескопічної системи 3-го рівня регулювання сидіння 11, площа сидіння синхронно

переміщується уверх/вниз і фіксується спеціальними болтами внутрішнього з'єднання квадратних труб-телескопів 2-го і 1-го рівнів регулювання у новому положенні з наступним їх закріпленням.

КРОК 3. *Налаштування віддалі 18 від площини сидіння 2 до ПЛАТФОРМИ ДЛЯ НІГ того, хто сидить 3* (1 – віддаль повинна дорівнювати довжині гомілки й стопи, до якої додати відхилення: $+20 \div -30$ мм із урахуванням висоти (товщини) підборів і підошви змінного взуття певного учня); 2 – для вимірювання ступні ніг вони повинні рівно стояти на платформі, а коліна того, хто сидить на сидінні стільця, повинні бути зігнуті під 90° :

- за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв платформи 3, каркас кріплення якої з'єднаний чотирма болтами з гайками М8 із спрямовуючими профільними квадратними трубами *телескопічної системи регулювання 3-го рівня регулювання платформи для ніг синхронно* переміщується уверх/вниз і фіксується спеціальними чотирма болтами внутрішнього з'єднання квадратних труб-телескопів 2-го і 1-го рівнів регулювання в новому положенні з наступним їх закріпленням.

КРОК 4. *Налаштування ГЛИБИНИ СИДІННЯ стільця 19* (1 – віддаль глибини площини сидіння повинна становити $2/3$ довжини стегон того, хто сидить; 2 – для перевірки правильності налаштування при вимірюванні між краєм сидіння й задньою поверхнею гомілки повинен проходити кулак учня):

- за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв двох горизонтально спрямованих квадратних труб із вирізаними боковими стінками (під сидінням), до кожної з яких знизу приварена гайка з вкрученим гвинтом М8, по яких переміщується (уперед-назад) і регулюється глибина сидіння 19.

КРОК 5. *Налаштування ДИСТАНЦІ СПИНКИ СТИЛЬЦЯ 20* – віддаль від початку задньої частини кришки стільниці до краю лінії поясничника спинки

стільця, на рівні стільниці по горизонталі (для вимірювання учень вставляє долоню між кришкою стола й животом у положенні сидячи):

- за допомогою двох мебельних Rastomat 10-ти позиційних (скидання тільки з верхнього положення) 4 визначити і зафіксувати кут повороту стільниці навколо осі за/проти годинникової стрілки від 0° до 18° для оптимальної роботи сидячи в позиції «парта» 22, з урахуванням статури та стану зору учня;
- за допомогою розфіксації пристроїв на паралельних спрямовувальних дугах для кріплення та переміщення стільця, каркас стільця переміщується (уперед-назад) для регулювання дистанції спинки 20 й фіксується в новому положенні наступним її закріпленням болтами з гайками М8.

КРОК 6. *Налаштування ДИСТАНЦІЇ СИДІННЯ (від'ємна, нульова, позитивна) 21* – віддаль між лінією задньої частини стільниці й лінією передньої частини сидіння:

- віддаль дистанції сидіння 21 фіксується як інтегрований результат регулювання глибини сидіння 19 та дистанції спинки 20 і є показником зміни статури тіла учня – при схудненні від'ємна дистанція сидіння зростає, при ожирінні зростає позитивна дистанція сидіння;
- дистанції сидіння збільшується при зміні кута нахилу стільниці в положення «конторка» та «креслярська дошка», «мольберт для малювання».

КРОК 7. *НАЛАШТУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЇ конторки-парти 22* – висота між площиною сидіння стільця й лінією торця задньої частини поверхні стільниці:

- диференція зменшується при зміні кута нахилу стільниці від 0° до 18° і до 75° для її фіксації у положенні – «демонстративний стіл», «конторка» та «креслярська дошка»;
- мінімальна висота диференції не повинна бути меншою товщини стегна ніг, що дозволяє учневі працювати сидячи, використовуючи позиції конторки-парти – «демонстративний

стіл», «конторка», «креслярська дошка» або «мольберт для малювання».

КРОК 8. *Налаштування ВІДДАЛІ від передньої лінії сидіння стільця (проекція на платформу) 25 до упору витягнутих ніг на платформі 3:*

- за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв упор для ніг на площині платформи переміщується вперед/назад у нове положення.

КРОК 9. *Налаштування ВИСОТИ ВІДКИДНОГО ТА ЗАКРІПЛЕНОГО ПІДЛОКІТНИКІВ 10:*

- за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв висота підлокітників 10, разом із опорою для поясниці та спинки стільця 8, переміщенням уверх/вниз фіксується в новому положенні.

КРОК 10. *Налаштування ВІДДАЛІ МІЖ ПІДЛОКІТНИКАМИ СТІЛЬЦЯ 10 – динамічна ширина сидіння 2:*

- за допомогою розфіксації раніше зафіксованих пристроїв віддаль між підлокітниками розширюються/звужуються шляхом переміщенням двох горизонтально спрямовувальних штоків лівого й правого підлокітників 10, закріплені в горизонтальній опорній квадратній трубі каркасу кріплення спинки.

3.3.6. Термін служби, свідоцтво приймання, рух виробу під час експлуатації, зберігання та утилізація конторки-парти

Виробник передає конторку-парту Покупцеві (Споживачу) для експлуатації тільки після підписання СТОРОНАМИ Договору «Про регулювання обладнання конторки-парти для роботи стоячи й сидячи на основі обліку антропометричних особливостей учня та виконання припису медиків щодо заходів протидії розвитку сколіозу дитини».

Термін гарантії конторки-парти складає 5 років.

Ресурс металевих конструкцій та складників деталей і дерев'яних складників конторки-парти – стільниці, першої сходинки, платформи для ніг, полички для книг, титульної опорної дошки, сидіння, підпоясничника й спинки стільця, що виготовлені з клеєного мебельного щита й фанери, може збільшуватися за умов належної її експлуатації учнем як робочого місця.

Контроль за ресурсом конторки-парти, дотриманням вимог зберігання та експлуатації проводить Споживач, який у процесі її ремонту може звертатися за допомогою та технічною підтримкою до Виробника на договірній основі.

Обов'язковим документом Виробника, який фіксує факт виготовлення та завершення повної зборки конторки-парти для передання її фахівцям відділу технічного контролю, які проводять приймально-здавальне випробовування та пакування для транспортування на склад, є *Свідоцтво про пакування*.

СВІДОЦТВО ПРО ПАКУВАННЯ		
Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна регульована лівостороння (L)/правостороння (R) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017		
Серійний номер – КП.L/R-№000/001		
Упакована повністю зібрана конторка-парта згідно вимог затвердженої технічної документації та специфікації КП.А47В 41/00.000 СБ		
Виробник: ФОП Гачук Є. Г.	(підпис)	Є. Г. Гачук
«20» рік, «.....» місяць, «...» число		

Рис. 14 – Свідоцтво про пакування конторки-парти

Офіційним внутрішнім документом Виробника є **Свідоцтво про приймання**, яке видається за наявності Протоколу приймально-здавального випробовування кожної конторки-парти, яким підтверджується її якість, а у висновках зазначено, що вона визнається придатною до експлуатації.

СВІДОЦТВО ПРО ПРИЙМАННЯ		
Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна регульована лівостороння (<i>L</i>)/правостороння (<i>R</i>) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017, <i>серійний номер</i> – КП.L/R-№000/001 , виготовлена й прийнята відповідно до обов'язкових вимог державних стандартів, діючої технічної документації КП. А47В 41/00.000СБ , протоколу приймально-здавального випробовування про визнання придатною для експлуатації		
Начальник ВТК	(підпис)	<i>М. П. Лебедик</i>
«20» рік, «.....» місяць, «...» число		
Виробник: ФОП Гачук Є. Г.	(підпис)	<i>Є. Г. Гачук</i>
«20» рік, «.....» місяць, «...» число		
Договір купівлі-продажу конторки-парти від «....» 20.... р.		
Замовник (при наявності)	(підпис)	<i>ПІБ Замовника</i>
«20» рік, «.....» місяць, «...» число		

Рис. 15 – Свідоцтво про приймання конторки-парти

Рух конторки-парти під час експлуатації фіксується двома документами:

1) Акт приймання-передання конторки-парти Покупцеві для експлуатації;

2) Акт налаштування відповідальним педагогічним працівником (батьком, в умовах сім'ї) конторки-парти, яка закріплена за конкретним учнем.

Розділ 3.

Оздоровлювальні чинники опорної школи повного дня
як навчально-виховного комплексу

Відомості про закріплення конторки-парти для її експлуатації за визначеним учнем фіксуються за формулю таблиці (зразок заповнення):

Найменування виробу	Прізвище, ініціали учня(ці), клас	Підстава (назва, номер і дата документа)		Примітки
		Закріплення	Відкріплення	
Конторка-парта правостороння(R), серійний номер № ...	Сахацька Аріна, 3-А клас	Акт передання конторки-парти	(коли і кому передана)	

Конторка-парта закріплюється за конкретною дитиною, а передання її як робочого місця іншому учневі фіксується відповідальним педагогом (класним керівником) у картці здоров'я учня.

Зібрана й підготовлена до регулювання конторка-парта транспортується тільки на ніжках стола в упаковці (розміром: 70 x 110 x 110 см), на якій повинні бути нанесені маніпуляційні знаки: «Крихке, обережно»; «Штабелювати забороняється»; «Вилочні навантажувачі не використовувати».

Транспортується конторка-парта тільки критим транспортом за умови забезпечення її захисту від пошкоджень, забруднень та атмосферних опадів. У місцях дотику виробів один до одного, до стінок транспортних засобів, ув'язувальними матеріалами повинні бути м'які прокладки, які захищають конторки-парти від механічних пошкоджень.

Конторку-парту зберігати в критих опалюваних приміщеннях за температури не нижче, ніж +2°C та вологості повітря від 45% до 70%, розміщати на відстані не менше, ніж 1 м від опалювальних приладів, не допускати потрапляння прямих сонячних променів.

Утилізація конторки-парти, окремо – її металевих та дерев'яних складових, проводиться згідно чинного

законодавства України, з урахуванням поправки до Закону України «Про відходи», де з 1 січня 2018 р. в Україні заборонено захоронення неперероблених відходів.

Виробник гарантує якість конторки-парти вимогам **ТУ У 31.0-2874311259–001:2017**, яку зібрали й вкомплектували за специфікацією **КП. А47В 41/00.000СБ**, при дотриманні Споживачем умов зберігання й експлуатації.

Виробничі потужності Виробника розміщено за адресою: вул. Хрестовоздвиженська, 8, м. Полтава, 36017, Україна.

Зв'язок із Виробником конторки-парти – ФОП Гачук Є. Г.: ел. пошта gachuk2016@gmail.com; тел. моб. 050–213–59–22.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Розглянуті в науково-методичному посібнику «Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу» проблеми й деякі шляхи їх розв'язання набули гостроти в умовах освітньої реформи, реформи децентралізації влади та укрупнення адміністративно-територіального устрою. Сьогодні місцева влада об'єднаних територіальних громад (ОТГ) активно реорганізує школи, створює опорні школи, однак неповного дня. Тому в Україні практично не розпочався процес створення школи повного дня на основі поєднання й взаємодії обов'язкової основної й додаткової освіти, що вимагає її формування як навчально-виховного комплексу.

Отримані результати монографічного дослідження відповідно до поставлених завдань з огляду на матеріали, описані в трьох розділах монографії дозволяють зробити наступні висновки та рекомендації.

1. Опорна школа повного дня як навчально-виховний комплекс (НВК) повинна бути елітарною й трудовою, що передбачає її організацію на основі взаємодії обов'язкової основної та додаткової освіти учнів та поєднання навчання з продуктивної працею.

Школа повного дня як навчально-виховний комплекс — це об'єднання різних типів закладів освіти, їх підрозділів які взаємодіють певним чином. Системоутворювальним компонентом школи повного дня як навчально-виховного комплексу є загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів.

Порівняльний аналіз змісту й форми педагогічної категорії ще раз засвідчує, що поняття «навчально-виховний комплекс» має свій природний генезис зародження й розвитку. Різні навчально-виховні комплекси виникають на практиці за

критерієм глибини й обсягу виконання базовою школою освітніх функцій.

Організаційною формою створення школи повного дня як навчально-виховного комплексу є формування з учасників педагогічного процесу єдиного шкільного колективу як інструменту виховання: *учні – педагогічні працівники – технічний і обслуговувальний персонал школи.*

Батьки та родичі школяра не є членами шкільного колективу, оскільки територіально проживають за межами освітнього закладу і є динамічними суб'єктами зовнішнього середовища школи повного дня як складної системи. Цей висновок доводить необхідність внесення відповідних змін у програми педагогічного всеобучу батьків.

Науково-методичні основи створення опорної школи повного дня як НВК базуються на передумовах світового досвіду (школа-комплекс Р. Оуена XIX століття в Англії) та вітчизняних НВК. Перший освітній комплекс створив капіталіст, педагог Р. Оуен, розглядаючи школу невід'ємним елементом свого виробництва.

В Україні у м. Южне Одеської області в 1987 р. І. А. Синячев створив НВК, до складу якого входять *загальноосвітня школа I–III ступенів – Центр позашкільної додаткової освіти – професійно-технічне училище II ступеня*) досвіду. Ми працювали над проектом великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу, що є прообразом сучасної опорної школи. У 2000 р. було створено першу міську школу повного дня для спільного навчання міських та сільських дітей – *Кременчуцький заклад освіти «Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна»: «Загальноосвітня середня школа I–III ступенів – Професійно-технічне училище II ступеня – Центр додаткової освіти».*

Із 2000 р. полтавські вчені й педагоги М. П. Лебедик – науковий керівник проекту, І. В. Лебедик, В. Ф. Моргун, Ф. Т. Моргун, П. В. Писаренко, А. О. Пантелеймоненко, Є. Г. Гачук, О. М. Гачук, В. В. Радул, В. Є. Саленко, В. М. Сахацька,

К. С. Ялова та ін.) продовжували працювати над створенням великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу в с.Глеваха Київської обл. й останнім часом у с.Тишківка Кіровоградської області.

Дослідження створення опорної школи повного дня в умовах Тишківської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) Кіровоградської області засвідчило, що опорна школа повного дня є відкритою складною системою з обов'язковими підсистемами – соціальною, природною, технічною, інформаційною, яка має персоніфіковане (своє) зовнішнє середовище, що значною мірою корегує її загальну мету, завдання та результати діяльності.

Опорна школа виконує функцій формування особистостей дітей і одночасно дбає про розвиток особистості жителів громад усіх сіл ОТГ. Педагоги й учні опорної школи беруть участь у програмі збільшення кількості дорослого населення та дітей у сім'ях шляхом застосування у виробництві енергії, сировини, продовольчих та непродовольчих товарів і послуг для внутрішнього споживання.

2. Аналіз накопиченого в Україні досвіду створення школи повного дня дозволив виділити основний принцип її організації, що передбачає взаємодію обов'язкової загальної та додаткової освіти. Вона потребує: оптимізації кількості учнів у школі повного дня; стабільного розкладу дзвінків початку-закінчення уроків, занять та інших заходів; моделювання типу додаткової освіти учнів 1-11(12) класів; спеціальної підготовки педагогічних кадрів для роботи з учнями всіх класів за програмами додаткової освіти.

У першій половині дня, у взаємодії з учителями навчальних предметів, учні здобувають обов'язкову загальну середню освіту за типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів (початкової школи, гімназії й академічного ліцею).

У другій половині дня кожен учень за власним вибором опановує додаткову освіту у взаємодії з педагогічними

працівниками, які викладають тільки за програмами додаткової освіти.

Уперше розроблено системну модель школи повного дня як навчально-виховного комплексу, до складу якого входять різні типи загальноосвітніх навчальних закладів:

– **обов’язково** – початкова школа, гімназія, академічний ліцей (які можуть функціонувати окремо або разом) і створений школою повного дня навчально-методичний підрозділ «Центр додаткової освіти», педагогічні працівники якого працюють із учнями тільки за програмами додаткової освіти;

– **по можливості** – дошкільний заклад та інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти: позашкільні навчально-виховні заклади; професійно-технічний навчальний заклад (професійний ліцей); міжшкільний навчально-виробничий комбінат.

Використовуючи критерій виконання ЗОШ покладених на неї освітніх функцій, ми вперше виокремили і обґрунтували чотири рівні організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу: від поєднання I, II, III ступенів освіти в типовій загальноосвітній школі (перший рівень організації НВК) – до поєднання ЗОШ із дошкільними (ДНЗ) та позашкільними, разом із професійними закладами освіти (СПТУ) включно (четвертий рівень організації НВК).

По суті, ми підтвердили існування на практиці педагогічного наукового факту: досягнення найвищого рівня організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу забезпечується тільки введенням у навчально-виховну систему дитячої праці, де кожна дитина з 13 років залучається в різні види посиленої обслуговувальної та продуктивної праці. Проблемою є згода батьків, більшість із яких сьогодні звільняють своїх дітей навіть від обслуговувальної праці в школі.

Аналіз педагогічного досвіду шкіл та власні дослідження дозволяють зробити один із важливих висновків щодо боротьби з експлуатацією дитячої праці. Першим крок у цій справі повинні зробити шкільні педагогічні працівники: кожен учень 1–11(12)

класів може залучатися в процеси обслуговувальної праці тільки за умови взаємодії з конкретним педагогічним працівником. Педагог, як і батько (мати) в сім'ї, повинен працювати разом із дитиною: тільки у взаємодії з наставником формуються трудові якості учня. Цей важливий висновок вимагає негайної розробки обґрунтованих рекомендацій щодо залучення спеціального контингенту педагогів в обслуговувальну та продуктивну працю, як це робиться в процесі навчання.

Виокремлені чотири рівні організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу обґрунтовують висновки щодо існування двох етапів її реформування. На першому етапі формуються опорні школи з базовими навчально-виховними комплексами, що взаконені наказами МОН, рішеннями КМ України.

Другий етап формування сучасної школи повного дня як навчально-виховного комплексу передбачає виховну систему, у якій навчання поєднується з різними видами обслуговувальної та продуктивної праці учнів, де основна обов'язкова для школярів освіта доповнюється й взаємодіє з додатковою освітою.

Теоретичне й практичне осмислення науково-методичних основ створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу засвідчує, по-перше, необхідність розв'язання проблеми – формування особистості школярів передбачає досить велику відповідальність школи повного дня за формування особистостей батьків учнів та інших жителів територіальної громади села.

По-друге, сучасні школи повного дня повинні бути елітарними й в комплексі мати можливості надавати учням професійно-технічну освіту, щоб усі учні мали змогу отримувати професію (за бажанням) й продовжувати неперервне навчання у вищій школі. Без щоденного залучення кожного бажаного учня в процеси потужної обслуговувальної та продуктивної праці, у взаємодії з персонально визначеним педагогічним працівником, якісну освіту отримати дітям неможливо.

З метою протидії експлуатації дитячої праці в опорній школі повинна бути система залучення кожного бажаючого учня в процеси праці тільки у взаємодії з конкретним педагогом. Учень повинен працювати разом з учителем, під його контролем, у взаємодії з педагогом, з чим 78% сучасних учителів практично не погоджується, і трудовий ентузіазм вихованців А. С. Макаренка та сучасних учнів шкіл Японії практично не поділяє.

По-третє, у наступні роки школа повного дня як навчально-виховний комплекс повинна створюватися лише на основі поєднання обов'язкової основної освіти в діалектичній взаємодії з додатковою освітою школяра. Саме через зміст додаткової освіти можна найбільш ефективно розв'язувати проблему поглибленого вивчення навчальних дисциплін, які бажає опановувати учень.

Розглядаючи опорну школу повного дня як відкриту систему, беруться до уваги складники зовнішнього середовища школи – географічний ландшафт й антропогенне довкілля. Бо саме вони є основними чинниками створення школи повного дня та виробництва енергії, сировини, продовольчих і непродовольчих товарів та послуг для внутрішнього споживання як надважливої умови зростання чисельності жителів сіл об'єднаних територіальних громад.

Досвід діяльності кращих шкіл в Україні засвідчує необхідність неухильного збільшення кількості школярів у шкільному колективі, створення великої опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу. Опорна школа повного дня як навчально-виховний комплекс повинна будуватися в екологічно чистій зоні сільської місцевості, що створює її як фактор розбудови навколо неї сучасних екопоселень.

Опорна елітарна трудова школа може створюватися й у міській, краще – приміській зоні на території великої земельної ділянки, де сільські учні можуть навчатися й жити разом з міськими учнями, отримувати більш потужний вплив соціалізації на особистість.

Уперше в Україні, у школі повного дня, де впроваджується система додаткової освіти учнів, зокрема поглиблене вивчення навчальних предметів у взаємодії з обов'язковою загальною середньою освітою, створено модель **стабільного розкладу постійних дзвінків початку-закінчення уроків, занять й інших організованих заходів**. На його основі педагоги розробляють єдиний розклад занять кожного учня в першій і другій половині дня як на території школи повного дня, так і на території інших закладів освіти.

Згідно з єдиним розкладом занять учнів школи повного дня в першій половині дня учні здобувають обов'язкову середню освіту на уроках за програмами вивчення основ наук. Цей розклад має велику прикладну цінність, тому у висновках подається його зміст і форма в повному вигляді (див. табл. 11-а).

Досвід показує, що учні без проблем встають о 6.00 год. ранку й встигають прибути до школи на уроки, якщо всі школярі лягають спати не пізніше 21.00 год. вечора. Цей режим схвалено законодавством країн Європи. В Україні такий режим сну й початку роботи школярів необхідно виховувати.

Недоліком цього розкладу є неможливість зменшити навчальне навантаження до 4 уроків на день. Однак він передбачає лише забезпечення перенесення частини навчальних занять за Типовим навчальним планом на суботу та використання учнями методів дистанційного навчання.

Після закінчення уроків загальноосвітні навчальні заклади І–ІІІ ступенів практично припиняють освітню діяльність, діти повертаються додому. Тому, у *другій половині дня*, тільки за бажанням, учні отримують додаткову освіту в школі й за її межами: для цього використовується друга частина Стабільного розкладу постійних дзвінків початку-закінчення організованих заходів за програмами додаткової освіти учнів, харчування, самоосвіта тощо. Ця розробка авторська, тому ми її також показуємо повністю (Табл. 11-б).

Таблиця 11-а

I. ПЕРША ПОЛОВИНА ДНЯ. Розклад підйому після сну, прибуття учнів у школу, навчання на уроках, відпочинку, харчування й інше

Пробудження, сніданок і прибуття на уроки з дому в школу

№ уроку	Початок - закінчення	Перерви	Види організованої діяльності учнів
«Нуль» урок	6.00 – 6.20	10 хв.	Прокидання учнів, водні процедури, гімнастика (20 хв.)
	6.30 – 7.10	10 хв.	Очікування й приїзд у школу шкільним автобусом (40 хв.)
	7.20 – 7.50	10 хв.	СНІДАНОК учнів тільки у їдальні школи (30 хв.)
Початок навчання на уроках, часи приймання їжі та відпочинку			
РОБОТА ЗА ТИПОВИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ПЛАНАМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І–ІІІ СТУПЕНІВ			
(тривалість уроків: у 1 класі – 35 хв., 2–3 класах – 40 хв., де перерви відповідно збільшуються до 20 хв. і до 15 хв., а з 4 класу тривалість уроків складає – 45 хв., із перервами – 10 хв.)			
1	8.00 – 8.45	10 хв.	ЗОШ – урок № 1
2	8.55 – 9.40	10 хв.	ЗОШ – урок № 2
2-й СНІДАНОК для учнів усіх класів (20 хв.) – з 9.50 год.			
3	10.10 – 10.55	10 хв.	ЗОШ – урок № 3
4	11.05 – 11.50	10 хв.	ЗОШ – урок № 4
5	12.00 – 12.45	10 хв.	ЗОШ – урок № 5 ОБІД учнів 1 класів (35 хв.) – з 12.45 – сон
6	12.55 – 13.40	10 хв.	ЗОШ – урок № 6 ОБІД учнів 2–3–4 класів (25 хв.) педагогів, технічного і обслуговувального персоналу школи (20 хв.)
7	13.50 – 14.35	10 хв.	ОБІД учнів 5–9 класів (25 хв.), учнів 10–12 класів (20 хв.)
8	14.45 – 15.30	10 хв.	Позакласні заходи, ігри, відпочинок, господарська праця, спілкування. 2-й ОБІД учнів 1 класів – з 14.45 год. (20 хв.)

Таблиця 11-б

**II. ДРУГА ПОЛОВИНА ДНЯ. Розклад занять за програмами
додаткової освіти учнів, харчування, відпочинку, участі в
культурно-мистецьких заходах, спортивних тренуваннях,
змаганнях, повернення додому, сну**

II. РОБОТА ЗА ПРОГРАМАМИ ДОДАТКОВОЇ ОСВІТИ УЧНІВ (тривалість занять – 35 хв., перерви – 10 хв.)			
9	15.40 – 16.15	10 хв.	З 15.40 до 17.20 год. за розкладом постійних дзвінків початку-закінчення занять лише частина учнів поглиблено вивчає обрані навчальні предмети у взаємодії з учителями-фасилітаторами (репетиторами), які створюють «авторські одновікові та різновікові класи». Решта учнів, що за розкладом не працюють із учителями-фасилітаторами, беруть участь у діяльності клубів, гуртків, спортивних секцій, змаганнях, конкурсах, олімпіадах, у процесах господарської й навчально-виробничої праці, у художній самодіяльності, самоосвіті, відпочивають тощо.
з 16.25 до 16.45 годин (20 хв.) 2-й ОБІД учнів 2–12 класів			
10	16.45 – 17.20	10 хв.	
11	17.30 – 18.05	10 хв.	З 17.30 до 18.50 год. – самостійне виконання учнями домашніх завдань із навчальних предметів до наступних уроків у навчальних кабінетах, де консультації та навчальну допомогу учням усіх класів надають учителі-фасилітатори.
12	18.15 – 18.50	10 хв.	
З 19.00 до 9.30 год. ВЕЧЕРЯ учнів, педагогів у школі (30 хв.)			
19.30 – 20.30: ПРОГУЛЯНКА, ПОВЕРНЕННЯ УЧНІВ ДОДОМУ (60 хв.) Учні, які не повертаються додому «шкільним автобусом», ночують під наглядом сімейного вихователя в блоках-квартирах (по 6 учнів) житлового будинку «Дитячий готель»			
20.30 – 21.00		СПІЛКУВАННЯ, ПІДГОТОВКА ДО СНУ (30 хв.)	
21.00 – 6.00		СОН УЧНІВ (9 годин) під наглядом батьків (вихователів)	

ІІІ. РОБОТА КУЛЬТУРНО-РОЗВАЖАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ, СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО НА БАЗІ АКТОВОГО ЗАЛУ, ЧОТИРЬОХ МАЛИХ І ВЕЛИКОГО СПОРТЗАЛУ				
12	19.30- 20.00	10 хв.	Спортивні змагання, ігри, індивідуальні тренування вчителів, дорослих, збори, концерти тощо	На суботу- неділю: <i>розклад спортзалів: (з 8.00 год. і до 22.00 год.)</i>
13	20.10- 20.40	10 хв.		
14	20.50- 21.20	10 хв.		
15	21.30- 22.00			

Друга частина розкладу чітко забороняє учневі працювати за програмами додаткової освіти більше 4 год. на день. Водночас, його використання вимагає регламентувати зайнятість учнів у позашкільних навчально-виховних установах, оскільки організація роботи з учнями в будь-якій установі належить школі, і всі вони підпорядковані керівництву школи.

Розроблений нами Стабільний розклад дозволив виділити три моделі додаткової освіти учнів 1–11(12) класів і скласти примірний перелік педагогічних кадрів для роботи за навчально-тематичними планами додаткової освіти.

Перша модель додаткової освіти (ДО) школярів. Більшість учителів навчальних предметів загальноосвітніх навчальних закладів І–ІІІ ступенів після уроків продовжують працювати з учнями в другій половині дня за планами додаткової позакласної й позаурочної виховної роботи, яка не регламентується типовим навчальним планом школи. Робота вчителів навчальних предметів із учнями за межами класів є вимушеною, оскільки учні, особливо сільських шкіл, практично не можуть брати участь у роботі позашкільних навчальних закладів додаткової освіти.

Друга модель (ДО) характеризує діяльність загальноосвітнього навчального закладу І–ІІІ ступенів, де після закінчення уроків велика частина учнів здобуває додаткову освіту в різнопрофільних позашкільних навчально-виховних

зкладах, зокрема центрах дитячої художньої й технічної творчості, клубах за місцем проживання, спортивних або музичних школах, бібліотеках. Формуються групи учнів, які активно співпрацюють із учителями-репетиторами, беруть участь у господарській і навчально-виробничій праці, у художній самодіяльності, у спорті тощо.

Третя модель (ДО) реалізується в діяльності загальноосвітнього навчального закладу, що працює в режимі школи повного дня, на базі якого створюється навчально-методичний підрозділ «Центр додаткової освіти» для керівництва й контролю за процесами додаткової освіти. Такою освітою оволодівають учні у взаємодії з педагогічними працівниками за програмами додаткової освіти на території школи і за її межами – на базі позашкільних навчально-виховних закладів. Тому створення сучасної опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу вимагає організації для учнів обов'язкової загальної середньої освіти у взаємодії з їх додатковою освітою.

3. Методи й методика дослідження ефективності діяльності школи повного дня на основі оцінок сформованості соціальної зрілості особистості учня. Розроблено й апробовано стандартизовані показники та критерії, індикатори й порядкові шкали оцінювання змісту соціальної зрілості особистості учня. Їх теоретична й прикладна цінність полягає в тому, що узгоджуються з діагностичними методами вивчення соціальної зрілості учнів та їх учителів навчальних предметів й інших педагогічних працівників. Цей висновок підтверджується дослідженнями рівня соціальної зрілості «майбутнього вчителя в педагогічному університеті» та «молодих учителів в школі», які проводив В. В. Радул у м. Кропивницький, що також підсилює достовірність результатів нашого дослідження.

Ми розробили просту методику отримання трьох рядів первинних оцінок: самооцінок учня, стереоцінок, які він виставляє своєму найближчому товаришу, та експертних оцінок

(оцінок учня експертами) на основі єдиного списку індикаторів. На основі отриманих емпіричних оцінок вираховувалися коефіцієнти взаємодії між вказаними рядами емпіричних оцінок (індексами) за формулою, яку в передмові одного співавтора до монографії іншого було названо *Індексом Лебедика*:

$$K = 0,5 + \frac{9O^e}{10 + 3\chi^2}$$

Де $O^e = \sum_{i=1}^n y_i B_i$ – усереднені оцінки експертів учня за

затвердженим єдиним списком індикаторів (B_i);

χ^2 – показник дезбалансованості (незбігання) самооцінок учня та експертних оцінок.

Практична цінність цієї формули в тому, що вона дозволяє без обмежень, спочатку, вираховувати коефіцієнт взаємодії (K_1) двох рядів оцінок: самооцінок учня та оцінок його експертами. Це перший крок.

Другий крок – вираховування коефіцієнта взаємодії (K_2) двох рядів оцінок – стереоцінок (учень оцінює свого найближчого товариша з класу) та оцінок учня експертами.

Коефіцієнти взаємодії множин різних оцінок (K_1) та (K_2) математичним методом об'єднуються в стійкі інтегральні показники трьох складників соціальної зрілості кожного учня класу – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a), соціальної відповідальності (I_e).

Інтегральний показник соціального самовизначення учня (I_c) указує, наскільки досягнуті ним результати в кожному виді діяльності впливають на зменшення (збільшення) розбалансованості його свідомості та соціально-практичної діяльності.

Самооцінки (O^e), які необхідні для вирахування індексу соціального самовизначення, учень виставляє у бланк соціологічного тесту «Визначення рівня соціальної зрілості особистості учня», відповідаючи на запитання: «Якого

результату Ви досягли в кожному з перерахованих видів діяльності протягом семестру, що закінчується?».

Оцінки свого друга (найближчого товариша в класі), які ми називаємо стереооцінками (O^2), учень виставляє в бланк соціологічного тесту, відповідаючи на запитання: *«Якого результату досяг Ваш друг або найближчий товариш із класу в кожному виді діяльності за семестр, що закінчується?».*

Експертні оцінки (O^e) фіксуються в бланку «Журнал обліку експертних оцінок учнів класу», де експертам ставиться запитання: *«Якого результату досяг цей учень класу в кожному виді діяльності протягом семестру, що закінчується?».*

Кожний учень класу і його експерти при виставленні атестаційних оцінок повинні неухильно керуватися «Критеріями оцінок складників соціальної зрілості особистості».

Соціальне самовизначення учня виявляється в тих видах діяльності, де він самостійно досягає суспільно значущих результатів. З розширенням переліку цих видів діяльності прогнозується вищий показник рівня соціального самовизначення його особистості. Водночас, соціальне самовизначення виявляється в структурі соціальної зрілості особистості, коли учень демонструє підвищення рівня досягнутих результатів.

Досягнення учнем нових успіхів порівняно з попередніми результатами засвідчує зростання рівня його соціального самовизначення. Водночас, зазначимо, що фактичний рівень соціального самовизначення учня зумовлюється змістом його керованої та неформальної соціалізації.

Інтегральний показник соціальної активності учня (I_a) указує, наскільки його прагнення (плани) досягти кращого результату під час виконання обов'язкових видів діяльності забезпечують єдність (розбалансованість) його свідомості та соціально-практичної діяльності.

Самооцінки (O^c) учень виставляє в бланк соціологічного тесту, відповідаючи на запитання: *«Якого результату Ви*

плануєте досягти в кожному виді діяльності, щоб виконати вимоги своїх учителів і керівників?».

Стереооцінки (O^2) учень також виставляє в бланк соціологічного тесту, відповідаючи на запитання: *«Якого результату прагне досягти Ваш друг або найближчий товариш із класу в кожному виді діяльності, щоб виконати вимоги своїх педагогів і керівників?»*.

Експертні оцінки (O^e) фіксуються в єдиному для всіх учнів класу анкетному бланку журналу обліку експертних оцінок, які виставляє староста з членами експертної комісії класу, відповідаючи на запитання: *«Якого результату прагне досягти цей учень у кожному виді діяльності, щоб виконати вимоги своїх викладачів і керівників?»*.

Соціальна активність учня виявляється в тих видах діяльності, у яких він свідомо проектує й планує свої дії та поведінку. Розвиток соціальної активності – необхідна умова зростання рівня соціального самовизначення особистості. Водночас, зміст цієї залежності зумовлюється тим соціальним середовищем та змістом навчання й виховання, які фактично впливають на процес соціалізації учня.

Зростання соціальної активності особистості учня забезпечується розширенням переліку тих видів діяльності, у яких учень самостійно моделює й планує досягти кращих практичних результатів.

Інтегральний показник соціальної відповідальності учня (I_e) указує, наскільки старанність при виконанні обов'язкових видів діяльності зміцнює й стабілізує єдність його свідомості та соціально-практичної діяльності.

Самооцінки (O^c), які необхідні для вирахування індексу соціальної відповідальності, учень виставляє в бланк соціологічного тесту, відповідаючи на запитання: *«Яку оцінку Ви заслуговуєте за старанність при виконанні вказаних обов'язків учня протягом семестру, що закінчується?»*.

Стереооцінки (O^e), учень виставляє у бланк соціологічного тесту, відповідаючи на запитання: *«Яку оцінку заслуговує Ваш*

друг або товариш із класу за старанність під час виконання вказаних обов'язків учня протягом семестру, що закінчується?».

Експертні оцінки (O^e) фіксуються у журналі обліку експертних оцінок учнів класу, відповідно до «Критеріїв оцінок складників соціальної зрілості особистості», де експерти відповідають на запитання: *«Яку оцінку заслуговує за старанність цей учень при виконанні вказаних обов'язків протягом навчального семестру, що закінчується?»*.

Соціальна відповідальність особистості кожного учня класу нерівномірно проявляється в різних видах діяльності, оскільки в кожному виді діяльності він демонструє різну за змістом та рівнем соціальну активність і соціальне самовизначення.

У педагогічному процесі соціальна відповідальність особистості зростає в тих учнів, які взаємодіють з викладачами, іншими людьми, спільно проектують досягнення суспільно значущої мети, що супроводжується досягненням нових, порівняно з попередніми, і кращих результатів в обов'язкових для них видах діяльності.

Найвищий рівень соціальної відповідальності учень досягає в своїх обов'язках, орієнтуючись на загальнолюдські цінності та правові, моральні й інші норми життєдіяльності. Чим ширший перелік суспільно значущих видів діяльності, в яких учень демонструє високу старанність, тим вищий показник соціальної відповідальності його особистості.

Велику наукову й прикладну цінність мають розроблені математичні методи об'єднання первинних атестаційних оцінок у нормований індекс соціальної зрілості особистості учня 7–11(12) класу та його колективу. Ми рекомендуємо використовувати три основні формули № 1–3.

Формули об'єднання рядів первинних емпіричних оцінок в Індекс соціальної зрілості особистості ($I_{с.з.}$) та колективу класу. У дослідженнях ми постійно виявляли позитивне пряме зростання рівня соціальної зрілості «першого учня класу» та рівня соціальної зрілості його первинного навчального колективу.

Ця залежність є стійким критерієм зростання ефективності діяльності школи повного дня як навчально-виховного комплексу на основі атестаційних оцінок учня та його первинного навчального колективу класу.

ФОРМУЛА № 1 використовується тільки для вираховування коефіцієнтів взаємозв'язку між рядами самооцінок й оцінок експертів (K_1) та стереооцінок й оцінок експертів (K_2).

Коефіцієнт взаємозв'язку (K_1) між самооцінками й оцінками експертів визначається на основі використання двох рядів вихідних оцінок:

- самооцінки (O^c) – $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$;
- оцінки експертів (O^e) – $y_1, y_2, y_3, \dots, y_n$.

Для визначення коефіцієнта взаємозв'язку (K_2) між стереооцінками й оцінками експертів теж використовуються два ряди вихідних оцінок:

- стереооцінки (O^s) – $z_1, z_2, z_3, \dots, z_n$;
- оцінки експертів (O^e) – $y_1, y_2, y_3, \dots, y_n$.

Тут n – кількість індикаторів у списку. Величини коефіцієнтів K_1 і K_2 кожного складника індексу соціальної зрілості особистості, згідно з розробленою моделлю побудови індексу, мають бути прямо пропорційними узагальненій експертній оцінці (O^e), формула якої має вид:

$$O^e = \sum_{i=1}^n y_i B_i ;$$

де: B_i – коефіцієнт питомої ваги i -го параметру (індикатора);

n – число індикаторів;

i – номер оцінки відповідного індикатора.

Водночас, числове значення кожного коефіцієнта (K_1) чи (K_2) знаходиться ще й в обернено пропорційній залежності від величини, що характеризує розбіжність між самооцінками учня (O^c) й оцінками його експертів (O^e) та стереооцінками (O^s) конкретного учня й оцінками вищезазначених оцінок його експертами (O^e). Сумарна розбіжність між вказаними рядами

первинних оцінок, які характеризують учня за всіма індикаторами, виявляється двома числовими величинами (χ^2). Для атестації учня ці два числові показники вираховуються за єдиною формулою, аналогічно статистичній величині χ_i - квадрат:

$$\chi_1^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(x_i - y_i)^2}{(x_i + y_i)} \cdot B_i,$$

$$\chi_2^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(z_i - y_i)^2}{(z_i + y_i)} \cdot B_i;$$

$$\sum_{i=1}^n B_i = 1$$

При введенні умови $\sum_{i=1}^n B_i = 1$, де B_i завжди більше 0, а $i = 1, 2, 3, \dots, n$ педагогу необхідно спеціально визначати й корегувати коефіцієнти питомої ваги індикаторів, ураховуючи ситуації.

Формула № 1 для об'єднання первинних самооцінок учня з оцінками експертів, обов'язково отриманих на основі єдиних індикаторів та однотипної шкали вимірювання, а також – стереооцінок із вищевказаними експертними оцінками, має такий завершений вигляд:

$$K = 0,5 + \frac{9O^e}{10 + 3\chi^2}.$$

Отже, за допомогою єдиної **ФОРМУЛИ № 1** вираховуються обов'язкові значення двох коефіцієнтів K_1 і K_2 окремо для кожного складника індексу соціальної зрілості особистості. На основі числових значень указаних двох коефіцієнтів визначаються емпіричні значення кожного складника індексу соціальної зрілості особистості учня – *соціального самовизначення* (I_c), *соціальної активності* (I_a), *соціальної відповідальності* (I_v) та інших індексів.

Розроблений алгоритм формули індексу цілісного розвитку особистості є достатньо універсальним. Однак у дослідній роботі цю формулу ми використовували лише для діагностики

рівня взаємозв'язку свідомості й соціально-практичної діяльності учня класу через зміст системоутворювальних елементів соціальної зрілості особистості учасників педагогічного процесу.

ФОРМУЛА № 2 дозволяє об'єднувати коефіцієнти K_1 і K_2 в емпіричне значення кожного складника числового показника індексу соціальної зрілості особистості – *самовизначення, активності, відповідальності*.

Числові значення коефіцієнтів K_1 і K_2 , як і завжди, вираховуються за допомогою єдиної формули № 1, є вихідними показниками для визначення емпіричних значень кожного складника індексу соціальної зрілості особистості – *соціального самовизначення (СС), соціальної активності (СА) та соціальної відповідальності (СВ)*.

Далі для об'єднання названих двох коефіцієнтів K_1 і K_2 використовується інша формула – ми її називаємо формулою № 2.

Ця формула розроблялася за аналогією до алгоритму першої формули. Згідно з її алгоритмом емпіричне значення кожного складника-індексу соціальної зрілості повинно бути прямо пропорційним кореню квадратному з добутку коефіцієнтів K_1 і K_2 та обернено пропорційним дробовій величині: у *чисельнику* – квадрату їх різниці, а в *знаменнику* – їх арифметичній сумі.

Нагадаємо, що вказані два коефіцієнти слід розглядати як інтегрувальні показники об'єднання первинних самооцінок (O^c), стереооцінок (O^e) й оцінок експертів (O^e).

З огляду на вимоги наступності та подібності алгоритмів першої і другої формул, ми емпірично розробили **ФОРМУЛУ № 2** для вираховування числових значень інтегральних показників значення індексів *соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a), соціальної відповідальності (I_b) та інших аналогічних індексів*, яка за конструкцією близька до першої формули:

$$I = 0,5 + \frac{9\sqrt{K_1 K_2}}{10 + \frac{3(K_1 - K_2)^2}{K_1 + K_2}}$$

Формула № 2 фіксує в структурі особистості рівень взаємозв'язку свідомості й соціально-практичної діяльності учня окремо через зміст кожного складника індексу соціальної зрілості.

На основі цих розрахунків можна спостерігати залежність – числова величина кожного складника-індексу соціальної зрілості неухильно підвищується, коли зростають емпіричні значення двох вихідних його коефіцієнтів K_1 і K_2 , які є вихідними показниками рівня цілісного розвитку особистості.

Під час конструювання єдиної формули об'єднання первинних оцінок для кожного з трьох вихідних індексів соціальної зрілості особистості ми дотримувалися позиції, згідно з якою *емпіричне значення індексу соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності в кожному конкретному випадку повинно бути прямо пропорційним кореню квадратному з добутку коефіцієнтів K_1 і K_2 та обернено пропорційним дробовій величині – у чисельнику квадрату їх різниці, а в знаменнику – їх арифметичній сумі.*

Названі два коефіцієнти слід розглядати як інтегрувальні показники об'єднання первинних самооцінок учня (O^c), стереооцінок (O^e) й оцінок його експертами (O^e). Об'єктом оцінювання тут є досягнуті учнем результати та зусилля, які він докладав протягом виконання обов'язкових видів діяльності, заходи щодо поліпшення своїх досягнень у межах участі в запропонованих видах діяльності для всіх учнів класу.

Отже, для визначення емпіричного значення кожного індексу необхідно спочатку вираховувати два його обов'язкових коефіцієнти (K_1) і (K_2), які характеризують взаємозв'язки свідомості й соціально-практичної діяльності учня.

Емпіричне визначення числового значення кожного складника індексу соціальної зрілості особистості передбачає два обов'язкові етапи:

на першому етапі за **ФОРМУЛОЮ № 1** визначаються окремо для кожного складника-індексу соціальної зрілості особистості обов'язкові два коефіцієнти взаємозв'язку: (K_1) – між самооцінками учня й оцінками його з боку експертів; (K_2) – стереооцінками із вказаними оцінками експертів.

Первинні самооцінки учня (O^e) та стереооцінки (O^s) визначаються за допомогою соціологічного тесту «Визначення рівня соціальної зрілості учня», де для всіх блоків питань цього опитувальника використовується єдиний список індикаторів, а оцінки його експертами (O^e) фіксуються в стандартизованому бланку опитувальника «Журнал обліку експертних оцінок учнів класу»;

1) на другому етапі емпіричні значення двох коефіцієнтів (K_1 і K_2) об'єднуються в індекс за допомогою єдиної **ФОРМУЛИ № 2**, числове значення якого теж вказує на рівень взаємозв'язку свідомості й соціально-практичної діяльності учня.

Друга формула використовується для вираховування числового значення окремо кожного складника індексу соціальної зрілості особистості – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a), соціальної відповідальності (I_v), а також індексу ділової спрямованості (I_{dc}) та інших індексів, що використовувалися в нашому дослідженні.

ФОРМУЛА № 3 для вираховування індексу соціальної зрілості особистості.

Індекс соціальної зрілості особистості ($I_{c.з.}$) об'єднує емпіричні значення трьох його складників числових показників – соціального самовизначення (I_c), соціальної активності (I_a) і соціальної відповідальності (I_v) і вираховується за допомогою

ФОРМУЛИ № 3 – $I_{c.з.} = \sqrt[3]{I_c \cdot I_a \cdot I_v}$: числове значення інтегрального індексу соціальної зрілості особистості

вираховується як середня кубічна величина емпіричних значень трьох її вихідних індексів.

Модель ФОРМУЛИ № 3 індексу соціальної зрілості ($I_{с.з.}$) передбачає взаємозв'язок свідомості та соціально-практичної діяльності людини, який завжди певною мірою розбалансований. У межах кожного складника змістовного компонента соціальної зрілості як інтегральної якості особистості рівень цієї розбалансованості виявляється по-різному, тому для визначення рівня соціальної зрілості особистості проводиться діагностика у два етапи.

На першому етапі діагностики розвитку особистості за допомогою формули індексу цілісного розвитку особистості вираховуються два коефіцієнти взаємозв'язку: спочатку, між самооцінками учня та оцінками його експертів (K_1), а після цього, – між стереооцінками та експертними оцінками (K_2). Ці два обов'язкові коефіцієнти визначаються окремо для кожного числового показника – *соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності*.

Другий етап діагностики – це формальне об'єднання емпіричних значень вищеназваних трьох числових показників в інтегрований індекс соціальної зрілості особистості учня класу, що атестується. Діагностика взаємозв'язків між цими трьома числовими показниками та їх первинними оцінками дозволяє описати рівень соціальної зрілості як стан цілісного розвитку особистості.

Прикладну цінність має узагальнена формула обчислення значення числової величини індексу соціальної зрілості колективу учнів 7-11(12) класу.

Порівняльний аналіз об'єднання всіх нормованих числових показників *соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності* та характер взаємозв'язків між ними дозволяє чітко спостерігати за станом і рівнем розвитку цілісності соціальної зрілості в структурі особистості.

Кожен складник-індекс соціальної зрілості особистості характеризується взаємозалежностями (кореляційними й

функціональними) самооцінок учня (O^c), стереооцінок (O^2) та оцінки експертів (O^e) з урахуванням сумарної величини незбігання самооцінок учня з оцінками його експертів (x^{2_1}) та стереооцінок із тими ж оцінками експертів (x^{2_2}).

У процесі діагностики соціальної зрілості самооцінки учнем (O^c) своїх досягнень фіксують рівень соціальних знань (*гностичний компонент*), які в поєднанні з його переконаннями змістовно фіксують спрямованість потреб та соціально-значущих дій особистості (*мотиваційний компонент*).

З позиції свідомості учень одночасно фіксує, проектує й реалізує продукти своєї суспільно значущої діяльності. Така активність учня в спеціально організованих видах діяльності для всіх учнів відбиває *поведінковий компонент у структурі особистості*.

Оцінювання учнем свого найкращого товариша (отримання ряду стереооцінок – O^2) дозволяє фіксувати потенціал впливу соціального середовища на особистість учня й залежність рівня соціальної зрілості особистості від змісту соціалізації індивіда. Ряд експертних оцінок (O^e), де фіксується узагальнена оцінка експертів, діагностує продукти життєдіяльності учня в кожному виді діяльності й так вказує на педагогічний аспект соціалізації учня в процесі навчання.

Чим більша сумарна величина різниць між величинами самооцінок й оцінок експертів та між величинами стереооцінок і знову з тими ж оцінками експертів, які отримуються за допомогою єдиного списку індикаторів, тим більша неузгодженість свідомості й соціально-практичної діяльності учня. І навпаки – зменшення неузгодженості між вказаними оцінками підвищує єдність свідомості й діяльності: *цю залежність ми розглядаємо як основу будь-якого алгоритму діагностики цілісного розвитку особистості*.

Основною суб'єктивною причиною неузгодженості свідомості та соціально-практичної діяльності, за свідченням психологів та соціологів, є співвіднесеність потреб, інтересів і цінностей особистості. Ці вихідні дані доцільно аналізувати

окремо для підгруп хлопців та дівчат у розрізі кожного колективу класу.

Практична цінність отримання числового значення інтегрального індексу соціальної зрілості особистості учня полягає в тому, щоб при повторному діагностичному замірі (у лонгітюдному дослідженні) фіксується збільшення ($+ \Delta I_{c.3.}$), або зменшення ($- \Delta I_{c.3.}$), або стабільність ($0 \Delta I_{c.3.}$) останнього емпіричного значення індексу учня порівняно з попереднім. За допомогою цього алгоритму вчитель отримує змогу цілеспрямовано виявляти зовнішні й внутрішні причини цих змін.

Ми розглядали розвиток особистості залежно від організованого соціального середовища, і вважаємо, що його педагогізація найбільш керована на рівні первинного навчально-виховного колективу. *Це означає, що зростання рівня соціальної зрілості особистості учня пов'язується з підвищенням рівня соціальної зрілості його первинних колективів. Це теоретико-методологічне підґрунтя підтверджується матеріалами цього дослідження.*

У педагогічному процесі цілісність особистості описується взаємозалежністю суб'єктивних й об'єктивних факторів її формування. Тому порівняльний психолого-педагогічний аналіз рівня соціальної зрілості особистості дозволяє спочатку цілеспрямовано виявляти об'єктивні фактори її формування. Далі, на основі їх змісту виявляються й класифікуються відповідні суб'єктивні фактори (сформовані якості особистості), які між собою діалектично взаємодіють.

Індекс соціальної зрілості навчального класу визначається шляхом об'єднання первинних самооцінок, стереоцінок та оцінок експертів усіх учнів класу в усереднений індекс зрілості первинного колективу. Для цього формуються відповідні множини самооцінок, стереоцінок та експертних оцінок, що характеризують усіх учнів класу, що атестуються.

Необхідність вираховування всередненої величини індексу зрілості колективу учнів класу зумовлена існуванням залежності зростання емпіричних значень індексу соціальної зрілості

першого учня в класі, за умови підвищення рівня соціальної зрілості його первинного навчального колективу.

Емпіричні матеріали дослідження показують, що перший учень, який посідає перше рангове місце з-поміж інших учнів класу, досягає найвищого рівня зрілості серед лідерів інших академгруп своєї паралелі лише за умови, якщо колектив його класу теж має найвищий рівень зрілості в паралелі.

Переможець конкурсу «Перший учень класу» має найбільше значення індексу соціальної зрілості особистості, якщо його клас теж має найвищий індекс соціальної зрілості з-поміж усіх інших класів паралелі.

Дослідна робота дозволила зробити важливий висновок: одночасне підвищення рівня соціального самовизначення, соціальної активності, соціальної відповідальності разом із розвитком якостей ділової людини в перших учнів класу (досягненням найвищого рівня соціальної зрілості особистості) обов'язково пов'язане із зусиллями, які ці учні фактично докладають для підвищення рівня зрілості свого первинного навчального колективу. Зрозуміло, що саме лідер класу повинен розвивати свій первинний колектив як інструмент виховання.

Соціальна зрілість зростає в тих учнів, які відтворюють ціннісно-орієнтаційні та інтелектуальні характеристики свого колективу відповідно до мети виховання особистості в навчальному закладі, і які прагнуть до лідерства як у навчанні, так й у праці та спілкуванні.

З'ясовано, що соціальна зрілість особистості найбільш інтенсивно і цілеспрямовано формується тоді, коли учень свідомо робить особистий внесок у розвиток свого колективу. Такий процес самореалізації учня зумовлюється наявністю сильних взаємозв'язків (високих кореляцій) між соціальним самовизначенням і соціальною активністю в структурі соціальної зрілості особистості.

Підвищення рівня самореалізації особистості обов'язково корелюється підвищенням її успішності в навчанні та виявленню чітко виражених комунікативних здібностей під час

виконання громадських доручень. Природно, що в старшокласників рівень самореалізації значно вищий, ніж в учнів основної школи.

Визначення рангового місця учнів у класі за допомогою емпіричних значень індексу соціальної зрілості особистості адекватно відбиває їх педагогічний потенціал у структурі виховних взаємодій, які складаються в первинному колективі й підтримуються громадською думкою.

Ранжування колективів класів у паралелях та в школі дозволяє спостерігати зростання їх як чинника цілісного розвитку особистості тих учнів, рівень соціальної зрілості яких вищий усередненого рівня соціальної зрілості класу.

В умовах школи повного дня як навчально-виховного комплексу розглянуто три найважливіших валеологічних (оздоровчих) аспекти забезпечення шкільного життя та особистості дитини, зокрема:

- організація 5-разового харчування із залученням учнів у виробничу працю на базі кухні та шкільної теплиці;

- залучення учнів у різні види обслуговувальної та продуктивної праці у взаємодії та співпраці з підготовленими педагогічними працівниками;

- створення в школі та вдома в учня постійного робочого місця з використанням Індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи.

4. У школі повного дня організація п'ятиразового дієтичного харчування учнів та їх педагогічних працівників є обов'язковою. Здорове і якісне харчування – запорука здоров'я та якості освіти дітей та дорослих.

За останніми даними дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я стан здоров'я дошкільнят та учнів шкіл на 15% залежить від організації медичної служби, на 25% – від генетичних особливостей, і ***на 60% здоров'я залежить від якісного й збалансованого харчування.***

Відомий український педагог В. О. Сухомлинський, аналізуючи педагогічний досвід Павлиської середньої школи у

70-х роках минулого століття, підкреслював, що найсильнішим чинником неуспішності учнів у навчанні є стан їхнього здоров'я.

Практично всі батьки, педагоги та фахівці всіх рівнів влади, від кого залежить організація харчування учнів, активно декларують, що харчування впливає на здоров'я дитини, на її працездатність. Однак у більшості загальноосвітніх закладах освіти українського суспільства ще є багато голодних дітей, і це сумний факт. Можливо, він пояснює й дивні випадки смертей здорових школярів на уроках фізкультури, адже ніхто не зможе спитати дитину: чи снідала (обідала) вона в той трагічний день?

Вплив здорового харчування на успішність дітей, необхідно розглядати разом із режимом здорового способу життя дітей і батьків, педагогів, та повноцінним сном дитини, що є невід'ємним складником здоров'язберігальних та здоров'яформувальних педагогічних технологій.

Учні 1–5 класів (6–11 років) повинні одержувати на добу 70–80 г білка, або 2,5–3 г на 1 кг ваги, а учні 6–11 класів (12–17 років) – 90–100 г або 2–2,5 г на 1 кг ваги. Цим керуються й укладачі меню для 5-разового обов'язкового харчування всіх без винятку учнів 1–11 класів, коли узгоджують асортимент, якість і ціну приготовлених порцій їжі.

Меню розробляється на повний навчальний рік – два навчальні семестри, з урахуванням пори року. Окремо розробляється меню для дітей із певними хворобами.

Аналіз досвіду харчування учнів навчальних закладів комунальної власності м. Полтави станом на 2005–2010 рр. засвідчує відсутність єдиної політики місцевої влади, відповідальних педагогічних працівників та батьків дітей, зокрема із питань 5-разового харчування, щодо:

- визначення оптимальної ціни щоденного здорового дитячого харчування;
- розробки й затвердження єдиного меню здорового та дієтичного 5-разового харчування учнів протягом дня, наступних днів повного навчального року, яким учні повинні користуватися і в школі, і вдома, снідаючи та вечеряючи;

- виробництва якісної їжі для харчування двох груп дітей – із соціально незахищених сімей та дітей, батьки яких самотійно фінансують їх повноцінне харчування;
- заготівлі екологічно чистих, особливо, генетично немодифікованих продуктів, їх зберігання;
- створення в місті централізованого (спеціалізованого) цеху переробки продуктів, виготовлення напівфабрикатів, які необхідно щоденно доставляти в шкільні їдальні, де готується гаряча їжа учням;
- щоденної доставки продуктів, напівфабрикатів кухарям шкільних кухонь для приготування їжі учням та педагогічним працівникам, обслуговувальному персоналу відповідно до затвердженого меню порційних блюд на певний день;
- щоденної доставки уже готових для вживання продуктів від виробника (молоко, сметана, особливо – хліб тощо). Вони не повинні зберігатися на кухні. Їх слід приймати працівнику шкільного буфету й передавати для реалізації лише тому, хто видає їжу, виготовлену кухарями шкільної кухні;
- фінансування позаштатного працівника, який поза штатом працівників кухні, приймає від кухарів вироблену на шкільній кухні їжу для харчування учнів, контролює її якість і відповідає за її реалізацію. У малих школах він може бути продавцем шкільного буфету за сумісництвом;
- уведення єдиного касового обліку руху продуктів, які щоденно завозяться в шкільну їдальню, виготовлених порцій їжі, які кухар передає на реалізацію в зал обслуговування (стіл видачі їжі учням) та готових для вживання продуктів харчування;
- оформлення штатного розпис для працівників шкільної їдальні (кухаря, посудомийки, техпрацівниці) закладу;
- визначення незалежних посадових осіб, зокрема – й із батьків, які повинні здійснювати контроль за виробничою й технологічною діяльністю працівників харчоблоку;
- укладання договорів із працівниками кухні, які повинні обов'язково харчуватися лише в залі шкільної їдальні, а не на кухні, і лише тією їжею, що виготовлена для учнів;

- організації обов'язкового повноцінного харчування всіх учнів 1–11 класів, педагогічних працівників й обслуговувального персоналу навчального закладу. Це сприятиме формуванню необхідної культури 5-разового харчування дітей та дорослих, забезпечуватиме їх здоровий спосіб життя;
- створення й розвиток у навчальному закладі матеріально-технічної бази їдальні на рівні міжнародних стандартів;
- ліквідації практики закупівлі продуктів харчування на тендерній (конкурсній) основі. Перехід від *принципу* – «що дешевше» до *принципу* – «що краще» для дітей;
- оптимізації й визначення єдиних цін за харчування всіх учнів, ураховуючи обсяги коштів, які виділяє держава та батьки дітей із сімейного бюджету тощо.

Розробники інноваційного освітнього проекту діяльності школи повного дня як навчально-виховного комплексу розглядають підвищення якості знань та рівня елітарного виховання учнів залежно від організації здорового та обов'язкового харчування. Для школи повного дня вважається оптимальним 5-разовий прийом їжі з інтервалами 3,5–4 години. Рацион добової кількості їжі для учнів дієтологи розподіляють так: сніданок – 20%; другий сніданок – 10%, обід – 40%, другий обід – 10%, вечеря – 20%.

Отже, в єдиному розкладі початку-закінчення уроків і перерв між ними для учнів 1–11 кл. школи ще виокремлюється час на *сніданок, 2-й сніданок, обід, 2-й обід (полудник), вечерю* й нічний сон учнів.

У нашому дослідженні розроблено технологію й апробовано три основні ланки організації діяльності фахівців, що забезпечують 5-разове харчування школярів та дорослих:

- 1) закупівля (заготовка) продуктів;
- 2) приготування страв;
- 3) видача (продаж) порціонного харчування споживачам школи повного дня (учням, учительському й технічному персоналу, батькам і всім бажаючим).

Перша ланка в організації харчування учнів – це заготівля якісних, екологічно чистих, генетично немодифікованих продуктів, їх збереження, первинна переробка (від м'яса, риби необхідно відділяти кістки) та своєчасна доставка асортименту продуктів. Передання кухареві (завідуючим виробництвом) шкільної кухні необхідного асортименту продуктів для приготування їжі відбувається згідно з затвердженим на певний день меню та прейскурантом цін. Цю роботу може виконувати створене при школі повного дня «шкільне» приватне підприємство, що спеціалізується в галузі громадського харчування дітей та дорослих.

Друга ланка – це централізоване виготовлення напівфабрикатів, виробництво гарячої їжі кухарями, іншими фахівцями безпосередньо на кухні навчального закладу. Усі ці працівники повинні бути в штаті навчального закладу, керівники якого зобов'язані контролювати їх роботу. За технологію й якість приготування їжі повинні відповідати конкретні фахівці громадського харчування. Для контролю за якістю їжі без перепон повинні допускатися представники батьків.

Третя ланка – це касовий облік руху, з одного боку, переданих кухарям кухні завезених продуктів для приготування їжі та, з іншого боку, виготовленої на кухні навчального закладу гарячої їжі для реалізації в шкільній їдальні. Вони реалізуються згідно з затвердженим на певний день меню та прейскурантом цін. Облікується також і рух продуктів, які поступають до приватного підприємства шкільного Комплексу. Воно опікується забезпеченням функціонування першої й третьої ланки організації безпечного і якісного харчування учнів навчального закладу.

Із метою зменшення ціни за харчування учнів школи та посилення контролю за використанням коштів, які виділяються з сімейного бюджету на харчування дітей, доцільно створити *обслуговувальний кооператив «Освіта-сервіс» (ОКОС)*, залучивши до його діяльності всіх батьків учнів 1–11 кл. та педагогічних працівників Комплексу.

Якщо послуги надаються винятково членам обслуговувального освітнього кооперативу, то він діє як неприбуткова організація, що дозволяє зменшувати ціни на харчування учнів. Це досягається зниженням податку на прибуток, оскільки в організації харчування учнів за кошти батьків не передбачається прибуток. Батьки учнів члени кооперативу платять вступні та додаткові членські внески, які входять у собівартість освітніх послуг – за навчання та харчування учнів.

Відповідальні обов'язки директора школи повного дня в організації 5-разового харчування дітей і дорослих на базі шкільної кухні передбачають систему контролю за якістю харчування учнів. Для упорядкування його роботи подається типовий перелік вимог, які він повинен контролювати з відповідальними педагогічними працівниками школи:

- 1) організація пільгового харчування учнів;
- 2) дотримання загальних вимог до шкільних їдалень;
- 3) організація виробництва;
- 4) організація обслуговування;
- 5) дотримання санітарних правил.

Разом із названими вимогами на директора покладається виконання додаткових вимог, які виникають в умовах життєдіяльності школи повного дня, де діти повинні не лише харчуватися на кухні, а й брати участь у посильних (легких) видах продуктивної праці. Водночас, потрібно організувати виробничу працю учнів у шкільних теплицях.

Для забезпечення відповідних умов для такої діяльності кухні засновник школи повного дня, разом із батьками, які фінансують їх харчування, повинні взяти на себе контроль за технологією приготування їжі кухарями на кухні школи повного дня.

Робота шкільної кухні, їдальні, кафе та буфетів – це потужна база трудового навчання учнів, залучення їх до посильних видів обслуговувальної та продуктивної праці, виховання культури сімейного харчування.

5. У середніх школах не більше 22% учнів мають достатню фізичну підготовку й не більше бажать брати участь у процесах продуктивної праці. А реально в різних сферах суспільного виробництва працює більше 50% працездатних людей. Така суперечність указує на необхідність залучення учнів у різні процеси господарської та продуктивної праці «шкільного виробництва», що є важливим заходом реформування сучасної загальноосвітньої школи, де доцільно повернутися до системного впровадження початкової професійної освіти.

У великій школі повного дня можна й необхідно створювати правові основи залучення учнів із 13-річного віку до легких (посильних) видів продуктивної праці, однак тільки у взаємодії зі спеціально підготовленими педагогічними працівниками.

Ми пропонуємо створити при великій школі повного дня *Шкільний навчально-курсний комбінат професійного навчання робітників (НККПНР)* (Про затвердження Типового положення..., 2019). На його базі учні можуть без порушень чинного законодавства залучатися в посильну обслуговувальну та виробничу працю на шкільній кухні та в теплиці.

У шкільній їдальні школи повного дня як навчально-виховного комплексу необхідно створити сучасні навчальні лабораторії, виділити робочі місця для учнів. Кожен бажаючий учень із 13-річного віку (за згодою батьків) повинен мати змогу залучатися в процеси обслуговувальної та продуктивної праці у взаємодії зі спеціально підготовленими педагогічними працівниками. Їх діяльність регламентується змістом **навчально-тематичного плану та програми початкової професійної освіти**. Учні мають отримувати трудові навички приготування їжі, що вкрай необхідні в сімейному житті. У цехах шкільної їдальні учні у взаємодії з їх педагогами мають навчатися й працювати за програмами додаткової освіти й початкової професійної освіти.

Учні повинні не лише їсти у шкільній їдальні-кафе, а всі без обмежень отримувати трудові навички й високу культуру харчування, готувати себе до організації харчування в сім'ях. Логічно, що від невміння жінок готувати їжу страждають вони самі та не менш страждають їх сім'ї. А якщо врахувати східні традиції та рух до гендерної рівності на заході, то всі ці трудові вміння стосуються й хлопців.

Формування трудових навичок і культури сімейного харчування можливо не тільки на базі роботи шкільної кухні. Не менш важливою, нагадаємо ще раз, є робота в шкільній теплиці.

Створення шкільних теплиць у школі повного дня – це потужний засіб залучення учнів у процеси праці та формування в учнів трудових навичок найсучаснішого сільськогосподарського виробництва. Тут теж працю кожного учня потрібно регламентувати через навчальні програми початкової професійної освіти, що не складно зробити на практиці. Проблемою є залучення в трудовий процес найсучасніших трудових технологій вирощування товарної продукції на базі теплиць.

Запорукою успіху в трудовому вихованні шкільної молоді є положення про те, що залучати учнів у продуктивну та обслуговувальну працю допустимо тільки у взаємодії з спеціально підготовленими педагогічними працівниками.

6. Важливим валеологічним (оздоровчим) чинником життєдіяльності школярів 1-11(12) класів є їх ергономічне робоче місце – антисколіозна індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи. Основним робочим місцем учня і в школі, і вдома має стати антисколіозна індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи – регульована лівостороння (*l-left*) / правостороння (*r-rights*) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017. Вона є найважливішим засобом навчання, якому немає світових аналогів. Створена й запатентована трьома українськими авторами-конструкторами, полтавцями Є. Г. Гачуком, М. П. Лебедиком і В. М. Сахацькою.

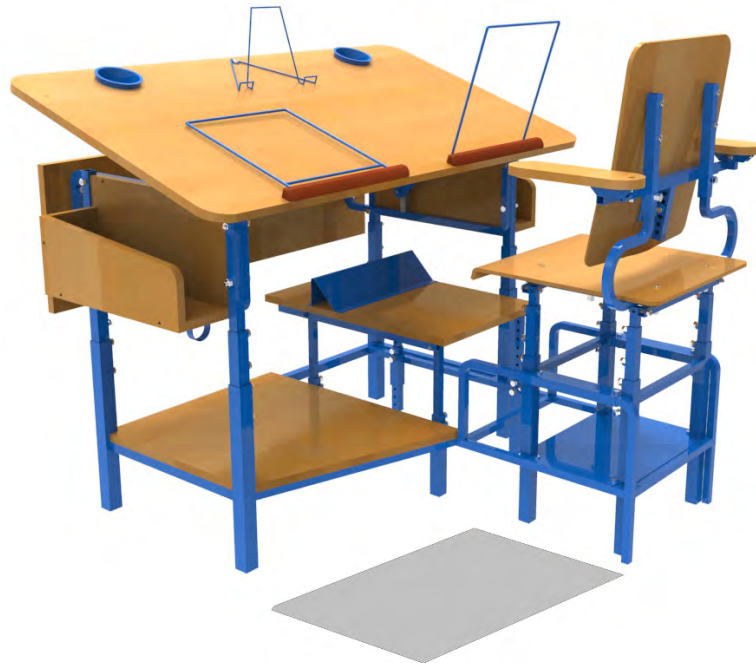
Відомо, що сидячи людина витрачає 1,5 ккал за годину на кілограм маси, у позі стоячи – 1,6 ккал. Запропонований пристрій індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи передбачає можливість без обмежень у процесі навчання та інших видів діяльності розвивати моторику шляхом вільного сходження на 1–2 східці вгору і працювати за партою сидячи. Або спускатися вниз для роботи за конторкою стоячи. При рухові вгору-вниз витрата енергії значно зростає. Конторка-парта також профілакує цілу низку дитячих хвороб.

Індивідуальну конторку-парту для роботи стоячи й сидячи «ПОЛПАР» було створено у 2000 р. у м. Полтаві на базі виробничого цеху ТОВ «Євро-Клас» за фінансової підтримки підприємця Володимира Сергійовича Курзанцева. Перший експериментальний зразок індивідуальної конторки-парти з дерев'яних комплектуючих був комфортний для роботи. Однак самі учні його не сприйняли з позиції стійкості, складності налаштування, зовнішнього вигляду, важливо – він мав вагу понад 32 кг.

У 2010 р. було виготовлено модель першого експериментального зразка індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи «ПОЛПАР» на металевій основі, де передбачалося використання й дерев'яних складників. На основі цієї діючої моделі виготовлено виробничий зразок, який уперше був представлений приватним Кременчуцьким закладом освіти «Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна» у номінації «Створення та впровадження сучасних засобів навчання» на III-й Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти-2012» (м. Київ, 1–3 березня 2012 р.), де отримав високу нагороду – Бронзову медаль. Також, за підписами Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Д. Табачника й президента Національної академії педагогічних наук України В. Кременя кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського університету економіки і торгівлі, М. Лебедик був особисто нагороджений Почесною грамотою за плідну організаторську діяльність із підвищення якості національної освіти.

У 2013 р. винахідники – Гачук Євгеній Григорович, Лебедик Микола Петрович, Сахацька Віра Миколаївна – отримали **ПАТЕНТ № 78816 UA НА КОРИСНУ МОДЕЛЬ «Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи»**, зареєстрований у Державному реєстрі патентів України на корисні моделі 10.04.2013 р.

У 2015 р. для впровадження в школах та сім'ях школярів у м. Полтаві було виготовлено першу серію конторок-парт на єдиному металевому каркасі.

У збірнику офіційного каталогу III Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти-2012» англійською та українською мовами дається стислий опис винаходу, який відноситься до шкільного обладнання: *«Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи «ПОЛІАР» (її самотійно можна трансформувати в позицію «стіл», «комп'ютерний стіл», «креслярська дошка», «мольберт для малювання» шляхом зміни кута стільниці (за/проти годинникової стрілки) – це навчальне обладнання з механізмами регулювання на основі обліку антропометричних особливостей дітей для організації навчання, праці, інших видів діяльності в навчальних закладах та сім'ях, використання якого призупиняє розвиток сколіозу»* (сучасний

вигляд серійної моделі конторки-парти представлено вище на малюнку).

На відміну від існуючих в Україні та за кордоном запатентованих аналогів учнівських парт і конторок, *індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи*, що містить стільницю, сидіння зі спинкою з підлокітниками та платформу з упором для ніг для того, хто сидить, *відрізняється тим*, що є цілісним пристроєм, де усі елементи змонтовані на єдиному каркасі й облаштовані механізмами регулювання їх параметрів, причому *стільниця* закріплена на висоті над підлогою для роботи стоячи й виконана з можливістю зміни параметрів за висотою й кутом нахилу, *сидіння*, що має регульовані підлокітники й ортопедичну спинку, підняте до єдиної стільниці для роботи сидячи та виконане з можливістю настроювання висоти, глибини й регулювання дистанції спинки; упор для ніг платформи виконаний регульованим, а сама *платформа* виконана з можливістю зміни висоти відповідно до площини сидіння.

У навчальному класі, площею 51 кв. м. (6,0 м х 8,5 м) можна розмістити трьома колонами *15 двомісних учнівських парт-лав*, для 30 учнів (парта-лава займає на підлозі класу площу – 120 х 100 см) або *15 одномісних конторок-парт для роботи стоячи й сидячи для 15 учнів*: лівосторонніх (L) – 10; правосторонніх (R) – 5 (конторка-парта займає площу у класі – 110 х 110 см).

Також пропонується ще чотири варіанти розміщення в кожному навчальному класі конторок-парт як індивідуальних робочих місць для учнів і вчителів.

При збільшенні зросту учня (на 50–70 мм) та зміни статури його тіла проводиться налаштування параметрів конторки-парти для роботи стоячи й сидячи відповідно до нових індивідуальних антропометричних даних учня (не рідше одного разу на семестр).

При змінюванні кута нахилу стільниці від 0° до 75° учень може використовувати конторку-парту як:

- 1) демонстраційний стіл (кут нахилу – 0°),
- 2) конторку (стоячи) та парту (сидячи) для письмових робіт, читання книг (кут нахилу стільниці 13° – 15° – 18° – 30°),
- 3) креслярську дошку (кут нахилу стільниці – 40°);
- 4) мольберт для малювання (кут нахилу стільниці – 75°).

Налаштована конторка-парта з урахуванням зросту й статури людини, у процесах навчання та інших видів діяльності суттєво *розширює простір рухових дій, моторики учня та оптимізує ергонометричні параметри індивідуального робочого місця*, наявність яких:

- забезпечує оптимальний фізіолого-ергономічний режим в умовах збереження вертикального положення тіла;
- зменшує негативний вплив скованості рухів (гіпокінезію) на стан здоров'я під час навчання;
- розширює простір для рухових дій із метою реалізації природної моторики в межах індивідуального робочого місця, знімає відчуття монотонності навчання та інших видів діяльності;
- створює активні динамічні умови для профілактики викривлення хребта, запобігає короткозорості, нервово-психічним і серцево-судинним стресам, ранньому остеохондрозу та іншим дитячим патологіям.

Комплексне налаштування конторки-парти відповідно до індивідуальних антропометричних даних кожного учня класу проводиться поетапно. Дається інструкція з 10 кроків налаштування конторки-парти з урахуванням антропометричних даних учня.

Виробник передає конторку-парту Покупцеві (Споживачу) для експлуатації тільки після підписання сторонами Договору *«Про регулювання обладнання конторки-парти для роботи стоячи й сидячи на основі обліку антропометричних особливостей учня та виконання припису медиків щодо заходів протидії розвитку сколіозу дитини»*.

Гарантований термін служби конторки-парти складає 5 років.

Ресурс металевих конструкцій та складових деталей і дерев'яних складників конторки-парти – стільниці, першої сходинки, платформи для ніг, полички для книг, титульної опорної дошки, сидіння, підпоясничника й спинки стільця, які виготовлені з клеєного меблевого щита й фанери, може збільшуватися при належній її експлуатації учнем як робочого місця.

Контроль за ресурсом конторки-парти, дотриманням вимог зберігання та експлуатації проводить Споживач, який у процесі її ремонту може звертатися за допомогою та технічною підтримкою до Виробника на договірній основі.

Обов'язковим документом Виробника, який фіксує факт виготовлення та завершення повної зборки конторки-парти для передання її фахівцям відділу технічного контролю, які проводять приймально-здавальне випробовування та пакування для транспортування на склад, є *Свідоцтво про пакування*.

Офіційним внутрішнім документом Виробника є *Свідоцтво про приймання*, яке видається за наявності Протоколу приймально-здавального випробовування кожної конторки-парти, яким підтверджується її якість, а у висновках указано, що вона визнається придатною до експлуатації.

Рух конторки-парти під час експлуатації фіксується двома документами: 1) актом приймання-передання конторки-парти Покупцеві для експлуатації; 2) актом налаштування відповідальним педагогічним працівником (батьком, в умовах сім'ї) конторки-парти, яка закріплена за конкретним учнем.

Конторка-парта закріплюється за конкретною дитиною (учнем), а передання її як робочого місця іншому учневі фіксується відповідальним педагогом (класним керівником) у картці здоров'я учня.

Зібрана й підготовлена до регулювання конторка-парта транспортується тільки на ніжках стола в упаковці (розміром: 70 x 110 x 110 см), на якій повинно бути нанесено маніпуляційні знаки: «Крихке, обережно»; «Штабелювати забороняється»; «Вилочні навантажувачі не використовувати».

Відомості про закріплення конторки-парти для її експлуатації за визначеним учнем фіксуються за формою таблиці (зразок заповнення):

Найменування виробу	Прізвище, ініціали учня(ці), клас	Підстава (назва, номер і дата документа)		Примітки
		Закріплення	Відкріплення	
Конторка-парта Правостороння (Р), серійний номер № ...	Сахацька Аріна, 3-А клас	Акт передання конторки-парти	(коли й кому передана)	

Транспортується конторка-парта тільки критим транспортом за умови забезпечення її захисту від пошкоджень, забруднень та атмосферних опадів. У місцях стикання виробів один із одним, зі стінками транспортних засобів, ув'язувальними матеріалами мають бути м'які прокладки, які захищають конторки-парти від механічних пошкоджень.

Конторку-парту зберігати в критих опалюваних приміщеннях за температури не нижче ніж +2° С та вологості повітря від 45% до 70%, розміщати на відстані не менше, ніж 1 м від опалювальних приладів, не допускати потрапляння прямих сонячних променів.

Утилізація конторки-парти, окремо – її металевих та дерев'яних складників, проводиться згідно з чинним законодавством України, з урахуванням поправки до Закону України «Про відходи», де з 1 січня 2018 р. в Україні заборонено захоронення неперероблених відходів.

Виробник гарантує якість конторки-парти вимогам **ТУ У 31.0-2874311259–001:2017**, яку зібрали й укомплектували за специфікацією **КП. А47В 41/00.000СБ**, за дотримання Споживачем умов зберігання і експлуатації.

Виробничі потужності Виробника розміщені за адресою: вул. Хрестовоздвиженська, 8, м. Полтава, 36017, Україна.

Зв'язок із Виробником конторки-парти – ФОП Гачук Є. Г.:
ел. пошта gachuk2016@gmail.com; тел. моб. 050-213-59-22.

У подальших дослідженнях колективу вчених університетів м. Полтави планується апробація рекомендацій щодо удосконалення методики формування в позаурочний час різних типів дитячих об'єднань як інструменту виховання учнів.

Особливий інтерес викликає дослідження з питань теоретико-методологічного обґрунтування примірного змісту додаткової освіти учнів, оскільки саме вона є тим полотном, на якому людина малює свою неповторну індивідуальну картину становлення особистості сім'янина, професіонала, громадянина України й світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе педагогического образования / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1984. – 208 с.
2. Абульханова К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – Спб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
3. Авторское свидетельство СССР № 13648, класс патента А47В 39/06, 1960 г. на комплект учебной мебели [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://ru-patent.info/21/60-64/2160030.html>
4. Авторское свидетельство СССР №1530168, класс патента А47В 17/06 1989 г. на ученическую парту [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://ru-patent.info/21/60-64/2160030.html>
5. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – Минск: Университетское, 1990. – 560 с.
6. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К.: Освита, 1991. – 111 с.
7. Андреева Г. М. Социальная психология: Учеб. для вузов / Г. М. Андреева – М.: Аспект-пресс, 1996. – 376 с.
8. Андриенкова Н. В. Проблема социализации личности / Н. В. Андриенкова // Социальные исследования. – М.: Институт социологии АН СССР, 1970. – Вып. 3. – С. 38-52.
9. Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. – М.: Модэк, 1996. – 768 с.
10. Баженова И. М. (Упоряд.) Педагогічний пошук / И. М. Баженова. – К.: Рад. шк., 1988. – 496 с.
11. Бех И. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / И. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 271 с.

12. Бех І. Д. Виховання особистості: [підручник] / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
13. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-н/Д: Изд-во Ростов. пед. ун-та, 2000. – 352 с.
14. Бондаревская Е. В. Антикризисная направленность современного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2007. – № 3. – С. 3–14.
15. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – М.: Изд-во: Института психологии РАН, 1994. – 109 с.
16. Брушлинский А. В. Психология субъекта / А. В. Брушлинский. – М.: Спб., 2003. – 272 с.
17. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е. Е. Вахромов. – М.: Междунар. пед. акад., 2001. – 322 с.
18. Вербицкий А. А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А. А. Вербицкий. – М.: Логос, 2009. – 334 с.
19. Водолазья Т. В. Моделювання шкільного освітнього середовища: навч.-метод. посіб. / Т. В. Водолазья. – Полтава: АСМІ, 2013. – 96 с.
20. Волков И. П. Цель одна – дорог много. Проектирование процессов обучения / И. П. Волков. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
21. Вся правда о японской школе, 2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=Tef09s9O7Go>
22. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский; под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
23. Гальперин П. Я. Введение в психологию / П. Я. Гальперин. – М.: МДУ, 2005. – 336 с.

24. Гатальский В. Д. Культурно-образовательное пространство как социально-педагогическая система / В. Д. Гатальский // Педагогика. – 2009. – № 3. – С. 52–62.
25. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика / Б. С. Гершунский. – К.: Вища школа, 1987. – 263 с.
26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
27. Грабар М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях: непараметрические методы / М. И. Грабар, К. А. Краснянская. – М.: Педагогика, 1977. – 136 с.
28. Гриньова М. В. До проблеми формування творчих здібностей обдарованих школярів / М. В. Гриньова // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – Вип. 11. – С. 31-36
29. Гурова Р. Г. Социологические проблемы воспитания / Р. Г. Гурова. – М.: Педагогика, 1981. – 176 с.
30. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – 2-е изд., испр. и значит. умнож. – Т. 2. И–О / В. Даль. – С.-Пб./М.: Изд. книгопрод.- типографа М. О. Вольфа, 1881. – 799 с.
31. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – 2-е изд., испр. и значит. умнож. Т. 3. П / В. Даль. – С.-Пб./М.: Изд. книгопрод.-типографа М. О. Вольфа, 1882. – 555 с.
32. Державні санітарні правила і норми по устаткуванню, утриманню загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу. ДСанПіН 5.5.2.008–01. – К., 2001. – 54 с.
33. Деркач А. А. Потребность в самореализации как феномен социального мира и основание акмеологического развития / А. А. Деркач, Э. В. Сайко // Мир психологии. – 2008. – № 1. – С. 218–229.
34. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

35. Ефремов И. А. Лезвие бритвы / И. А. Ефремов. – М.: Правда, 1986. – 672 с
36. Журавлев В. И. Взаимосвязь педагогической науки и практики / В. И. Журавлев. – М.: Педагогика, 1984. – 176 с.
37. Заика А. За все спросят товарищи / Заика А. // жур. Профессионально-техническое образование. – М., 1983. – № 6. – С. 38-42.
38. Заїка О. Запорука успіху в роботі з кадрами / жур. Професійна-технічна освіта. – К., 2003. – № 1. – С. 40-42.
39. Захаренко О. А. Школа над Россю / О. А. Захаренко, С. М. Мазурик. – К.: Рад. школа, 1979. – 154 с.
40. Захаренко О. А. Слово до нащадків: наук.-метод. посіб. / О. А. Захаренко. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 216 с.
41. Збірник офіційного каталогу Третьої Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти-2012» (1-3 березня 2012 р., м. Київ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltava.pl.ua/news/15106/>
42. Здобнов А. И. Сборник рецептур блюд и кулинарных изделий. Для предприятий общественного питания / А. И. Здобнов, В. Цыганенко. – М.: Арий, 2018. – 688 с.
43. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития / Зеер Э. Ф. – М., 2006.
44. Зязюн И. А. Социальная зрелость и педагогическое мастерство будущего учителя / И. А. Зязюн, Н. П. Лебедик// Советская педагогика. – 1991. – № 6. – С. 74-78.
45. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
46. Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць / за редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало: у 2 ч. – Ч. 1. – К., 2001. – 392 с. – С. 15–23.
47. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков. – М.: Политиздат, 1991. – 464 с.

48. Ільченко В. Р. Тільки освічені вільні / В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз // Український педагогічний журнал. – 2016. – № 3. – С. 31-38.
49. Історія закладу – Броварський навчально-виховний комплекс, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://schoolnvk.at.ua/index/istorija_zakladu/0-4
50. Історія школи – Навчально-виховний комплекс № 240 «Соціум»: середня загальноосвітня школа І-ІІ ступенів, ліцей «Управлінські технології (ІІІ ступінь)» (м. Київ, 2019) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nvk240.com/educational-complex/history-of-school>
51. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган. – М.: Мысль, 1997. – 205 с.
52. Караковский В. А. История воспитательной системы обычной школы / А. В. Караковский // Воспитательная работа в школе. – 2003. – № 2. – С. 31-49.
53. Клепко С.Ф. Модернізаційні процеси в сучасній освіті / С. Клепко. – Київ : Шкільний світ, 2008. – 120 с.
54. Коган Л. Н. О понятии «социальная зрелость» / Л. Н. Коган // Формирование социальной и профессиональной зрелости студентов. – Свердловск: Уральский ун-т, 1985. – С. 3-13.
55. Кодекс законів про працю України (КЗпПУ в останній чинній редакції від 25 липня 2018 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://urist-ua.net/>
56. Коменський Ян Амос. Велика дидактика. Державне Навчально-педагогічне видавництво Наркомосу РРФСР 1939, т.1, 321 с., Розділ ХУ11. Виправлення 35. С. 169.
57. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу N 138, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054
58. Концептуальні засади реформування середньої школи. Нова українська школа / упоряд.: Л. Гриневич та ін.; заг. ред. М. Грищенко. – К. : МОН, 2016. – 35 с.

59. Корисна модель RU № 2718, клас патенту А47В 41/00, 1996 р. на регульовану учнівську парту, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru-patent.info/21/60-64/2160030.html>
60. Коростылева Л. А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке / Л. А. Коростылева // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А. А. Крылова, Л. А. Коростылевой. – Спб., 1997.
61. Кореш Я., Финдхорн – экопоселение в Шотландии / Я. Корэш // жур. Территория света и любви. – 2014. – № 9. – С. 52-53.
62. Костопільська загальноосвітня школа-комплекс № 6 Костопільської районної ради Рівненської області, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.facebook.com/pages/\(...\)9A-6/132057900143012](https://www.facebook.com/pages/(...)9A-6/132057900143012)
63. Крайг Г. Психология развития / Крайг Г. – СПб., 2000. – 992 с.
64. Красин А. Н. Социально-философские проблемы становления типа личности / А. Н. Красин. – М.: Высш. шк., 1981. – 176 с.
65. Кремень В. Г. Якісна освіта: сучасні вимоги / В. Г. Кремень // Психологія і педагогіка. – 2006. – № 4. – С. 12–16.
66. Криворізька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 125 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, 2019[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://krmisto.gov.ua/ua/schools/502.html>
67. Лапшина В. Т. (Ред.). Сборник рецептов блюд и кулинарных изделий для предприятий общественного питания при общеобразовательных школах / под ред. В. Т. Лапшиной. – М.: Хлебпродинформ, 2004. – 640 с.
68. Лебедик Н. П. Методика социолого-педагогического исследования проблем воспитания студентов / Н. П. Лебедик // Ориентация молодежи на педагогическую профессию:

- Тезисы обл. науч.-практ. конфер. / под ред. В. Ф. Моргуна. – Полтава: ПГПИ имени В. Г. Короленко, 1987а. – С. 15-17.
69. Лебедик Н. П. Общественная аттестация студента педвуза на основе оценок социальной зрелости личности / Н. П. Лебедик // Методические рекомендации для студентов педвуза. – Полтава: ПГПИ имени В. Г. Короленко, 1987б. – 23 с.
70. Лебедик Н. П. Коррекция программы самовоспитания студентов педагогического вуза в ходе изучения социальной зрелости личности // Подготовка будущих учителей к воспитательной работе в школе: Межвузовский сборник научных трудов / Н. П. Лебедик. – Казань: КГПИ, 1988а. – С. 21-29.
71. Лебедик Н. П. Я б в учителя пошел, пусть меня научат: приобщение школьников к педагогике / Лебедик Н. П. // Учитель, которого ждут: из опыта работы ПГПИ им. В. Г. Короленко / под ред. И. А. Зязюна. – М.: Педагогика, 1988б. – С. 44-64.
72. Лебедик М. П. Локальна система виховання соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя // Вища і середня педагогічна освіта: Республік. науково-методичний зб. / М. П. Лебедик. – К.: Вища школа, 1989а. – С. 26-29.
73. Лебедик Н. П. Моделирование социальной зрелости личности как метод исследования содержания ее целостного развития / Н. П. Лебедик // Методология и методы современных педагогических исследований: Тезисы докл. и выст. на XIII русско-немецком семинаре молодых ученых и аспирантов АПН СССР и АПН ГДР. – Ч.2. – Москва-Полтава: ПГПИ имени В. Г. Короленко, 1989б. – С. 74-76.
74. Лебедик Н. П. Профподготовка школьников к выбору учительских профессий / Н. П. Лебедик // Педагогическое образование: сборник статей по современным проблемам педобразования. Вип. 1. – М.: Прометей, МГПИ имени В. И. Ленина, 1990а. – С. 102-104.

75. Лебедик Н. П. Роль учебных заданий в становлении социальной зрелости личности // Педагогическое образование: Сборник статей по современным проблемам педобразования / Лебедик Н. П. – Вып. 4. – М.: Издательство «Прометей» МГПИ имени В. И. Ленина, 1990б. – С. 118-123.
76. Лебедик М. П. Самореалізація особистості як взаємодія самовизначення й активності в структурі соціальної зрілості особистості учня / М. П. Лебедик // Проблема самореалізації особистості в педвузі і загальноосвітній школі: Тези доповідей мужвузівської наукової конференції (м. Київ, 15-16 вересня 1990 р.). – К.: КДПІ імені М. П. Драгоманова, 1990в. – С. 21-22.
77. Лебедик Н. П. Методика профотбора студентів педвуза для підготовки резерва керівників шкільного колектива // Школа майбутнього директора: Учебно-методическое пособие для резерва керівників шкільних колективів / Лебедик Н. П. – Полтава: ПГПИ імені В. Г. Короленко, 1991. – С. 96-113.
78. Лебедик М. П. Атестація як засіб підвищення якості психолого-педагогічної кваліфікації шкільного вчителя / М. П. Лебедик // Психолого-педагогічна підготовка вчителя у вузі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: ПДПІ імені В. Г. Короленка, 1992. – С. 28-30.
79. Лебедик М. П. Диференціація навчання з урахуванням самооцінки і вільного самовизначення учня. /Лебедик М. П., Моргун В. Ф. – Полтава, ППООП, 1993. – 37 с.
80. Лебедик М. П. Діагностика соціально-професійної зрілості особистості – умова індивідуалізації навчання / М. П. Лебедик, В. П. Чанцев // Проблеми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями: Матеріали навчально-методичної конференції (м. Полтава, 22-24 березня 2000 р.). – Полтава: ПКІ, 2000. – С. 103-107.

81. Лебедик М. П. Моніторинг оцінок соціально-професійної зрілості студента – зворотній зв'язок в управлінні якістю педагогічного процесу /М. П. Лебедик , В. П. Чанцев // Науково-методичні проблеми управління якістю освітньої діяльності: Матеріали міжнар. науково-метод. конфер. – Ч.1, (м. Полтава, 22-24 травня 2002 р.). – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. – С. 313-319.
82. Лебедик М. П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу: монографія / М. П. Лебедик. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. – 305 с.
83. Лебедик Н. П. Индекс социальной зрелости ученика как показатель результативности воспитания / Лебедик Н. П. // Воспитание в контексте междисциплинарного подхода: Материалы II Всероссийских педагогических чтений (с международным участием), посвященных творческому наследию академика РАО Людмилы Ивановны Новиковой (г. Владимир, 12-16 октября 2009 г.) / под ред. А. В. Гаврилина, Н. Л. Селивановой. – М.-Владимир: Издатель И. Шалыгина, 2009. – С. 71-90.
84. Лебедик М. П. Поглиблена загальноосвітня підготовка учнів у навчально-виховному комплексі імені Федора Моргуна / М. П. Лебедик // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: зб. наук. пр. / редкол.: Н. Г. Ничкало (голова) та ін.; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровик; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.: Богданова А. М., 2013. – С. 440-449.
85. Лебедик М. П. Здоров'язберігаюча конторка-парта для роботи стоячи й сидячи у концепції приватного Кременчуцького закладу освіти «навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна» / Лебедик М. П. // Вернадськіанська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем. Зб. матер. IV Всеукраїнських Моргунівських читань із міжнародною

- участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В. І. Аранчій та ін.; відпов. за вип. П. В. Писаренко, М. М. Опара, В. Ф. Моргун. – Полтава: Дивосвіт, 2014а. – С. 300-307.
86. Лебедик Н. П. Целостный личностный рост учащихся – общая конечная цель воспитательной системы школы имени Федора Моргуна / Н. П. Лебедик // Вернадськіанська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем: Зб. матеріалів IV Всеукраїнських Моргунівських читань із міжнародною участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В. І. Аранчій та ін.; відпов. за вип. П. В. Писаренко, М. М. Опара, В. Ф. Моргун. – Полтава: Дивосвіт, 2014б. – С. 389-398.
87. Лебедик Н. П. Индекс педагогического мастерства учителя / Н. П. Лебедик // Школьные технологии. – М., 2015а. – № 3.
88. Лебедик М. П. Федір Моргун і реформа шкільної освіти / М. П. Лебедик // Світогляд. – 2015б. – № 4. – С. 16-21.
89. Лебедик Н. П. Методика определения типа социальной зрелости школьника / Н. П. Лебедик // Школьные технологии. – М., 2016. – № 2.
90. Лебедик М. П. Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна як модель школи повного дня / М. П. Лебедик // Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція. Зб. наукових праць за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю (м. Полтава, 23 березня 2017 р.) / ред. колегія: С. Д. Максименко, М. І. Степаненко, С. М. Шевчук, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих, В. Ф. Моргун (відпов. за вип.). – Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2017. – С. 101-111.
91. Левин К. Теория поля в социальных науках / Левин К. [пер. с англ.] – СПб., 2000. – 368 с.
92. Макаренко А. С. Некоторые соображения о школе и наших детях // А. С. Макаренко. Педагогические сочинения:

- в 8-ми т. – Т.1 / сост.: Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983а. – С. 213-216.
93. Макаренко А. С. Объяснительная записка к проекту организации трудового детского корпуса // А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. – Т.1 / сост.: Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983б. – С. 204-210.
94. Макаренко А. С. Воспитание в семье и школе // А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. – Т. 4 / сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984а. – С. 287-314.
95. Макаренко А. С. Методы воспитания // А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. – Т. 4 / сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М.: Педагогика, 1984б. – С. 123-139.
96. Макаренко А. С. О моем опыте // А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. – Т. 4 / сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984в. – С. 248-266.
97. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания // А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. – Т. 4 / сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984д. – С. 118-203.
98. Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід. Монографія / С.Д. Максименко. – К.: Виданичий дім «Слово», 2013. – 592 с.
99. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу / [пер. с англ.]. – М.: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 1997.
100. Маца К. А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации. Монография / К. А. Маца. – К.: Обрії. 2008. – 196 с.
101. Медведев А. А. Методика определения индекса социальной зрелости/ А. А. Медведев // Ильченко В. Р., Гуз К. Ж. Образовательная модель «Логика природы». Технология

- интеграции содержания естественнонаучного образования. – М.: Народное образование, 2003. – 240 с.
102. Медвідь Н. П. Технологія соціально-психологічної атестації керівника у сфері державного управління: корекційно-розвивальний компонент / Н. П. Медвідь // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – К.: Гнозис, 2013. – Вип. 29. – Т. 5. – С. 470-476.
103. Мельниченко А. С. Формулы индексов социальной активности, ответственности, самоопределения личности для вычисления уровня социальной зрелости студента и его академгруппы // Определение индекса мастерства преподавателя вуза: Материалы и методические рекомендации для руководителей и преподавателей вуза. – Полтава: ПГПИ імені В. Г. Короленко, 1989. – С. 49-61.
104. Милованов Т. Новий трудовий кодекс легалізує роботу неповнолітніх, 2019 / Т. Милованов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/ECONOMICS/noviy-trudoviy-kodeks-legalizuye-robotu-nepovnolitnih-333842.html>
105. Моргун В. Ф. Определение типа личности на основе монистической концепции развития человека / В. Ф. Моргун, Н. П. Лебедик // Целостность человека в системе деятельности, сознания и общения / под ред. Л. П. Бугевой. – М.: Инст. философии АН СРСР, 1985. – С. 94-97.
106. Моргун В. Ф. Многомерное развитие личности в ходе жизни / В. Ф. Моргун, Н. П. Лебедик, В. С. Хомик // Психическое развитие и формирование личности: V-я Пражская международная конференция (7-12 июля 1986 г.). – Прага: Институт психол., 1986а. – С. 130.
107. Моргун В. Ф. Психическая и социальная зрелость личности / В. Ф. Моргун // А. С. Макаренко и Полтавщина: Тезисы докладов и сообщений областной научно-практической конференции. – Полтава: ПГПИ имени В. Г. Короленко, 1986б. – С. 29-32.

108. Моргун В. Ф. Система орієнтування школярів на вчительську професію / В. Ф. Моргун, М. П. Лебедик, А. П. Коняєва // Психологія: Республіканський науково-методичний збірник / за ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – Вип. 32. – С. 96-102.
109. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В. Ф. Моргун // Філософська і соціологічна думка. – К., 1992. – № 2. – С. 27-40.
110. Моргун В. Ф. Педагогіка А. С. Макаренка і соціальна реабілітація молоді та дорослих у копенгагенській школі-господарстві Г. Х. Кофода / В. Ф. Моргун // Постметодика. – 2000. – № 4. – С. 59-62.
111. Моргун В. Ф. Психологія особистості в педагогіці А. С. Макаренка. Факсимільний збірник праць 1988-2001 рр. / В. Ф. Моргун. – Полтава, 2002. – 84 с.
112. Моргун В. Ф. Основи психологічної діагностики. Навч. посіб. / В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов. – К.: ВД «Слово», 2009а. – 464 с.
113. Моргун В. Ф. Психохірургія наклепів / В. Ф. Моргун // Моргун Ф. Т., Юрченко М. Т. Правда про кривду / [укладач, автор передмови та додатку В. Ф. Моргун]. – Полтава: Дивосвіт, 2009б. – С. 81-142.
114. Моргун В. Школа-хозяйство после А. С. Макаренко: забвение или возрождение? [Участники дискуссии: М. Быблюк (Польша), З. Вайц, Э. Гюнтер-Шелльгаймер, Г. Хиллиг (Германия), И. Зязюн, В. Моргун (Украина), А. Петрикаш (Венгрия), А. Фролов (Россия), Ю. Хашковец (Чехия)] / В. Моргун // Воспитат. работа в школе. – М., 2010. – № 6. – С. 11-21.
115. Моргун В. Ф. Особистість та її становлення: спроба наукового моделювання / В. Ф. Моргун // Особистість в освіті: парадигма культури. Монографія / В. В. Зелюк, В. Ф. Моргун, Т. А. Устименко. – Полтава : ТОВ«АСМІ», 2011. – С. 27-35.

116. Моргун В. Ф. Индекс Лебедика как средство диагностики и целостного развития личности / В. Ф. Моргун // Воспитательная работа в школе. – М., 2012. – № 4. – С. 91-96.
117. Моргун Ф. Т. Безсмертна душа України. Задовго до салютів / Ф. Т. Моргун; І. Бокий: Особистість. Замість передмови; П. Загребельний. «...Хіба єдина совість». Передмова до част. 2: Задовго до салютів. Правда про генерала Кирпоноса. – Полтава: Полтавський літератор, 1995. – 472 с.
118. Моргун Ф. Т. Керівники держав, не бійтеся бути святими. – 2-е вид., доп. / Ф. Т. Моргун; І. Зязюн. «Засвідчую, що найкращі слова про Ф. Т. Моргуна ще не сказані». Замість післямови. – Полтава: Полтавський літератор, 2003. – 246 с.
119. Моргун Ф. Т. Куди йдеш, Україно? Національна ідея, рідна мова і українка. – 2-е вид., доп. / Ф. Т. Моргун; В. Женченко. Україна ловила Федора Моргуна, та не спіймала. Замість передмови. – Полтава: Полтавський літератор, 2003. – 396 с.
120. Моргун Ф. Т. Больше всех виноваты мы сами // Ф. Т. Моргун. Куда идешь, Украина? Национальная идея, родной язык и украинка. – Изд. 3-е, доп. – Полтава: Полтавский литератор, 2005. – С. 211-223.
121. Москаленко В. В. Социализация личности (философский аспект) / В. В. Москаленко. – К.: Вища школа, 1986. – 200 с.
122. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учебник для студентов педвузов / А. В. Мудрик; под ред. В. А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Школа-пресс, 1998. – 512 с.
123. Навчально-виховний комплекс № 141 «Освітні ресурси та технологічний тренінг» («ОРТ») м. Києва, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ortlyceum.kiev.ua/>
124. Навчально-виховний комплекс, 2019 [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

125. Наумов Б. Н. Современный подход к определению содержания понятия «факт педагогической науки» / Б. Н. Наумов // Новые исследования в педагогических науках. Бюллетень АПН СССР.– М.: Педагогика, 1980. – Вып. 2. – С. 9-11.
126. Наумов Б. М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості / Б. М. Наумов. – Харків: РВП “Оригінал”, 1999. – 280 с.
127. Наумов Б. М. Школа-поліцентр: модель, план, організація діяльності / Б. М. Наумов. – Х. : Кросроуд, 2010. –119 с.
128. Нефедова Н.А. Развитие индивидуальности школьника – критерий эффективности системы дополнительного образования / Н. А. Нефедова // Критериальное обеспечение процесса развития воспитательной системы образовательного учреждения: сб. научных трудов / под ред. Н. Л. Селивановой, Е. И. Соколовой. – М., 2006. – С. 169-175.
129. Нікберг І. І. Гігієна з основами екології: Підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. / І. І. Нікберг, І. В. Сергета, Л. І. Цимбалюк. – К. : Здоров'я, 2001. – 504 с.
130. Новикова Л. И. Школа и среда / Л. И. Новикова. – М.: Знание, 1985. – 80 с.
131. Новоград-Волинський навчально-виховний комплекс „Гімназія імені Лесі Українки – школа І ступеня” Житомирської області, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://open-school.uspishnemisto.com.ua/schools/18110/>
132. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Около 57000 слов / С. И. Ожегов; под ред. д. филол. н., проф. Н. Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1978. – 846 с.
133. Оливер Д. Обучить каждого ребенка тому, что такое еда, 2019 / Оливер Д. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://tvrain.ru/teleshows/ted_dod/dzhejmi_oliver-400114/

134. Основи організації громадського харчування в навчальних закладах / за ред. В. І. Шулявського. – К., 1996.
135. Остапенко А. А. Сопряженные образовательные системы: модели, структура, возможности: сб. науч. тр. /под ред. А. А. Остапенко. – Краснодар: Просвещение – Юг, 2012. – 47 с.
136. Паращенко Л.І. Державне управління розвитком загальної середньої освіти в Україні: методологія, стратегія, механізми: монографія / Л.І. Паращенко. – К.: Майстер-книг, 2011. – 535 с.
137. Патент РФ 2160030, класс патента А47В 41/00, 2000 р. учебная парта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru-patent.info/21/60-64/2160030.html>
138. Патент СССР № 11068, кл. А 47 В 39/02, 1929 р. на парту деревянную двухместную [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru-patent.info/21/60-64/2160030.html>
139. Патент США № 1454565, класс патента А47В 39/00, 1923 р. на учебную парту [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru-patent.info/21/60-64/2160030.html>
140. Патент. В 1960 г. выдано авторское свидетельство СССР № 13648, класс патента А47В 39/06 на комплект учебной мебели, 2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.freepatent.ru > patents](http://www.freepatent.ru/patents)
141. Патент. В 1989 г. выдано авторское свидетельство СССР №1530168, класс патента А47В 17/06 на ученическую парту, 2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.freepatent.ru > patents](http://www.freepatent.ru/patents)
142. Патент. В 1996 р. запатентована регулируемая ученическая парта – полезная модель RU № 2718, класс патента А47В 41/00, 2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.freepatent.ru > patents](http://www.freepatent.ru/patents)
143. Патент. Гачук Євгеній Григорович, Лебедик Микола Петрович, Сахацька Віра Миколаївна був виданий ПАТЕНТ №78816 UA НА КОРИСНУ МОДЕЛЬ «Індивідуальна

- конторка-парта для роботи стоячи й сидячи», зареєстрований в Державному реєстрі патентів України на корисні моделі 10.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapatents.com/25-78816-individualna-kontorka-parta-dlya-roboti-stoyachi-jj-sidyachi.html>
144. Патент. Конторка доктора В. Ф. Базарного. Патент RU № 20032273, 2000 г. на школьную одноместную парту с регулируемой наклонной конторкой по высоте рабочей поверхности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oaodolina.nm.ru/Parta.htm>
145. Педагогические идеи и деятельность Роберта Оуэна, 2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://web.archive.org/web/20110217032228/http://www.gala-d.ru/parts/1087-part6.html>
146. Перехейда О. М. Додаткова освіта – фактор розвитку інтелектуального та творчого потенціалу особистості гімназиста / О. М. Перехейда // Виховна робота в школі. – К., 2013. – № 5 (102). – С. 2-29
147. Петровский В. А. Личность: феномен субъектности / В. А. Петровский. – Ростов-на/ Д : Феникс, 1993. – 509 с.
148. Платонов К. К. Структура и развитие личности / Платонов К. К. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
149. Положення про навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 року № 305; зміни внесені 27.08.2010 № 768) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/306-2003>
150. Положення про освітній округ (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.2016 № 79) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/79-2016-п
151. Положення про школу повного дня (наказ Головного управління освіти і науки м. Києва від 05.09.2008 за № 239)

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ipro.org.ua/files
152. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 № 1591 “Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uteka.ua/ua/publication/budget-13-byudzhets-buxgalterskij-uchet-otchetnost-i-kaznachejskoe-obsluzhivanie-52-shkolnoe-pitanie-organizaciya-produktovye-i-denezhnye-normy>
153. Про затвердження Типового положення про навчально-курсний комбінат професійного навчання робітників (Міністерство освіти України. Міністерство праці України. Наказ № 148/32 від 20.05.1993) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0071-93/conv/card7>
154. Пушкарева Е. А. О специфике современной интеграции образования и науки / Е. А. Пушкарева // Философия образования. – 2009. – № 2. – С. 12–17.
155. Пысанский О. А. «Довкилля» в становлении авторской школы / О. А. Пысанский // Ильченко В. Р., Гуз К. Ж. Образовательная модель «Логика природы». Технология интеграции содержания естественнонаучного образования. – М.: Народное образование, 2003. – 240 с.
156. Радул В. В. Соціальна зрілість молодого вчителя / В. В. Радул. – К.: Вища школа, 1997. – 269 с.
157. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія та практика): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук / Радул В. В. – Київ, Інститут педагогіки АПН України, 1998. – 36 с.
158. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості / В. В. Радул. – Х.: Мачулін, 2017. – 442 с.
159. Радькін В. Директор новатор / В. Радькін // газ. Новини Южного. – 5 жовтня 2018 р. – № 40 (1286). – С. 4.

160. Рибалка В. В. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства: метод. посібник / В. В. Рибалка, А. П. Самодрин, Моргун В. Ф.; за ред. В. В. Рибалки. – К.: ТАЛКОМ, 2019. – 280 с.
161. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс. – М. : Прогресс «Универс», 1994. – 480 с.
162. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг; [пер. с англ. А.Б. Орлова и др.]; науч. ред. А. Б. Орлов. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
163. Родичев Н. Ф. Обоснование концепции педагогической поддержки профессионального самоопределения школьников / Н. Ф. Родичев // Новые ценности образования. Образовательная деятельность. – М. : Школа самоопределения, 2006. – Вып. 1–2 (25–26). – С. 234–251.
164. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі / А. П. Самодрин. – Кременчук: Вид. центр СГЕ, за участю РВЦ ПНТУ, 2004. – 384 с.
165. Сартр Ж. П. Бытие и ничто : Опыт феноменологической онтологии / Ж. П. Сартр. – М., 2000.
166. Седих К.В., Моргун В.Ф. Делінквентний підліток. Навчальний посібник. – 2-е вид., доп. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2019. – 272 с.
167. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. / Селевко Г. К. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
168. Синячев І. А. Навчально-виховний комплекс і всеобуч / І. А. Синячев // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. Національне публіцист.-педагог. видан. – 2014. – № 2. – С. 22-29.
169. Смирнов Г. А. Основы формальной теории целостности. (Часть 1) / Г. А. Смирнов // Системные исследования. Ежегодник. – М., 1979. – С. 91-127.

170. Солсо Р. Когнитивная психология: пер с англ. / Р. Солсо. – М. : Тривола, 1996. – 600 с.
171. Сулаєва Н. В. Особливості функціонування неформальної мистецької освіти в Україні / Н. В. Сулаєва// Materials of the IX International scientific and practical conference, “Cutting-edge science – 2015”. – Sheffield, 2015. – Vol. 13. – P. 79-82.
172. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3.: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
173. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. – Т. 4.: Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – 640 с.
174. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология/Н. Ф. Талызина. – М.: Академия, 2006. – 288 с.
175. Титаренко В. П. Організація проектно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання / В. П. Титаренко. – Полтава : ПОППО, 2007. – Ч. II. – 160 с.
176. Ткаченко А. В. Професійний розвиток особистості в практиці А. С. Макаренка: історико-педагогічний аспект (1920-1935 рр.). Моногр. / А. В. Ткаченко. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 342 с.
177. Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа / І. Г. Ткаченко . – К. : Рад. школа, 1975. – 276 с.
178. Третій універсал Української Центральної ради, 7 листопада 1917 р. // ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, spr. 4, ark. 9.
179. Тугаринов В. П. Личность и общество /В. П. Тугаринов. – М.: Мысль, 1965. – 192 с.
180. Уледов О. К. Общественная психология и идеология / О. К. Уледов. – М.: Издательство МГУ, 1985. – 262 с.
181. Уманський НВК: «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Ю. О. Гагаріна – педагогічний ліцей», 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vk.uman-rada.gov.ua/>

182. Учитель, которого ждут: из опыта работы ПГПИ им. В. Г. Короленко / под ред. И. А. Зязюна. – М.: Педагогика, 1988. – 275 с.
183. Филатова М. Н. Конструирование социокультурной среды вуза в контексте реализации компетентностного подхода в образовании / М. Н. Филатова / Рос. гос. ун-т нефти и газа им. И. М. Губкина. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 290 с.
184. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
185. Фрейджер Р. Гуманистическая, трансперсональная и экзистенциальная психология / Р. Фрейджер, Дж. Фейдимен; [пер. с англ. Ю. А. Мурашовой]. – Спб.: Прайм-Еврознак, 2007. – 221 с.
186. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм / [пер. с англ. Л. А. Чернышевой]. – М. : АСТ МОСКВА; ХРАНИТЕЛЬ, 2006.
187. Ципріян В. І. Гігієна харчування з основами нутріціології. Підруч. / В. І. Ципріян, І. Т. Матасар, В. І. Слободкін / за ред. проф. В. І. Ципріяна. – У 2 кн. – К.: Медицина, 2007. – 544 с.
188. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка: более 5000 слов. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Радянська школа, 1989. – 511 с.
189. Шацкий С. Т. Бодрая жизнь // Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т.1 / С.Т. Шацкий; под ред. Н.П. Кузина, М.Н. Скаткина, В.Н. Шацкой. – М. : Педагогика, 1980 – 304 с
190. Шацкий С.Т. На пути к трудовой школе // Избр. пед. соч.: В 2-х т. – Т. 2 / С.Т. Шацкий; под ред. Н.П. Кузина, М.Н. Скаткина, В.Н. Шацкой. – М. : Педагогика, 1980. – 416 с.
191. Шиян Н. І. Дидактичні засади профільного навчання у загальноосвітній школі сільської місцевості: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.09 / Н. І. Шиян; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 44 с.

192. Школьная парта Эрисмана. Правильная осанка ребенка при чтении и письме, 2020 [Электронная версия]. – Режим доступа: <https://www.perunica.ru/vospitanie/8757-shkolnaya-parta-erismana-pravilnaya-osanka-rebenka-pri-pisme.html>
193. Щеголь В. И. Подготовка учителя к ориентации школьников на педагогическую профессию и решение задач трудового воспитания (социолого-педагогический аспект) / В. И. Щеголь. – М.: МГПИ, 1993. – 300 с.
194. Щеголь В. И. Формирование готовности будущего учителя к выполнению социальных функций по трудовому воспитанию учащейся молодежи : практ.-ориентир. моногр. / В. И. Щеголь; под ред. В. А. Сластенина. – Тольятти: ТГУ, 2005. – 386 с.
195. Щеголь В. И. Технологии формирования здравотворческой компетентности в образовательном процессе: практико-ориентированная монография / В. И. Щеголь, С. В. Божедомова; под. ред. В. А. Сластенина. – Тольятти: ТГУ, 2007. – 339 с
196. Щедровицкий Г. П. Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. – М.: Школа, культура, политика, 1995. – 800 с.
197. Щетинин М. П. Объять необъятное. Записки педагога / Щетинин М. П. – М.: Педагогика, 1976. – 176 с.

УНІВЕРСУМ ШКОЛИ І ВСЕСВІТ ОСОБИСТОСТІ

Післямова наукового редактора

В. В. Радул,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)

Коли будь-який автор дослідження оприлюднює свій доробок, то не вірю тим, хто запевняє, що думка інших про власне творіння його не дуже хвилює. Хочу поділитися своїми враженнями від прочитаного, сподіваючися, що вони будуть цікаві не лише авторам книги.

Уже привертає увагу невинуватий авторський колектив: знаний з-поміж педагогів України, завідувач кафедри педагогіки Полтавського педагогічного (часів відомої програми «Вчитель: школа-педвуз-школа», ініціатором якої був Федір Моргун, а творчо втілили її – Іван Зязюн і всі освітяни Полтавщини), до цього – директор Успенської ЗОШ (біля відомої Павлиської школи В. О. Сухомлинського на Кіровоградщині) – доцент, кандидат педагогічних наук Микола Лебедик.

Другим співавтором монографії є відомий в Україні та за її межами психолог, співзасновник і завідувач (протягом 32 років) кафедри психології Полтавського педагогічного (тих же часів), заслужений працівник освіти України, професор, кандидат психологічних наук Володимир Моргун.

Своєю співпрацею вони зробили вагомий внесок у вшанування пам'яті на честь 100-річчя від дня народження видатного педагога України Антона Макаренка, апофеозом чого стало відкриття музею-заповідника в с. Ковалівка під Полтавою, де розгорталися події світового педагогічного бестселера – «Педагогічна поема».

Дослідження Миколи Лебедика і Володимира Моргуна не про минуле, це – актуальний сучасний твір. Розглянуті в посібнику «Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу» проблеми й деякі шляхи їх розв’язання стають особливо першорядними в умовах адміністративної реформи, освітньої реформи, реформи децентралізації влади та посилення адміністративно-територіального устрою в Україні.

Автори переконливо доводять, що науково-методичні основи створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу (НВК) ґрунтуються на світовому (школа-комплекс Р. Оуена ХІХ ст. в Англії) та вітчизняному (перший в Україні у м. Южне Одеської області НВК І. А. Синячева, у складі якого з 1987 р. перебувають *загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – Центр позашкільної додаткової освіти – професійно-технічне училище ІІ ступеня*) досвіді.

Починаючи з 2000 р. полтавські вчені й педагоги М. П. Лебедик – науковий керівник проекту, І. В. Лебедик, В. Ф. Моргун, Ф. Т. Моргун, П. В. Писаренко, А. О. Пантелеймоненко, Є. Г. Гачук, О. М. Гачук, В. В. Радул, В. Є. Саленко, В. М. Сахацька, К. С. Ялова та ін. активно працювали над моделлю створення великих шкіл повного дня як навчально-виховних комплексів спочатку в м. Кременчуці Полтавської області, потім у с. Глеваха Київської області і останнім часом у с. Тишківка Кіровоградської області.

Автори дослідження розглядають створення та діяльність опорної школи повного дня як відкритої системи, де беруться до уваги складники зовнішнього середовища школи – географічний ландшафт й антропогенне довкілля, оскільки саме вони є основними чинниками виробництва енергії, сировини, продовольчих і непродовольчих товарів та послуг для внутрішнього споживання як надважливої умови зростання кількості жителів сіл об’єднаних територіальних громад, тому й сільських дітей.

Дослідники доводять, що **основним принципом організації школи повного дня як навчально-виховного**

комплексу є забезпечення взаємодії обов'язкової загальної та додаткової освіти. Саме така модель школи повного дня потребує: оптимізації і зростання кількості учнів у сільській школі повного дня; стабільного розкладу дзвінків початку-закінчення уроків, занять та інших заходів; моделювання додаткової освіти учнів 1-11(12) класів; та спеціальної підготовки педагогічних кадрів для роботи з учнями всіх класів за програмами додаткової освіти.

Автори дослідження закликають до *«створення великої школи повного дня як навчально-виховного комплексу, де в першій половині дня учні загальноосвітньої школи – училища отримують обов'язкову основну освіту за єдиними типовим навчальним планом загальноосвітньої школи, а у другій половині дня оволодівають відповідними трудовими навичками, початковою професійною освітою, і, відповідно до їх потреб та інтересів, навчаються за програмами додаткової освіти»* (с. 13-14).

Школа повного дня функціонує як організоване виробництво соціального типу особистостей у взаємозв'язку з процесами виробництва енергії, продуктів та їх переробки з обов'язковим системним залученням у цей процес батьків та учнів, педагогічних працівників та обслуговувального персоналу школи. Кожен обслуговувальний працівник також є членом шкільного колективу (середовища), що вказує на нові аспекти змісту виховання учнів у цих умовах.

Уперше автори цієї наукової розвідки обґрунтовано пропонують шкільним педагогам та керівникам влади радикальні педагогічні засоби *«взаємодії учня з педагогом у процесах праці»* для розв'язання проблеми протидії експлуатації дитячої праці, що засвідчує необхідність обов'язкового дотримання в освітньому процесі двох педагогічних умов: **«Перша умова.** У позаурочний час учнів можна залучати в процеси посильної легкої виробничої праці лише за їх згодою та згодою батьків. **Друга умова.** Як у навчанні, так і в процесах обслуговувальної та продуктивної праці учні повинні

виконувати трудові операції тільки у взаємодії з педагогічними працівниками або з компетентними батьками чи фахівцями» (с. 38).

Під час проектування Кременчуцької опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу автори дослідження вперше підтримали ідею відомого господарника на Полтавщині Федора Моргуна про недоцільність будівництва при школі-пансіоні шкільного «дитячого готелю», ураховуючи те, що *«сільські учні, які навчаються в міській школі повного дня, повинні мешкати не в пришкільному інтернаті «Дитячий готель», а у сім'ях міських учнів» (с. 18).* Ця проблема стає актуальною у зв'язку з будівництвом опорних шкіл для міських ОТГ, де соціалізація особистості сільських і міських школярів повинна взаємозбагачувати дітей.

Ураховуючи економічну ситуацію в Україні, що вимагає максимальної бережливості, розв'язання проблеми поєднання навчання з продуктивною (легкою) працею на основі концепції поєднання елітарної й трудової освіти, автори дослідження дотримуються й інших практичних рекомендацій Ф. Моргуна для будівельників освітніх приміщень, зокрема: велика міська школа не повинна приєднуватися до мережі міської каналізації, оскільки недоцільно скидати (втрачати) щоденно декілька десятків кубів води, яку можна використовувати для поливу озелененої території школи, господарських потреб; на даху кожного шкільного приміщення облаштовуються сонячні геліосистеми, які забезпечують теплою водою кухню, умивальники всіх підсобних приміщень.

Оригінальною є розробка методів моделювання чотирьох рівнів організації школи повного дня як навчально-виховного комплексу – за критерієм виконання освітніх функцій, що найоптимальніше забезпечує взаємодію базової та додаткової освіти. Методами комбінаторики, автори дослідження вперше аргументували поєднання I, II, III ступенів освіти в типовій загальноосвітній школі (перший рівень організації НВК) – до поєднання ЗОШ із дошкільними (ДНЗ) та позашкільними, разом

із професійними закладами (СПТУ) включно, закладами освіти (четвертий рівень організації НВК).

Кожен директор школи повного дня отримав чіткий алгоритм її розвитку: *«Залежно від виконання освітніх функцій школою повного дня використовується й структура та рівень організації навчально-виховного комплексу. Іншими словами, з удосконаленням діяльності навчально-виховного закладу змінюється структура навчально-виховного комплексу»* (с. 58).

Отже, вперше в Україні розроблено модель школи повного дня як навчально-виховного комплексу, що складається з різних типів загальноосвітніх навчальних закладів:

– **обов’язково** – початкова школа, гімназія, академічний ліцей (які можуть функціонувати окремо або разом) і створений ними навчально-методичний підрозділ «Центр додаткової освіти», педагогічні працівники якого працюють із учнями тільки за програмами додаткової освіти;

– **за можливості** – дошкільний заклад та інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти: позашкільні навчально-виховні заклади; професійно-технічний навчальний заклад (професійний ліцей); міжшкільний навчально-курсовий і виробничий комбінат.

На жаль, більшість учителів навчальних предметів та керівників місцевої влади не підтримують висновків авторів цього дослідження, що спричиняє руйнівні процеси під час створення шкіл повного дня як навчально-виховного комплексу: *«У сучасних умовах, додаткову освіту в школі повного дня повинні забезпечувати не вчителі-предметники, а спеціально підготовлені педагогічні кадри. Для отримання якісної додаткової освіти в другій половині дня учням необхідно надавати не менший обсяг годин порівняно з кількістю годин для вивчення навчальних предметів на уроках»* (с. 45). Рекомендація авторів дослідження щодо створення перших опорних шкіл повного дня як навчально-виховного комплексу така: *«Початкова школа – Гімназія-Академічний ліцей – СПТУ – Центр додаткової освіти»*, де змістом додаткової освіти учнів

обґрунтовується система поглибленого вивчення шкільних предметів, що як педагогічний засіб дозволяє в межах навчального року принципово підвищувати рівень ЗНО – *зовнішнього незалежного оцінювання* випускників шкіл повного дня як навчально-виховного комплексу, які бажають продовження неперервного навчання в престижних університетах України. На жаль, близько 82% батьків учнів сільських шкіл агресивно ставляться до фінансування додаткової освіти школярів (моя дитина гірше навчається за інших?), зокрема, поглибленого вивчення навчальних дисциплін (вища освіта не впливає на підвищення зарплати!). Це повинно турбувати не тільки дітей, а й батьків та державу.

Уперше автори дослідження підтримали ідею професора П. Писаренка про створення в сільській місцевості елітарної й трудової опорної школи повного дня (пансіону) як умови виникнення навколо неї сучасного екопоселення для підвищення рівня освіти батьків і дітей. У контексті такої концепції найбільш ефективним і *«невідкладним завданням місцевої влади та директора опорної школи під час її відкриття є організація в селах нових підприємств і створення робочих місць для кожного батька й матері дошкільника та школяра, оскільки без стабільного доходу батьки не зможуть забезпечувати якісне навчання, виховання та харчування дітей,»* (с. 30).

Поза геополітичними катаклізмами, змінами урядів і міністрів освіти в Україні, незмінним залишається особистісний (особистісно орієнтований) підхід, згідно з яким пріоритетною є особистість учасників педагогічного процесу (А. С. Макаренко, Г. Г. Ващенко, В. О. Сухомлинський, О. А. Захаренко, І. Д. Бех, С. Д. Максименко, Т. С. Яценко та ін.).

До сьогодні залишається актуальним знана теза К. Д. Ушинського про те, що перед тим як навчати й виховувати дитину всебічно, треба пізнати її з усіх боків. Великий педагог порушує завдання здійснювати педагогічний процес через діагностику.

Індекс соціальної зрілості особистості дає змогу розв'язати це завдання за допомогою отриманих емпіричних самооцінок, стереооцінок й експертних оцінок, що вираховується за формулою, яку називають «Індексом Лебедика»:

$$K = 0,5 + \frac{9O^e}{10 + 3\chi^2}.$$

є $O^e = \sum_{i=1}^n y_i B_i$ – усереднені оцінки експертів учня із

затвердженого єдиного списку індикаторів (B_i);

χ^2 – показник розбалансованості самооцінок учня та експертних оцінок, самооцінок учня і його стереооцінок.

Такий підхід дозволяє за допомогою «Індексу Лебедика» вимірювати інтеграцію соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності особистості, оскільки педагогічний процес, як зазначав Я. А. Коменський у своїй «Пампедії», не зводиться до великої дидактики: вона є лише складником великого виховання особистості. «Два гіганти української педагогіки А. С. Макаренко і В. О. Сухомлинський розглядали розвиток особистості залежно від організованого соціального середовища, педагогізація якого найбільш керована на рівні первинних колективів, тому в цьому дослідженні *«підвищення рівня соціальної зрілості особистості учня пов'язується із його зусиллями щодо розвитку зрілості своїх первинних колективів, зокрема, навчального колективу класу»* (с. 67).

Отже, рівень соціальної зрілості особистості є основним показником ефективності діяльності школи повного дня.

Автори дослідження розкривають зміст і структуру поняття соціальна зрілість учнів 711(12) класів. Відповідно до багатовимірної теорії особистості (за В. Ф. Моргуном) пропонуються індикатори індексу соціальної зрілості особистості учнівської молоді. У цьому дослідженні соціальне самовизначення (СС), соціальна активність (СА) і соціальна відповідальність (СВ) уперше розглядаються як критерії

соціальної зрілості особистості, три фундаментальні якості особистості, що є взаємозв'язаними елементами змісту поняття соціальної зрілості особистості.

Складність поєднання суб'єктивних й об'єктивних показників полягає в тому, що для діагностики їх взаємозв'язків слід застосовувати методики, які об'єднують суб'єктивні оцінки (самооцінки) й оцінки об'єктивні (експертні оцінки). З позиції цієї ідеї побудовано методику визначення індексу цілісного розвитку особистості та індексів кожного складника соціальної зрілості особистості.

Тільки поєднання суб'єктивної та об'єктивної діагностики з математичними методами обчислення її результатів здатне перетворити педагогіку з утопії про «любов до дитини» на науку про формування особистості.

Автори дослідження розробили для педагогів спільні індикатори для отримання трьох груп оцінок (самооцінка, стереооцінка, експертна оцінка), які необхідні для вираховування кожного з трьох складників індексів соціальної зрілості особистості – соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності. Такими індикаторами можуть слугувати *«обов'язковий для всіх учнів класу вид діяльності, коли учень свідомо прагне досягти в ньому успіху й для цього безпосередньо взаємодіє з іншими учнями класу та зі своїми вчителями навчальних предметів. Цей підхід дозволяє розробляти методики соціологічного моніторингу соціальної зрілості учнів, студентів і педагогів» (с. 76).*

Математичні методи об'єднання первинних атестаційних оцінок у нормований індекс соціальної зрілості особистості учня 7-11(12) класу та його колективу утворюють відповідні формули: формула № 1 – вираховування коефіцієнтів взаємозв'язку між самооцінками і оцінками експертів (K_1) та стереооцінками; оцінками експертів (K_2); формула № 2 – об'єднання коефіцієнтів K_1 і K_2 в емпіричне значення кожного числового показника індексу соціальної зрілості особистості – *самовизначення, активності, відповідальності*; формула № 3 –

для вираховування індексу соціальної зрілості особистості, обчислення значення величини індексу соціальної зрілості колективу учнів 7-11(12) класу. Ці формули вдосконалювалися дослідниками проблем соціальної зрілості вихованців та педагогічних працівників.

У здоровому тілі – здоровий дух! І шкільна освіта, і розвиток особистості втрачають свою ефективність, якщо дитина хворіє, однак якщо причиною хвороби стає школа й навчання, тоді освіта перетворюється на прихованого злодія. Два найважливіших валеологічних (оздоровчих) аспекти шкільного життя дитини – це шкільне харчування й основне знаряддя освіти – робоче місце учня в школі та вдома.

Запорукою здоров'я та якості освіти дітей є організація 5-разового дієтичного харчування школярів. Автори дослідження, вважаючи, що школярі повинні не лише вживати їжу, а і її виробляти, виокремлюють три головні ланки організації діяльності фахівців, що забезпечують 5-разове харчування школярів та дорослих: 1) закупівля (заготовка) продуктів; 2) приготування страв; 3) видача (продаж) порціонного харчування споживачам школи повного дня (учням, учительському й технічному персоналу, батькам і всім бажаючим).

Робота шкільної кухні, їдальні, кафе та буфетів – це потужна база трудового навчання й виховання культури, також і сімейного харчування школярів. В опорній школі повного дня меню харчування учнів 1-11(12) класів розробляється на повний навчальний рік – два навчальні семестри з урахуванням півріччя. Сьогодні розклад навчальних занять розробляється на два семестри, а харчування, на жаль, – усього на два тижні.

Водночас, розроблені меню харчування учнів батьки не використовують вдома при готуванні сніданків та вечер. **Учень повинен харчуватися вдома і в школі тим, що приписав лікар-дієтолог.** І пояснення батьків, що у них немає коштів для такого харчування, вирішується просто: такі діти повинні снідати й вечеряти в їдальні школи, оскільки ціна на продукти

харчування в шкільній їдальні значно нижча порівняно з коштами, які батьки витрачають на харчування дітей вдома.

В Україні, яка дала світові такого видатного трудового педагога, як Антон Макаренко, із 2020 р. нарешті дозволяється на законодавчому рівні долучати дітей до праці. Школа повного дня має для цього найбільш сприятливі умови: *«Сьогодні можна залучати бажаних учнів 7-11 класів у процеси обслуговувальної та продуктивної праці в умовах великої школи повного дня. По-перше, з 13-річного віку в посильні (легкі) види продуктивної праці дітей залучають за згодою учнів та їх батьків. По-друге, залучати учня в продуктивну, обслуговувальну працю допустимо тільки у взаємодії зі спеціально підготовленим педагогічним працівником. По-третє, у великій школі повного дня можна й необхідно сміливо залучати бажаних учнів у продуктивну працю на базі шкільної кухні та теплиці. Слід розробити для кожного учня навчально-виробничу картку на основі освітніх програм шкільного навчально-курсового комбінату професійної освіти майбутніх робітників, який має працювати за розкладом додаткової освіти в другій половині дня» (с. 124).*

Основним знаряддям освіти (робоче місце учня в школі та вдома) повинна стати, за глибоким переконанням авторів, антисколіозна індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи. Ергономічне робоче місце учня 1-11(12) класів, якому немає світових аналогів, запатентовано трьома авторами-винахідниками Є. Г. Гачуком, М. П. Лебедиком і В. М. Сахацькою. Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи пройшла освітянську і медичну експертизу, відзначена дипломом Міжнародної виставки в Києві, однак у школах використовується, на жаль, мало.

Доки освітяни, медики, виробники будуть гальмувати широке впровадження індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи, до тих пір 80% школярів отримуватимуть сколіоз, короткозорість, затискання судин ніг (як наслідок – варикоз), затискання легень, затискання шлунку і всієї системи травлення дитини. Першу серію конторок-парт виготовлено

згідно з вимогами ТУ У 31.0-2874311259-001:2017 та комплекту конструкторської документації, відповідно до специфікації КП.А47В 41/00.000 СБ якісно, а тому – вона чекає замовників на впровадження в навчальний процес і виробників для масового виготовлення.

Авторами дослідження розроблено відомості та технічні характеристики конторки-парти; варіанти розміщення в навчальному класі конторок-парт як індивідуальних робочих місць для учнів і вчителів; налаштування конторки-парти з урахуванням антропометричних даних учня (інструкція з 10 кроків). Зазначено термін придатності, свідоцтво про приймання, рух виробу під час експлуатації, порядок зберігання та утилізації конторки-парти.

Звичайно, не всі сфери універсуму школи і не всі грані особистості учня охоплені авторами. Зокрема, у подальших дослідженнях колективу вчених університетів м. Полтави планується апробація рекомендацій щодо удосконалення методики формування в позаурочний час різних типів дитячих об'єднань як інструменту виховання учнів.

Шановний читачу! Автори дослідження вперше в Україні запропонували простий алгоритм організації технологій поєднання навчання з працею (профілактичний засіб проти дармоїдства й безробіття), збереження здорового способу життя дітей, протидії розладам травлення (чому запобігатиме 5-разове дієтичне харчування школярів) та сколіозу (конторка-парта для роботи стоячи й сидячи).

Керівникам місцевої й центральної влади України й очільникам освіти необхідно активно використовувати теоретичні моделі та практичні рекомендації, викладені в монографічному виданні **«Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу»**, в якому авторам удалося поєднати високу наукову культуру з конкретною практикою на рівні сучасних викликів перед шкільною освітою.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

Форма збирання об'єктивних даних вибірки кожного учня класу

1. Стать (Обведіть цифру):	<i>1 – Чол.;</i>	<i>2 – Жін.</i>	2. Рік народження (Допишіть):	2	0	1	6	рік
--------------------------------------	------------------	-----------------	---	---	---	---	---	-----

2. Кількість дітей у родині батьків разом із даним учнем	3. Оцінки 6-ти предметів, що зафіксовані в класному журналі за минулий семестр	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

4-5. Освіта батьків	4. БАТЬКО			5. МАМА		
	<i>1- Вища</i>	<i>2- Середня</i>	<i>3 – н/середня</i>	<i>1- Вища</i>	<i>2- Середня</i>	<i>3 – н/середня</i>

6-7. Рід занять батьків	Не працює		Підприємець у:		Робітник у:		Службовець у:	
	<i>пенсіонер</i>	<i>без роботи</i>	<i>міс ті</i>	<i>с.м.т, в селі</i>	<i>міс ті</i>	<i>с.м.т., в селі</i>	<i>міс ті</i>	<i>с.м.т., в селі</i>
6. БАТЬКО	1	2	3	4	5	6	7	8
7. МАМА	1	2	3	4	5	6	7	8

ДОДАТОК 2.

Зміст і форма опитувальника (анкети): самооцінка учня та стереоцінка близького товариша в класі

I. СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ

12. ВАШІ УСПІХИ. ОЦІНІТЬ РЕЗУЛЬТАТИ ЯКІ ВИ ДОСЯГЛИ У КОЖНОМУ ВИДІ ДІЯЛЬНОСТІ (зокрема, навчальні предмети) ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)? (У кожному рядку обведіть одну цифру)						ІНДИКАТОРИ – ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ, ДЕ КОЖНИЙ УЧЕНЬ ОТРИМУЄ МОЖЛИВІСТЬ ДОСЯГАТИ УСПІХІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ (ЕМПІРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ) СОЦІАЛЬНО- ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ	13. ЯКОГО РЕЗУЛЬТАТУ ДОСЯГ НАЙБЛИЖЧИЙ ТОВАРИШ (ДРУГ) З КЛАСУ В КОЖНОМУ ВИДІ ДІЯЛЬНОСТІ (зокрема, навчальні предмети) ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)? (У кожному рядку обведіть одну цифру – варіант відповіді)					
Відмінний результат	Добрий результат	Результат задовільний	Результат незначний	Ця діяльність для мене не цікава, не потрібна	Не знаю як оцінити		Відмінний результат	Добрий результат	Результат задовільний	Результат незначний	Ця діяльність для мене не цікава, не потрібна	Не знаю як оцінити
5	4	3	2	1	0	1. Приведення зовнішнього вигляду й поведінки у відповідність до вимог школи	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	2. Поповнення власного бюджету за рахунок особистої праці	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	3. Участь у виховних заходах колективу	5	4	3	2	1	0

Додатки

5	4	3	2	1	0	4. Виконання доручень учнівського самоврядування, педагогів	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	5. Дотримання внутрішніх вимог, режиму роботи навчального закладу	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	6. Обговорення змісту книг, виступів цікавих людей, новин ЗМІ інше	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	7. Виступ у художній самодіяльності	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	8. Участь у спортивному змаганні	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	9. Участь в конкурсі, олімпіаді з навчальної дисципліни	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	10. Науково-дослідна робота учня	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	11. Використання у спілкуванні однієї і більше іноземних мов	5	4	3	2	1	0
						12-21. Оцінюйте <i>лише досягнуті результати при вивченні навчальних дисциплін, з о к р е м а :</i>						
5	4	3	2	1	0	12. Біологія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	13. Географія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	14. Іноземна мова (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	15. Історія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	16. Математика (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	17. Основи інформатики (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	18. Рідна література (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	19. Рідна мова (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	20. Фізика (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	21. Хімія (0,03)	5	4	3	2	1	0

II. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ

14. ВАШІ ПЛАНИ. ЯКОГО РЕЗУЛЬТАТУ ВИ ПЛАНУВАЛИ (готувалися) ДОСЯГТИ У КОЖНОМУ ВИДІ ДІЯЛЬНОСТІ (зокрема вивчення навчальних предметів), ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)? (У кожному рядку обведіть одну цифру)						ІНДИКАТОРИ – ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ, ДЕ КОЖНИЙ УЧЕНЬ ОТРИМУЄ МОЖЛИВІСТЬ ДОСЯГАТИ УСПІХІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ (ЕМПІРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ) СОЦІАЛЬНО- ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ	15. ЯКОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПРАГНУ В (ЛА) (готувався) ДОСЯГТИ НАЙБЛИЖЧИЙ ТОВАРИШ (ДРУГ) З КЛАСУ У КОЖНОМУ ВИДІ ДІЯЛЬНОСТІ (зокрема вивчення предметів), ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)? (У кожному рядку обведіть одну цифру)					
Відмінний результат	Добрий результат	Результат задовільний	Результат незначний	Не планував	Важко оцінити		Відмінний результат	Добрий результат	Результат задовільний	Результат незначний	Не планував	Важко оцінити
5	4	3	2	1	0	1. Приведення зовнішнього вигляду і поведінки у відповідність до вимог школи	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	2. Поповнення власного бюджету за рахунок особистої праці	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	3. Участь у виховних заходах колективу	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	4. Виконання доручень учнівського самоврядування, педагогів	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	5. Дотримання внутрішніх вимог, режиму роботи навчального закладу	5	4	3	2	1	0

Додатки

5	4	3	2	1	0	6. Обговорення змісту книг, виступів цікавих людей, новин ЗМІ інше	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	7. Виступ у художній самодіяльності	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	8. Участь у спортивному змаганні	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	9. Участь в конкурсі, олімпіаді з навчальної дисципліни	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	10. Науково-дослідна робота учня	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	11. Використання у спілкуванні однієї і більше іноземних мов	5	4	3	2	1	0
						12-17. Оцінюйте лише плани учня щодо підвищення результатів при вивченні навчальних дисциплін, з о к р е м а :						
5	4	3	2	1	0	12. Біологія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	13. Географія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	14. Іноземна мова (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	15. Історія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	16. Математика (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	17. Основи інформатики (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	18. Рідна література (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	19. Рідна мова (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	20. Фізика (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	21. Хімія (0,03)	5	4	3	2	1	0

ІІІ. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

16. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВАШОГО «Я». ОЦІНІТЬ СВОЮ СТАРАННІСТЬ ПРИ ВИКОНАННІ ВКАЗАНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ (вивчення навчальних предметів) ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)? (У кожному рядку обведіть одну цифру)						ІНДИКАТОРИ – ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ, ДЕ КОЖНИЙ УЧЕНЬ ОТРИМУЄ МОЖЛИВІСТЬ ДОСЯГАТИ УСПІХІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ (ЕМПІРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ) СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ	17. ЯКУ ОЦІНКУ ЗАСЛУГОВУЄ ЗА СТАРАННІСТЬ ВАШІ ТОВАРИШІ З КЛАСУ ПРИ ВИКОНАННІ ВКАЗАНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ (вивчення навчальних предметів) ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)? (У кожному рядку обведіть одну цифру)					
Відмінний результат	Добрий результат	Результат задовільний	Результат незадовільний	Переконаний, що це не обов'язково виконувати,	Не знаю як оцінити		Відмінний результат	Добрий результат	Результат задовільний	Результат незадовільний	Переконаний, що це не обов'язково виконувати,	Не знаю як оцінити
5	4	3	2	1	0	1. Приведення зовнішнього вигляду і поведінки у відповідність до вимог школи	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	2. Поповнення власного бюджету за рахунок особистої праці	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	3. Участь у виховних заходах колективу	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	4. Виконання доручень учнівського самоврядування, педагогів	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	5. Дотримання внутрішніх вимог, режиму роботи навчального закладу	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	6. Обговорення змісту книг, виступів цікавих людей, новин ЗМІ інше	5	4	3	2	1	0

Додатки

5	4	3	2	1	0	7. Виступ у художній самодіяльності	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	8. Участь у спортивному змаганні	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	9. Участь в конкурсі, олімпіаді з навчальної дисципліни	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	10. Науково-дослідна робота учня	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	11. Використання у спілкуванні однієї і більше іноземних мов	5	4	3	2	1	0
						12-17. Тут оцінюйте лише старанність учня при вивченні навчальних дисциплін:						
5	4	3	2	1	0	12. Біологія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	13. Географія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	14. Іноземна мова (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	15. Історія (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	16. Математика (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	17. Основи інформатики (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	18. Рідна література (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	19. Рідна мова (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	20. Фізика (0,03)	5	4	3	2	1	0
5	4	3	2	1	0	21. Хімія (0,03)	5	4	3	2	1	0

ДОДАТОК 3.

Зміст і форма журналу експертних оцінок учнів класу Журнал експертного оцінювання (зведена таблиця № 3)

**ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ (СС) УЧНІВ КЛАСУ _____ за (перший чи
другий) _____ семестр 20____/20____ навч. року.**

(Додаток до соціологічного тесту «Визначення рівня
сформованості соціальної зрілості учня»)

УВАГА! Оцінки у Журнал експертних оцінок виставляє
лише староста класу – він голова експертної комісії, до складу
якої залучає всіх бажаних учнів, педагогічних працівників,
фахівців технічного та обслуговуючого персоналу (батьки не
запрошуються!).

**ІІ. УСПІХИ УЧНЯ. ЯКОГО РЕЗУЛЬТАТУ ДОСЯГ
КОЖЕН УЧЕНЬ КЛАСУ В ПЕРЕРАХОВАНИХ ВИДАХ
ДІЯЛЬНОСТІ (включаючи вивчення навчальних предметів)
ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО
ЗАКІНЧИВСЯ)?**

**ШКАЛА ОЦІНОК: 5 – Відмінний результат; 4 – Добрий
результат; 3 – Задовільний результат; 2 – Результат незначний;
1 – Ця діяльність для студента не цікава (Не досяг результату);
0 – Важко оцінити)**

Оцінки виставити учням **колонкою** по кожному показнику,
використовуючи **Критерії № 2**

Додатки

СПИСОК УЧНІВ: <i>(Указати лише прізвище та ініціали)</i> УВАГА! <i>Кожну експертну оцінку узгоджувати з вимогами Критеріїв № 2 (СС)</i>	ІНДИКАТОРИ – види діяльності, де кожен учень отримує можливість досягати успіхів, які забезпечують зростання рівня індексу соціальної зрілості										12.–17. Підвищення якості успішності на заняттях із навчальних дисциплін									
	1. Приведення зовнішнього вигляду і поведінки у відповідність до вимог школи 2. Поповнення власною бюджету за рахунок особистої праці 3. Участь у виховних заходах колективу 4. Виконання доручень учнівського самоврядування, педагогів 5. Дотримання внутрішніх вимог, режиму роботи навчального закладу 6. Обговорення змісту книг, виступів цікавих людей, новин ЗМІ інше 7. Виступ у художній самодіяльності 8. Участь у спортивному змаганні 9. Участь у конкурсі, олімпіаді з навчальної дисципліни 10. Науково – дослідна робота учня (НДРУ) 11. Використання у спілкуванні однієї і більше іноземних мов										УВАГА! Оцінюйте лише фактично досягнуті результати учня у вивченні вказаних навчальних дисциплін:									
											12. Біологія (0,03)	13. Географія (0,03)	14. Іноземна мова (0,03)	15. Історія (0,03)	16. Математика (0,03)	17. Основи інформатики (0,03)	18. Рідна література (0,03)	19. Рідна мова (0,03)	20. Фізика (0,03)	21. Хімія (0,03)
1.																				
2.																				
3.																				
4.																				
5.																				
6.																				
7.																				
8.																				
9.																				
10.																				
...																				
...																				

Голова експертної комісії класу: Прізвище старости

_____ Підпис _____ Дата ”__” _____ 20__ р.

Журнал експертного оцінювання (зведена таблиця № 3):

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ (СА)
УЧНІВ КЛАСУ _____

за (перший чи другий) _____ семестр 20__ / 20__ навч. року.

(Додаток до соціолог. тесту «Визначення рівня сформованості соціальної зрілості учня»).

УВАГА! Оцінки у Журнал експертних оцінок виставляє лише староста класу – він голова експертної комісії, у склад якої залучає всіх бажаних учнів, педагогічних працівників, фахівців технічного та обслуговувального персоналу (батьки не запрошуються!).

ІІІ. ПЛАНИ УЧНЯ. ЯКОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПРАГНУВ (ЛА)
(планував) ДОСЯГТИ КОЖЕН УЧЕНЬ У ПЕРЕРАХОВАНИХ
ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ (зокрема, вивчення навчальних предметів) **ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ**
(АБО ЗАКІНЧИВСЯ)?

ШКАЛА ОЦІНОК: 5 – Відмінний результат; 4 – Добрий результат; 3 – Задовільний результат; 2 – Результат незначний; 1 – Не планував

(Вважає, що цю роботу не треба планувати); 0 – Важко оцінити)

Виставте оцінки учням **колонкою** за кожним показником, використовуючи **Критерії № 3**

Додатки

СПИСОК УЧНІВ: (Указати лише прізвище та ініціали) УВАГА! Кожну експертну оцінку узгоджувати з вимогами Критеріїв №3 (СА)	ІНДИКАТОРИ – види діяльності, де кожен учень отримує можливість досягати успіхів, які забезпечують зростання рівня індексу соціальної зрілості											12.-17. Підвищення якості успішності на заняттях із навчальних дисциплін										
												УВАГА! Оцінюйте лише досягнуті результати, які планував даний учень при вивченні вказаних навчальних дисциплін:										
	1. Приведення зовнішнього вигляду і поведінки у відповідність до вимог школи	2. Поповнення власною бюджету за рахунок особистої праці	3. Участь у виховних заходах колективу	4. Виконання доручень учнівського самоврядування, педагогів	5. Дотримання внутрішніх вимог, режиму роботи навчального закладу	6. Обговорення змісту книг, виступів цікавих людей, новин ЗМІ інше	7. Виступ у художній самодіяльності	8. Участь у спортивному змаганні	9. Участь у конкурсі, олімпіаді з навчальної дисципліни	10. Науково – дослідна робота учня (НДРУ)	11. Використання у спілкуванні однієї і більше іноземних мов	12. Біологія (0,03)	13. Географія (0,03)	14. Іноземна мова (0,03)	15. Історія (0,03)	16. Математика (0,03)	17. Основи інформатики (0,03)	18. Річна література (0,03)	19. Річна мова (0,03)	20. Фізика (0,03)	21. Хімія (0,03)	
1.																						
2.																						
3.																						
4.																						
5.																						
6.																						
7.																						
8.																						
9.																						
10.																						
11.																						
12.																						
13.																						
14.																						
...																						
...																						

Голова експертної комісії класу: Прізвище старости

Підпис _____ Дата ”__” ____ 20__ р.

Журнал експертного оцінювання (зведена таблиця № 3)

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ – СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
(СВ) УЧНІВ КЛАСУ ____ *за (перший чи другий)* ____ *семестр*
201__/201__ навч. року.

(Додаток до соціолог. тесту “Визначення рівня сформованості соціальної зрілості учня”).

УВАГА! Оцінки у Журнал експертних оцінок виставляє лише староста класу – він голова експертної комісії у склад якої залучає усіх бажаних учнів, педагогічних працівників, фахівців технічного та обслуговуючого персоналу (батьки не запрошуються!).

IV. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧНЯ. ____ ЯКУ ОЦІНКУ ЗАСЛУГОВУЄ ЗА СТАРАННІСТЬ КОЖНИЙ УЧЕНЬ ПРИ ВИКОНАННІ ВКАЗАНИХ ОБОВ’ЯЗКІВ (включаючи вивчення навчальних предметів) ПРОТЯГОМ СЕМЕСТРУ, ЩО ЗАКІНЧУЄТЬСЯ (АБО ЗАКІНЧИВСЯ)?

ШКАЛА ОЦІНОК:

5 - Відмінний результат; 4 – Добрий результат; 3 – Задовільний результат; 2 – Результат незначний; 1 – Перекоаний, що це не обов’язково виконувати (не проявляв старанності); 0 – Важко оцінити

Виставте оцінки учням **колонкою** за кожним показником, використовуючи **Критерії № 4**

Додатки

СПИСОК УЧНІВ: (Вказати лише прізвище та ініціали) УВАГА! Кожну експертну оцінку узгоджувати з вимогами Критеріїв № 4 (СВ)	ІНДИКАТОРИ- види діяльності, де кожен учень отримує можливість досягати успіхів, які забезпечують зростання рівня індексу соціальної зрілості											12.-17. Підвищення якості успішності на заняттях із навчальних дисциплін										
												УВАГА! Оцінюйте лише старанність даного учня при вивченні вказаних навчальних дисциплін:										
	1. Приведення зовнішнього вигляду і поведінки у відповідність до вимог школи	2. Поповнення власною бюджету за рахунок особистої праці	3. Участь у виховних заходах колективу	4. Виконання доручень учнівського самоврядування, педагогів	5. Дотримання внутрішніх вимог, режиму роботи навчального закладу	6. Обговорення змісту книг, виступів цікавих людей, новин ЗМІ інше	7. Виступ у художній самодіяльності	8. Участь у спортивному змаганні	9. Участь у конкурсі, олімпіаді з навчальної дисципліни	10. Науково – дослідна робота учня (НДРУ)	11. Використання у спілкуванні однієї і більше іноземних мов	12. Біологія (0,03)	13. Географія (0,03)	14. Іноземна мова (0,03)	15. Історія (0,03)	16. Математика (0,03)	17. Основи інформатики (0,03)	18. Рідна література (0,03)	19. Рідна мова (0,03)	20. Фізика (0,03)	21. Хімія (0,03)	
1.																						
2.																						
3.																						
4.																						
5.																						
6.																						
7.																						
8.																						
9.																						
10.																						
11.																						
...																						
...																						

Голова експертної комісії класу: Прізвище старости

Підпис _____ Дата ”__” ____ 20__ р.

ДОДАТОК 4.

Креслення індивідуальної конторки-парти для роботи стоячи й сидячи в проекціях

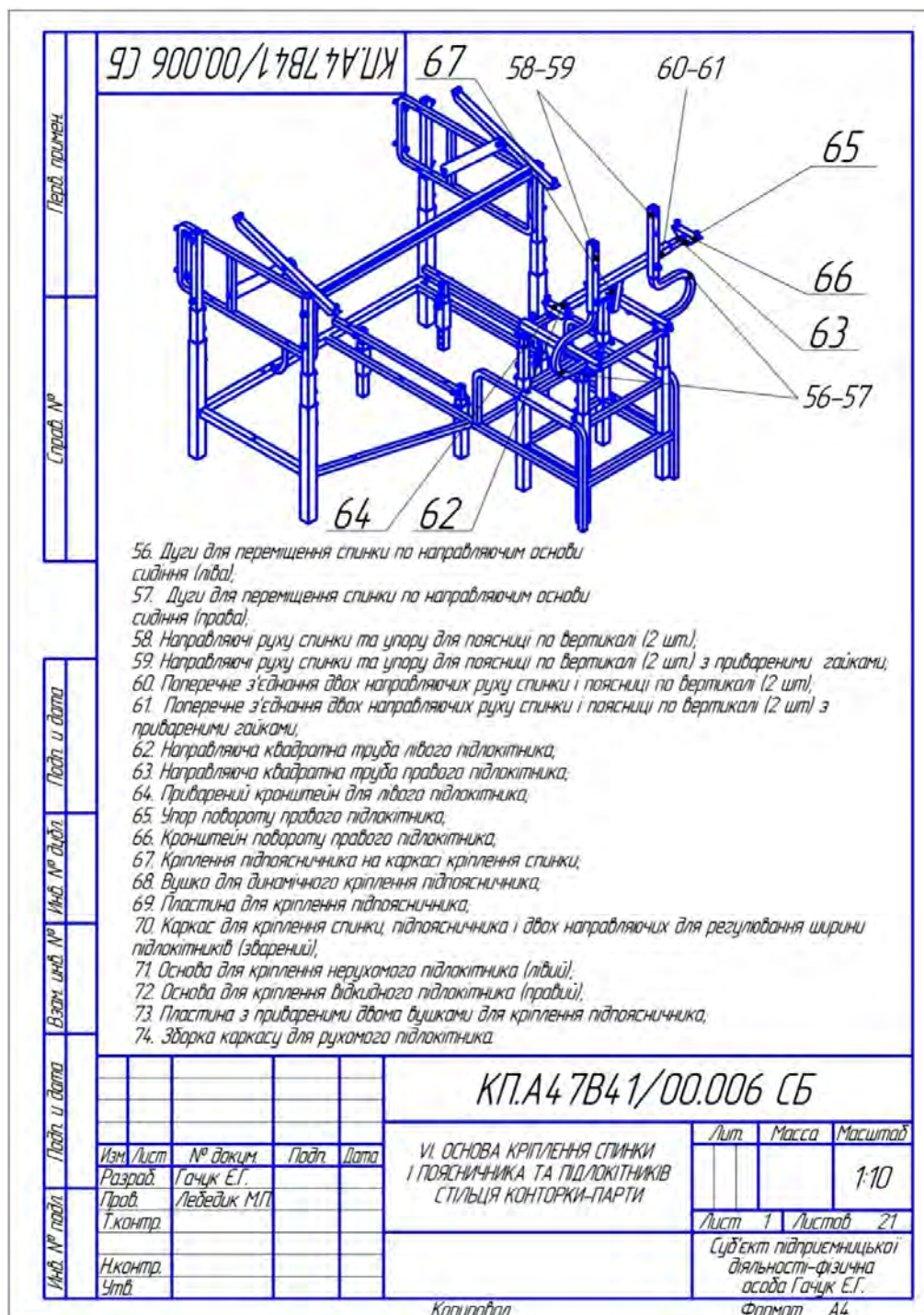

Рис. 16 – основа кріплення спинки й підпоясничника
та підлокітників стільця конторки-парти

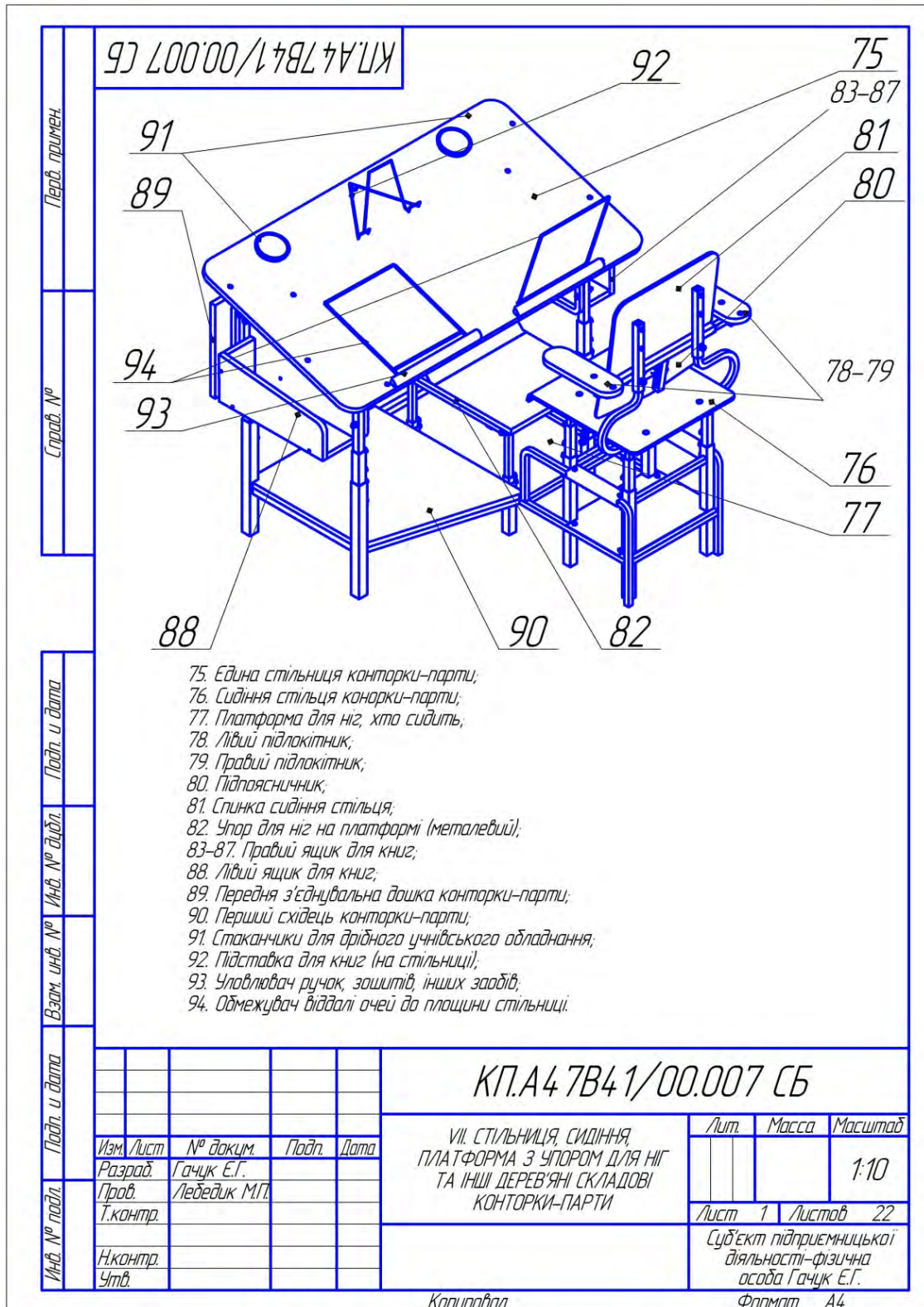

Рис. 17 – дерев'яні, пластмасові складники та додаткові атрибути конторки-парти

ДОДАТОК 5.

Зразок гарантійного талону гарантійного ремонту (обслуговування) конторки-парти

ГАРАНТІЙНИЙ ТАЛОН №

Продавець:	Суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа Гачук Євгеній Григорович, вул. Хрестовоздвиженська, 8, м. Полтава, 36017, тел. (0532) 56-96-25, тел. моб. 050-213-59-22	
Код ЄДРПОУ (ДРФО)	2874311259	
Покупець:	Прізвище _____ ім'я _____ по батькові _____	
Назва обладнання:	Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна регульована лівостороння (L)/правостороння (R) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017	
Серійний номер:	Лівостороння (L) №...	Правостороння (R) №...
Кількість:	1(одна)	
Термін гарантії:	24 місяців: з «...».... 20... р. по «...».... 20... р., включно	

УМОВИ НАДАННЯ ГАРАНТІЇ

1. Гарантійний ремонт обладнання конторки-парти проводиться за умови пред'явлення клієнтом повністю заповненого гарантійного талона.

2. Доставка обладнання, яке підлягає гарантійному ремонту, у сервісну службу Виробника конторок-парт здійснюється Споживачем самостійно і за свій рахунок, якщо інше не обумовлено в додаткових письмових угодах.

УМОВИ ПЕРЕРИВАННЯ ГАРАНТІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Гарантійні зобов'язання можуть бути перервані в наступних випадках:

1. Невідповідність серійного номера вказаного у гарантійному талоні на гарантійне обслуговування конторки-парти з серійним номером, що передана Споживачу.

2. Наявність явних чи прихованих механічних пошкоджень обладнання, викликаних порушенням правил транспортування, зберігання або умов експлуатації.

3. Відсутність чи пошкодження контрольних етикеток чи серійного номеру на металевих та дерев'яних складових конторки-парти.

4. Регулювання конторки-парти відповідно до росту й статури учня з недотриманням складально-монтажних вимог.

5. Безповоротні поломки дерев'яних і металевих складових деталей конторки-парти під впливом факторів непереборної сили, перевантаження та дії учня (третіх осіб) при експлуатації виробу.

6. Гарантійне зобов'язання не розповсюджується на пофарбування та на заміну болтів, гайок з'єднання, які є матеріалами, що витрачаються у процесі експлуатації.

Адреса Центру ремонту «Конторка-парта для роботи стоячи й сидючи індивідуальна регульована лівостороння (L)/правостороння (R) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017»: вул. Хрестовоздвиженська, 8, м. Полтава, 36017, Україна, тел. моб.: 050-213-59-22

ПРОДАВЕЦЬ	ПОКУПЕЦЬ
Прізвище ім'я по батькові _____	ПІБ Паспорт покупця: серія _____ номер _____ким і коли виданий

Лебедик М. П., Моргун В. Ф.

Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу
монографія

ДОДАТОК 6.

ПАТЕНТ №78816 UA НА КОРИСНУ МОДЕЛЬ
«Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й
сидячи», зареєстрований у Державному реєстрі патентів
України на корисні моделі 10.04.2013 р.
(Винахідники: Гачук Євгеній Григорович,
Лебедик Микола Петрович, Сахацька Віра Миколаївна)

ДОДАТОК 7.
Свідоцтво МОН про визнання
відповідності педагогічним вимогам:
«ВИКОРИСТАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

СВІДОЦТВО

ПРО ВИЗНАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИМ ВИМОГАМ

Зареєстровано в ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» як головній організації Міністерства освіти і науки України з питань стандартизації засобів навчання та обладнання для закладів освіти
«19» «березня» 2018 р. № 03/09
дійсне до «18» «березня» 2021 р.

ВИДАНЕ Суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа Гачук Євгеній Григорович
назва підприємства-виробника (постачальника), його адреса

Україна, 36017, м. Полтава, вул. Хрестовоздвиженська, 10
тел.: (0532) 50-94-50

2874311259

код ЄДРПОУ

ПОСВІДЧУЄ, ЩО ВИРІБ Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна
лівостороння (Л) та правостороння (П) регульована
габаритні розміри (мм): 1100x1100; ростові групи I-VI

назва виробу, тип, вид і т.ін

Висновок держ. сан.-епід. експертизи від 23.11.2017 № 602-123-20-2/36611 (дійсний на термін дії ТУ У 31.0-2874311259-001:2017 «Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна. Технічні умови» або внесення змін до них); висновок держ. сан.-епід. експертизи від 28.11.2017 № 602-123-20-1/36875 (дійсний на термін дії ТУ У 31.0-2874311259-001:2017 «Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна. Технічні умови»; ТУ У 31.0-2874311259-001:2017 Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна. Технічні умови; паспорт КП. А47В 41/00.000СБ; патент на корисну модель № 78816, зареєстрований в Державному реєстрі патентів України на корисні моделі 10.04.2013

ВІДПОВІДАЄ УСІМ ОBOB'ЯЗКОВИМ ВИМОГАМ, ЩО ВСТАНОВЛЕНІ ГСТУ 79.001-99

позначення та назва

«Обладнання закладів освіти. Загальні вимоги» (п. 1.3, п.п.1.3.12, 1.3.12.1, 1.3.12.1.1,
п.3, п.п. 3.1.6-3.1.7, 3.2.2-3.2.3, 3.3.1-3.3.3, п. 3.4-3.6)

галузевих нормативних документів

СВІДОЦТВО ПОШИРЮЄТЬСЯ серійне виробництво

наводиться необхідне: серійне виробництво,

партію в кількості (шт. і т. ін.)

ВИРІБ ВІДНОСИТЬСЯ ДО ВИДУ конторка-парта для роботи сидячи й стоячи
індивідуальна регульована

назва виду

ГРУПИ меблі для закладів загальної середньої освіти

назва групи

ВИКОРИСТАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ

В. о. директора ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

(підпис)

О. М. Спірін
(ініціали, прізвище)

ДОДАТОК 8.

Зразок договору про співробітництво виробника та покупця конторки-парти

ДОГОВІР ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО ВИРОБНИКА ТА ПОКУПЦЯ

конторки-парти для роботи стоячи й сидячи
індивідуальної регульованої
лівосторонньої (L)/правосторонньої
(R) ТУ У 31.0-2874311259-001:2017

***«Про регулювання обладнання конторки-парти для
роботи стоячи й сидячи
на основі обліку антропометричних особливостей учня
та виконання
припису медиків щодо заходів протидії
розвитку сколіозу дитини»***

м. Полтава

«___» _____ 20... року

Покупець конторки-парти, в особі

_____,
з однієї Сторони (надалі – Сторона-1), та

Виробник – суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа **Гачук Євгеній Григорович**, який діє на підставі Свідоцтва про державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єкта підприємницької діяльності, з іншої Сторони, (надалі – Сторона-2), діючи добровільно й перебуваючи при здоровому розумі та ясній пам'яті, розуміючи значення своїх дій, із метою збереження здоров'я дитини, уклали цей Договір про наступне:

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Предметом Договору є співробітництво сторін із метою виконання вимог налаштування обладнання конторки-парти для роботи стоячи й сидячи з регулюванням на основі обліку

антропометричних особливостей учня й використання її для протидії розвитку сколіозу учня та підвищення якості його навчання і виховання.

1.2. Метою діяльності кожної зі сторін є створення умов використання конторки-парти як робочого місця дитини та реалізація затверджених заходів протидії розвитку сколіозу.

1.3. Сторони за цим договором не мають іншої спільної мети, окрім турботи про особистісне зростання учня та збереження його фізичного та психічного здоров'я.

1.4. Цей договір не може бути розцінений як договір про спільну діяльність.

2. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРОНИ-1

2.1. Щорічно проводити лікарський огляд учня на предмет виявлення/відсутності сколіозу, з використанням відомої методики В. Д. Чакліна (або іншої, за вибором);

2.2. Своєчасно регулювати конторку-парту з урахуванням зміни наявного зросту (більше 10 мм) і статури учня, якому вона передається як індивідуальне робоче місце;

2.3. Забезпечити 5-разове харчування учня, згідно єдиного щоденного (місячного) меню, яке затверджує лікар-дієтолог: безпосередньо в школі повного дня – другий сніданок, обід і другий обід, за умови, якщо вдома він снідає (7.00 год.) і вечеряє (19.00 год.) та вдруге вечеря перед сном (до 20.30 год.);

2.4. Організувати виконання учнем визначених лікарем гімнастичних лікувальних вправ (вдома – батьки; у школі – відповідальні педагоги);

2.5. Вивчати з лікарями та педагогами досягнуті результати призупинення розвитку сколіозу дитини.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРОНИ-2

2.1. Надавати науково-методичну підтримку, щодо налаштування конторки-парти для роботи стоячи й сидячи на основі обліку антропометричних особливостей учня та

виконання заходів протидії розвитку сколіозу під контролем визначених педагогів і лікарів.

2.2. Строго дотримуватися конфіденційності, використовувати персональні дані учня тільки за призначенням і за взаємною згодою сторін.

3. СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ, ІНШІ УМОВИ

3.1. Договір набуває чинності з моменту його підписання сторонами та діє до ____ р.

3.2. Кожна зі сторін має право розірвати договір в односторонньому порядку, повідомивши іншу за 5 (п'ять) робочих днів.

3.3. Цей договір складений у двох екземплярах, по одному для кожної зі сторін.

3.4. Адреса та прізвище, ім'я по батькову і контактні телефони відповідальних осіб обох сторін, для ділової переписки:

СТОРОНА -1: вул. _____ місто (село) _____,
Область _____ Прізвище _____
ім'я _____ по батькові _____ ,
конт. тел. _____

Електронна пошта школи
.....;
Електронна пошта батька учня
.....

СТОРОНА-2: вул. Хрестовоздвиженська, 10 м. Полтава, 36017, Україна

ГАЧУК Євгеній Григорович , конт. тел. у м. Полтаві (0532)-56-96-25;
тел. моб. 050-213-59-22; ел. пошта ***Виробника***;
gachuk2016@gmail.com

4. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ.

4.1. СТОРОНИ несуть повну відповідальність за правильність вказаних ними у цьому Договорі місцезнаходження і реквізитів та зобов'язуються своєчасно у письмовій формі повідомляти іншу СТОРОНУ про їх зміну.

4.2. СТОРОНИ дійшли згоди в тому, що вони не мають обов'язку відшкодовувати одна одній моральні збитки, спричинені настанням незалежних від них обставин.

5. МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ І РЕКВІЗИТИ СТОРІН.

СТОРОНА - 2: Прізвище _____ _____ Ім'я _____ по батькові _____ Адреса _____ _____ Паспорт: серія _____ № _____, виданий “ ____ ” _____ р. _____ Ідентифікаційний номер _____ Конт. тел. _____ Підпис _____ (_____)	СТОРОНА - 1: ПП Гачук Євгеній Григорович Україна. 36000. м. Полтава, вул. Хрестовоздвиженська, 8. АТ «УкрСиббанк» м. Харків р/р № 26003179859100, МФО 351005, Код ЄДРПОУ (ДРФО) 2874311259. Конт. тел. (0532) 50-94-50 Підпис _____ Гачук Є.Г. М.П.
--	--

ДОДАТОК 9.

Маркування конторки-парти для передання учневі 1–12 класів як індивідуального робочого місця в навчанні

Зразок маркування кожної зібраної й відрегульованої індивідуальної конторки-парти як робочого місця учня(ці) подано у формі таблиці:

Тишківський заклад загальної середньої освіти «Начально-виховний комплекс «Дошкільний заклад – Початкова школа – Гімназія – Академічний ліцей – Професійний ліцей – Центр додаткової освіти» РОБОЧЕ МІСЦЕ УЧНЯ (ЦІ) ...- ГО КЛАСУ Прізвище _____ Ім'я _____ По батькові _____							
Вихідні параметри, що входять до вимог маркування конторки-парти:							
Шість ростових груп, з виділенням діапазону зросту дитини, мм	Висота заднього краю стілечниці від підлоги, мм	Висота заднього краю поверхні стілечниці від поверхні платфор- ми для ніг	Диферен- ція – висота заднього краю стілечниці від площини сидіння стілечця, мм	Висота площини сидіння стілечця від платфор- ми для ніг, мм	Дистанція спинки – віддаль між заднім краєм стілечниці і спинкою стілечця, мм	Глибина сидіння стілечця - від пояснич- ника спинки, мм	Колір маркування (окрашений кружок, розміщений на боковій полиці для книг)
До 1150	670	46	20	26	15	20	Помаранчеви й
1150–1300	700	52	22	30	20	25	Фіолетовий
1300–1450	810	58	24	34	22	27	Жовтий
1450–1600	910	64	26	38	25	30	Червоний
1600–1750	1100	70	28	42	30	35	Зелений
1751– 1900	1370	76	30	46	35	40	Голубий
Фактично отримані емпіричні показники налаштування конторки-парти на основі обліку антропометричних особливостей учениці:							
143 см	102 см	66 см	27 см	40 см	26 см	27 см	червоний
Початок експлуатації конторки-парти ученицею – 01.09.2017 рік							
Конторка-парта для роботи стоячи й сидячи індивідуальна регульована лівостороння (L)/ <u>правостороння(R)</u> , серійний номер – КП.L/R-№000/001							

У таблиці вказуються вихідні емпіричні показники маркування конторки-парти за результатами її регулювання з урахуванням зросту й статури учня:

1) прізвище ім'я учня(ці), за яким(ою) закріплена конторка-парта.

2) ростова група, з виділенням антропометричних показників учня/учениці;

3) фактично отримані емпіричні показники налаштування конторки-парти на основі обліку антропометричних особливостей учня/учениці;

4) колір маркування конторки-парти – ростова група, до якої входить учень/учениця;

5) позначка розміщення стільця конторки-парти (лівостороння (L) / правостороння (R)) та її серійний номер – КП.L/R-№000/001;

6) дата початку використання конторки-парти учнем/ученицею – рік, місяць, день.

Названі емпіричні дані маркування відрегульованої конторки-парти для роботи учня/учениці, записуються у журналі здоров'я і приклеюються окремим листком (за формою вказаної вище таблиці) на доступній зовнішній стороні полички для книг під стільницею.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АЗС** – автозаправочна станція.
ГПД – група продовженого дня (молодших учнів у школі).
ДНЗ – дошкільний навчальний заклад.
ДНУ – державна наукова установа.
ДО – додаткова освіта (учнів закладів середньої освіти).
ДСО – ділова спрямованість особистості.
ЗВО – заклад вищої освіти.
ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання.
ЗСО – заклад середньої освіти
ЗОШ – загальноосвітня школа.
КД – конструкторська документація.
КЗпПУ – Кодекс законів про працю України.
КМУ – Кабінет Міністрів України.
КП.А47В 41/00.000 СБ – затверджена технічна документація та специфікація, згідно вимог якої збираються конторки-парти для роботи стоячи й сидячи індивідуальна на металевому каркасі – регульована лівостороння (l-left) / правостороння (r-rights).
МНВК – міжшкільний навчально-виробничий комбінат.
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я.
МОН – Міністерство освіти і науки.
МОП – Міжнародна організація праці
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України.
НВК – навчально-виховний комплекс.
НККПНР – навчально-курсний комбінат профільного навчання робітників.
ОДА – обласна державна адміністрація.
ОКОС – обслуговуючий кооператив «Освіта-сервіс».
ОТГ – об'єднана територіальна громада.
ПДВ – податок на додану вартість.
ПОЛІЛАР – торгова марка виробу «Індивідуальна конторка-парта для роботи стоячи й сидячи».
ПП – приватний підприємець.
СА – соціальна активність.

СВ – соціальна відповідальність.

СПТУ – середнє професійно-технічне училище.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

СС – соціальне самовизначення.

СШ – середня школа.

США – Сполучені Штати Америки.

ТУ – технічні умови.

ТУ У 31.0-2874311259-0001:2017 – Технічні умови виготовлення конторки-парти для роботи стоячи й сидячи індивідуальна на металевому каркасі – регульована лівостороння (l-left) / правостороння (r-rights).

ФОП – фізична особа підприємець.

ШНКК – шкільний навчально-курсoвий комбінат.

ШПД – школа повного дня.

Наукове видання

ЛЕБЕДИК Микола Петрович,
МОРГУН Володимир Федорович

**СТВОРЕННЯ
ОПОРНОЇ ШКОЛИ ПОВНОГО ДНЯ
ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ**

Монографія

Науковий редактор
РАДУЛ Валерій Вікторович

КНИГУ ВИДАНО В АВТОРСЬКІЙ РЕДАКЦІЇ

Видавець Мачулін

Свідоцтво про держреєстрацію:
Серія ХК №125 від 24 листопада 2004 р.

На 1-й сторінці обкладинки графічне зображення школи повного дня у
с. Глеваха Київської обл., що виконане М. С. Іщенко

Підп. до друку 26.12.2019 р. Папір офсет.
Цифровий друк. Умовн. друк. арк. 14,6. Тираж 300.

Віддруковано: ФОП Озеров Г.В.
м. Харків, вул. Університетська, 3 – 9
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 818604 ВІД 02.03.2000